നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

സംയുത്തനികായേ

നിദാനവഗ്ഗടീകാ

൧. നിദാനസംയുത്തം

൧. ബുദ്ധവഗ്ഗോ

൧. പടിച്ചസമുപ്പാദസുത്തവണ്ണനാ

൧. ദുതിയസുത്താദീനിപി പടിച്ചസമുപ്പാദവസേനേവ ദേസിതാനീതി ആഹ **"പഠമം പടിച്ചസമുപ്പാദസുത്ത"**ന്തി. **തത്രാതി** പദം യേ ദേസകാലാ ഇധ വിഹരണകിരിയായ വിസേസനഭാവേന വുത്താ, തേസം പരിദീപനന്തി ദസ്സേന്തോ **"യം സമയം…പേ॰… ദീപേതീ"**തി ആഹ. തം-സദ്ദോ ഹി വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പടിനിദ്ദേസോ, തസ്മാ ഇധ ദേസസ്സ കാലസ്സ വാ പടിനിദ്ദേസോ ഭവിതും അരഹതി, ന അഞ്ഞസ്സ. അയം താവ തത്രസദ്ദസ്സ പടിനിദ്ദേസഭാവേ അത്ഥവിഭാവനാ. യസ്മാ പന ഈദിസേസു ഠാനേസു തത്രസദ്ദോ ധമ്മദേസനാവിസിട്ഠം ദേസം കാലഞ്ച വിഭാവേതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഭാസിതബ്ബയുത്തേ വാ ദേസകാലേ"**തി . തേന **തത്രാതി** യത്ഥ ഭഗവാ ധമ്മദേസനത്ഥം ഭിക്ഖൂ ആലപി അഭാസി, താദിസേ ദേസേ, കാലേ വാതി അത്ഥോ. **ന ഹീതി**ആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി.

നനു ച യത്ഥ ഠിതോ ഭഗവാ "അകാലോ ഖോ താവാ"തിആദിനാ ബാഹിയസ്സ ധമ്മദേസനം പടിക്ഖിപി, തത്ഥേവ അന്തരവീഥിയം ഠിതോവ തസ്സ ധമ്മം ദേസേസീതി? സച്ചമേതം. അദേസേതബ്ബകാലേ അദേസനായ ഹി ഇദം ഉദാഹരണം. തേനാഹ **"അകാലോ ഖോ താവാ"**തി. യം പന തത്ഥ വുത്തം "അന്തരഘരം പവിട്ഠമ്ഹാ"തി, തമ്പി തസ്സ അകാലഭാവസ്സേവ പരിയായേന ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തസ്സ ഹി തദാ അദ്ധാനപരിസ്സമേന രൂപകായേ അകമ്മഞ്ഞതാ അഹോസി, ബലവപീതിവേഗേന നാമകായേ. തദുഭയസ്സ വൂപസമം ആഗമേന്തോ പപഞ്ചപരിഹാരത്ഥം ഭഗവാ "അകാലോ ഖോ"തി പരിയായേന പടിക്ഖിപി. അദേസേതബ്ബദേസേ അദേസനായ പന ഉദാഹരണം "അഥ ഖോ ഭഗവാ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി, വിഹാരതോ നിക്ഖമിത്വാ വിഹാരപച്ഛായായം പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദീ"തി ഏവമാദികം ഇധ **ആദി**സദ്ദേന സങ്ഗഹിതം. "സ ഖോ സോ ഭിക്ഖവേ ബാലോ ഇധ പാപാനി കമ്മാനി കരിത്വാ"തി ഏവമാദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) പദപൂരണമത്തേ **ഖോ**-സദ്ദോ, "ദുക്ഖം ഖോ അഗാരവോ വിഹരതി അപ്പതിസ്സോ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൨൧) അവധാരണേ, "കിത്താവതാ നു ഖോ, ആവുസോ, സത്ഥു പവിവിത്തസ്സ വിഹരതോ സാവകാ വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൧) ആദികാലത്ഥേ, വാക്യാരമ്ഭേതി അത്ഥോ. തത്ഥ പദപൂരണേന വചനാലങ്കാരമത്തം കതം ഹോതി, ആദികാലത്ഥേന വാക്യസ്സ ഉപഞ്ഞാസമത്തം, അവധാരണത്ഥേന പന നിയമദസ്സനം. "തസ്മാ ആമന്തേസി ഏവാ"തി ആമന്തനേ നിയമോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി.

"ഭഗവാതി ലോകഗരുദീപന"ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു പുബ്ബേ "ഭഗവാ"തി പദം വുത്തന്തി? യദിപി പുബ്ബേ വുത്തം, തം പന യഥാവുത്തട്ഠാനേ വിഹരണകിരിയായ കത്തുവിസേസദസ്സനപരം, ന ആമന്തനകിരിയായ, ഇധ പന ആമന്തനകിരിയായ, തസ്മാ തദത്ഥം പുന ഭഗവാതി പാളിയം വുത്തന്തി. തസ്സത്ഥം ദസ്സേതും **"ഭഗവാതി ലോകഗരുദീപന"**ന്തി ആഹ. **കഥാസവനയുത്തപുഗ്ഗലവചന**ന്തി വക്ഖമാനായ

പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായ സവനയോഗ്യപുഗ്ഗലവചനം. ചതൂസുപി പരിസാസു ഭിക്ഖൂ ഏവ ഏദിസാനം ദേസനാനം വിസേസേന ഭാജനഭൂതാതി സാതിസയേന സാസനസമ്പടിഗ്ഗാഹകഭാവദസ്സനത്ഥം ഇധ ഭിക്ഖുഗഹണന്തി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സദ്ദത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ഭിക്ഖകോതി ഭിക്ഖൂ**തി ഭിക്ഖനസീലത്താ ഭിക്ഖനധമ്മത്താ ഭിക്ഖൂതി അത്ഥോ. **ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോ**തി ബുദ്ധാദീഹിപി അജ്ഝുപഗതം ഭിക്ഖാചരിയം ഉഞ്ഛാചരിയം അജ്ഝുപഗതത്താ അനുട്ഠിതത്താ ഭിക്ഖു. യോ ഹി കോചി അപ്പം വാ മഹന്തം വാ ഭോഗക്ഖന്ധം പഹായ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ, സോ കസിഗോരക്ഖാദീഹി ജീവികകപ്പനം ഹിത്വാ ലിങ്ഗസമ്പടിച്ഛനേനേവ ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതത്താ ഭിക്ഖു. പരപടിബദ്ധജീവികത്താ വാ വിഹാരമജ്ഝേ കാജഭത്തം ഭുഞ്ജമാനോപി ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി ഭിക്ഖു പിണ്ഡിയാലോപഭോജനം നിസ്സായ പബ്ബജ്ജായ ഉസ്സാഹജാതത്താ വാ ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി ഭിക്ഖൂതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ആദിനാ നയേനാതി "ഭിന്നപടധരോതി ഭിക്ഖു, ഭിന്ദതി പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേതി ഭിക്ഖു, ഭിന്നത്താ പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൫൧൦) ആഗതനയേന. **ഞാപനേ**തി അവബോധനേ, പടിവേദനേതി അത്ഥോ. **ഭിക്ഖനസീലതാ,** ന കസിവാണിജ്ജാദീഹി ജീവനസീലതാ. **ഭിക്ഖനധമ്മതാ** "ഉദ്ദിസ്സ അരിയാ തിട്ഠന്തീ"തി (ജാ॰ ൧.൭.൫൯) ഏവം വുത്തഭിക്ഖനസഭാവതാ, ന യാചനാകോഹഞ്ഞസഭാവതാ. **ഭിക്ഖനേ സാധുകാരിതാ** "ഉത്തിട്ഠേ നപ്പമജ്ജേയ്യാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൬൮) വചനം അനുസ്സരിത്വാ തത്ഥ അപ്പമജ്ജതാ. അഥ വാ **സീലം** നാമ പകതിസഭാവോ. ഇധ പന തദാധിട്ഠാനം. **ധമ്മോ**തി വതം. അപരേ പന **"സീലം** നാമ വതവസേന സമാദാനം. **ധമ്മോ** നാമ പവേണി-ആഗതം ചാരിത്തം. **സാധുകാരിതാ** സക്കച്ചകാരിതാ ആദരകിരിയാ"തി വണ്ണേന്തി.

ഹീനാധികജനസേവിതവുത്തിന്തി യേ ഭിക്ഖുഭാവേ ഠിതാപി ജാതിമദാദിവസേന ഉദ്ധതാ ഉന്നളാ, യേ ച ഗിഹിഭാവേ പരേസു അത്ഥികഭാവമ്പി അനുപഗതതായ ഭിക്ഖാചരിയം പരമകാപഞ്ഞം മഞ്ഞന്തി, തേസം ഉഭയേസമ്പി യഥാക്കമം "ഭിക്ഖവോ"തി വചനേന ഹീനജനേഹി ദലിദ്ദേഹി പരമകാപഞ്ഞതം പത്തേഹി പരകുലേസു ഭിക്ഖാചരിയായ ജീവികം കപ്പേന്തേഹി സേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ഉദ്ധതഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതി, അധികജനേഹി ഉളാരഭോഗഖത്തിയകുലാദിതോ പബ്ബജിതേഹി ബുദ്ധാദീഹി ആജീവസോധനത്ഥം സേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ദീനഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതീതി യോജേതബ്ബം. യസ്മാ "ഭിക്ഖവോ"തി വചനം ആമന്തനഭാവതോ അഭിമുഖീകരണം, പകരണതോ സാമത്ഥിയതോ ച സുസ്സൂസാജനനം, സക്കച്ചസവനമനസികാരനിയോജനഞ്ച ഹോതി, തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഭിക്ഖവോതി ഇമിനാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **സാധുകം മനസികാരേപീ**തി സാധുകം സവനേ സാധുകം മനസികാരേ ച. കഥം പവത്തിതാ സവനാദയോ സാധുകം പവത്തിതാ ഹോന്തീതി? "അദ്ധാ ഇമായ പടിപത്തിയാ സകലസാസനസമ്പത്തി ഹത്ഥഗതാ ഭവിസ്സതീ"തി ആദരഗാരവയോഗേന കഥാദീസു അപരിഭവാദിനാ ച. വുത്തഞ്ഹി "പഞ്ചഹി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സുണന്തോ സദ്ധമ്മം ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തം. കതമേഹി പഞ്ചഹി? ന കഥം പരിഭോതി, ന കഥികം പരിഭോതി, ന അത്താനം പരിഭോതി , അവിക്ഖിത്തചിത്തോ ധമ്മം സുണാതി ഏകഗ്ഗചിത്തോ, യോനിസോ ച മനസി കരോതി. ഇമേഹി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സുണന്തോ സദ്ധമ്മം ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത"ന്തി (അം॰ നി॰ ൫.൧൫൧). തേനാഹ **"സാധുകം മനസികാരായത്താ ഹി സാസനസമ്പത്തീ"**തി. **സാസനസമ്പത്തി** നാമ സീലാദിനിപ്ഫത്തി. **പഠമം ഉപ്പന്നത്താ**

അധിഗമവസേന. **സത്ഥുചരിയാനുവിധായകത്താ** സീലാദിഗുണാനുട്ഠാനേന. തിണ്ണം യാനാനം വസേന അനുധമ്മപടിപത്തിസമ്ഭവതോ **സകലസാസനപടിഗ്ഗാഹകത്താ**.

സന്തികത്താതി സമീപഭാവതോ. **സന്തികാവചരത്താ**തി സബ്ബകാലം സംവുത്തിഭാവതോ. **യഥാനുസിട്ഠ**ന്തി അനുസാസനിയാനുരൂപം, അനുസാസനിം അനവസേസതോ പടിഗ്ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂ**തി യേ പടിച്ചസമുപ്പാദധമ്മേ ദേസനാപസുതാ, തേ. പുബ്ബേ "സബ്ബപരിസസാധാരണാ ഹി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ"തിആദിനാ ഭിക്ഖൂനം ഏവ ആമന്തനകാരണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഭിക്ഖൂ ആമന്തേത്വാ ധമ്മദേസനായ പയോജനം ദസ്സേതും **കിമത്ഥം പന ഭഗവാ**തി ചോദനം സമുട്ഠാപേതി. തത്ഥ **അഞ്ഞം ചിന്തേന്താ**തി അഞ്ഞവിഹിതാ. **വിക്ഖിത്തചിത്താ**തി അസമാഹിതചിത്താ. **ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്താ**തി ഹിയ്യോ തതോ പരദിവസേസു വാ സുതധമ്മം പതി മനസാ അവേക്ഖന്താ. ഭിക്ഖൂ ആമന്തേത്വാ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ ആദിതോ പട്ഠായ ദേസനം സല്ലക്ഖേതും സക്കോതീതി ഇമമേവത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **"തേ അനാമന്തേത്വാ"**തിആദി വുത്തം.

ഭിക്ഖവോതി ച സന്ധിവസേന ഇ-കാരലോപോ ദട്ഠബ്ബോ "ഭിക്ഖവോ ഇതീ"തി, അയഞ്ഹി ഇതിസദ്ദോ ഹേതുപരിസമാപനാദിപദത്ഥവിപരിയായപകാരാവധാരണനിദസ്സനാദിഅനേകത്ഥപഭേദോ. തഥാ ഹേസ "രുപ്പതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ 'രൂപ'ന്തി വുച്ചതീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഹേതുമ്ഹി ദിസ്സതി, "തസ്മാതിഹ മേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മദായാദാ ഭവഥ, മാ ആമിസദായാദാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) പരിസമാപനേ, "ഇതി വാ ഏവരൂപാ വിസൂകദസ്സനാ പടിവിരതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൩) ആദിഅത്ഥേ "മാഗണ്ഡിയോതി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ നാമം നാമകമ്മം നാമധേയ്യം നിരുത്തി ബ്യഞ്ജനം അഭിലാപോ"തിആദീസു (മഹാനി॰ ൭൩, ൭൫) പദത്ഥവിപരിയായേ, "ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സപ്പടിഭയോ ബാലോ, അപ്പടിഭയോ പണ്ഡിതോ. സഉപദ്ദവോ ബാലോ, അനുപദ്ദവോ പണ്ഡിതോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪) പകാരേ, "അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി പുട്ഠേന സതാ, ആനന്ദ, അത്ഥീതിസ്സ വചനീയം. കിം പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി ചേ വദേയ്യ, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇച്ചസ്സ വചനീയ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ২.൯൬) അവധാരണേ, "സബ്ബമത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ, സബ്ബം നത്ഥീതി അയം ദുതിയോ അന്തോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; ൩.൯൦) നിദസ്സനേ . ഇധാപി നിദസ്സനേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. **ഭിക്ഖവോ**തി ആമന്തനാകാരോ തമേസ ഇതി-സദ്ദോ നിദസ്സേതി "ഭിക്ഖവോതി ആമന്തേസീ"തി. ഇമിനാ നയേന **ഭദ്ദന്തേ**തിആദീസുപി യഥാരഹം ഇതിസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പുബ്ബേ "ഭഗവാ ആമന്തേസീ"തി വുത്തത്താ ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസുന്തി ഇധ ഭഗവതോതി സാമിവചനം ആമന്തനമേവ സമ്ബന്ധീഅന്തരം അപേക്ഖതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **"ഭഗവതോ ആമന്തനം പടിഅസ്സോസു"**ന്തി വുത്തം. **ഭഗവതോ**തി ഇദം പന പടിസ്സവസമ്ബന്ധേന സമ്പദാനവചനം. ഏത്താവതാ യം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസപടിമണ്ഡിതം നിദാനം ഭാസിതന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥാഹ - കിമത്ഥം പന ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കരിയമാനേ നിദാനവചനം, നനു ഭഗവതാ ഭാസിതവചനസ്സേവ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോതി? വുച്ചതേ - ദേസനായ ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം. കാലദേസദേസകനിമിത്തപരിസാപദേസേഹി ഉപനിബന്ധിത്വാ ഠപിതാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി അസമ്മോസധമ്മാ സദ്ധേയ്യാ ച, ദേസകാലകത്തുസോതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബന്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ. തേനേവ ചായസ്മതാ മഹാകസ്സപേന "പടിച്ചസമുപ്പാദസുത്തം, ആവുസോ ആനന്ദ, കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദിനാ ദേസാദിപുച്ഛാസു കതാസു താസം വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന "ഏവം മേ സുത"ന്തി ആയസ്മതാ ആനന്ദേന ഇമസ്സ സുത്തസ്സ നിദാനം ഭാസിതം.

അപിച സത്ഥു സമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബരചനാനുമാനാഗമതക്കാഭാവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. ന ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പുബ്ബരചനാദീഹി അത്ഥോ അത്ഥി, സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഏകപ്പമാണത്താ ച ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസത്ഥുസാവകാനുരോധാഭാവതോ ഖീണാസവത്തസിദ്ധി. ന ഹി സബ്ബസോ ഖീണാസവസ്സ തേ സമ്ഭവന്തീതി സുവിസുദ്ധാ ചസ്സ പരാനുഗ്ഗഹപ്പവത്തി, ഏവം ദേസകസംകിലേസഭൂതാനം ദിട്ഠിസീലസമ്പദാദൂസകാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അച്ചന്താഭാവസംസൂചകേഹി ഞാണസമ്പദാപഹാനസമ്പദാഭിബ്യഞ്ജനകേഹി ച സംബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി, തതോ ഏവ ച അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മേസു സമ്മോഹാഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ അത്തഹിതപരഹിതപടിപത്തി ച നിദാനവചനേന പകാസിതാ ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥ സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ, ഇധ പന മൂലദ്വയവസേന അന്തദ്വയരഹിതസ്സ തിസന്ധികാലബന്ധസ്സ ചതുബ്ബിധനയസങ്ഖേപഗമ്ഭീരഭാവയുത്തസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ബോധിയാ നിദസ്സനതോ ചാതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം "സത്ഥു സമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി.

തഥാ സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥികാ പവത്തി, അത്തഹിതത്ഥാ വാ, തസ്മാ പരേസം ഏവ അത്ഥായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം യഥാപവത്തം വുച്ചമാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്താനം അനുസാസനട്ഠേന സാസനം, ന കബ്ബരചനാ. തയിദം സത്ഥുചരിതം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസേഹി സദ്ധിം തത്ഥ തത്ഥ നിദാനവചനേഹി യഥാരഹം പകാസീയതി, ഇധ പന ദ്വാദസപദികപച്ചയാകാരവിഭാവനേന തേന. തേന വുത്തം "സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി.

അപിച സത്ഥു പമാണഭാവപ്പകാസനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവദസ്സനത്ഥം നിദാനവചനം, തഞ്ചസ്സ പമാണഭാവദസ്സനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന "ഭഗവാ"തി ച ഇമിനാ പദേന വിഭാവിതന്തി വേദിതബ്ബം. "ഭഗവാ"തി ച ഇമിനാ തഥാഗതസ്സ രാഗദോസമോഹാദി-സബ്ബസംകിലേസമലദുച്ചരിതാദിദോസപ്പഹാനദീപനേന വചനേന അനഞ്ഞസാധാരണസുപരിസുദ്ധഞാണകരുണാദിഗുണവിസേസയോഗപരിദീപനേന തതോ ഏവ സബ്ബസത്തുത്തമഭാവദീപനേന അയമത്ഥോ സബ്ബഥാ പകാസിതോ ഹോതീതി. ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനേ പയോജനനിദസ്സനം.

നിക്ഖിത്തസ്സാതി ദേസിതസ്സ. ദേസനാപി ഹി ദേസേതബ്ബസ്സ സീലാദിഅത്ഥസ്സ വിനേയ്യസന്താനേസു നിക്ഖിപനതോ "നിക്ഖേപോ"തി വുച്ചതീതി "സുത്തനിക്ഖേപം താവ വിചാരേത്വാ വുച്ചമാനാ പാകടാ ഹോതീ"തി സാമഞ്ഞതോ ഭഗവതോ ദേസനായ സമുട്ഠാനസ്സ വിഭാഗം ദസ്സേത്വാ "ഏത്ഥായം ദേസനാ ഏവംസമുട്ഠാനാ"തി ദേസനായ സമുട്ഠാനേ ദസ്സിതേ സുത്തസ്സ സമ്മദേവ നിദാനപരിജാനനേന വണ്ണനായ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ വുത്തം. തതോ ഹേട്ഠാ "കസ്മാ ഭഗവതാ പടിച്ചസമുപ്പാദവസേനേവ ദേസനാ ആരദ്ധാ"തി കേനചി ചോദനായ കതായ "പരജ്ഝാസയോയം സുത്തനിക്ഖേപോ"തി പരിഹാരോ സുകഥിതോ ഹോതി. തത്ഥ യഥാ അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്തന്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിപധാനനയേന സോളസവിധതം നാതിവത്തന്തി, ഏവം അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തനിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധഭാവന്തി ആഹ **"ചത്താരോ ഹി സുത്തനിക്ഖേപാ"**തി. ഏത്ഥ ച യഥാ അത്തജ്ഝാസയസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി "അത്തജ്ഝാസയോ ച

പരജ്ഝാസയോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പരജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ചാ"തി അജ്ഝാസയപുച്ഛാനുസന്ധിസമ്ഭവതോ, ഏവം യദിപി അട്ഠുപ്പത്തിയാ അജ്ഝാസയേനപി സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി, അത്തജ്ഝാസയാദീഹി പന പുരതോ ഠിതേഹി അട്ഠുപ്പത്തിയാ സംസഗ്ഗോ നത്ഥീതി. നയിധ നിരവസേസോ വിത്ഥാരനയോ സമ്ഭവതീതി "ചത്താരോ ഹി സുത്തനിക്ഖേപാ"തി വുത്തം. തദന്തോഗധത്താ വാ സമ്ഭവന്താനം സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപവസേന ചത്താരോവ ദസ്സിതാ, തഥാദസ്സനഞ്ചേത്ഥ അയം സംസഗ്ഗഭേദോ ഗഹേതബ്ബോതി.

തത്രായം വചനത്ഥോ - നിക്ഖിപീയതീതി നിക്ഖേപോ, സുത്തം ഏവ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപനം നിക്ഖേപോ, സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ,** സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ, സോ അസ്സ അത്ഥി കാരണഭൂതോതി **അത്തജ്ഝാസയോ**. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വാ **അത്തജ്ഝാസയോ. പരജ്ഝാസയേപി** ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസേന പവത്തധമ്മോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി, **പുച്ഛാവസികോ**. സുത്തദേസനായ വത്ഥുഭൂതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി, അത്ഥുപ്പത്തിയേവ അട്ഠുപ്പത്തി, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപീയതി സുത്തം ഏതേനാതി സുത്തനിക്ഖേപോ, അത്തജ്ഝാസയാദി ഏവ. ഏതസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ. പരേസം അജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോ. പുച്ഛീയതീതി പുച്ഛാ, പുച്ഛിതബ്ബോ ഞാതബ്ബോ അത്ഥോ. തസ്സ പുച്ഛാവസേന പവത്തം ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസികം, തദേവ നിക്ഖേപസദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗവസേന "പുച്ഛാവസികോ"തി വുത്തം. തഥാ അട്ഠുപ്പത്തി ഏവ അട്ഠുപ്പത്തികോതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അപിചേത്ഥ പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണനിരപേക്ഖത്താ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും സുത്തനിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ധമ്മതന്തിഠപനത്ഥം പവത്തിതദേസനത്താ. പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം ദേസനാപവത്തിഹേതുഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തിതാനം കഥം അട്ഠുപ്പത്തിയം അനവരോധോ, പുച്ഛാവസികഅട്ഠുപ്പത്തികാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തിതാനം കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിഭാവേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മജാലധമ്മദായാദസുത്താദീനം വണ്ണാവണ്ണആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം "അട്ഠുപ്പത്തീ"തി വുച്ചതി. പരേസം പുച്ഛം വിനാ അജ്ഝാസയം ഏവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസേന ഏവ ദേസിതോ പുച്ഛാവസികോതി പാകടോവായമത്ഥോതി. **അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേതി** ധമ്മതന്തിഠപനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ദസബലസുത്തന്തഹാരകോ**തി ദസബലവഗ്ഗേ അനുപുബ്ബേന നിക്ഖിത്താനം സുത്താനം ആവലി, തഥാ **ചന്ദോപമഹാരകാ**ദയോ.

വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ. **അജ്ഝാസയ**ന്തി അധിമുത്തിം. **ഖന്തി**ന്തി ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം. **മന**ന്തി ചിത്തം. **അഭിനീഹാര**ന്തി പണിധാനം. **ബുജ്ഝനഭാവ**ന്തി ബുജ്ഝനസഭാവം, പടിവിജ്ഝനാകാരം വാ.

ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂതി **ഉഗ്ഘടനം** നാമ ഞാണുഗ്ഘടനം, ഞാണേന ഉഗ്ഘടിതമത്തേ ഏവ ധമ്മം ജാനാതീതി അത്ഥോ. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരിതമേവ അത്ഥം ജാനാതീതി **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ**. ഉദ്ദേസാദീഹി നേതബ്ബോതി **നേയ്യോ**. ബ്യഞ്ജനപദം പരമം അസ്സാതി

പദപരമോ. സഹ ഉദാഹടവേലായാതി ഉദാഹാരധമ്മസ്സ ഉദ്ദേസേ ഉദാഹടമത്തേ ഏവ. **ധമ്മാഭിസമയോ**തി ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാണേന സദ്ധിം അഭിസമായോഗോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"തിആദിനാ നയേന സംഖിത്തേന മാതികായ ഠപിയമാനായ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ "ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ"തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം സംഖിത്തേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ വിഭജിയമാനേ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ "വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ"തി വുച്ചതി. **ഉദ്ദേസതോ**തി ഉദ്ദേസഹേതു, ഉദ്ദിസന്തസ്സ ഉദ്ദിസാപേന്തസ്സ വാതി അത്ഥോ, "ഉദ്ദിസതോ"തിപി പാഠോ, അയമേവത്ഥോ. **പരിപുച്ഛതോ**തി പരിപുച്ഛന്തസ്സ. **അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി അനുക്കമേന അരഹത്തപ്പത്തി ഹോതി. **ന തായ ജാതിയാ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി തേന അത്തഭാവേന മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ അന്തമസോ ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം പുഗ്ഗലോ ബ്യഞ്ജനപദമേവ പരമം കത്വാ ഠിതത്താ "പദപരമോ"തി വുച്ചതി.

ഏകചരാതി വിവേകാഭിരതിയാ ഏകവിഹാരിനോ. **ദ്വിചരാ**തി ദ്വേ ഏകജ്ഝാസയാ ഹുത്വാ ഞാണചരിയാദിവസേന വിചരന്താ. ഏസ നയോ സേസേസു. സത്തസുഞ്ഞതാപകാസനേന **സുഞ്ഞതം**. തതോ ഏവ **സണ്ഹം സുഖുമം**. "പരേസം അജ്ഝാസയവസേന ഭഗവാ ഇദം സുത്തം ആരഭീ"തി വത്വാ തേ പന "പരേ"തി വുത്തപുഗ്ഗലാ അപരികമ്മികാ സുപരിസോധിതപുബ്ബഭാഗപടിപദാ ചാതി ദുവിധാ, തദുഭയേസു സത്ഥു പടിപത്തിം ഉപമാമുഖേന പകാസേന്തോ **യഥാ ഹീ**തിആദിമാഹ. **രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി** ലിഖനവസേന ന ഉപ്പാദേതി. **അകതാഭിനിവേസ**ന്തി വിപസ്സനാഭാവനായ അകതാനുയോഗം. **സീല...പേ०... സമ്പദായാ**തി അസമാദിന്നസീലം സീലസമ്പദായ, സുപരിസുദ്ധസീലം സമാധിസമ്പദായ, അനുജുകതദിട്ഠിജുകമ്മം ദിട്ഠിസമ്പദായ യോജേന്തോതി യോജനാ.

യന്തി യം പുബ്ബഭാഗപടിപദം സന്ധായ. **സീല**ന്തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം. **ദിട്ഠി** ചാതി കമ്മസ്സകതാദിട്ഠി ചേവ കമ്മപഥസമ്മാദിട്ഠി ച. **തിവിധേനാ**തി അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതി ഏവം വിസയഭാവതോ തിപ്പകാരേന. യഥാവുത്തദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാ വിസേസപച്ചയം സീലംയേവ ഭാവനായ അധിട്ഠാനന്തി വുത്തം **"സീലം നിസ്സായ സീലേ പതിട്ഠായാ"**തി.

സുധന്തസുവണ്ണം അപഗതസബ്ബകാളകം. ചതുരസ്സാദിധോതോ **സുപരിമജ്ജിതമണിക്ഖന്ധോ**. പച്ചയധമ്മാനം അവിജ്ജാദീനം തസ്സ തസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഹേതുപച്ചയാദിഭാവോ പച്ചയാകാരോ. സോ പന അത്ഥതോ അവിജ്ജാ ഏവാതി ആഹ **"പടിച്ചസമുപ്പാദന്തി പച്ചയാകാര"**ന്തി. തേനാഹ **"പച്ചയാകാരോ ഹീ"**തിആദി.

കാമം വോ-സദ്ദോ പദപരട്ഠിതോ പടിയോഗീഅത്ഥവിസേസവാചകോ, നാമപരഭൂതോ പന തം തം കത്തുകമ്മകരണാദിസാധനവിസിട്ഠമേവ പബോധേതി, ഹി-നിപാതപരഭൂതോ പന വചനാലങ്കാരമത്തമേവാതി ആഹ **"വോതി...പേ०... ദിസ്സതീ"**തി. **തംദേസന**ന്തി തസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദേസനം. സാ ഹി ഇധ ത-സദ്ദേന പച്ചാമസീയതി. "സുണാഥാ"തി സോതവിഞ്ഞേയ്യതാവചനതോ ന കേവലം പടിച്ചസമുപ്പാദോ.

ഏകത്ഥമേതം പദം ക-സദ്ദേന പദവഡ്ഢനമത്തസ്സ കതത്താ, തസ്മാ സാധുസദ്ദസ്സ കതോ അത്ഥുദ്ധാരോ സാധുകസദ്ദസ്സപി കതോ ഏവ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **സാധു ഭന്തേ**തി യാചാമഹം ഭന്തേതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"ആയാചനേ"**തി. പുന **സാധു ഭന്തേ**തി ഏവം ഭന്തേതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"സമ്പടിച്ഛനേ"**തി. **സാധു സാധൂ**തി അഹോ അഹോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി വുത്തം **"സമ്പഹംസനേ"**തി. **സാധു ധമ്മരുചീ**തി പുഞ്ഞകാമോ സുന്ദരോതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാണവാ**തി പഞ്ഞവാ. **അദ്ദുബ്ഭോ**തി അദൂസകോ. **ദള്ഹീകമ്മേ**തി ഥിരീകരണേ സക്കച്ചകിരിയായം.

ആണത്തിയന്തി ആണാപനേ. "സുണാഥ സാധുകം മനസി കരോഥാ"തി ഹി വുത്തേ സാധുകസദ്ദേന സവനമനസികാരാനം സക്കച്ചകിരിയാ വിയ തദാണാപനമ്പി വുത്തം ഹോതി. ആയാചനത്ഥതാ വിയ ചസ്സ ആണാപനത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനേത്ഥ ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **സോതിന്ദ്രിയവിക്ഖേപനിവാരണം** സവനേ നിയോജനവസേന കിരിയന്തരപടിസേധനഭാവതോ, സോതം ഓദഹഥാതി ഹി അത്ഥോ. **മനിന്ദ്രിയവിക്ഖേപനിവാരണം** അഞ്ഞചിന്താപടിസേധനതോ. **പുരിമ**ന്തി "സുണാഥാ"തി പദം. **ഏത്ഥാ**തി "സുണാഥ, മനസി കരോഥാ"തി പദദ്വയേ, ഏതസ്മിം വാ അധികാരേ. **ബ്യഞ്ജനവിപല്ലാസഗ്ഗാഹനിവാരണം** സോതദ്വാരേ വിക്ഖേപപടിബാഹകത്താ. ന ഹി യാഥാവതോ സുണന്തസ്സ സദ്ദതോ വിപല്ലാസഗ്ഗാഹോ ഹോതി. **അത്ഥവിപല്ലാസഗ്ഗാഹനിവാരണം** മനിന്ദ്രിയവിക്ഖേപപടിബാഹകത്താ. ന ഹി സക്കച്ചം ധമ്മം ഉപധാരേന്തസ്സ അത്ഥവിപല്ലാസഗ്ഗാഹോ ഹോതി. **ധമ്മസ്സവനേ നിയോജേതി** "സുണാഥാ"തി വിദഹനതോ. **ധാരണൂപപരിക്ഖാസൂ**തി ഏത്ഥ ഉപപരിക്ഖഗ്ഗഹണേനേവ തുലനതീരണാദികേ ദിട്ഠിയാ ച സുപ്പടിവേധം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സബ്യഞ്ജനോ**തി ഏത്ഥ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം ബ്യഞ്ജയതീതി ബ്യഞ്ജനം, സഭാവനിരുത്തി. സഹ ബ്യഞ്ജനേഹീതി സബ്യഞ്ജനോ, ബ്യഞ്ജനസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ അത്ഥോ, ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാദികോ. സഹ അത്ഥേനാതി **സാത്ഥോ,** അത്ഥസമ്പന്നോതി അത്ഥോ. **ധമ്മഗമ്ഭീരോ**തിആദീസു **ധമ്മോ** നാമ തന്തി. **ദേസനാ** നാമ തസ്സാ മനസാ വവത്ഥപിതായ തന്തിയാ ദേസനാ കഥനം. **അത്ഥോ** നാമ തന്തിയാ അത്ഥോ. **പടിവേധോ** നാമ തന്തിയാ തന്തിഅത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോ. യസ്മാ ചേതേ ധമ്മദേസനാഅത്ഥപടിവേധാ സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ മന്ദബുദ്ധീഹി ദുക്ഖോഗാള്ഹാ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ ച, തസ്മാ ഗമ്ഭീരാ. തേന വുത്തം **"യസ്മാ അയം ധമ്മോ...പേ॰... സാധുകം മനസി കരോഥാ"**തി.

ഏത്ഥ ച പടിവേധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മത്ഥാനം ദേസനാഞാണസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ദേസനായ ദുക്ഖോഗാഹതാ, പടിവേധസ്സ പന ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ തബ്ബിസയഞാണുപ്പത്തിയാ ച ദുക്കരഭാവതോ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ. **ദേസനം** നാമ ഉദ്ദിസനം സങ്ഖേപദസ്സനസദിസം. തഥാ ഹി **വിഭങ്ഗസുത്തേ** "ദേസേസ്സാമീ"തി വത്വാ പുന "ഭാസിസ്സാമീ"തി വുത്തം. തസ്സ നിദ്ദിസനം ഭാസനന്തി ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"വിത്ഥാരതോപി നം ഭാസിസ്സാമീതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. പരിബ്യത്തം കഥനം വാ **ഭാസനം.**

സാളികായിവ നിഗ്ഘോസോതി സാളികായ ആലാപോ വിയ മധുരോ കണ്ണസുഖോ പേമനീയോ. **പടിഭാനം** സദ്ദോ. **ഉദീരയീ**തി ഉച്ചാരീയതി, വുച്ചതീതി അത്ഥോ. **ഏവം വുത്തേ ഉസ്സാഹജാതാ**തി ഏവം "സുണാഥ സാധുകം മനസി കരോഥ, ഭാസിസ്സാമീ"തി വുത്തേ "ന കിര സത്ഥാ സങ്ഖേപേനേവ ദേസേസ്സതി, വിത്ഥാരേനപി ഭാസിസ്സതീ"തി സഞ്ജാതുസ്സാഹാ ഹട്ഠതുട്ഠാ ഹുത്വാ.

കതമോതി തസ്സ പദസ്സ സാമഞ്ഞതോ പുച്ഛാഭാവോ ഞായതി, ന വിസേസതോതി തസ്സ പുച്ഛാവിസേസഭാവം കഥേന്തോ **"കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ"**തി വത്വാ തേനേവ പസങ്ഗേന മഹാനിദ്ദേസേ ആഗതാ സബ്ബാപി പുച്ഛാ അത്ഥുദ്ധാരനയേന ദസ്സേതി **"പഞ്ചവിധാ ഹി പുച്ഛാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ അദിട്ഠം ജോതേതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ.** ദിട്ഠം സംസന്ദീയതി ഏതായാതി **ദിട്ഠസംസന്ദനാ.** സംസന്ദനഞ്ചേത്ഥ സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണം. വിമതിം ഛിന്ദതി ഏതായാതി **വിമതിച്ഛേദനാ.** അനുമതിയാ പുച്ഛനം **അനുമതിപുച്ഛാ.** "തം കിം മഞ്ഞഥ ഭിക്ഖവേ"തിആദിപുച്ഛായ ഹി "കാ തുമ്ഹാകം അനുമതീ"തി അനുമതി പുച്ഛിതാ ഹോതി. **കഥേതുകമ്യതാ** കഥേതുകമ്യതായ.

ലക്ഖണന്തി ഞാതും പുച്ഛിതോ യോ കോചി സഭാവോ. **അഞ്ഞാത**ന്തി യേന കേനചി ഞാണേന അഞ്ഞാതഭാവമാഹ. **അദിട്ഠ**ന്തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന ചക്ഖുനാ വിയ ന ദിട്ഠതം. **അതുലിത**ന്തി "ഏത്തകം ഇദ"ന്തി തുലനഭൂതേന ഞാണേന ന തുലിതതം. **അതീരിത**ന്തി തീരണഭൂതേന ഞാണേന അകതഞാണകിരിയാസമാപനതം. **അവിഭൂത**ന്തി ഞാണസ്സ അപാകടഭാവം. **അവിഭാവിത**ന്തി ഞാണേന അപാകടീകതഭാവം.

പഞ്ചസു പുച്ഛാസു യാ ബുദ്ധാനം സബ്ബതോ ന സന്തി, താ ദസ്സേത്വാ ഇധാധിപ്പേതപുച്ഛം നിഗമേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. യദി പടിച്ചസമുപ്പാദോ പച്ചയാകാരോ, അഥ കസ്മാ ഭഗവതാ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായ സങ്ഖാരാദയോ പച്ചയുപ്പന്നാ കഥിതാതി ആഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. **പച്ചയുപ്പന്നമ്പി കഥേതി** പച്ചയുപ്പന്നദസ്സനേന പച്ചയധമ്മാനം പച്ചയഭാവസ്സ കഥിതഭാവതോ. **ആഹാരവഗ്ഗസ്സാ**തിആദി "പച്ചയാകാരോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ"തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. "സമ്ഭവന്തീ"തി പാളിയം പരതോ വുത്തം കിരിയാപദം ആനേത്വാ യോജേതി, അഞ്ഞഥാ സങ്ഖാരാ കിം കതാതി വാ കരോന്തീതി വാ ന ഞായേയ്യ. പവത്തിയാ അനുലോമതോ "അവിജ്ജാപച്ചയാ"തിആദികാ **അനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ**.

"അവിജ്ജായ ത്വേവാ"തിആദികാ പന തസ്സ വിലോമതോ **പടിലോമകഥാ**. അച്ചന്തമേവ സങ്ഖാരേ വിരജ്ജതി ഏതേനാതി **വിരാഗോ,** മഗ്ഗോ. **അസേസനിരോധാ**തി അസേസേത്വാ നിരോധാ സമുച്ഛിന്ദനാ. **ഏവം നിരോധാന**ന്തി ഏവം അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുദ്ധാനം സങ്ഖാരാനം നിരോധാ. ഇതി അവിജ്ജാദീനം നിരോധവചനേന അരഹത്തം വദതി. **സകലസ്സാ**തി അനവസേസസ്സ. **സത്തവിരഹിതസ്സാ**തി പരപരികപ്പിതജീവരഹിതസ്സ. **വിനിവത്തേത്വാ**തി അനുപ്പാദനിരോധദസ്സനവസേന വിപരിവത്തേത്വാ.

അത്തമനാതി പീതിസോമനസ്സേന ഗഹിതചിത്താ. തഥാഭൂതാ ച ഹട്ഠചിത്താ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"തുട്ഠചിത്താ"**തി. "തസ്സ വചനം അഭിനന്ദിതബ്ബ"ന്തി ഏത്ഥ അഭിനന്ദനസദ്ദോ അനുമോദനത്ഥോ. "അഭിനന്ദിത്വാ"തി ഏത്ഥ സമ്പടിച്ഛനത്ഥോ. ഇധ പന ഉഭയത്ഥോപി വട്ടതീതി ആഹ **"അനുമോദിംസു ചേവ സമ്പടിച്ഛിംസു ചാ"**തി.

പടിച്ചസമുപ്പാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൨. **ദുതിയേപീ**തി ദുതിയസുത്തേപി. **പി**-സദ്ദേന തദഞ്ഞേസു സുത്തേസുപീതി അത്ഥോ. **"വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വുത്താ ഏവാ"**തി വത്വാപി തദേകദേസം ഇധ വിനിയോഗക്ഖമം ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ത**ന്തി മൂലം. **വിത്ഥാരദേസന**ന്തി "വിഭജിസ്സാമീ"തി പദസ്സ അത്ഥസ്സ ദസ്സനവസേന പവത്തം വിഭങ്ഗദേസനം. ഉദ്ദേസദേസനാ പഠമസുത്തേ അനുലോമദേസനാസദിസാവ. **പുന വട്ടവിവട്ടം ദസ്സേന്തോ**തി "ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ പവത്തിം നിവത്തിഞ്ച ദസ്സേന്തോ. പഠമം ഉദ്ദേസവസേന വിഭജനവസേന വിവട്ടം ദസ്സിതം, തതോ ഏവ ബ്യതിരേകനയേന വിവട്ടമ്പി ദസ്സിതമേവ ഹോതീതി പുനഗ്ഗഹണം.

തേസം തേസം സത്താനന്തി ഇദം കിഞ്ചി പകാരതോ അനാമസിത്വാ സബ്ബേപി സത്തേ സാമഞ്ഞതോ ബ്യാപേത്വാ ഗഹണന്തി ആഹ **"സങ്ഖേപതോ…പേ॰… നിദ്ദേസോ"**തി. **ഗതിജാതിവസേനാ**തി പഞ്ചഗതിവസേന, തത്ഥാപി ഏകേകായ ഗതിയാ ഖത്തിയാദിഭുമ്മദേവാദിഹത്ഥിആദിജാതിവസേന ച. "ചിത്തം മനോ"തിആദീസു വിയ കിച്ചവിസേസം, "മാനസ"ന്തിആദീസു വിയ സമാനേ അത്ഥേ സദ്ദവിസേസം, "പണ്ഡര"ന്തിആദീസു വിയ ഗുണവിസേസം, "ചേതസികം ഹദയ"ന്തിആദീസു വിയ നിസ്സയവിസേസം, "ചിത്തസ്സ ഠിതീ"തിആദീസു വിയ അഞ്ഞസ്സ അവത്ഥാഭാവവിസേസം,

“അലുബ്ഭനാ”തിആദീസു വിയ അഞ്ഞസ്സ കിരിയാഭാവവിസേസം, “അലുബ്ഭിതത്ത”ന്തിആദീസു വിയ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതാവിസേസന്തി ഏവമാദികം അനപേക്ഖിത്വാ ധമ്മമത്തം വാ ദീപനാ സഭാവനിദ്ദേസോ. ജിണ്ണസ്സ ജീരണവസേന പവത്തനാകാരോ **ജീരണതാ**തി ആഹ **“ആകാരനിദ്ദേസോ”**തി.

കാലാതിക്കമേ കിച്ചനിദ്ദേസാതി കലലകാലതോ പഭുതി പുരിമരൂപാനം ജരാപത്തക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി പച്ഛിമരൂപാനി പരിപക്കരൂപാനുരൂപാനി പരിണതപരിണതാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി അനുക്കമേന സുപരിണതരൂപാനം പരിപാകകാലേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി ഖണ്ഡിച്ചാദിസഭാവാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി “ഖണ്ഡിച്ച”ന്തിആദയോ കാലാതിക്കമേ ജരായ കിച്ചനിദ്ദേസാ. **പകതിനിദ്ദേസാ**തി ഫലവിപച്ചനപകതിയാ നിദ്ദേസാ, ജരായ വാ പാപുണിതബ്ബഫലമേവ പകതി, തസ്സാ നിദ്ദേസാ, **ന ച ഖണ്ഡിച്ചാദീനേവ ജരാ**തി ഉദകാദിഗതമഗ്ഗേസു തിണരുക്ഖസംഭഗ്ഗതാദയോ വിയ പരിപാകഗതമഗ്ഗസങ്ഖാതേസു പരിപുണ്ണരൂപേസു ലബ്ഭമാനാ ഖണ്ഡിച്ചാദയോ ജരായ ഗതമഗ്ഗാഇച്ചേവ വേദിതബ്ബാ, ന ജരാതി.

യസ്മാ ജരം പത്തസ്സ ആയു ഹായതി, ഇന്ദ്രിയാനി ജജ്ജരാനി ഹോന്തീതി ആയുഹാനാദയോ പകതിനിദ്ദേസാ, തസ്മാ വുത്തം **“പച്ഛിമാ ദ്വേ പകതിനിദ്ദേസാ”**തി. തേനാഹ **“ഇമേഹി പനാ”**തിആദി.

അവിഞ്ഞായമാനന്തരത്താ **അവീചിജരാ** മണിആദീസു മന്ദദസകാദീസു ഏകേകദസകേസു ച ഖണേ ഖണേ ജിണ്ണവികാരാദീനം **ദുവിഞ്ഞേയ്യത്താ. തതോ അഞ്ഞേസൂ**തി മണിആദിതോ അഞ്ഞേസു അഹിച്ഛത്തകാദീസു, പാണീനം ഏകഭവപരിയാപന്നേ സകലആയുസ്മിം ഗഹിതതരുണയുവാജരാകാലേസു, ഏകദ്വിത്തിദിവസാതിക്കമേസു പുപ്ഫാദീസു വാതി അത്ഥോ. തത്ഥ ഹി ജരാവിസേസസ്സ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ **സവീചിജരാ നാമ**.

ചവനകവസേനാതി ചവനകാനം ഖന്ധാനം വസേന. ഏകചതുപഞ്ചക്ഖന്ധായ ചുതിയാ ചവനമേവ ചവനതാതി ആഹ **“ഭാവവചനേന ലക്ഖണനിദസ്സന”**ന്തി, പാളിയം “ചുതീ”തി വുത്തസ്സ മരണസ്സ സഭാവദസ്സനന്തി അത്ഥോ. **ഭങ്ഗുപ്പത്തി** ഭിജ്ജമാനതാ. തേന “ഭേദോ”തി ഇമിനാ ഖന്ധാനം ഭിജ്ജമാനതാ ഭേദസമങ്ഗിതാ വുത്താതി ദസ്സേതി. **ഠാനാഭാവപരിദീപന**ന്തി കേനചിപി ആകാരേന അവട്ഠാനാഭാവദീപനം. **ഘടസ്സേവാ**തി ഹി വിസദിസൂദാഹരണം. യഥാ ഘടേ ഭിന്നേ കപാലാദിഅവയവസേസോ ലബ്ഭതി, ന ഏവം ചുതിക്ഖന്ധേസു ഭങ്ഗേസു, ന കോചി വിസേസോ തിട്ഠതീതി ദസ്സേതും **“അന്തരധാന”**ന്തി വുത്തം. **മച്ചുസങ്ഖാതം മരണ**ന്തി മച്ചുസഞ്ഞിതം മരണം. “കാലമരണ”ന്തി വദന്തി. സന്താനസ്സ അച്ചന്തസമുച്ഛേദഭൂതം ഖീണാസവാനം മരണം **സമുച്ഛേദമരണം. ആദി**-സദ്ദേന ഖണികമരണം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ കിരിയാ**തി അന്തകസ്സ കിരിയാ, യാ ലോകേ വുച്ചതി “മച്ചൂ”തി, മരണന്തി അത്ഥോ. ചവനകാലോ ഏവ വാ അനതിക്കമനീയത്താ വിസേസേന കാലോതി വുത്തോതി തസ്സ കിരിയാ അത്ഥതോ ചുതിക്ഖന്ധാനം ഭേദപവത്തിയേവ. “മച്ചു മരണ”ന്തി വാ ഏത്ഥ സമാസം അകത്വാ യോ “മച്ചൂ”തി വുച്ചതി ഭേദോ, തമേവ മരണം “പാണചാഗോ”തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ചതുവോകാരവസേനാതി ചതുവോകാരഭവവസേന. തത്ഥ ഹി രൂപകായസഞ്ഞിതോ കളേവരോ നത്ഥി, യം നിക്ഖിപേയ്യ. കിഞ്ചാപി ഏകവോകാരഭവേപി കളേവരനിക്ഖേപോ നത്ഥി, രൂപകായസ്സ പന തത്ഥ അത്ഥിതാമത്തം ഗഹേത്വാ **“ഏകവോകാരവസേന കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ”**തി വുത്തോ. **ചതുവോകാരവസേന ചാ**തി ച-സദ്ദേന “സേസദ്വയവസേന ഖന്ധാനം ഭേദോ”തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി സബ്ബത്ഥേവ ഖന്ധഭേദസബ്ഭാവതോ. **സേസദ്വയവസേനാ**തി സേസഭവദ്വയവസേനേവ കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ. യദിപി ഏകവോകാരഭവേ രൂപകായോ വിജ്ജതി, കളേവരനിക്ഖേപോ പന നത്ഥീതി **“കളേവരസ്സ

സബ്ഭാവതോ"ഇച്ചേവ വുത്തം. യസ്മാ മനുസ്സാദീസു കളേവരനിക്ഖേപോ അത്ഥി, തസ്മാ മനുസ്സാദീസു കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോതി യോജനാ. കളേവരം നിക്ഖിപീയതി ഏതേനാതി മരണം **കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ. ഏകതോ കത്വാ**തി ഏകജ്ഝം കത്വാ, ഏകജ്ഝം ഗഹണമത്തേന.

ജായനട്ഠേനാതിആദി ആയതനവസേന യോനിവസേന ച ദ്വീഹി പദേഹി സബ്ബസത്തേ പരിയാദിയിത്വാ പരിയാദിയിത്വാ ജാതിം ദസ്സേതും വുത്തം. കേചി പന "കത്തുഭാവവസേന പദദ്വയം വുത്ത"ന്തി വദന്തി. **"തേസം തേസം സത്താനം ജാതി സഞ്ജാതീ"**തി പന കത്തരി സാമിനിദ്ദേസസ്സ കതത്താ ഉഭയത്ഥാപി ഭാവനിദ്ദേസോ. സമ്പുണ്ണാ ജാതി **സഞ്ജാതി**. പാകടാ നിബ്ബത്തി **അഭിനിബ്ബത്തി. തേസം തേസം സത്താനം... പേ॰... അഭിനിബ്ബത്തീ**തി സത്തവസേന പവത്തത്താ വോഹാരദേസനാ.

തത്ര തത്രാതി ഏകചതുവോകാരഭവേസു ദ്വിന്നം സേസരൂപധാതുയം പടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം പഞ്ചന്നം, കാമധാതുയം വികലാവികലിന്ദ്രിയാനം വസേന സത്തന്നം നവന്നം ദസന്നം പുന ദസന്നം ഏകാദസന്നഞ്ച ആയതനാനം വസേന സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **സന്തതിയ**ന്തി യേന കമ്മുനാ ഖന്ധാനം പാതുഭാവോ, തേന അഭിസങ്ഖതസന്തതിയം. തഞ്ച ഖോ പടിസന്ധിക്ഖണവസേന വേദിതബ്ബം.

കമ്മംയേവ **കമ്മഭവോ** "ഭവതി ഏതസ്മാ ഉപപത്തിഭവോ"തി കത്വാ. കമ്മേന നിയ്യാദിതഅത്തഭാവുപപത്തിവസേന ഭവതീതി ഭവോ, തഥാ തഥാ നിബ്ബത്തവിപാകോ കടത്താരൂപഞ്ച. അട്ഠകഥായം പന "ഭവതീതി കത്വാ ഭവോ"തി ഉപപത്തിഭവസ്സ വക്ഖമാനത്താ **"കമ്മം ഫലവോഹാരേന ഭവോതി വുത്ത"**ന്തി കഥിതം.

ഉപാദിയന്തി സത്താ ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹന്തി **ഏതേന** കിലേസകാമേന. ന കേവലം ഇധ കരണസാധനമേവ, അഥ ഖോ കത്തുസാധനമ്പി ലബ്ഭതീതി വുത്തം **"സയം വാ"**തി. **ത**ന്തി വത്ഥുകാമം. കാമോ ച സോ കാമനട്ഠേന, ഉപാദാനഞ്ച ഭുസമാദാനട്ഠേനാതി **കാമുപാദാനം. ഏത**ന്തി കാമുപാദാനപദം. പുന **ഏത**ന്തി കാമുപാദാനസങ്ഖാതം.

സസ്സതോ അത്താതി ഇദം പുരിമദിട്ഠിം ഉപാദിയമാനം ഉത്തരദിട്ഠിം ദസ്സേതും വുത്തം. യഥാ ഏസാ ദിട്ഠി ദള്ഹീകരണവസേന പുരിമം ഉത്തരാ ഉപാദിയതി, ഏവം "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികാപീതി. അത്തഗ്ഗഹണം പന "അത്തവാദുപാദാന"ന്തി ഇദം ന ദിട്ഠുപാദാനദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ലോകോ ചാ**തി അത്തഗ്ഗഹണവിനിമുത്തഗ്ഗഹണം ദിട്ഠുപാദാനഭൂതം ഇധ പുരിമദിട്ഠിഉത്തരദിട്ഠിവചനേഹി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

യേന മിച്ഛാഭിനിവേസേന ഗോസീലഗോവതാദിം സമാദിയതി ചേവ അനുതിട്ഠതി ച, സോ ഗോസീലഗോവതാദീനീതി അധിപ്പേതാനി. തേനാഹ **"ഗോസീല...പേ॰... സയമേവ ഉപാദാനാനീ"**തി. **അഭിനിവേസതോ**തി അഭിനിവേസനതോ.

അത്തവാദുപാദാനന്തി "അത്താ"തി വാദസ്സ പഞ്ഞാപനസ്സ ഗഹണസ്സ കാരണഭൂതാ ദിട്ഠീതി അത്ഥോ. **അത്തവാദമത്തമേവാ**തി അത്തസ്സ അഭാവാ "അത്താ"തി ഇദം വചനമത്തമേവ. **ഉപാദിയന്തി** ദള്ഹം ഗണ്ഹന്തി.

ചക്ഖുദ്വാരാദീസു പവത്തായാതി ഇദം തണ്ഹായ രൂപതണ്ഹാദിഭാവസ്സ കാരണവചനം ഛദ്വാരാരമ്മണികധമ്മാനം പടിനിയതാരമ്മണത്താ. **ജവനവീഥിയാ പവത്താ**യാതി ഇദം തസ്സാ പവത്തിട്ഠാനദസ്സനം. സഭാവേനേവ ഉട്ഠാതും അസക്കോന്തസ്സ വേളു വിയ നിസ്സയോ അഹുത്വാ ഓലുമ്ഭകഭാവേന ഭാവോ ഉപാദാനസ്സ പച്ചയഭാവതോ ആരമ്മണമ്പി തംസദിസം വുത്തം. **രൂപേ**തി വിസയേ ഭുമ്മം. സാ തിവിധാ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **കാമതണ്ഹാ** കാമസ്സാദഭാവേന

പവത്തിയാ. **ഏവം അസ്സാദേന്തീ**തി സസ്സതദിട്ഠിയാ സഹജാതനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയഭൂതായ സംസട്ഠത്താ നിച്ചധുവസസ്സതാഭിനിവേസമുഖേന അസ്സാദേന്തീ. ഭവസഹഗതാ തണ്ഹാ **ഭവതണ്ഹാ**. ഭവതി തിട്ഠതി സബ്ബകാലന്തി ഹി ഭവദിട്ഠി ഭവോ ഉത്തരപദലോപേന, ഭവസ്സാദവസേന പവത്തിയാ ച. ഇമിനാ നയേന **വിഭവതണ്ഹാ**തി എത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വിഭവതി ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീതി എവം പവത്താ ദിട്ഠി വിഭവോ ഉത്തരപദലോപേന. **ഏവം താനി അട്ഠാരസാ**തി യാ ഛ കാമതണ്ഹാ, ഛ ഭവതണ്ഹാ, ഛ വിഭവതണ്ഹാ വുത്താ, എതാനി അട്ഠാരസ തണ്ഹാവിചരിതാനി തണ്ഹാപച്ചയോ. **അജ്ഝത്തന്തി** സകസന്തതിയം. **ബഹിദ്ധാ**തി തതോ ബഹിദ്ധാ. അതീതാരമ്മണാനി വാ ഹോന്തു ഇതരാരമ്മണാനി വാ, സയം പന **അതീതാനി ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി**. സേസപദദ്വയേപി എസേവ നയോ. "അട്ഠസതം തണ്ഹാവിചരിതാനീ"തിആദിനാ സമ്ബന്ധോ. ഇദാനി അപരേനപി പകാരേന അട്ഠസതം തണ്ഹാവിചരിതാനി ദസ്സേതും **"അജ്ഝത്തികസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അജ്ഝത്തികസ്സാ**തി അജ്ഝത്തികഖന്ധപഞ്ചകം. ഉപയോഗത്ഥേ ഹി ഇദം സാമിവചനം. **ഉപാദായാ**തി ഗഹേത്വാ. **അസ്മീതി ഹോതീ**തി യദേതം അജ്ഝത്തികം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപാദായ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന സമുദായഗ്ഗാഹതോ അസ്മീതി ഗാഹോ ഹോതി, തസ്മിം സതീതി അത്ഥോ. ഇധ പന രൂപാദിആരമ്മണവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഇത്ഥമസ്മീതി ഹോതീ**തി ഖത്തിയാദീസു "ഇദംപകാരോ അഹ"ന്തി എവം തണ്ഹാമാനദിട്ഠിവസേന ഹോതീതി അത്ഥോ. ഇദം താവ അനുപനിധായ ഗഹണം.

ഏവമാദീനീതി **ആദി**-സദ്ദേന "എവമസ്മി, അഞ്ഞഥാസ്മി, അഹം ഭവിസ്സം, ഇത്ഥം ഭവിസ്സം, എവം ഭവിസ്സം, അഞ്ഞഥാ ഭവിസ്സം, അസസ്മി, സതസ്മി, അഹം സിയം, ഇത്ഥം സിയം, എവം സിയം, അഞ്ഞഥാ സിയം, അപാഹം സിയം, അപാഹം ഇത്ഥം സിയം, അപാഹം എവം സിയം, അപാഹം അഞ്ഞഥാ സിയ"ന്തി എതേസം സങ്ഗഹോ. ഉപനിധായ ഗഹണമ്പി ദുവിധം സമതോ അസമതോ വാതി തം ദസ്സേതും "എവമസ്മി, അഞ്ഞഥാസ്മീ"തി ച വുത്തം. തത്ഥ **ഏവമസ്മീ**തി ഇദം സമതോ ഉപനിധായ ഗഹണം, യഥാ അയം ഖത്തിയോ, എവം അഹമസ്മീതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞഥാസ്മീ**തി ഇദം പന അസമതോ ഗഹണം, യഥായം ഖത്തിയോ തതോ അഞ്ഞഥാ അഹം ഹീനോ വാ അധികോ വാതി അത്ഥോ. ഇമാനി താവ പച്ചുപ്പന്നവസേന ചത്താരി തണ്ഹാവിചരിതാനി. **ഭവിസ്സ**ന്തിആദീനി പന ചത്താരി അനാഗതവസേന വുത്താനി, തേസം പുരിമചതുക്കേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അസസ്മീ**തി സസ്സതോ അസ്മി, നിച്ചസ്സേതം അധിവചനം. **സതസ്മീ**തി അസസ്സതോ അസ്മി, അനിച്ചസ്സേതം അധിവചനം. ഇതി ഇമാനി ദ്വേ സസ്സതുച്ഛേദവസേന വുത്താനി. ഇതോ പരാനി **സിയ**ന്തിആദീനി ചത്താരി സംസയപരിവിതക്കവസേന വുത്താനി, താനി പുരിമചതുക്കേ വുത്തനയേന അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാനി. **അപാഹം സിയ**ന്തിആദീനി പന ചത്താരി "അപി നാമാഹം ഭവേയ്യ"ന്തി എവം പത്ഥനാകപ്പനവസേന വുത്താനി, താനിപി പുരിമചതുക്കേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. എവമേതേസു -

> ദ്വേ ദിട്ഠിസീസാ ചത്താരോ, സുദ്ധസീസാ സീസമൂലകാ;
> തയോ തയോതി എതാനി, അട്ഠാരസ വിഭാവയേ.

എതേ ഹി സസ്സതുച്ഛേദവസേന വുത്താ ദ്വേ **ദിട്ഠിസീസാ** നാമ, "അസ്മി, ഭവിസ്സം സിയം, അപാഹം സിയ"ന്തി എതേ ചത്താരോ **സുദ്ധസീസാ** നാമ, "ഇത്ഥമസ്മീ"തിആദയോ തയോ തയോതി ദ്വാദസ **സീസമൂലകാ** നാമാതി വേദിതബ്ബം. ഇധ പാളിയം രൂപാരമ്മണാദിവസേന തണ്ഹാ ആഗതാതി ആഹ **"അജ്ഝത്തികരൂപാദിനിസ്സിതാനീ"**തി. അട്ഠാരസ തണ്ഹാവിചരിതാനീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ഇമിനാ അസ്മീ**തി ഇമിനാ അഭിസേകസേനാപച്ചാദിനാ "ഖത്തിയോ

അഹ''ന്തി മൂലഭാവതോ ''അസ്മീ''തി ഹോതി. സേസം പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **സങ്ഗഹേ**തി തണ്ഹായ യഥാവുത്തവിഭാഗസ്സ സംഖിപനവസേന സങ്ഗണ്ഹനേ കരിയമാനേ. ''ഛയിമേ, ഭിക്ഖവേ, തണ്ഹാകായാ''തിആദി **നിദ്ദേസോ**. ''രൂപേ തണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ''തിആദി **നിദ്ദേസത്ഥോ**. ''കാമരാഗഭാവേനാ''തിആദികോ, ''അജ്ഝത്തികസ്സുപാദായാ''തിആദികോ ച **നിദ്ദേസവിത്ഥാരോ**. ''രൂപാദീസു ആരമ്മണേസു ഛളേവാ''തിആദികോ **സങ്ഗഹോ**.

യസ്മാ ചക്ഖുദ്വാരാദീസു ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജനകവിഞ്ഞാണാനി വിയ അനേകാ ഏവ വേദനാ, തസ്മാ താ രാസിവസേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ ''ഛ വേദനാകായാ''തി വുത്തന്തി ആഹ **''വേദനാസമൂഹാ''**തി. നിസ്സയഭാവേന ഉപ്പത്തിദ്വാരഭാവേന നാനാപച്ചയാ ഹോന്തി ചക്ഖുധാതുആദയോ, താ കുച്ഛിനാ ധാരേന്തിയോ വിയ പോസേന്തിയോ വിയ ച ഹോന്തീതി താസം മാതുസദിസതാ വുത്താ. **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സഹേതൂ**തി നിസ്സയാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ. **അയ**ന്തി അയം വേദനാ ''ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ''തിആദിനാ സാധാരണതോ വുത്താ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം വേദനാപദേ. **സബ്ബസങ്ഗാഹികാ**തി കുസലാകുസലവിപാകകിരിയാനം വസേന സബ്ബസങ്ഗാഹികാ. ഏവം വിഭങ്ഗേ ആഗതനയേന സാധാരണതോ വത്വാപി ഇധാധിപ്പേതവേദനമേവ ദസ്സേതും **''വിപാകവസേന പനാ''**തിആദിമാഹ. **ചക്ഖുമ്ഹി സമ്ഫസ്സോ**തി ചക്ഖുമ്ഹി നിസ്സയഭൂതേ ഉപ്പന്നഫസ്സോ. ഏസ നയോ സേസേസു. യസ്മാ ചക്ഖാദീനി വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ഖന്ധനിദ്ദേസേ ലക്ഖണാദിവിഭാഗതോ, ആയതനനിദ്ദേസേ വിസേസതോ, സാമഞ്ഞതോ ച സദ്ദത്ഥദസ്സനാദിവസേന വിഭാവിതാനി, തസ്മാ **''യം വത്തബ്ബം...പേ॰... വുത്തമേവാ''**തി ആഹ.

നമനലക്ഖണന്തി ആരമ്മണാഭിമുഖം ഹുത്വാ നമനസഭാവം തേന വിനാ അപ്പവത്തനതോ. **രുപ്പനലക്ഖണം** ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **വേദനാക്ഖന്ധോ** പന ഏകാവ വേദനാ. **സബ്ബദുബ്ബലചിത്താനി** നാമ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി . നനു തത്ഥ ജീവിതചിത്തട്ഠിതിയോ ച സന്തീതി? സച്ചം, താസം പന കിച്ചം ന തഥാ പാകടം, യഥാ ചേതനാദീനന്തി തേ ഏവേത്ഥ പാളിയം ഉദ്ധടാ. **യേന** മഹന്തപാതുഭാവാദിനാ **കാരണേന. ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം മഹാഭൂതനിദ്ദേസേ. **അഞ്ഞോ വിനിച്ഛയനയോ**തി ''വചനത്ഥതോ കലാപതോ''തിആദിനാ ലക്ഖണാദിനിച്ഛയതോ അഞ്ഞോ വിനിച്ഛയനയോ. നനു സോ ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്തോ, ന രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസേതി? തത്ഥ വുത്തോപി ''ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനീ''തി അതിദേസവസേന വുത്തത്താ **''രൂപക്ഖന്ധനിദ്ദേസേ വുത്തോ''**തി വുത്തം. **ഉപാദായാ**തി പടിച്ച. ഭൂതാനി ഹി പടിച്ച ഉപ്പജ്ജമാനം ഉപാദാരൂപം ''താനി ഗഹേത്വാ''തി വുത്തം അവിസ്സജ്ജനതോ. **നിസ്സായാതിപി ഏകേ** തേസം നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ. പുബ്ബകാലകിരിയാ നാമ ഏകംസതോ അപരകാലകിരിയാപേക്ഖാതി പാഠസേസേന അത്ഥം വദതി. വിഭത്തിവിപല്ലാസേന വിനാ ഏവ അത്ഥം ദസ്സേതും **''സമൂഹത്ഥേ വാ''**തിആദി വുത്തം. സമൂഹസമ്ബന്ധേ സാമിനിദ്ദേസേന സമൂഹത്ഥോ ദീപിതോതി തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **''സമൂഹം ഉപാദായാ''**തി. ധമ്മസങ്ഗണിയം (ധ॰ സ॰ ദ്വെർ) ആഗതനയേന **''തേവീസതിവിധ''**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ ഹി ഹദയവത്ഥു ന നിദ്ദിട്ഠം, ''യം രൂപം നിസ്സായാ''തി വാ പട്ഠാനേ (പട്ഠാന॰ ൧.൧.൮) ആഗതത്താ ഹദയവത്ഥുമ്പി ഗഹേത്വാ ജാതിരൂപഭാവേന ഉപചയസന്തതിയോ ഏകതോ കത്വാ **''തേവീസതിവിധ''**ന്തി വുത്തം.

ചക്ഖുസ്സ വിഞ്ഞാണന്തി വാ **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം**. അസാധാരണകാരണേന ചായം നിദ്ദേസോ. ''സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ''ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ ഗഹേതബ്ബത്താ **''തേഭൂമകവിപാകചിത്തസ്സേതം അധിവചന''**ന്തി വുത്തം.

അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണോതി ആയൂഹനസഭാവോ. **ചോപനവസേനാതി** വിഞ്ഞത്തിസംചോപനവസേന, കായവിഞ്ഞത്തിയാ സമുട്ഠാപനവസേനാതി അത്ഥോ. **വചനഭേദവസേനാതി** വചീഭേദുപ്പാദവസേന, വചീവിഞ്ഞത്തിയാ സമുട്ഠാപനവസേനാതി അത്ഥോ. ഏവം ചോപനം ന ഭവേയ്യാതി ദസ്സേതും **"രഹോ നിസീദിത്വാ ചിന്തേന്തസ്സാ"**തി വുത്തം. **ഏകൂനതിംസാതി** ഏത്ഥ അഭിഞ്ഞാചേതനാവിനിമുത്താ ഏവ ഏകൂനതിംസ ചേതനാ വേദിതബ്ബാ തസ്സാ വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയത്താഭാവതോ.

ദുക്ഖേതി ഏകമ്പി ഇദം ഭുമ്മവചനം സംസിലേസനനിസ്സയവിസയബ്യാപനവസേന അത്താനം ഭിന്ദിത്വാ വിനിയോഗം ഗച്ഛതീതി **"ചതൂഹി കാരണേഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഏകോപി ഹി വിഭത്തിനിദ്ദേസോ അനേകധാ വിനിയോഗം ഗച്ഛതി യഥാ തദ്ധിതത്ഥേ ഉത്തരപദസമാഹാരേതി. **തന്തി** അഞ്ഞാണം. **ദുക്ഖസച്ചന്തി** ഹദയവത്ഥുലക്ഖണം ദുക്ഖസച്ചം. **അസ്സാതി** അഞ്ഞാണസ്സ. **നിസ്സയപച്ചയഭാവേനാതി** പുരേജാതനിസ്സയഭാവേന. സഹജാതനിസ്സയപച്ചയഭാവേന പന തംസഹജാതാ ഫസ്സാദയോ വത്തബ്ബാ. ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന ദുക്ഖസച്ചം അസ്സ ആരമ്മണന്തി യോജനാ. **ദുക്ഖസച്ചന്തി** ഉപയോഗഏകവചനം . **ഏതന്തി** അഞ്ഞാണം. **തസ്സാതി** ദുക്ഖസച്ചസ്സ. **"പടിച്ഛാദേതീ"**തി ഏത്ഥ വുത്തം പടിച്ഛാദനാകാരം ദസ്സേതും **"യാഥാവാ"**തിആദി വുത്തം. ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേനപി ഏകദേസേന യാഥാവതോ ലക്ഖണപടിവേധോ ഹോതിയേവാതി **"യാഥാവലക്ഖണപടിവേധനിവാരണേനാ"**തി വത്വാ **"ഞാണപവത്തിയാ ചേത്ഥ അപ്പദാനേനാ"**തി വുത്തന്തി വദന്തി. പുരിമം പന പടിവേധഞാണുപ്പത്തിയാ നിസേധകഥാദസ്സനം, പച്ഛിമം അനുബോധഞാണുപ്പത്തിയാ. ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏത്ഥാതി** ദുക്ഖസച്ചേ.

സഹജാതസ്സ അഞ്ഞാണസ്സ സമുദയസച്ചം വത്ഥു ഹോതി നിസ്സയപച്ചയഭാവതോതി വുത്തം **"വത്ഥുതോ"**തി. **ആരമ്മണതോതി** ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന. യസ്മാ സമുദയസച്ചം അഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തസ്മാ **"ദുക്ഖസമുദയേ അഞ്ഞാണ"**ന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ. പടിച്ഛാദനം ദുക്ഖസച്ചേ വുത്തനയമേവ ഏകേനേവ കാരണേന ഇതരേസം തിണ്ണം അസമ്ഭവതോ, കിം പന ഏതം ഏകം കാരണന്തി ആഹ **"പടിച്ഛാദനതോ"**തി. ഇദം വിത്ഥാരതോ വിഭാവേതും **"നിരോധപടിപദാനം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **തദാരബ്ഭാതി** തം ആരബ്ഭ തം ആരമ്മണം കത്വാ. **പച്ഛിമഞ്ഹി സച്ചദ്വയന്തി** നിരോധോ മഗ്ഗോ. തഞ്ഹി നയഗമ്ഭീരത്താ. **ദുദ്ദസന്തി** സണ്ഹസുഖുമധമ്മത്താ സഭാവേനേവ ഗമ്ഭീരതായ ദുദ്ദസം ദുവിഞ്ഞേയ്യം ദുരവഗ്ഗാഹം. **തത്ഥാതി** പുരിമേ സച്ചദ്വയേ. **അന്ധഭൂതന്തി** അന്ധകാരഭൂതം. **ന പവത്തതി** ആരമ്മണം കാതും ന വിസഹതി. **വചനീയത്തേനാതി** വാചകഭാവേന തഥാ ഉപട്ഠാനതോ. **സഭാവലക്ഖണസ്സ ദുദ്ദസത്താതി** പീളനാദിആയൂഹനാദിവസേന "ഇദം ദുക്ഖം, അയം സമുദയോ"തി (മ॰ നി॰ ൪.൪൯൮; ന.ഫം൪) യാഥാവതോ സഭാവലക്ഖണസ്സ ദുദ്ദസത്താ ദുവിഞ്ഞേയ്യത്താ പുരിമദ്വയം **ഗമ്ഭീരം. തത്ഥാതി** പുരിമസ്മിം സച്ചദ്വയേ. **വിപല്ലാസഗ്ഗാഹവസേന പവത്തതീതി** സുഭാദിവിപരീതഗ്ഗാഹാനം പച്ചയഭാവവസേന അഞ്ഞാണം പവത്തതി.

ഇദാനി "ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദീസു പകാരന്തരേനപി അത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദുക്ഖേതി ഏത്താവതാതി** "അഞ്ഞാണന്തി വുച്ചമാനായ അവിജ്ജായ ദുക്ഖേ"തി ഏത്തകേന. **സങ്ഗഹതോതി** സമോധാനതോ. **കിച്ചതോതി** അസമ്പടിവേധകിച്ചതോ. **അഞ്ഞാണമിവാതി** വിസയസഭാവം യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝിതും അപ്പദാനകിച്ചമിവ. "ദുക്ഖേ"തിആദിനാ തത്ഥ അവിജ്ജാ പവത്തതി, വിസേസതോ നിദ്ദിട്ഠം ഹോതീതി കത്വാ സബ്ബത്ഥേവ തഥാ അവിസിട്ഠസഭാവദസ്സനം ഇദന്തി ദസ്സേതും **"അവിസേസതോ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

ഖണികനിരോധസ്സ ഇധ അനധിപ്പേതത്താ അയുജ്ജമാനത്താ വിരാഗഗ്ഗഹണതോ ച അവിജ്ജാദീനം പടിപക്ഖവസേന പടിബാഹനം ഇധ "നിരോധോ"തി അധിപ്പേതോ, സോ ച നേസം സബ്ബസോ അനുപ്പജ്ജനമേവാതി ആഹ **"നിരോധോ ഹോതീതി അനുപ്പാദോ ഹോതീ"**തി. "അവിജ്ജാ നിരുജ്ഝതി ഏത്ഥാതി അവിജ്ജാനിരോധോ, സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തി ഏത്ഥാതി സങ്ഖാരനിരോധോ"തി ഏവം സബ്ബേഹി ഏതേഹി നിരോധപദേഹി നിബ്ബാനസ്സ ദേസിതത്താ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ **"നിബ്ബാനം ഹീ"**തിആദി. **വട്ടവിവട്ടന്തി** വട്ടഞ്ച വിവട്ടഞ്ച. **"ദ്വാദസഹീ"**തി ഇദം പച്ചേകം യോജേതബ്ബം "അനുലോമതോ ദ്വാദസഹി പദേഹി വട്ടം, പടിലോമതോ ദ്വാദസഹി വിവട്ടം ഇധ ദസ്സിത"ന്തി.

വിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പടിപദാസുത്തവണ്ണനാ

൩. മിച്ഛാ പടിപജ്ജതി ഏതായാതി മിച്ഛാപടിപദാ, വട്ടഗാമിമഗ്ഗോ ദുക്ഖാവഹത്താ. തം **മിച്ഛാപടിപദം.** തേനാഹ **"അനിയ്യാനികപടിപദാ"**തി. **സോ** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ **കഥം മിച്ഛാപടിപദാ ഹോതീ**തി? സമ്പത്തിഭവേ സുഖാവഹോവ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **വട്ടസീസത്താ**തി വട്ടപക്ഖിയാനം ഉത്തമങ്ഗഭാവതോ. **അന്തമസോ**തി ഉക്കംസപരിയന്തം സന്ധായ വദതി അവകംസപരിയന്തതോ. "ഇദം മേ പുഞ്ഞം നിബ്ബാനാധിഗമായ പച്ചയോ ഹോതൂ"തി ഏവം **നിബ്ബാനം പത്ഥേത്വാ പവത്തിതം. പണ്ണമുട്ഠിദാനമത്ത**ന്തി സാകപണ്ണമുട്ഠിദാനമത്തം. **അപ്പത്വാ**തി അന്തോഗധഹേതു ഏസ നിദ്ദേസോ, അപാപേത്വാതി അത്ഥോ. യദഗ്ഗേന വാ പടിപജ്ജനതോ അരഹത്തം പത്തോതി വുച്ചതി, തദഗ്ഗേന തദാവഹാ പടിപദാപി പത്താതി വുച്ചതീതി **"അപ്പത്വാ"**തി വുത്തം. **അനുലോമവസേനാ**തി അനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദവസേന. **പടിലോമവസേനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പടിപദാ പുച്ഛിതാ**തി ഏതേന പടിപദാ ദേസേതും ആരദ്ധാതി അയമ്പി അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ യഥാരദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛായ ഇധാഗതത്താ. അനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായമ്പേത്ഥ ബ്യതിരേകമുഖേന അവിജ്ജാദിനിരോധാ പന വിജ്ജായ സതി ഹോതി സങ്ഖാരാനം അസമ്ഭവോതി വുത്തം **"നിബ്ബാനം ഭാജിത"**ന്തി. സരൂപേന പന തായ വട്ടമേവ പകാസിതം. വക്ഖതി ഹി പരിയോസാനേ "വട്ടവിവട്ടമേവ കഥിത"ന്തി. **നിയ്യാതനേ**തി നിഗമനേ. **ഫലേനാ**തി പത്തബ്ബഫലേന **പടിപദായ** സമ്പാപകഹേതുനോ **ദസ്സിതത്താ**. യഥാ ഹി തിവിധോ ഹേതു ഞാപകോ, നിബ്ബത്തകോ, സമ്പാപകോതി, ഏവം തിവിധം ഫലം ഞാപേതബ്ബം, നിബ്ബത്തേതബ്ബം, സമ്പാപേതബ്ബന്തി. തസ്മാ പത്തബ്ബഫലേന നിബ്ബാനേന തംസമ്പാപകഹേതുഭൂതായ പടിപദായ ദസ്സിതത്താതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഫലേന ഹേത്ഥാ"**തിആദി. **അയം വുച്ചതീ**തി ഏവം നിബ്ബാനഫലാ അയം "സമ്മാപടിപദാ"തി വുച്ചതി. **അസേസവിരാഗാ അസേസനിരോധാ**തി സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന അവിജ്ജായ അസേസവിരജ്ജനതോ അസേസനിരുജ്ഝനതോ ച. പദദ്വയേനപി അനുപ്പാദനിരോധമേവ വദതി. തഞ്ഹി നിബ്ബാനം. ദുതിയവികപ്പേ അയം ഏത്ഥ അധിപ്പായോ - യേന മഗ്ഗേന കരണഭൂതേന അസേസനിരോധോ ഹോതി, അവിജ്ജായ അസേസനിരോധോ യം ആഗമ്മ ഹോതി, തം മഗ്ഗം ദസ്സേതുന്തി. **ഏവഞ്ഹി സതീ**തി ഏവം പദഭാജനസ്സ നിബ്ബാനസ്സ പദത്ഥേ സതി. **സാനുഭാവാ പടിപദാ വിഭത്താ ഹോതീ**തി അവിജ്ജായ അസേസനിരോധഹേതുപടിപദാ തത്ഥ സാതിസയസാമത്ഥിയസമായോഗതോ സാനുഭാവാ വിഭത്താ ഹോതി. മിച്ഛാപടിപദാഗഹണേനേത്ഥ വട്ടസ്സപി വിഭത്തത്താ വുത്തം **"വട്ടവിവട്ടമേവ കഥിത"**ന്തി.

പടിപദാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വിപസ്സീസുത്തവണ്ണനാ

ർ. വിപ്ഫന്ദന്തീതി നിമിസനവസേന. **അനിമിസേഹീ**തി വിഗതനിമിസേഹി ഉമ്മീലന്തേഹേവ. **തേന വുത്തം** മഹാപദാനേ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം "വിപസ്സീ"തി പദേ, ഏതസ്മിം വാ "അനിമിസേഹീ"തിആദികേ യഥാഗതേ സുത്തന്തേ.

മഹാപുരിസസ്സ അനിമിസലോചനതോ "വിപസ്സീ"തി സമഞ്ഞാപടിലാഭസ്സ കാരണം വുത്തം, തം അകാരണം അഞ്ഞേസമ്പി മഹാസത്താനം ചരിമഭവേ അനിമിസലോചനത്താതി ചോദനം സന്ധായ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിം വത്വാ തതോ പന അഞ്ഞമേവ കാരണം ദസ്സേതും **"അപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. **പലാളയമാനസ്സാ**തി തോസേന്തസ്സ. അനാദരേ ചേതം സാമിവചനം. **അട്ടസ്സാ**തി അത്ഥസ്സ.

പുഞ്ഞുസ്സയസങ്ഖാതോ ഭഗോ അസ്സ അതിസയേന അത്ഥീതി ഭഗവാതി **"ഭാഗ്യസമ്പന്നസ്സാ"**തി വുത്തം. **സമ്മാ**തി സമ്മദേവ യാഥാവതോ, ഞായേന കാരണേനാതി വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **"നയേന ഹേതുനാ"**തി. സം-സദ്ദോ "സാമ"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോതി ആഹ **"സാമം പച്ചത്തപുരിസകാരേനാ"**തി, സയമ്ഭുഞാണേനാതി അത്ഥോ. സമ്മാ, സാമം ബുജ്ഝി ഏതേനാതി **സമ്ബോധോ** വുച്ചതി മഗ്ഗഞാണം, "ബുജ്ഝതി ഏതേനാ"തി കത്വാ ഇധ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സപി സങ്ഗഹോ. **ബോധിമാ സത്തോ ബോധിസത്തോ,** പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപോ യഥാ "സാകപത്ഥവോ"തി. **ബുജ്ഝനകസത്തോ**തി ഏത്ഥ മഹാബോധിയാനപടിപദായ ബുജ്ഝതീതി ബോധി ച സോ സത്തവിസേസയോഗതോ സത്തോ ചാതി **ബോധിസത്തോ. പത്ഥയമാനോ പവത്തതീ**തി "കുദാസ്സു നാമ മഹന്തം ബോധിം പാപുണിസ്സാമീ"തി സഞ്ജാതച്ഛന്ദോ പടിപജ്ജതി. **ദുക്ഖ**ന്തി ജാതിആദിമൂലകം ദുക്ഖം. കാമം ചുതുപപാതാപി മരണജാതിയോ, "ജായതി മീയതീ"തി പന വത്വാ "ചവതി ഉപപജ്ജതീ"തി വചനം ന ഏകഭവപരിയാപന്നാനം തേസം ഗഹണം, അഥ ഖോ നാനാഭവപരിയാപന്നാനം ഏകജ്ഝം ഗഹണന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇദം...പേ०... വുത്ത"**ന്തി. **തസ്സ നിസ്സരണ**ന്തി തസ്സ ജരാമരണസ്സ നിസ്സരണന്തി വുച്ചതി. യസ്മാ മഹാസത്തോ ജിണ്ണബ്യാധിമതേ ദിസ്വാ പബ്ബജിതോ, തസ്മാസ്സ ജരാമരണമേവ ആദിതോ ഉപട്ഠാസി.

ഉപായമനസികാരേനാതി ഉപായേന വിധിനാ ഞായേന മനസികാരേന പഥേന മനസികാരസ്സ പവത്തനതോ. **സമായോഗോ അഹോസീ**തി യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝനവസേന സമാഗമോ അഹോസി. **യോനിസോ മനസികാരാ**തി ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി തസ്സ "യോനിസോ മനസികാരേനാ"തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനേന ആഹ. **ജാതിയാ ഖോ സതി ജരാമരണ**ന്തി "കിമ്ഹി നു ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതി, കിം പച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി ജരാമരണേ കാരണം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ ബോധിസത്തസ്സ "യസ്മിം സതി യം ഹോതി, അസതി ച ന ഹോതി, തം തസ്സ കാരണ"ന്തി ഏവം അബ്യഭിചാരജാതികാരണപരിഗ്ഗണ്ഹനേന "ജാതിയാ ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതി, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി യാ ജരാമരണസ്സ കാരണപരിഗ്ഗാഹികാ പഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജി, തായ ഉപ്പജ്ജന്തിയാ ചസ്സ അഭിസമയോ പടിവേധോ അഹോസീതി അത്ഥോ.

ഇതീതി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. **ഹീ**തി നിപാതമത്തം. **ഇദ**ന്തി യഥാവുത്തസ്സ വട്ടസ്സ പച്ചക്ഖതോ ഗഹണം. തേനാഹ **"ഏവമിദ"**ന്തി. ഇധ അവിജ്ജായ സമുദയസ്സ ആഗതത്താ **"ഏകാദസസു ഠാനേസൂ"**തി വുത്തം. **സമുദയം സമ്പിണ്ഡേത്വാ**തി സങ്ഖാരാദീനം സമുദയം ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ. അനേകവാരഞ്ഹി സമുദയദസ്സനവസേന ഞാണസ്സ പവത്തത്താ "സമുദയോ സമുദയോ"തി ആമേഡിതവചനം. അഥ വാ "ഏവം സമുദയോ ഹോതീ"തി ഇദം ന കേവലം നിബ്ബത്തിദസ്സനപരം, അഥ ഖോ പടിച്ചസമുപ്പാദസദ്ദോ വിയ പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന ഇധ സമുദയസദ്ദോ നിബ്ബത്തിമുഖേന പച്ചയത്തം വദതി. വിഞ്ഞാണാദയോ ച യാവന്തോ ഇധ പച്ചയധമ്മാ നിദ്ദിട്ഠാ, തേ സാമഞ്ഞരൂപേന ബ്യാപനിച്ഛാവസേന ഗണ്ഹന്തോ "സമുദയോ സമുദയോ"തി അവോച. തേനാഹ **"അവിജ്ജാപച്ചയാ**

സങ്ഖാരാനം സമുദയോ ഹോതീ”തി. **ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖൂ**തി സമുദയസ്സ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനഭാവോ ചക്ഖു. **ഞാതട്ഠേനാ**തി ഞാതഭാവേന. **പജാനനട്ഠേനാ**തി “അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിതംതംപച്ചയധമ്മപവത്തിയാ ഏതസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ”തി പകാരതോ വാ ജാനനട്ഠേന. **പടിവേധനട്ഠേനാ**തി “അയം അവിജ്ജാദി പച്ചയധമ്മോ ഇമസ്സ സങ്ഖാരാദികസ്സ പച്ചയഭാവതോ സമുദയോ”തി പടിവിജ്ഝനട്ഠേന. **ഓഭാസനട്ഠേനാ**തി സമുദയഭാവപടിച്ഛാദകസ്സ മോഹന്ധകാരസ്സ കിലേസന്ധകാരസ്സ വിധമനവസേന അവഭാസനവസേന. **തം പനേതം** “ചക്ഖു”ന്തിആദിനാ വുത്തം ഞാണം. **നിരോധവാരേ**തി പടിലോമവാരേ. സോ ഹി “കിസ്സ നിരോധാ ജരാമരണനിരോധോ”തി നിരോധകിത്തനവസേന ആഗതോ.

വിപസ്സീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൧൦. സിഖീസുത്താദിവണ്ണനാ

൫-൧൦. ന ഏവം യോജേതബ്ബാതി “സിഖിസ്സപീ”തിആദിനാ സമുച്ചയവസേന ഏവം ന യോജേതബ്ബാ. **കസ്മാ**തിആദിനാ തത്ഥ കാരണം വദതി. **ഏകാസനേ അദേസിതത്താ**തി വുത്തമേവത്ഥം പാകടം കാതും **“നാനാഠാനേസു ഹീ”**തിആദി വുത്തം. യദിപി താനി വിസും വിസും വുത്തഭാവേന ദേസിതാനി, അത്ഥവണ്ണനാ പന ഏകസദിസാ തദത്ഥസ്സ അഭിന്നത്താ. “ബുദ്ധാ ജാതാ”തി ന അഞ്ഞോ ആചിക്ഖതീതി യോജനാ. ന ഹി മഹാബോധിസത്താനം പച്ഛിമഭവേ പരോപദേസേന പയോജനം അത്ഥി. **ഗതമഗ്ഗേനേവാ**തി പടിപത്തിഗമനേന ഗതമഗ്ഗേനേവ പച്ഛിമമഹാബോധിസത്താ ഗച്ഛന്തി, അയമേത്ഥ ധമ്മതാ. **ഗച്ഛന്തീ**തി ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു പതിട്ഠിതചിത്താ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ യാഥാവതോ ഭാവേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ അഭിസമ്ബുജ്ഝനവസേന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. യഥാ പന തേസം പഠമവിപസ്സനാഭിനിവേസോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **“സബ്ബബോധിസത്താ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. ബുദ്ധഭാവാനം വിപസ്സനാ, ബുദ്ധത്ഥായ വാ വിപസ്സനാ **ബുദ്ധവിപസ്സനാ**.

സിഖീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബുദ്ധവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആഹാരവഗ്ഗോ

൧. ആഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. ആഹരന്തീതി ആനേന്തി ഉപ്പാദേന്തി, ഉപത്ഥമ്ഭേന്തീതി അത്ഥോ. **നിബ്ബത്താ**തി പസുതാ. **ഭൂതാ നാമ** യസ്മാ തതോ പട്ഠായ ലോകേ ജാതവോഹാരോ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പന പട്ഠായ യാവ മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തോ, താവ സമ്ഭവേസിനോ, ഏസ താവ ഗബ്ഭസേയ്യകേസു ഭൂതസമ്ഭവേസിവിഭാഗോ, ഇതരേസു പന പഠമചിത്താദിവസേന വുത്തോ. **സമ്ഭവ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വസേന പസൂതിപരിയായോ, ഇതരേസം വസേന ഉപ്പത്തിപരിയായോ. പഠമചിത്തപഠമഇരിയാപഥക്ഖണേസു ഹി തേ സമ്ഭവം ഉപ്പത്തിം ഏസന്തി ഉപഗച്ഛന്തി നാമ, ന താവ ഭൂതാ ഉപപത്തിയാ ന സുപ്പതിട്ഠിതത്താ, ഭൂതാ ഏവ സബ്ബസോ ഭവേസനായ സമുച്ഛിന്നത്താ. **ന പുന ഭവിസ്സന്തീ**തി അവധാരണേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതി. യോ ച “കാലഘസോ ഭൂതോ”തിആദീസു ഭൂത-സദ്ദസ്സ ഖീണാസവവാചിതാ ദട്ഠബ്ബാ. **വാ-സദ്ദോ ചേത്ഥ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ** “അഗ്ഗിനാ വാ ഉദകേന വാ”തിആദീസു വിയ.

യഥാസകം പച്ചയഭാവേന അത്തഭാവസ്സ ഠപനമേവേത്ഥ ആഹാരേഹി കാതബ്ബഅനുഗ്ഗഹോ ഹോതീതി അധിപ്പായേനാഹ **“വചനഭേദോ…പേ… ഏകോ**

യേവാ"തി. **സത്തസ്സ ഉപ്പന്നധമ്മാനന്തി** സത്തസ്സ സന്താനേ ഉപ്പന്നധമ്മാനം. യഥാ "വസ്സസതം തിട്ഠതീ"തി വുത്തേ അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തതീതി വുത്തം ഹോതി, ഏവം ഠിതിയാതി അനുപ്പബന്ധവസേന പവത്തിയാതി അത്ഥോ, സാ പന അവിച്ഛേദോതി ആഹ **"അവിച്ഛേദായാ"**തി. അനുപ്പബന്ധധമ്മുപ്പത്തിയാ സത്തസന്താനോ അനുഗ്ഗഹിതോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"അനുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദായാ"**തി. **ഏതാനീ**തി ഠിതിഅനുഗ്ഗഹപദാനി. **ഉഭയത്ഥ ദട്ഠബ്ബാനി** ന യഥാസമ്ബന്ധതോ.

വത്ഥുഗതാ ഓജാ വത്ഥു വിയ തേന സദ്ധിം അജ്ഝോഹരിതബ്ബതം ഗച്ഛതീതി വുത്തം **"അജ്ഝോഹരിതബ്ബകോ ആഹാരോ"**തി, നിബ്ബത്തിതഓജം പന സന്ധായ "കബളീകാരോ ആഹാരോ ഓജട്ഠമകരൂപാനി ആഹരതീ"തി വക്ഖതി. **ഓളാരികതാ** അപ്പോജതായ ന വത്ഥുനോ ഥൂലതായ കഥിനതായ വാ, തസ്മാ യസ്മിം വത്ഥുസ്മിം പരിത്താ ഓജാ ഹോതി, തം ഓളാരികം. സപ്പാദയോ ദുക്ഖുപ്പാദകതായ **ഓളാരികാ** വേദിതബ്ബാ. വിസാണാദീനം തിവസ്സഛഡ്ഡിതാനം പൂതിഭൂതത്താ മുദുകതാതി വദന്തി. തരച്ഛവേളതേമിതതായ പന തഥാഭൂതാനം തേസം മുദുകതാ. ധമ്മസഭാവോ ഹേസ. **സസാനം ആഹാരോ സുഖുമോ** തരുണതിണസസ്സഖാദനതോ. **സകുണാനം ആഹാരോ സുഖുമോ** തിണബീജാദിഖാദനതോ. **പച്ചന്തവാസീനം ആഹാരോ സുഖുമോ** മാസമുഗ്ഗകുരാദിഭോജനത്താ. **തേസന്തി** പരനിമ്മിതവസവത്തീനം. **സുഖുമോത്വേവാതി** ന കിഞ്ചി ഉപാദായ, അഥ ഖോ സുഖുമോഇച്ചേവ നിട്ഠം പത്തോ തതോ പരമസുഖുമസ്സ അഭാവതോ.

വത്ഥുവസേന പനേത്ഥ ആഹാരസ്സ ഓളാരികസുഖുമതാ വുത്താ, സാ ചസ്സ അപ്പോജമഹോജതാഹി വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. **പരിസ്സയ**ന്തി ഖുദാവസേന ഉപ്പന്നം വിഹിംസം സരീരദരഥം. **വിനോദേതീ**തി വത്ഥു തസ്സ വിനോദനമത്തം കരോതി. **ന പന സക്കോതി പാലേതു**ന്തി സരീരം യാപേതും നപ്പഹോതി നിരോജത്താ. **ന സക്കോതി പരിസ്സയം വിനോദേതും** ആമാസയസ്സ അപൂരണതോ.

ഛബ്ബിധോപീതി ഇമിനാ കസ്സചി ഫസ്സസ്സ അനവസേസിതബ്ബതമാഹ. ദേസനക്കമേനേവേത്ഥ ഫസ്സാദീനം ദുതിയാദിതാ, ന അഞ്ഞേന കാരണേനാതി ആഹ **"ദേസനാനയോ ഏവ ചേസോ"**തിആദി. മനസോ സഞ്ചേതനാ ന സത്തസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം മനോഗഹണം യഥാ "ചിത്തസ്സ ഠിതി, ചേതോവിമുത്തി ചാ"തി ആഹ **"മനോസഞ്ചേതനാതി ചേതനാവാ"**തി. **ചിത്ത**ന്തി യം കിഞ്ചി ചിത്തമേവ. **ഏകരാസിം കത്വാ**തി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വിഭാഗം അകത്വാ, സാമഞ്ഞേന ഗഹിതാതി അത്ഥോ. തത്ഥ ലബ്ഭമാനം ഉപാദിണ്ണകാദിവിഭാഗം ദസ്സേതും **"കബളീകാരോ ആഹാരോ"**തിആദി വുത്തം. **ആഹാരത്ഥം ന സാധേന്തീ**തി താദിസസ്സ ആഹാരസ്സ അനാഹരണതോ. **തദാപീ**തി ഭിജ്ജിത്വാ വിഗതകാലേപി. **ഉപാദിണ്ണകാഹാരോതി വുച്ചന്തീ**തി കേചി. **ഇദം പന ആചരിയാനം ന രുച്ചതി** തദാ ഉപാദിണ്ണകരൂപസ്സേവ അഭാവതോ. **പടിസന്ധിചിത്തേനേവ സഹജാതാ**തി ലക്ഖണവചനമേതം, സബ്ബായപി കമ്മജരൂപപരിയാപന്നായ ഓജായ അത്ഥിഭാവസ്സ അവിച്ഛേദപ്പവത്തിസമ്ഭവദസ്സനത്ഥോ. **സത്തമാ**തി ഉപ്പന്നദിവസതോ പട്ഠായ യാവ സത്തമദിവസാപി. രൂപസന്തതിം **പാലേതി** പവേണിഘടനവസേന. **അയമേവാ**തി കമ്മജഓജാ. കമ്മജഓജം പന പടിച്ച ഉപ്പന്നഓജാ അകമ്മജത്താ അനുപാദിണ്ണആഹാരോത്വേവ വേദിതബ്ബോ. അനുപാദിണ്ണകാ ഫസ്സാദയോ വേദിതബ്ബാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. ലോകുത്തരാ ഫസ്സാദയോ കഥന്തി ആഹ **"ലോകുത്തരാ പന രുള്ഹീവസേന കഥിതാ"**തി. യസ്മാ തേസം കുസലാനം ഉപേതപരിയായോ നത്ഥി, തസ്മാ വിപാകാനം ഉപാദിണ്ണപരിയായോ നത്ഥേവാതി അനുപാദിണ്ണപരിയായോപി രുള്ഹീവസേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

പുബ്ബേ "ആഹാരാതി പച്ചയാ"തി വുത്തത്താ യദി പച്ചയട്ഠോ ആഹാരട്ഠോതിആദിനാ ചോദേതി, **അഥ കസ്മാ ഇമേ ഏവ ചത്താരോ വുത്താതി** അഥ കസ്മാ ചത്താരോവ വുത്താ. ഇമേ ഏവ ച വുത്താതി യോജനാ. **വിസേസപ്പച്ചയത്താ**തി ഏതേന യഥാ അഞ്ഞേ പച്ചയധമ്മാ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയാവ ഹോന്തി, ഇമേ പന തഥാ ച ഹോതി അഞ്ഞഥാ ചാതി സമാനേപി പച്ചയത്തേ അതിരേകപച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ "ആഹാരാതി വുത്താ"തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. ഇദാനി തം അതിരേകപച്ചയതം ദസ്സേതും **"വിസേസപച്ചയോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. വിസേസപ്പച്ചയോ രൂപകായസ്സ കബളീകാരോ ആഹാരോ ഉപഥമ്ഭകഭാവതോ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം "രൂപാരൂപാനം ഉപഥമ്ഭകത്തേന ഉപകാരകാ ചത്താരോ ആഹാരാ ആഹാരപച്ചയോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൦൨; പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ). ഉപഥമ്ഭകത്തഞ്ഹി സതീപി ജനകത്തേ അരൂപീനം ആഹാരാനം ആഹാരജരൂപസമുട്ഠാനകരൂപാഹാരസ്സ ച ഹോതി, അസതി പന ഉപഥമ്ഭകത്തേ ആഹാരാനം ജനകത്തം നത്ഥീതി ഉപഥമ്ഭകത്തം പധാനം. ജനയമാനോപി ഹി ആഹാരോ അവിച്ഛേദവസേന ഉപഥമ്ഭയമാനോ ഏവ ജനേതീതി ഉപഥമ്ഭകഭാവോ ഏവ ആഹാരഭാവോ. **വേദനായ ഫസ്സോ** വിസേസപച്ചയോ. "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തി ഹി വുത്തം. "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി വചനതോ **വിഞ്ഞാണസ്സ മനോസഞ്ചേതനാ**. "ചേതനാ തിവിധം ഭവം ജനേതീ"തി ഹി വുത്തം. "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി പന വചനതോ **നാമരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണം** വിസേസപച്ചയോ. ന ഹി ഓക്കന്തവിഞ്ഞാണാഭാവേ നാമരൂപസ്സ അത്ഥി സമ്ഭവോ. യഥാഹ "വിഞ്ഞാണഞ്ച ഹി, ആനന്ദ, മാതുകുച്ഛിസ്മിം ന ഓക്കമിസ്സഥ, അപി നു ഖോ നാമരൂപം മാതുകുച്ഛിസ്മിം സമുച്ചിസ്സഥാ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൧൫). വുത്തമേവത്ഥം സുത്തേന സാധേതും **"യഥാഹാ"**തിആദി വുത്തം.

ഏവം യദിപി പച്ചയത്ഥോ ആഹാരത്ഥോ, വിസേസപച്ചയത്താ പന ഇമേവ ആഹാരാതി വുത്താതി തം നേസം വിസേസപച്ചയതം അവിഭാഗതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിഭാഗതോ ദസ്സേതും **"കോ പനേത്ഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **മുഖേ ഠപിതമത്തോ ഏവ** അസങ്ഖാദിതോ, തത്തകേനാപി അബ്ഭന്തരസ്സ ആഹാരസ്സ പച്ചയോ ഹോതി ഏവ. തേനാഹ **"അട്ഠ രൂപാനി സമുട്ഠാപേതീ"**തി. സുഖവേദനായ ഹിതോ **സുഖവേദനീയോ. സബ്ബഥാപീ**തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിവസേന. യത്തകാ ഫസ്സസ്സ പകാരഭേദാ, തേസം വസേന സബ്ബപ്പകാരോപി **ഫസ്സാഹാരോ** യഥാരഹം **തിസ്സോ വേദനാ ആഹരതി,** അനാഹാരകോ നത്ഥി.

സബ്ബഥാപീതി ഇധാപി ഫസ്സാഹാരേ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **തിസന്തതിവസേനാ**തി കായദസകം ഭാവദസകം വത്ഥുദസകന്തി തിവിധസന്തതിവസേന. **സഹജാതാദിപച്ചയനയേനാ**തി സഹജാതാദിപച്ചയവിധിനാ. പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ഹി അത്തനാ സഹജാതനാമസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകിന്ദ്രിയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോന്തോയേവ ആഹാരപച്ചയതായ തം ആഹാരേതി വുത്തം, സഹജാതരൂപേസു പന വത്ഥുനോ സമ്പയുത്തപച്ചയം ഠപേത്വാ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന, സേസരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഞ്ച ഠപേത്വാ ഇതരേസം പച്ചയാനം വസേന യോജനാ കാതബ്ബാ. **താനീ**തി നപുംസകനിദ്ദേസോ അനപുംസകാനമ്പി നപുംസകേഹി സഹ വചനതോ. **സാസവകുസലാകുസലചേതനാവ വുത്താ** വിസേസപച്ചയഭാവദസ്സനം ഹേതന്തി, തേനാഹ **"അവിസേസേന പനാ"**തിആദി. **പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമേവ വുത്ത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. യഥാ തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ വിസേസതോ പച്ചയതായ ഏതേസം ആഹാരത്ഥോ, ഏവം അവിസേസതോപീതി ദസ്സേതും **"അവിസേസേനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തംസമ്പയുത്തതംസമുട്ഠാനധമ്മാന**ന്തി തേഹി ഫസ്സാദീഹി സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ തംസമുട്ഠാനരൂപധമ്മാനഞ്ച. തത്ഥ **സമ്പയുത്ത**ഗ്ഗഹണം യഥാരഹതോ ദട്ഠബ്ബം, **സമുട്ഠാന**ഗ്ഗഹണം പന അവിസേസതോ.

ഉപത്ഥമ്ഭേന്തോ ആഹാരകിച്ചം സാധേതീതി ഉപത്ഥമ്ഭേന്തോ ഏവ രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ഓജട്ഠമകസമുട്ഠാപനേനേവ പനസ്സ ഉപഥമ്ഭനകിച്ചസിദ്ധി. **ഫുസന്തോയേവാ**തി ഫുസനകിച്ചം കരോന്തോ ഏവ. **ആയൂഹമാനാവാ**തി ചേതയമാനാ ഏവ അഭിസന്ദഹന്തീ ഏവ. **വിജാനന്തമേവാ**തി ഉപപത്തിപരികപ്പനവസേന വിജാനന്തമേവ ആഹാരകിച്ചം സാധേതീതി യോജനാ. സബ്ബത്ഥ ആഹാരകിച്ചസാധനഞ്ച തേസം വേദനാദിഉപ്പത്തിഹേതുതായ അത്തഭാവസ്സ പവത്തനമേവ. **കായട്ഠപനേനാ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു കമ്മജാദിരൂപം കമ്മാദിനാവ പവത്തതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"കമ്മജനിതോപീ"**തിആദി.

ഉപാദിണ്ണരൂപസന്തതിയാ ഉപത്ഥമ്ഭനേനേവ ഉതുചിത്തജരൂപസന്തതീനമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭനസിദ്ധി ഹോതീതി **"ദ്വിന്നം രൂപസന്തതീന"**ന്തി വുത്തം. ഉപത്ഥമ്ഭനമേവ സന്ധായ **"അനുപാലകോ ഹുത്വാ"**തി ച വുത്തം. രൂപകായസ്സ ഠിതിഹേതുതാ ഹി യാപനാ അനുപാലനാ. **സുഖാദിവത്ഥുഭൂത**ന്തി സുഖാദീനം പവത്തിട്ഠാനഭൂതം. ആരമ്മണമ്പി ഹി വസതി ഏത്ഥ ആരമ്മണകരണവസേന തദാരമ്മണാ ധമ്മാതി വത്ഥൂതി വുച്ചതി. **ഫുസന്തോയേവാ**തി ഇദം ഫസ്സസ്സ ഫുസനസഭാവത്താ വുത്തം. ന ഹി ധമ്മാനം സഭാവേന വിനാ പവത്തി അത്ഥി, വേദനാപവത്തിയാ വിനാ സത്താനം സന്ധാവനതാ നത്ഥീതി ആഹ **"സുഖാദി...പേ॰... ഹോതീ"**തി. ന ചേത്ഥ സഞ്ഞീഭവകഥായം അസഞ്ഞീഭവോ ദസ്സേതബ്ബോ, തസ്സാപി വാ കാരണഭൂതവേദനാപവത്തിവസേനേവ ഠിതിയാ ഹേതുനോ അബ്യാപിതത്താ, തഥാ ഹി **"മനോസഞ്ചേതനാ...പേ॰... ഭവമൂലനിപ്ഫാദനതോ സത്താനം ഠിതിയാ ഹോതീ"**തി വുത്താ. തതോ ഏവ **വിഞ്ഞാണം വിജാനന്തമേവാ**തി ഉപപത്തിപരികപ്പനവസേന വിജാനന്തമേവാതി വുത്തോവായമത്ഥോ.

ചത്താരി ഭയാനി ദട്ഠബ്ബാനി ആദീനവവിഭാവനതോ. **നികന്തീ**തി നികാമനാ, രസതണ്ഹം സന്ധായ വദതി. സാ ഹി കബളീകാരേ ആഹാരേ ബലവതീ, തേനേവേത്ഥ അവധാരണം കതം. ഭായതി ഏതസ്മാതി ഭയം, **നികന്തിയേവ ഭയം** മഹാനത്ഥഹേതുതോ. ഉപഗമനം വിസയിന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണേസു വിസയവിഞ്ഞാണേസു ച സങ്ഗതിവസേന പവത്തി, തം വേദനാദിഉപ്പത്തിഹേതുതായ "ഭയ"ന്തി വുത്തം. അവധാരണേ പയോജനം വുത്തനയമേവ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ആയൂഹനം** അഭിസന്ദഹനം, സംവിധാനന്തിപി വദന്തി. തം ഭവൂപപത്തിഹേതുതായ **"ഭയ"**ന്തി വുത്തം. **അഭിനിപാതോ** തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന വിഞ്ഞാണസ്സ നിബ്ബത്തി. സോ ഭവൂപപത്തിഹേതുകാനം സബ്ബേസം അനത്ഥാനം മൂലകാരണതായ **"ഭയ"**ന്തി വുത്തം. ഇദാനി നികന്തിആദീനം സപ്പടിഭയതം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"കിം കാരണാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **നികന്തിം കത്വാ**തി ആലയം ജനേത്വാ, തണ്ഹം ഉപ്പാദേത്വാതി അത്ഥോ. **സീതാദീനം പുരക്ഖതാ**തി സീതാദീനം പുരതോ ഠിതാ, സീതാദീഹി ബാധിയമാനാതി അത്ഥോ.

ഫസ്സം ഉപഗച്ഛന്താതി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിഭേദം ഫസ്സം പവത്തേന്താ. **ഫസ്സസ്സാദിനോ**തി കായസമ്ഫസ്സവസേന ഫോട്ഠബ്ബസങ്ഖാതസ്സ അസ്സാദനസീലാ. കായസമ്ഫസ്സവസേന ഹി സത്താനം ഫോട്ഠബ്ബതണ്ഹാ പവത്തതീതി ദസ്സേതും ഫസ്സാഹാരാദീനവദസ്സനേ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം ഉദ്ധടം **"പരേസം രക്ഖിതഗോപിതേസൂ"**തിആദിനാ. **ഫസ്സസ്സാദിനോ**തി വാ ഫസ്സാഹാരസ്സാദിനോതി അത്ഥോ. സതി ഹി ഫസ്സാഹാരേ സത്താനം ഫസ്സാരമ്മണേ അസ്സാദോ, നാസതി, തേനാഹ **"ഫസ്സസ്സാദമൂലക"**ന്തിആദി.

ജാതിനിമിത്തസ്സ ഭയസ്സ അഭിനിപാതസഭാവേന ഗഹിതത്താ **"തമ്മൂലക"**ന്തി വുത്തം. കമ്മായൂഹനനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. **ഭയം സബ്ബ**ന്തി പഞ്ചവീസതി, തിവിധമഹാഭയം, അഞ്ഞഞ്ച സബ്ബഭയം **ആഗതമേവ ഹോതി** ഭയാധിട്ഠാനസ്സ അത്തഭാവസ്സ നിപ്ഫാദനതോ.

അഭിനിപതതീതി അഭിനിബ്ബത്തതി. പഠമാഭിനിബ്ബത്തി ഹി സത്താനം തത്ഥ തത്ഥ അങ്ഗാരകാസുസദിസേ ഭവേ അഭിനിപാതസദിസീ. **തമ്മൂലകത്താ**തി നാമരൂപനിബ്ബത്തിമൂലകത്താ. സബ്ബഭയാനം **അഭിനിപാതോയേവ ഭയം** ഭായതി ഏതസ്മാതി കത്വാ.

അപ്പേതി വിയാതി ഫലസ്സ അത്തലാഭഹേതുഭാവതോ കാരണം, തം നിയ്യാദേതി വിയ. **ത**ന്തി ഫലം. **തതോ**തി കാരണതോ. **ഏതേസ**ന്തി ആഹാരാനം . **യഥാവുത്തേനാ**തി "ഫലം നിദേതീ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന **അത്ഥേന. സബ്ബപദേസൂ**തി "വേദനാനിരോധേനാ"തിആദീസു സബ്ബേസു പദേസു.

പടിസന്ധിം ആദിം കത്വാതി പടിസന്ധിക്ഖണം ആദിം കത്വാ. ഉപാദിണ്ണകആഹാരേ സന്ധായ **"അത്തഭാവസങ്ഖാതാനം ആഹാരാന"**ന്തി വുത്തം. തേ ഹി നിപ്പരിയായതോ തണ്ഹാനിദാനാ. **പരിപുണ്ണായതനാനം സത്താനം സത്തസന്തതിവസേനാ**തി പരിപുണ്ണായതനാനം സഭാവകാനം ചക്ഖു സോതം ഘാനം ജിവ്ഹാ കായോ ഭാവോ വത്ഥൂതി ഇമേസം സത്തന്നം സന്തതീനം വസേന. **സേസാനം** അപരിപുണ്ണായതനാനം അന്ധബധിരഅഭാവകാനം. **ഊനഊനസന്തതിവസേനാ**തി ചക്ഖുനാ, സോതേന, തദുഭയേന, ഭാവേന ച ഊനഊനസന്തതിവസേന. പടിസന്ധിയം ജാതാ **പടിസന്ധികാ. പഠമഭവങ്ഗചിത്തക്ഖണാദീതി ആദി**-സദ്ദേന തദാരമ്മണചിത്തസ്സ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

തണ്ഹായപി നിദാനം ജാനാതീതി യോജനാ. തണ്ഹാനിദാനന്തിപി പാഠോ. **വട്ടം ദസ്സേത്വാ**തി സരൂപതോ നയതോ ച സകലമേവ വട്ടം ദസ്സേത്വാ. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ വിഭാവേതും **"ഇമസ്മിഞ്ച പന ഠാനേ"**തിആദിമാഹ. **അതീതാഭിമുഖം ദേസനം കത്വാ**തി പച്ചുപ്പന്നഭവതോ പട്ഠായ അതീതധമ്മാഭിമുഖം തബ്ബിസയം ദേസനം കത്വാ തഥാകാരണേന. **അതീതേന വട്ടം ദസ്സേതീ**തി അതീതഭവേന കമ്മകിലേസവിപാകവട്ടം ദസ്സേതി. **അത്തഭാവോ**തി പച്ചുപ്പന്നോ അത്തഭാവോ. യദി ഏവം കസ്മാ "അതീതേന വട്ടം ദസ്സേതീ"തി വുത്തന്തി? നായം ദോസോ "അതീതേനേവാ"തി അനവധാരണതോ, ഏവഞ്ച കത്വാ അതീതാഭിമുഖഗ്ഗഹണം ജനകകമ്മം ഗഹിതം, തണ്ഹാസീസേന നാനന്തരിയഭാവതോ. ന ഹി കമ്മുനാ വിനാ തണ്ഹാ ഭവനേത്തി യുജ്ജതി.

തം കമ്മന്തി തണ്ഹാസീസേന വുത്തകമ്മം. **ദസ്സേതു**ന്തി തം അതീതം അത്തഭാവം ദസ്സേതും. **തസ്സത്തഭാവസ്സ ജനകം കമ്മ**ന്തി തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ അത്തഭാവസ്സ ജനകം. തതോ പരമ്പി അത്തഭാവം ആയൂഹിതം കമ്മം ദസ്സേതും വുത്തം. അവിജ്ജാ ച നാമ തണ്ഹാ വിയ കമ്മത്താതി കമ്മസ്സേവ ഗഹണം. **ദ്വീസു ഠാനേസൂ**തി ആഹാരഗ്ഗഹണേന വേദനാദിഗ്ഗഹണേനാതി ദ്വീസു ഠാനേസു. **അത്തഭാവോ**തി പച്ചുപ്പന്നകാലികോ അതീതകാലികോ ച അത്തഭാവോ. പുന **ദ്വീസൂ**തി തണ്ഹാഗ്ഗഹണേ അവിജ്ജാസങ്ഖാരഗ്ഗഹണേതി ദ്വീസു ഠാനേസു. **തസ്സ ജനക**ന്തി പച്ചുപ്പന്നസ്സ ചേവ അതീതസ്സ ച അത്തഭാവസ്സ ജനകം കമ്മം വുത്തന്തി യോജനാ . കമ്മഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ യത്ഥ തം കമ്മം ആയൂഹിതം, സാ അതീതാ ജാതി അത്ഥതോ ദസ്സിതാ ഹോതി. തേന സംസാരവട്ടസ്സ അനമതഗ്ഗതം ദീപേതി. **സങ്ഖേപേനാ**തി സങ്ഖേപേന ഹേതുപഞ്ചകഫലപഞ്ചകഗ്ഗഹണമ്പി ഹി സങ്ഖേപോ ഏവ ഹേതുഫലഭാവേന സങ്ഗഹേതബ്ബധമ്മാനം അനേകവിധത്താ.

യദി അതീതേന വട്ടം ദസ്സിതം, ഏവം സതി സപ്പദേസാ പടിച്ചസമുപ്പാദധമ്മദേസനാ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"തത്രായ"**ന്തിആദിമാഹ. തേന ഹി യദിപി സരൂപതോ അനാഗതേന വട്ടം ഇധ ന ദസ്സിതം, നയതോ പന തസ്സപി ദസ്സിതത്താ നിപ്പദേസാ ഏവ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാതി ദസ്സേതി. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഉദകപിട്ഠേ നിപന്ന**ന്തി ഉദകം പരിപ്ലവവസേന നിപന്നം. **പരഭാഗ**ന്തി പരഉത്തമങ്ഗഭാഗം. **ഓരതോ**തി തതോ അപരഭാഗതോ ഓലോകേന്തോ. **അപരിപുണ്ണോ**തി വികലാവയവോ. **ഏവംസമ്പദ**ന്തിആദി ഉപമായ സംസന്ദനം.

യഥാ ഹി ഗീവാ സരീരസന്ധാരകകണ്ഡരാനം മൂലട്ഠാനഭൂതാ, ഏവം അത്തഭാവസന്ധാരകാനം സങ്ഖാരാനം മൂലഭൂതാ തണ്ഹാതി വുത്തം **"ഗീവായ ദിട്ഠകാലോ"**തി. യഥാ വേദനാദിഅനേകാവയവസമുദായഭൂതോ അത്തഭാവോ, ഏവം ഫാസുകപിട്ഠികണ്ഡകാദിഅനേകാവയവസമുദായഭൂതാ പിട്ഠീതി **"പിട്ഠിയാ...പേ॰... തസ്സ ദിട്ഠകാലോ"**തി വുത്തം. **തണ്ഹാസങ്ഖാത**ന്തി തണ്ഹായ കഥിതം. ഇധ ദേസനായ പച്ചയാ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ വേദിതബ്ബാതി "നങ്ഗുട്ഠമൂലസ്സ ദിട്ഠകാലോ വിയാ"തി വുത്തം. തഥാ ഹി പരിയോസാനേ "നങ്ഗുട്ഠമൂലം പസ്സേയ്യാ"തി ഉപമാദസ്സനം കതം. നയതോ പരിപുണ്ണഭാവഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം. പാളിയം അനാഗതസ്സാപി പച്ചയവട്ടസ്സ ഹേതുവസേന ഫലവസേന വാ പരിപുണ്ണഭാവസ്സ മുഖമത്തദസ്സനീയത്താ ആദിതോ ഫലഹേതുസന്ധി, മജ്ഝേ ഹേതുഫലസന്ധി, അന്തേപി ഫലഹേതുസന്ധീതി ഏവം തിസന്ധികത്താ **ചതുസങ്ഖേപമേവ വട്ടം ദസ്സിത**ന്തി.

ആഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. മോളിയഫഗ്ഗുനസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. ഇമസ്മിംയേവ ഠാനേതി "ചത്താരോമേ ഭിക്ഖു...പേ॰... ആഹാരാ"തി ഏവം ചത്താരോ ആഹാരേ സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ "ഇമേ ഖോ ഭിക്ഖവേ...പേ॰... അനുഗ്ഗഹായാ"തി നിഗമനവസേന ദസ്സിതേ ഇമസ്മിംയേവ ഠാനേ. **ദേസനം നിട്ഠാപേസി** ചതുആഹാരവിഭാഗദീപകം ദേസനം ഉദ്ദേസവസേനേവ നിട്ഠാപേസി, ഉപരി ആവജ്ജേത്വാ തുണ്ഹീ നിസീദി. **ദിട്ഠിഗതികോ**തി അത്തദിട്ഠിവസേന ദിട്ഠിഗതികോ. **വരഗന്ധവാസിത**ന്തി സഭാവസിദ്ധേന ചന്ദനഗന്ധേന ചേവ തദഞ്ഞനാനാഗന്ധേന ച പരിഭാവിതത്താ വരഗന്ധവാസിതം . **രതനചങ്കോടവരേനാ**തി രതനമയേന ഉത്തമചങ്കോടകേന. **ദേസനാനുസന്ധിം ഘടേന്തോ**തി യഥാദേസിതായ ദേസനായ അനുസന്ധിം ഘടേന്തോ, യഥാ ഉപരിദേസനാ വഡ്ഢേയ്യ, ഏവം ഉസ്സാഹം കരോന്തോ. **വിഞ്ഞാണാഹാരം ആഹാരേതീ**തി തസ്സ ആഹാരണകിരിയായ വുത്തപുച്ഛായ തം ദിട്ഠിഗതം ഉപ്പാടേന്തോ **"യോ ഏതം...പേ॰... ഭുഞ്ജതി വാ"**തി ആഹ.

വിഞ്ഞാണാഹാരേ നാമ ഇച്ഛിതേ തസ്സ ഉപഭുഞ്ജകേനപി ഭവിതബ്ബം, സോ "കോ നു ഖോ"തി അയം പുച്ഛായ അധിപ്പായോ. **ഉതുസമയേ**തി ഗബ്ഭവുട്ഠാനസമയേ. സോ ഹി ഉതുസമയസ്സ മത്തകസമയത്താ തഥാ വുത്തോ. "ഉദകേന അണ്ഡാനി മാ നസ്സന്തൂ"തി **മഹാസമുദ്ദതോ നിക്ഖമിത്വാ**. ഗിജ്ഝപോതകാ വിയ ആഹാരസഞ്ചേതനായ താനി കച്ഛപണ്ഡാനി മനോസഞ്ചേതനാഹാരേന യാപേന്തീതി അയം തസ്സ ഥേരസ്സ ലദ്ധി. **കിഞ്ചാപി അയം ലദ്ധീ**തി ഫസ്സമനോസഞ്ചേതനാഹാരേസു കിഞ്ചാപി ഥേരസ്സ യുത്താ അയുത്താ വാ അയം ലദ്ധി. **ഇമം പഞ്ഹ**ന്തി "കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, വിഞ്ഞാണാഹാരം ആഹാരേതീ"തി ഇമം പഞ്ഹം ഏതായ യഥാവുത്തായ ലദ്ധിയാ ന പന പുച്ഛതി, അഥ ഖോ സത്തുപലദ്ധിയാ പുച്ഛതീതി അധിപ്പായോ. **സോ**തി ദിട്ഠിഗതികോ. **ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ** ഉമ്മത്തകസദിസത്താ അധിപ്പായം അജാനിത്വാ പുച്ഛായ കതത്താ. തേനാഹ "ആഹാരേതീതി നാഹം വദാമീ"തിആദി.

തസ്മിം മയാ ഏവം വുത്തേതി തസ്മിം വചനേ മയാ "ആഹാരേതീ"തി ഏവം വുത്തേ സതി. **അയം പഞ്ഹോ**തി "കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, വിഞ്ഞാണാഹാരം ആഹാരേതീ"തി അയം പഞ്ഹോ യുത്തോ ഭവേയ്യ. **ഏവം പുച്ഛിതേ പഞ്ഹേ**തി സത്തുപലദ്ധിം അനാദായ "കതമസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചയോ"തി ഏവം ധമ്മപവത്തവസേനേവ പഞ്ഹേ പുച്ഛിതേ. **തേനേവ വിഞ്ഞാണേനാ**തി തേനേവ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന സഹ ഉപ്പന്നം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച അതീതഭവേ ദിട്ഠിഗതികസ്സ വസേന ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തീതി ഇധാധിപ്പേതം. **നാമരൂപേ ജാതേ സതീ**തി നാമരൂപേ നിബ്ബത്തേ തപ്പച്ചയഭൂതം ഭിന്ദിത്വാ സളായതനം ഹോതി.

തത്രായം പച്ചയവിഭാഗോ - നാമന്തി വേദനാദിഖന്ധത്തയം ഇധാധിപ്പേതം, രൂപം പന സത്തസന്തതിപരിയാപന്നം, നിയമതോ ചത്താരി ഭൂതാനി ഛ വത്ഥൂനി ജീവിതിന്ദ്രിയം ആഹാരോ ച. തത്ഥ വിപാകനാമം പടിസന്ധിക്ഖണേ ഹദയവത്ഥുനോ സഹായോ ഹുത്വാ ഛട്ഠസ്സ മനായതനസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തവിപാകഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി സത്തധാ പച്ചയോ ഹോതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന കിഞ്ചി ആഹാരപച്ചയേനാതി ഏവം ഉക്കംസാവകംസോ വേദിതബ്ബോ. ഇതരേസം പന പഞ്ചായതനാനം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം സഹായോ ഹുത്വാ സഹജാതനിസ്സയവിപാകവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛധാ പച്ചയോ ഹോതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന കിഞ്ചി ആഹാരപച്ചയേനാതി സബ്ബം പുരിമസദിസം. പവത്തേ വിപാകനാമം വിപാകസ്സ ഛട്ഠായതനസ്സ വുത്തനയേന സത്തധാ പച്ചയോ ഹോതി, അവിപാകം പന അവിപാകസ്സ ഛട്ഠസ്സ തതോ വിപാകപച്ചയം അപനേത്വാ പച്ചയോ ഹോതി. ചക്ഖായതനാദീനം പന പച്ചുപ്പന്നം ചക്ഖുപസാദാദിവത്ഥുകമ്പി ഇതരമ്പി വിപാകനാമം പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ചതുധാ പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ അവിപാകമ്പി വേദിതബ്ബം. രൂപതോ പന വത്ഥുരൂപം പടിസന്ധിയം ഛട്ഠസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ഛധാ പച്ചയോ ഹോതി. ചത്താരി പന ഭൂതാനി ചക്ഖായതനാദീനം പഞ്ചന്നം സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ചതുധാ പച്ചയോ ഹോതി. രൂപജീവിതം അത്ഥിഅവിഗതിന്ദ്രിയവസേന തിധാ പച്ചയോ ഹോതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൪൮) ഗഹേതബ്ബോ.

പഞ്ഹസ്സ ഓകാസം ദേന്തോതി ''കോ നു ഖോ, ഭന്തേ, ഫുസതീ''തി ഇമസ്സ ദിട്ഠിഗതികപഞ്ഹസ്സ ഓകാസം ദേന്തോ. തതോ വിവേചേതുകാമോതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബപദേസൂ**തി ദിട്ഠിഗതികേന ഭഗവതാ ച വുത്തപദേസു. **സത്തോ**തി അത്താ. സോ പന ഉച്ഛേദവാദിനോപി യാവ ന ഉച്ഛിജ്ജതി, താവ അത്ഥേവാതി ലദ്ധി, പഗേവ സസ്സതവാദിനോ. **ഭൂതോ**തി വിജ്ജമാനോ. **നിപ്ഫന്നോ**തി നിപ്ഫന്നോ. ന തസ്സ ദാനി നിപ്ഫാദേതബ്ബം കിഞ്ചി അത്ഥീതി ലദ്ധി. **ഇദപ്പച്ചയാ ഇദ**ന്തി ഇമസ്മാ വിഞ്ഞാണാഹാരപച്ചയാ ഇദം നാമരൂപം. പുന **ഇദപ്പച്ചയാ ഇദ**ന്തി ഇമസ്മാ നാമരൂപപച്ചയാ ഇദം സളായതനന്തി ഏവം ബഹൂസു ഠാനേസു ഭഗവതാ കഥിതത്താ യഥാ പച്ചയതോ നിബ്ബത്തം സങ്ഖാരമത്തമിദന്തി സഞ്ഞത്തിം ഉപഗതോ. **തേനാപീ**തി സഞ്ഞത്തുപഗതേനാപി. **ഏകാബദ്ധം കത്വാ**തി യഥാ പുച്ഛായ അവസരോ ന ഹോതി, തഥാ ഏകാബദ്ധം കത്വാ. **ദേസനാരുള്ഹ**ന്തി യതോ സളായതനപദതോ പട്ഠായ ''സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ''തിആദിനാ ദേസനാ പടിച്ചസമുപ്പാദവീഥിം ആരുള്ഹമേവ. **തമേവാ**തി സളായതനപദമേവ ഗഹേത്വാ. **വിവജ്ജേന്തോ**തി വിവട്ടേന്തോ. **ഏവമാഹാ**തി ''ഛന്നംത്വേവാ''തിആദിആകാരേന ഏവം ദേസിതേ, ''വിനേയ്യജനോ പടിവിജ്ഝതീ''തി ഏവമാഹ. വിഞ്ഞാണാഹാരോ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാതി ഏവം പുരിമഭവതോ ആയതിഭവസ്സ പച്ചയവസേന മൂലകാരണവസേന ച ദേസിതത്താ **''വിഞ്ഞാണനാമരൂപാനം അന്തരേ ഏകോ സന്ധീ''**തി വുത്തം. തദമിനാ വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സാപി ഗഹണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

മോളിയഫഗ്ഗുനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. യേ പച്ചയസമവായേ തേനത്തഭാവേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝിതും സമത്ഥാ, തേ ബാഹിരകലിങ്ഗേ ഠിതാപി തേനേവ തത്ഥ സമത്ഥതായോഗേന ഭാവിനം സമിതബാഹിതപാപതം അപേക്ഖിത്വാ സമണസമ്മതായേവ

ബ്രാഹ്മണസമ്മതായേവാതി തേ നിവത്തേതും **“സച്ചാനി പടിവിജ്ഝിതും അസമത്ഥാ”**തി വുത്തം. **ദുക്ഖസച്ചവസേനാ**തി ദുക്ഖഅരിയസച്ചവസേന. അഞ്ഞഥാ കഥം ബാഹിരകാപി ജരാമരണം ദുക്ഖന്തി ന ജാനന്തി. സച്ചദേസനാഭാവതോ ‘‘സഹ തണ്ഹായാ’’തി വുത്തന്തി കേചി. തം ന സുട്ഠു. യസ്മാ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പഠമാഭിനിബ്ബത്തി, ഇധ ജാതീതി അധിപ്പേതാ, സാ ച തണ്ഹാ ഏവ സന്താനേന, തണ്ഹേവ സാ ജാതി. ജരാമരണഞ്ചേത്ഥ പാകടമേവ അധിപ്പേതം, ന ഖണികം, തസ്മാ സതണ്ഹാ ഏവ ജാതിജരാമരണസ്സ സമുദയോതി ഭൂതകഥനമേതം ദട്ഠബ്ബം. സമുദയസച്ചവസേന ന ജാനന്തീതി യോജനാ. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **സബ്ബപദേസൂ**തി യത്ഥ തണ്ഹാ വിസേസനഭാവേന വത്തബ്ബാ, തേസു സബ്ബപദേസു. യേന സമന്നാഗതത്താ പുഗ്ഗലോ പരമത്ഥതോ സമണോ ബ്രാഹ്മണോതി വുച്ചതി, തം സാമഞ്ഞം ബ്രഹ്മഞ്ഞഞ്ചാതി ആഹ **“അരിയ…പേ॰… ബ്രഹ്മഞ്ഞഞ്ചാ”**തി. യേന ഹി പവത്തിനിമിത്തേന സമണ-സദ്ദോ ബ്രാഹ്മണ-സദ്ദോ ച സകേ അത്ഥേ നിരുള്ഹോ, തസ്സ വസേന അഭിന്നോപി വേനേയ്യജ്ഝാസയതോ ദ്വിധാ കത്വാ വത്തും അരഹതീതി വുത്തം **“ഉഭയത്ഥാപീ”**തി. **ഏകാദസസു ഠാനേസു ചത്താരി സച്ചാനി കഥേസി** അവിജ്ജാസമുദയസ്സ അനുദ്ധടത്താ.

സമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദുതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. ഇമേ ധമ്മേ കതമേ ധമ്മേതി ച ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന ‘‘ഇമേസം ധമ്മാനം കതമേസം ധമ്മാന’’ന്തി ഇമേസം പദാനം സങ്ഗഹോ. ഏതാനി ഹി പദാനി ജരാമരണാദീനം സാധാരണഭാവേന വുത്താനി ഇമിസ്സാ ദേസനായ പപഞ്ചഭൂതാനീതി ആഹ **“ഏത്തകം പപഞ്ചം കത്വാ കഥിതം, ദേസനം…പേ॰… അജ്ഝാസയേനാ”**തി. ഇമിനാ താനേവ ജരാമരണാദീനി ഗഹേത്വാ പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന ആദിതോ ‘‘ഇമേ ധമ്മേ’’തിആദിനാ സബ്ബപദസാധാരണതോ ദേസനാ ആരദ്ധാ. യഥാനുലോമസാസനഞ്ഹി സുത്തന്തദേസനാ, ന യഥാധമ്മസാസനന്തി.

ദുതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. കച്ചാനഗോത്തസുത്തവണ്ണനാ

൭൫. യസ്മാ ഇധ ജാനന്താപി ‘‘സമ്മാദിട്ഠീ’’തി വദന്തി അജാനന്താപി ബാഹിരകാപി സാസനികാപി അനുസ്സവാദിവസേനപി അത്തപച്ചക്ഖേനപി, തസ്മാ തം ബഹൂനം വചനം ഉപാദായ ആമേഡിതവസേന **“സമ്മാദിട്ഠി സമ്മാദിട്ഠീതി, ഭന്തേ, വുച്ചതീ”**തി ആഹ. തഥാനിദ്ദിട്ഠതാദസ്സനത്ഥം ഹിസ്സ അയം ആമേഡിതപയോഗോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ‘‘അപരേഹിപി സമ്മാദിട്ഠീതി വുച്ചതി, സാ പനായം ഏവം വുച്ചമാനാ അത്ഥഞ്ച ലക്ഖണഞ്ച ഉപാദായ കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, സമ്മാദിട്ഠി ഹോതീ’’തി. അട്ഠകഥായം പന ‘‘സമ്മാദിട്ഠീ’’തി വചനേ യസ്മാ വിഞ്ഞൂ ഏവ പമാണം, ന അവിഞ്ഞൂ, തസ്മാ **“യം പണ്ഡിതാ”**തിആദി വുത്തം. ദ്വേ അവയവാ അസ്സാതി ദ്വയം, ദുവിധം ദിട്ഠിഗാഹവത്ഥു, ദ്വയം ദിട്ഠിഗാഹവസേന നിസ്സിതോ അപസ്സിതോതി **ദ്വയനിസ്സിതോ**. തേനാഹ **“ദ്വേ കോട്ഠാസേ നിസ്സിതോ”**തി. യായ ദിട്ഠിയാ ‘‘സബ്ബോയം ലോകോ അത്ഥി വിജ്ജതി സബ്ബകാലം ഉപലബ്ഭതീ’’തി ദിട്ഠിഗതികോ ഗണ്ഹാതി, സാ ദിട്ഠി അത്ഥിതാ, സാ ഏവ സദാ സബ്ബകാലം ലോകോ അത്ഥീതി പവത്തഗാഹതായ സസ്സതോ, തം **സസ്സതം**. യായ ദിട്ഠിയാ ‘‘സബ്ബോയം ലോകോ നത്ഥി ന ഹോതി ഉച്ഛിജ്ജതീ’’തി ദിട്ഠിഗതികോ ഗണ്ഹാതി, സാ ദിട്ഠി നത്ഥിതാ, സാ ഏവ ഉച്ഛിജ്ജതീതി ഉപ്പന്നഗാഹതായ ഉച്ഛേദോ, തം **ഉച്ഛേദം. ലോകോ നാമ സങ്ഖാരലോകോ** തമ്ഹി ഗഹേതബ്ബതോ. **സമ്മപ്പഞ്ഞായാ**തി അവിപരീതപഞ്ഞായ യഥാഭൂതപഞ്ഞായ. തേനാഹ **“സവിപസ്സനാ മഗ്ഗപഞ്ഞാ”**തി. **നിബ്ബത്തേസു ധമ്മേസൂ**തി യഥാ പച്ചയുപ്പന്നേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു. **പഞ്ഞായന്തേ**

സോവാതി സന്താനനിബന്ധനവസേന പഞ്ഞായമാനേസു ഏവ. **യാ നത്ഥീ**തി യാ ഉച്ഛേദദിട്ഠി തത്ഥ തത്ഥേവ സത്താനം ഉച്ഛിജ്ജനതോ വിനസ്സനതോ കോചി ഠിതോ നാമ സത്തോ ധമ്മോ വാ നത്ഥീതി സങ്ഖാരലോകേ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. "നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ"തി പവത്തമാനാപി മിച്ഛാദിട്ഠി തഥാപവത്തസങ്ഖാരാരമ്മണാവ. **സാ ന ഹോതീ**തി കമ്മാവിജ്ജാതണ്ഹാദിഭേദം പച്ചയം പടിച്ച സങ്ഖാരലോകസ്സ സമുദയനിബ്ബത്തിം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ, സാ ഉച്ഛേദദിട്ഠി, ന ഹോതി, നപ്പവത്തതി അവിച്ഛേദേന സങ്ഖാരാനം നിബ്ബത്തിദസ്സനതോ. **ലോകനിരോധ**ന്തി സങ്ഖാരലോകസ്സ ഖണികനിരോധം. തേനാഹ **"സങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗ"**ന്തി. **യാ അത്ഥീ**തി ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേന പവത്തമാനസ്സ സന്താനാനുപച്ഛേദസ്സ ഏകത്തഗ്ഗഹണേന സങ്ഖാരലോകേ യാ സസ്സതദിട്ഠി സബ്ബകാലം ലോകോ അത്ഥീതി ഉപ്പജ്ജേയ്യ. **സാ ന ഹോതീ**തി ഉപ്പന്നുപ്പന്നാനം നിരോധസ്സ നവനവാനഞ്ച ഉപ്പാദസ്സ ദസ്സനതോ, സാ സസ്സതദിട്ഠി ന ഹോതി.

ലോകോ സമുദേതി ഏതസ്മാതി ലോകസമുദയോതി ആഹ **"അനുലോമപച്ചയാകാര"**ന്തി. പച്ചയധമ്മാനഞ്ഹി അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയഭാവോ അനുലോമപച്ചയാകാരോ. പടിലോമം പച്ചയാകാരന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. തംതംഹേതുനിരോധതോ തംതംഫലനിരോധോ ഹി പടിലോമപച്ചയാകാരോ. യോ ഹി അവിജ്ജാദീനം പച്ചയധമ്മാനം ഹേതുആദിപച്ചയഭാവോ, സോ നിപ്പരിയായതോ ലോകസമുദയോ. **പച്ചയുപ്പന്നസ്സ** സങ്ഖാരാദികസ്സ. **അനുച്ഛേദം പസ്സതോ**തി അനുച്ഛേദദസ്സനസ്സ ഹേതു. **അയമ്പീ**തി ന കേവലം ഖണതോ ഉദയവയനീഹരണനയോ, അഥ ഖോ പച്ചയതോ ഉദയവയനീഹരണനയോപി.

ഉപഗമനട്ഠേന തണ്ഹാവ **ഉപയോ**. തഥാ **ദിട്ഠുപയോ. ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ ഉപയേഹി ഉപാദാനാദീനം അനത്ഥന്തരതം അതിദിസതി. തഥാ ച പന തേസു ദുവിധതാ ഉപാദീയതി. നനു ച ചത്താരി ഉപാദാനാനി അഞ്ഞത്ഥ വുത്താനീതി? സച്ചം വുത്താനി, താനി ച ഖോ അത്ഥതോ ദ്വേ ഏവാതി ഇധ ഏവം വുത്തം. കാമം **"അഹം മമ"**ന്തി അയഥാനുക്കമേന വുത്തം, യഥാനുക്കമംയേവ പന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ആദി**-സദ്ദേന പരോപരസ്സ സുഭം അസുഭന്തിആദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **തേ ധമ്മേ**തി തേഭൂമകധമ്മേ. **വിനിവിസന്തീ**തി വിരൂപം നിവിസന്തി, അഭിനിവിസന്തീതി അത്ഥോ. **താഹീ**തി തണ്ഹാദിട്ഠീഹി. **വിനിബദ്ധോ**തി വിരൂപം വിമുച്ചിതും വാ അപ്പദാനവസേന നിയമേത്വാ ബദ്ധോ.

"അഭിനിവേസോ"തി ഉപയുപാദാനാനം പവത്തിആകാരവിസേസോ വുത്തോതി ആഹ **"തഞ്ചായന്തി തഞ്ച ഉപയുപാദാന"**ന്തി. **ചിത്തസ്സാ**തി അകുസലചിത്തസ്സ. **പതിട്ഠാനഭൂത**ന്തി ആധാരഭൂതം. ദോസമോഹവസേനപി അകുസലചിത്തപ്പവത്തി തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനിവേസൂപനിസ്സയാ ഏവാതി തണ്ഹാദിട്ഠിയോ അകുസലസ്സ ചിത്തസ്സ അധിട്ഠാനന്തി വുത്താ. **തസ്മി**ന്തി അകുസലചിത്തേ. **അഭിനിവിസന്തീ**തി "ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ"തിആദിനാ അഭിനിവേസനം പവത്തേന്തി. **അനുസേന്തീ**തി ഥാമഗതാ ഹുത്വാ അപ്പഹാനഭാവേന അനുസേന്തി. **തദുഭയ**ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിദ്വയം. **ന ഉപഗച്ഛതീ**തി "ഏതം മമാ"തിആദിനാ തണ്ഹാദിട്ഠിഗതിയാ ന ഉപസങ്കമതി ന അല്ലീയതി. **ന ഉപാദിയതീ**തി ന ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹാതി. **ന അധിട്ഠാതീ**തി ന തണ്ഹാദിട്ഠിഗാഹേന അധിട്ഠായ പവത്തതി. അത്തനിയഗാഹോ നാമ സതി അത്തഗാഹേ ഹോതീതി വുത്തം **"അത്താ മേ"**തി. ഇദം ദുക്ഖഗ്ഗഹണം ഉപാദാനക്ഖന്ധാപസ്സയം തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ദുക്ഖസ്സ അഭാവാതി വുത്തം **"ദുക്ഖമേവാതി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധമത്തമേവാ"**തി. "സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൨൦; സം.നി.൫.൧; വിഭ॰ ൧൯൦) ഹി വുത്തം. **കങ്ഖം ന കരോതീ**തി സംസയം ന ഉപ്പാദേതി സബ്ബസോ വിചികിച്ഛായ സമുച്ഛിന്ദനതോ.

ന പരപ്പച്ചയേനാതി പരസ്സ അസദ്ദഹനേന. **മിസ്സകസമ്മാദിട്ഠിം ആഹാ**തി നാമരൂപപരിച്ഛേദതോ പട്ഠായ സമ്മാദിട്ഠിയാ വുത്തത്താ ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകം സമ്മാദിട്ഠിം അവോച. **നികൂടന്തോ**തി നിഹീനന്തോ. നിഹീനപരിയായോ ഹി അയം നികൂട-സദ്ദോ. തേനാഹ **"ലാമകന്തോ"**തി. **പഠമകന്തി** ച ഗരഹായം **ക**-സദ്ദോ. **സബ്ബം നത്ഥീ**തി യഥാസങ്ഖതം ഭങ്ഗുപ്പത്തിയാ നത്ഥി ഏവ, സബ്ബം നത്ഥി ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീതി അധിപ്പായോ. സബ്ബമത്ഥീതി ച യഥാ അസങ്ഖതം അത്ഥി വിജ്ജതി, സബ്ബകാലം ഉപലബ്ഭതീതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബന്തി** ചേത്ഥ സക്കായസബ്ബം വേദിതബ്ബം "സബ്ബധമ്മമൂലപരിയായ"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧) വിയ. തഞ്ഹി പരിഞ്ഞാഞാണാനം പച്ചയഭൂതം. **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനേ. കിം നിദസ്സേതി? അത്ഥി-സദ്ദേന വുത്തം. "അത്ഥിത"ന്തി നിച്ചതം. സസ്സതഗ്ഗാഹോ ഹി ഇധ പഠമോ അന്തോതി അധിപ്പേതോ. ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹോ ദുതിയോതി തദുഭയവിനിമുത്താ ച ഇദപ്പച്ചയതാ. ഏത്ഥ ച ഉപ്പന്നനിരോധകഥനതോ സസ്സതതം, നിരുജ്ഝന്താനം അസതി നിബ്ബാനപ്പത്തിയം യഥാപച്ചയം പുനൂപഗമനകഥനതോ ഉച്ഛേദതഞ്ച അനുപഗമ്മ മജ്ഝിമേന ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി ഇദപ്പച്ചയതാനയേന. തേന വുത്തം "ഏതേ...പേ॰... അന്തേ"തിആദി.

കച്ചാനഗോത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ധമ്മകഥികസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. **നിബ്ബിന്ദനത്ഥായാ**തി നിബ്ബിദാനുപസ്സനാപടിലാഭായ. സാ ഹി ജരാമരണസീസേന വുത്തേസു സങ്ഖതധമ്മേസു നിബ്ബിന്ദനാകാരേന പവത്തതി. **വിരജ്ജനത്ഥായാ**തി വിരാഗാനുപസ്സനാപടിലാഭായ. **സീലതോ പട്ഠായാ**തി വിവട്ടസന്നിസ്സിതസീലസമാദാനതോ പട്ഠായ. സോതാപത്തിയങ്ഗേഹി സമന്നാഗതോ വിവട്ടസന്നിസ്സിതസീലേ പതിട്ഠിതോ ഉപാസകോപി പഗേവ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേ പതിട്ഠിതോ ഭിക്ഖു സമ്മാപടിപന്നോ നാമ. തേനാഹ **"യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ പടിപന്നോതി വേദിതബ്ബോ"**തി. **നിബ്ബാനധമ്മസ്സാ**തി നിബ്ബാനാവഹസ്സ അരിയസ്സ മഗ്ഗസ്സ. **അനുരൂപസഭാവഭൂതന്തി** നിബ്ബാനാധിഗമസ്സ അനുച്ഛവികസഭാവഭൂതം. **നിബ്ബിദാ**തി ഇമിനാ വുട്ഠാനഗാമിനിപരിയോസാനം വിപസ്സനം വദതി. **വിരാഗാ നിരോധാ**തി പദദ്വയേന അരിയമഗ്ഗം, ഇതരേന ഫലം. **ഏത്ഥാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ. **ഏകേന നയേനാ**തി പഠമേന നയേന. തത്ഥ ഹി ഭഗവാ തേന ഭിക്ഖുനാ ധമ്മകഥികലക്ഖണം പുച്ഛിതോ തം മത്ഥകം പാപേത്വാ വിസ്സജ്ജേസി. യോ ഹി വിപസ്സനം മഗ്ഗം അനുപാദാവിമുത്തിം പാപേത്വാ കഥേതും സക്കോതി, സോ ഏകന്തധമ്മകഥികോ. തേനാഹ **"ധമ്മകഥികസ്സ പുച്ഛാ കഥിതാ"**തി. **ദ്വീഹീ**തി ദുതിയതതിയനയേഹി. **തന്തി** പുച്ഛം. **വിസേസേത്വാ**തി വിസിട്ഠം കത്വാ. യഥാപുച്ഛിതമത്തമേവ അകഥേത്വാ അപുച്ഛിതമ്പി അത്ഥം ദസ്സേന്തോ ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിം അനുപാദായ വിമുത്തിസങ്ഖാതം വിസേസം പാപേത്വാ. ഭഗവാ ഹി അപ്പം യാചിതോ ബഹും ദേന്തോ ഉളാരപുരിസോ വിയ ധമ്മകഥികലക്ഖണം പുച്ഛിതോ പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന തഞ്ചേവ തതോ ച ഉത്തരിം ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിം അനുപാദാവിമുത്തഞ്ച വിസ്സജ്ജേസി. തത്ഥ "നിബ്ബിദായ...പേ॰... ധമ്മം ദേസേതീ"തി ഇമിനാ ധമ്മദേസനം വാസനാഭാഗിയം കത്വാ ദസ്സേസി. "നിരോധായ പടിപന്നോ ഹോതീ"തി ഇമിനാ നിബ്ബേധഭാഗിയം, "അനുപാദാവിമുത്തോ ഹോതീ"തി ഇമിനാ ദേസനം അസേക്ഖഭാഗിയം കത്വാ ദസ്സേസി. തേനാഹ **"സേക്ഖാസേക്ഖഭൂമിയോ നിദ്ദിട്ഠാ"**തി.

ധമ്മകഥികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അചേലകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. **ലിങ്ഗേന അചേലകോ**തി പബ്ബജിതലിങ്ഗേന അചേലകോ. തേന അചേലകചരണേന അചേലോ, ന നിച്ചേലതാമത്തേനാതി ദസ്സേതി. **നാമേനാ**തി

ഗോത്തനാമേന **കസ്സപോ**തി. ദേസേതി പവേദേതി സംസയവിഗമനം ഏതേനാതി ദേസോ, നിച്ഛയഹേതൂതി ആഹ **"കിഞ്ചിദേവ ദേസ"**ന്തിആദി. സോ ഹി സംസയവിഗമനം കരോതീതി **കാരണം. ഓകാസ**ന്തി അവസംസന്ദനപദേസം. തേനാഹ **"ഖണം കാല"**ന്തി. **അന്തരഘരം** അന്തോനിവേസനം. അന്തരേ ഘരാനി ഏതസ്സാതി **അന്തരഘരം,** അന്തോഗാമോ. **യദാകങ്ഖസീ**തി യം ആകങ്ഖസി. ഇതി ഭഗവാ സബ്ബഞ്ഞുപവാരണായ പവാരേതി. തേനാഹ **"യം ഇച്ഛസീ"**തി. **യദാകങ്ഖസീ**തി യം ആകങ്ഖസി, കസ്സപ, തിക്ഖത്തും പടിക്ഖിപന്തോപി പുച്ഛസി, യം ആകങ്ഖസി, തമേവ പുച്ഛാതി അത്ഥോ.

"യാവതതിയം പടിക്ഖിപീ"തി വുത്തത്താ "തതിയമ്പി ഖോ"തിആദിനാ പാഠേന ഭവിതബ്ബം. സോ പന നയവസേന സംഖിത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. യേന കാരണേന ഭഗവാ അചേലകസ്സ തിക്ഖത്തും യാചാപേത്വാ ചസ്സ പഞ്ഹം കഥേസി, തം ദസ്സേതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. **ഗാരവജനനത്ഥം യാവതതിയം പടിക്ഖിപി** തഞ്ച ധമ്മസ്സ സുസ്സൂസായ. ധമ്മഗരുകാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ. സത്താനം ഞാണപരിപാകം ആഗമയമാനോ യാവതതിയം യാചാപേതീതി വിഭത്തിവിപരിണാമവസേന സാധാരണതോ പദം യോജേത്വാ പുന "ഏത്തകേന കാലേനാ"തി കസ്സപസ്സ വസേന യോജേതബ്ബം.

മാതി പടിസേധേ നിപാതോ. **ഭണീ**തി പുനവചനവസേന കിരിയാപദം വദതി. **മാ ഏവം ഭണി,** കഥേസീതി അത്ഥോ. "ഇതി ഭഗവാ അവോചാ"തി പന സങ്ഗീതികാരവചനം. **സയംകതം ദുക്ഖ**ന്തി പുരിസസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനദുക്ഖം, തേന കതം നാമ തസ്സ കാരണസ്സ പുബ്ബേ തേനേവ കമ്മസ്സ ഉപചിതത്താതി അയം നയോ അനവജ്ജോ. ദിട്ഠിഗതികോ പന പഞ്ചക്ഖന്ധവിനിമുത്തം നിച്ചം കാരകവേദകലക്ഖണം അത്താനം പരികപ്പേത്വാ തസ്സ വസേന "സയംകതം ദുക്ഖ"ന്തി പുച്ഛതീതി ഭഗവാ "മാ ഹേവ"ന്തി അവോച, തേനാഹ **"സയംകതം ദുക്ഖന്തി വത്തും ന വട്ടതീ"**തിആദി. ഏത്ഥ ച യദി ബാഹിരകേഹി പരികപ്പിതോ അത്താ നാമ കോചി അത്ഥി, സോ ച നിച്ചോ, തസ്സ നിബ്ബികാരതായ, പുരിമരൂപാവിജഹനതോ കസ്സചി വിസേസാധാനസ്സ കാതും അസക്കുണേയ്യതായ അഹിതതോ നിവത്തനത്ഥം, ഹിതേ ച വത്തനത്ഥം ഉപദേസോ ച നിപ്പയോജനോ സിയാ അത്തവാദിനോ. കഥം വാ സോ ഉപദേസോ പവത്തീയതി? വികാരാഭാവതോ. ഏവഞ്ച അത്തനോ അജടാകാസസ്സ വിയ ദാനാദികിരിയാ ഹിംസാദികിരിയാ ച ന സമ്ഭവതി, തഥാ സുഖസ്സ ദുക്ഖസ്സ ച അനുഭവനബന്ധോ ഏവ അത്തവാദിനോ ന യുജ്ജതി കമ്മബന്ധാഭാവതോ. ജാതിആദീനഞ്ച അസമ്ഭവതോ കുതോ വിമോക്ഖോ. അഥ പന "ധമ്മമത്തം തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിനസ്സതി ച. യസ്സ വസേനായം കിരിയാവോഹാരോ"തി വദേയ്യ, ഏവമ്പി പുരിമരൂപാവിജഹനേന അവട്ഠിതസ്സ അത്തനോ ധമ്മമത്തന്തി ന സക്കാ സമ്ഭാവേതും. തേ വാ പനസ്സ ധമ്മാ അവത്ഥാഭൂതാ, തതോ അഞ്ഞേ വാ സിയും അനഞ്ഞേ വാ. യദി അഞ്ഞേ, ന താഹി തസ്സ ഉപ്പന്നാഹിപി കോചി വിസേസോ അത്ഥി. യോ ഹി കരോതി പടിസംവേദേതി ചവതി ഉപപജ്ജതി ചാതി ഇച്ഛിതം, തസ്മാ തദത്ഥോ ഏവ യഥാവുത്തദോസോ. കിഞ്ച ധമ്മകപ്പനാപി നിരത്ഥികാ സിയാ. അഥ അനഞ്ഞേ, ഉപ്പാദവിനാസവന്തീഹി അവത്ഥാഹി അനഞ്ഞസ്സ അത്തനോ താസം വിയ ഉപ്പാദവിനാസസമ്ഭവതോ കുതോ നിച്ചതാവകാസോ. താസമ്പി വാ അത്തനോ വിയ നിച്ചതാപത്തീതി ബന്ധവിമോക്ഖാനം അസമ്ഭവോ ഏവാതി ന യുജ്ജതേവായം അത്തവാദോ. തേനാഹ **"അത്താ നാമ കോചി ദുക്ഖസ്സ കാരകോ നത്ഥീതി ദീപേതീ"**തി. **പരതോ**തി "പരംകതം ദുക്ഖ"ന്തിആദികേ പരസ്മിം തിവിധേപി നയേ. **അധിച്ചസമുപ്പന്ന**ന്തി അധിച്ച യദിച്ഛായ കിഞ്ചി കാരണം കസ്സചി വാ പുബ്ബം വിനാ സമുപ്പന്നം. തേനാഹ **"അകാരണേന യദിച്ഛായ ഉപ്പന്ന"**ന്തി. **കസ്മാ ഏവമാഹാ**തി ഏവം വക്ഖമാനോതി അധിപ്പായോ. **അസ്സാ**തി അചേലസ്സ. **അയ**ന്തി ഭഗവന്തം സന്ധായ വദതി. **സോധേന്തോ**തി സയം വിസുദ്ധം കത്വാ പുച്ഛിതമത്ഥം ഏവ അത്തനോ

പുച്ഛായ സുദ്ധിം ദസ്സേന്തോ. ലദ്ധിയാ "സയംകതം ദുക്ഖ"ന്തി മിച്ഛാഗഹണസ്സ പടിസേധനത്ഥായ.

സോ കരോതീതി സോ കമ്മം കരോതി. **സോ പടിസംവേദയതീ**തി കാരകവേദകാനം അനഞ്ഞത്തദസ്സനപരം ഏതം, ന പന കമ്മകിരിയാഫലാനം പടിസംവേദനാനം സമാനകാലതാദസ്സനപരം. **ഇതീ**തി നിദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. **ഖോ**തി അവധാരണേ. "സോ ഏവാ"തി ദസ്സിതോ. അനിയതാദേസാ ഹി ഏതേ നിപാതാ. **ആദിതോ**തി ഭുമ്മത്ഥേ നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **"ആദിമ്ഹിയേവാ"**തി. "സയംകതം ദുക്ഖ"ന്തി ലദ്ധിയാ പഗേവ "സോ കരോതി, സോ പടിസംവേദയതീ"തി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാ ഭവന്തി. സഞ്ഞാവിപല്ലാസതോ ഹി ചിത്തവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസതോ ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ, തേനാഹ **"ഏവം സതി പച്ഛാ സയംകതം ദുക്ഖന്തി അയം ലദ്ധി ഹോതീ"**തി. ഏവം സതി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാനം ബ്രൂഹിതോ മിച്ഛാഭിനിവേസോ, യദിദം "സയംകതം ദുക്ഖ"ന്തി ലദ്ധി. തസ്മാ പടിനിസ്സജ്ജേതും പാപകം ദിട്ഠിഗതന്തി ദസ്സേതി. തേനാഹ ഭഗവാ "സയംകതം...പേ॰... ഏതം പരേതീ"തി. **വട്ടദുക്ഖം അധിപ്പേതം** അവിസേസതോ അത്ഥീതി ച വുത്തത്താ. **സസ്സതം** സസ്സതഗാഹം **ദീപേതി** പരേസം പകാസേതി, തഥാഭൂതോ ച **സസ്സതം** ദള്ഹഗ്ഗാഹം **ഗണ്ഹാതീ**തി. **തസ്സാ**തി ദിട്ഠിഗതികസ്സ. **തം** "സയംകതം ദുക്ഖ"ന്തി ഏവം പവത്തം വിപരീതദസ്സനം. **ഏതം** സസ്സതഗ്ഗഹണം. **പരേതി** ഉപേതി. തേനാഹ **"കാരകഞ്ച...പേ॰... അത്ഥോ"**തി. **ഏകമേവ ഗണ്ഹന്ത**ന്തി സതിപി വത്ഥുഭേദേ അയോനിസോ ഉപ്പജ്ജനേന ഏകമേവ കത്വാ ഗണ്ഹന്തം.

ഇധ "ആദിമ്ഹിയേവാ"തി പദേ. "പരംകതം ദുക്ഖ"ന്തി ലദ്ധിയാ പഗേവാതിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയഞ്ഹേത്ഥ യോജനാ - "പരംകതം ദുക്ഖ"ന്തി ലദ്ധിയാ പഗേവ അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദയതീതി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാ ഭവന്തീതി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം. **ഏവം സതീ**തി ഏവം മുദുകേ ഉച്ഛേദവിപല്ലാസേ പഠമുപ്പന്നേ സതി പച്ഛാ "പരംകതം ദുക്ഖ"ന്തി അയം ലദ്ധി ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **കാരകോ**തി കമ്മസ്സ കാരകോ. **തേന കത**ന്തി കമ്മകാരകേന കതം. കമ്മുനാ ഹി ഫലസ്സ വോഹാരോ അഭേദോപചാരകത്താ. **ഏവ**ന്തി ദിട്ഠിസഹഗതാ വേദനാ സാതസഭാവാ കിലേസപരിളാഹാദിനാ സപരിസ്സയാ സഉപായാസാ, ഏവം. "പഗേവ ഇതരേ"തി വുത്തവേദനായ **അഭിതുന്നസ്സ വിദ്ധസ്സ**. "വുത്തനയേന യോജേതബ്ബ"ന്തി വത്വാ തം യോജനം ദസ്സേന്തോ **"തത്രായ"**ന്തിആദിമാഹ. **ഉച്ഛേദ**ന്തി സതോ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം, വിഭവന്തി അത്ഥോ. അസതോ ഹി വിനാസാസമ്ഭവതോ അത്ഥിഭാവനിബന്ധനോ ഉച്ഛേദോ. യഥാ ഹേതുഫലഭാവേന പവത്തമാനാനം സഭാവധമ്മാനം സതിപി ഏകസന്താനപരിയാപന്നാനം ഭിന്നസന്തതിപതിതേഹി വിസേസേ ഹേതുഫലാനം പരമത്ഥതോ അവിനാഭാവത്താ ഭിന്നസന്താനപതിതാനം വിയ അച്ചന്തഭേദസന്നിട്ഠാനേന നാനത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗഹണം ഉച്ഛേദാഭിനിവേസസ്സ കാരണം. ഏവം ഹേതുഫലഭൂതാനം ധമ്മാനം വിജ്ജമാനേപി സഭാവഭേദേ ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതായ ഏകത്തനയേന അച്ചന്താഭേദഗഹണമ്പി കാരണമേവാതി ദസ്സേതും "സത്തസ്സാ"തി വുത്തം പാളിയം. സന്താനവസേന ഹി വത്തമാനേസു ഖന്ധേസു ഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവേന ഏകത്തഗഹണനിബന്ധനോ സത്തഗ്ഗാഹോ, സത്തസ്സ ച അത്ഥിഭാവഗ്ഗാഹനിബന്ധനോ ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹോ, യാവായം അത്താ ന ഉച്ഛിജ്ജതി, താവായം വിജ്ജതിയേവാതി ഗഹണതോ നിരുദയവിനാസോ ഇധ ഉച്ഛേദോതി അധിപ്പേതോതി "ഉച്ഛേദ"ന്തി വുത്തം. വിസേസേന നാസോ വിനാസോ, അഭാവോ. സോ പന മംസചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖൂനം ദസ്സനപഥാതിക്കമോയേവ ഹോതീതി വുത്തം "അദസ്സന"ന്തി. അദസ്സനേ ഹി നാസസദ്ദോ ലോകേ നിരുള്ഹോതി. സഭാവവിഗമോ സഭാവാപഗമോ വിഭവോ. യോ ഹി നിരുദയവിനാസേന ഉച്ഛിജ്ജതി, ന സോ അത്തനോ സഭാവേന തിട്ഠതി.

ഏതേ തേതി വാ യേ ഇമേ തയാ "സയംകതം ദുക്ഖ"ന്തി ച പുട്ഠേന മയാ "സോ കരോതി, സോ പടിസംവേദയതീ"തിആദിനാ, "അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദയതീ"തിആദിനാ ച പടിക്ഖിത്താ സസ്സതുച്ഛേദസങ്ഖാതാ അന്താ, തേ ഉഭോ അന്തേതി യോജനാ. അഥ വാ **ഏതേ തേതി** യത്ഥ പുഥൂ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ അനുപചിതഞാണസമ്ഭാരതായ പരമഗമ്ഭീരം സണ്ഹം സുഖുമം സുഞ്ഞതം അപ്പജാനന്താ സസ്സതുച്ഛേദേ നിമുഗ്ഗാ സീസം ഉക്ഖിപിതും ന വിസഹന്തി, ഏതേ തേ ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മാതി യോജനാ. **ദേസേതീ**തി പഠമം താവ അനഞ്ഞസാധാരണേ പടിപത്തിധമ്മേ ഞാണാനുഭാവേന മജ്ഝിമായ പടിപദായ ഠിതോ, കരുണാനുഭാവേന ദേസനാധമ്മേ മജ്ഝിമായ പടിപദായ ഠിതോ ധമ്മം ദേസേതി. **ഏത്ഥ ഹീതി ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ കാരണതോ...പേ॰... നിദ്ദിട്ഠോ, തസ്മാ മജ്ഝിമായ പടിപദായ ഠിതോ ധമ്മം ദേസേതീതി യോജനാ. കാരണതോ ഫലം ദീപിതന്തി യോജനാ, അഭിധേയ്യാനുരൂപഞ്ഹി ലിങ്ഗവചനാനി ഹോന്തി. **അസ്സാതി** ഫലസ്സ. **ന കോചി കാരകോ വാ വേദകോ വാ നിദ്ദിട്ഠോ,** അഞ്ഞദത്ഥു പടിക്ഖിത്തോ ഹേതുഫലമത്തതാദസ്സനതോ കേവലം ദുക്ഖക്ഖന്ധഗഹണതോതി. **ഏത്താവതാതി** "ഏതേ തേ, കസ്സപ...പേ॰... ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ നിരോധോ ഹോതീ"തി ഏത്തകേന താവ പദേന. **സേസപഞ്ഹാതി** "സയംകതഞ്ച പരംകതഞ്ച ദുക്ഖ"ന്തിആദികാ സേസാ ചത്താരോ പഞ്ഹാ. അട്ഠകഥായം പന "കിം നു ഖോ, ഭോ ഗോതമ, നത്ഥി ദുക്ഖ"ന്തി പഞ്ഹോ പാളിയം സരൂപേനേവ പടിക്ഖിത്തോതി ന ഉദ്ധതോ. **പടിസേധിതാ ഹോന്തീ**തി തതിയപഞ്ഹോ, താവ പഠമദുതിയപഞ്ഹപടിക്ഖേപേനേവ പടിക്ഖിത്തോ, സോ ഹി പഞ്ഹോ വിസും വിസും പടിക്ഖേപേന ഏകജ്ഝം പടിക്ഖേപേന ച. തേനാഹ **"ഉഭോ...പേ॰... പടിക്ഖിത്തോ"**തി. ഏത്ഥ ച യസ്സ അത്താ കാരകോ വേദകോ വാ ഇച്ഛിതോ, തേന വിപരിണാമധമ്മോ അത്താ അനുഞ്ഞാതോ ഹോതി. തഥാ ച സതി അനുപുബ്ബധമ്മപ്പവത്തിയാ രൂപാദിധമ്മാനം വിയ , സുഖാദിധമ്മാനം വിയ ചസ്സ പച്ചയായത്തവുത്തിതായ ഉപ്പാദവന്തതാ ആപജ്ജതി. ഉപ്പാദേ ച സതി അവസ്സംഭാവീ നിരോധോതി അനവകാസാ നിച്ചതാതി. തസ്സ "സയംകത"ന്തി പഠമപഞ്ഹപടിക്ഖേപോ പച്ഛാ ചേ അത്തനോ നിരുള്ഹസ്സ സമുദയോ ഹോതീതി പുബ്ബേ വിയ അനേന ഭവിതബ്ബം, പുബ്ബേ വിയ വാ പച്ഛാപി. **സേസപഞ്ഹാതി** തതിയപഞ്ഹാദയോ. **തതിയപഞ്ഹോ പടിക്ഖിത്തോതി** ഏവഞ്ച തതിയപഞ്ഹോ പടിക്ഖിത്തോ വേദിതബ്ബോ - "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ സതതം സമിതം പച്ചയായത്തസ്സ ദീപനേന ദുക്ഖസ്സ അധിച്ചസമുപ്പന്നതാ പടിക്ഖിത്താ, തതോ ഏവ തസ്സ അജാനനഞ്ച പടിക്ഖിത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ "ഏവമേതസ്സ കേവലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൦൩; സം॰ നി॰ ൨.൩൯-൪൦; മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧).

യം പരിവാസം സമാദിയിത്വാ പരിവസതീതി യോജനാ. **വചനസിലിട്ഠതാവസേനാ**തി "ഭഗവതോ സന്തികേ പബ്ബജ്ജം ലഭേയ്യം ഉപസമ്പദ"ന്തി യാചന്തേന തേന വുത്തവചനസിലിട്ഠതാവസേന. **ഗാമപ്പവേസനാദീനീതി ആദി**-സദ്ദേന നാതിദിവാപടിക്കമനം, നവേസിയാദിഗോചരതാ, സബ്രഹ്മചാരീനം കിച്ചേസു ദക്ഖതാദി, ഉദ്ദേസാദീസു തിബ്ബച്ഛന്ദതാ, തിത്ഥിയാനം അവണ്ണഭണനേ അത്തമനതാ, ബുദ്ധാദീനം അവണ്ണഭണനേ അനത്തമനതാ, തിത്ഥിയാനം വണ്ണഭണനേ അനത്തമനതാ, ബുദ്ധാദീനം വണ്ണഭണനേ അത്തമനതാതി (മഹാവ॰ ൮൬) ഇമേസം സങ്ഗഹോ. **അട്ഠ വത്താനീ**തി ഇമാനി അട്ഠ തിത്ഥിയവത്താനി പൂരേന്തേന. ഏത്ഥ ച നാതികാലേന ഗാമപ്പവേസനാ തഥ വിസുദ്ധകായവചീസമാചാരേന പിണ്ഡായ ചരിത്വാ നാതിദിവാപടിക്കമനന്തി ഇദമേകം വത്തം.

അയമേത്ഥ പാഠോതി ഏതസ്മിം കസ്സപസുത്തേ അയം പാഠോ. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി സീഹനാദസുത്താദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൦൪-൪൦൫). **ഘംസിത്വാ കോട്ടേത്വാ**തി യഥാ സുവണ്ണം നിഘംസിത്വാ അധികരണിയാ കോട്ടേത്വാ നിദ്ദോസമേവ ഗയ്ഹതി, ഏവം പരിവാസവത്തചരണേന ഘംസിത്വാ സുദ്ധഭാവവീമംസനേന കോട്ടേത്വാ സുദ്ധോ ഏവ

അഞ്ഞതിത്ഥിയപുബ്ബോ ഇധ ഗയ്ഹതി. **തിബ്ബച്ഛന്ദത**ന്തി സാസനം അനുപവിസിത്വാ ബ്രഹ്മചരിയവാസേ തിബ്ബച്ഛന്ദതം ദള്ഹതരാഭിരുചിതം. **അഞ്ഞതരം ഭിക്ഖും ആമന്തേസീ**തി നാമഗോത്തേന അപാകടം ഏകം ഭിക്ഖും ആണാപേസി ഏഹിഭിക്ഖുഉപസമ്പദായ ഉപനിസ്സയാഭാവതോ. **ഗണേ നിസീദിത്വാ**തി ഭിക്ഖൂ അത്തനോ സന്തികേ പത്താസനവസേന ഗണേ നിസീദിത്വാ.

അചേലകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തിമ്ബരുകസുത്തവണ്ണനാ

൧൯. യസ്മാ തിമ്ബരുകോ "വേദനാ അത്താ. അത്താവ വേദയതീ"തി ഏവംലദ്ധികോ, തസ്മാ തായ ലദ്ധിയാ "സയംകതം സുഖദുക്ഖ"ന്തി വദതി, തം പടിസംഹരിതും ഭഗവാ "സാ വേദനാ"തിആദിം അവോച. തേനാഹ **"സാ വേദനാതിആദി സയംകതം സുഖദുക്ഖന്തി ലദ്ധിയാ നിസേധനത്ഥം വുത്ത"**ന്തി. **ഏത്ഥാപീ**തി ഇമസ്മിമ്പി സുത്തേ. **തത്രാ**തി യം വുത്തം "സാ വേദനാ…പേ॰… സുഖദുക്ഖ"ന്തി, തസ്മിം പാഠേ. **ആദിമ്ഹിയേവാ**തി ഏത്ഥ ഭുമ്മവചനേന "ആദിതോ"തി തോ-സദ്ദോ ന നിസ്സക്കവചനേ. **ഏവ**-കാരേന ഖോ-സദ്ദോ അവധാരണേതി ദസ്സേതി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം അനന്തരസുത്തേ വുത്തമേവ. തത്ഥ പന "വേദനാതോ അഞ്ഞോ അത്താ, വേദനായ കാരകോ"തി ലദ്ധികസ്സ ദിട്ഠിഗതികസ്സ വാദോ പടിക്ഖിത്തോ, ഇധ "വേദനാ അത്താ"തി ഏവംലദ്ധികസ്സാതി അയമേവ വിസേസോ. തേനാഹ **"ഏവഞ്ഹി സതി വേദനായ ഏവ വേദനാ കതാ ഹോതീ"**തിആദി. **ഇമിസ്സാ**തി യായ വേദനായ സുഖദുക്ഖം കതം, ഇമിസ്സാ. **പുബ്ബേപീ**തി സസ്സതാകാരതോ പുബ്ബേപി. **പുരിമഞ്ഹി അത്ഥ**ന്തി അനന്തരസുത്തേ വുത്തം അത്ഥം. **അട്ഠകഥായ**ന്തി പോരാണട്ഠകഥായം. **ത**ന്തി പുരിമസുത്തേ വുത്തമത്ഥം. **അസ്സാ**തി ഇമസ്സ സുത്തസ്സ. യസ്മാ തിമ്ബരുകോ "വേദനാവ അത്താ"തി ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ വുത്തം **"അഹം സാ വേദനാ…പേ॰… ന വദാമീ"**തി.

അഞ്ഞാ വേദനാതിആദീസുപി യം വത്തബ്ബം, തം അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയമേവ. **കാരകവേദനാ**തി കത്തുഭൂതവേദനാ. **വേദനാസുഖദുക്ഖ**ന്തി വേദനാഭൂതസുഖദുക്ഖം കഥിതം, ന വട്ടസുഖദുക്ഖം. **"വിപാകസുഖദുക്ഖമേവ വട്ടതീ"**തി വുത്തം "സയംകതം സുഖം ദുക്ഖ"ന്തിആദിവചനതോ.

തിമ്ബരുകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ബാലപണ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ

൧൯. അവിജ്ജാ നീവരണാ ഭവാദി-ആദീനവസ്സ നിവാരിതപടിച്ഛാദികാ ഏതസ്സാതി **അവിജ്ജാനീവരണോ,** അവിജ്ജായ നിവുതോതി ആഹ **"അവിജ്ജായ നിവാരിതസ്സാ"**തി. **അയം കായോ**തി ബാലസ്സ അപ്പഹീനകിലേസസ്സ പച്ചുപ്പന്നം അത്തഭാവം രക്ഖം കത്വാ അവിജ്ജായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേ അയാഥാവദസ്സനവസേന തണ്ഹായ പടിലദ്ധചിത്തസ്സ തംതംഭവൂപഗാ സങ്ഖാരാ സങ്ഖരീയന്തി. തേഹി ച അത്തഭാവസ്സ അഭിനിബ്ബത്തി, തസ്മാ അയഞ്ച അവിജ്ജായ കായോ നിബ്ബത്തോതി. **അസ്സാ**തി ബാലസ്സ. **അയം അത്ഥോ**തി "അയം കായോ നാമരൂപന്തി ച വുത്തോ"തി അത്ഥോ ദീപേതബ്ബോ ഉപാദാനക്ഖന്ധസളായതനസങ്ഗഹതോ തേസം ധമ്മാനം. **ഏവമേതം ദ്വയ**ന്തി ഏവം അവിജ്ജായ നിവാരിതത്താ, തണ്ഹായ ച സംയുത്തത്താ ഏവം സപരസന്താനഗതസവിഞ്ഞാണകകായസങ്ഖാതം ദ്വയം ഹോതി. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി സുത്തന്തരേസു. "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫-൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൪.൬൦-൬൧; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനാനി ഭിന്ദിത്വാ ചക്ഖുരൂപാദിദ്വയാനി പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ വുത്താ, ഇധ പന

അഭിന്ദിത്വാ ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനാനി പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ വുത്താ **"ദ്വയം പടിച്ച ഫസ്സോ"**തി, തസ്മാ **മഹാദ്വയം നാമ കിരേതം** അനവസേസതോ അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനാനം ഗഹിതത്താ. **അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനീ**തി ഏത്ഥാപി ഹി സളായതനാനി സങ്ഗഹിതാനേവ. **ഫസ്സകാരണാനീ**തി ഫസ്സപവത്തിയാ പച്ചയാനി. **യേഹീ**തി ഹേതുദസ്സനമത്തന്തി ആഹ **"യേഹി കാരണഭൂതേഹീ"**തി. ഫസ്സോ ഏവ ഫുസനകിച്ചോ, ന ഫസ്സായതനാനീതി വുത്തം **"ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ"**തി. **പരിപുണ്ണവസേനാ**തി അവേകല്ലവസേന. അപരിപുണ്ണായതനാനം ഹീനാനി ഫസ്സസ്സ കാരണാനി ഹോന്തി, തേസം വിയാതി "ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേനാ"തി വുത്തം. **കായനിബ്ബത്തനാദിമ്ഹീ**തി സവിഞ്ഞാണകസ്സ കായസ്സ നിബ്ബത്തനം കായനിബ്ബത്തനം, കായോ വാ നിബ്ബത്തതി ഏതേനാതി കായനിബ്ബത്തനം, കിലേസാഭിസങ്ഖാരാ. **ആദി**സദ്ദേന ഫസ്സസളായതനാദിസങ്ഗഹോ. അധികം പയസതി പയുഞ്ജതി ഏതേനാതി അധിപ്പയാസോ, വിസേസകാരണന്തി ആഹ **"അധികപയോഗോ"**തി.

ഭഗവാ അമ്ഹാകം ഉപ്പാദകഭാവേന മൂലഭാവേന **ഭഗവംമൂലകാ. ഇമേ ധമ്മാ**തി ഇമേ കാരണധമ്മാ. യേഹി മയം ബാലപണ്ഡിതാനം സമാനേപി കായനിബ്ബത്തനാദിമ്ഹി വിസേസം ജാനേയ്യാമ, തേനാഹ **"പുബ്ബേ കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഉപ്പാദിതാ"**തിആദി. **ആജാനാമാ**തി അഭിമുഖം പച്ചക്ഖതോ ജാനാമ. **പടിവിജ്ഝാമാ**തി തസ്സേവ വേവചനം, അധിഗച്ഛാമാതി അത്ഥോ. **നേതാ**തി അമ്ഹാകം സന്താനേ പാപേതാ. **വിനേതാ**തി യഥാ അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ ഹോതി, ഏവം വിസേസതോ നേതാ, തദങ്ഗവിനയാദിവസേന വാ വിനേതാ. **അനുനേതാ**തി അനുരൂപം നേതാ. അന്തരന്തരാ യഥാധമ്മപഞ്ഞത്തിയാ പഞ്ഞാപിതാനം ധമ്മാനം അനുരൂപതോ ദസ്സനം ഹോതീതി ആഹ **"യഥാസഭാവതോ ...പേ॰... ദസ്സേതാ"**തി. ആപാഥം ഉപഗച്ഛന്താനം ഭഗവാ പടിസരണം സമോസരണട്ഠാനന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ** ധമ്മാ. തേനാഹ **"ചതുഭൂമകധമ്മാ"**തിആദി. പടിസരതി പടിവിജ്ഝതീതി പടിസരണം, തസ്മാ പടിവിജ്ഝനവസേന ഭഗവാ പടിസരണം ഏതേസന്തി **ഭഗവംപടിസരണാ**. തേനാഹ **"അപി ചാ"**തിആദി. **ഫസ്സോ ആഗച്ഛതീ**തി പടിവിജ്ഝനകവസേന ഫസ്സോ ഞാണസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, ആപാഥം ആഗച്ഛന്തോയേവ സോ അത്ഥതോ "അഹം കിന്നാമോ"തി നാമം പുച്ഛന്തോ വിയ, ഭഗവാ ചസ്സ നാമം കരോന്തോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"അഹം ഭഗവാ"**തിആദി. **ഉപട്ഠാതൂ**തി ഞാണസ്സ പച്ചുപട്ഠാതു. **ഭഗവന്തംയേവ പടിഭാതൂ**തി ഭഗവതോ ഏവ ഭാഗോ ഹോതു, ഭഗവാവ നം അത്തനോ ഭാഗം കത്വാ വിസ്സജ്ജേതൂതി അത്ഥോ, ഭഗവതോ ഭാഗോ യദിദം ധമ്മസ്സ അക്ഖാനം, അമ്ഹാകം പന സവനം ഭാഗോതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. ഏവഞ്ഹി സദ്ദലക്ഖണേന സമേതി. കേചി പന പടിഭാതൂതി അത്ഥം വദന്തി ഞാണേന ദിസ്സതു ദേസീയതൂതി വാ അത്ഥോ. തേനാഹ **"തുമ്ഹേയേവ നോ കഥേത്വാ ദേഥാതി അത്ഥോ"**തി.

ബാലസ്സ പണ്ഡിതസ്സ ച കായസ്സ നിബ്ബത്തിയാ പച്ചയഭൂതാ **അവിജ്ജാ ച തണ്ഹാ ച**. തേനാഹ **"കമ്മം...പേ॰... നിരുദ്ധാ"**തി. **ജവാപേത്വാ**തി ഗഹിതജവനം കത്വാ, യഥാ പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢിതും സമത്ഥം ഹോതി, ഏവം കത്വാ. യദി നിരുദ്ധാ, കഥം അപ്പഹീനാതി വുത്തന്തി ആഹ **"യഥാ പനാ"**തിആദി. ഭവതി ഹി തംസദിസേപി തബ്ബോഹാരോ യഥാ "സാ ഏവ തിത്തിരീ, താനേവ ഓസധാനി, തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേനാ"തി ച. **ദുക്ഖക്ഖയായാ**തി തദത്ഥവിസേസനത്ഥന്തി ആഹ **"ഖയത്ഥായാ"**തി. **പടിസന്ധികായ**ന്തി പടിസന്ധിഗഹണപുബ്ബകം കായം. പാളിയം "ബാലേനാ"തി കരണവചനം നിസ്സക്കേതി ആഹ **"ബാലതോ"**തി. ഭാവിനാ സഹ പടിസന്ധിനാ **സപ്പടിസന്ധികോ**. യോ പന ഏകന്തതോ തേനത്തഭാവേന അരഹത്തം പത്തും ഭബ്ബോ, സോ ഭാവിനാ പടിസന്ധിനാ "അപ്പടിസന്ധികോ"തി, തതോ വിസേസനത്ഥം **"സപ്പടിസന്ധികോ"**തി വുത്തം. കിഞ്ചാപി വുത്തം, സോ ച യാവ അരിയഭൂമിം ന ഓക്കമതി, താവ ബാലധമ്മസമങ്ഗീ ഏവാതി കത്വാ **"സബ്ബോപി പുഥുജ്ജനോ ബാലോ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി "അപ്പടിസന്ധികോ ഖീണാസവോ പണ്ഡിതോ"തി ഖീണാസവ-സദ്ദേന അപ്പടിസന്ധികോ വിസേസിതോ. യദി ഏവം

സേക്ഖാ കഥന്തി ആഹ **"സോതാപന്നാ"**തിആദി. തേ ഹി സിഖാപത്തപണ്ഡിച്ചഭാവലക്ഖണാഭാവതോ പണ്ഡിതാതി ന വത്തബ്ബാ ഖീണാസവാ വിയ, ബലവതരാനം പന ബാലധമ്മാനം പഹീനത്താ ബാലാതിപി ന വത്തബ്ബാ പുഥുജ്ജനാ വിയ. ഭജിയമാനാ പന ചതുസച്ചസമ്പടിവേധം ഉപാദായ **പണ്ഡിതപക്ഖം ഭജന്തി,** ന ബാലപക്ഖം വുത്തകാരണേനാതി.

ബാലപണ്ഡിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പച്ചയസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. സബ്ബമ്പി സങ്ഖതം അപ്പടിച്ച ഉപ്പന്നം നാമ നത്ഥീതി പച്ചയധമ്മോപി അത്തനോ പച്ചയധമ്മം ഉപാദായ പച്ചയുപ്പന്നോ, തഥാ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോപി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നം ഉപാദായ പച്ചയധമ്മോതി യഥാരഹം ധമ്മാനം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാ. യേസം വിനേയ്യാനം പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായേവ സുബോധതോ ഉപട്ഠാതി, തേസം വസേന സുട്ഠു വിഭാഗം കത്വാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദേസിതോ. യേസം പന വിനേയ്യാനം തദുഭയസ്മിം വിഭജ്ജ സുതേ ഏവ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതി, തേ സന്ധായ ഭഗവാ തദുഭയം വിഭജ്ജ ദസ്സേന്തോ "പടിച്ചസമുപ്പാദഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി പടിച്ചസമുപ്പന്നേ ച ധമ്മേ"തി ഇമം ദേസനം ആരഭീതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **"സത്ഥാ ഇമസ്മിം സുത്തേ"**തിആദിമാഹ. പച്ചയസ്സ ഭാവോ പച്ചയത്തം, പച്ചയനിബ്ബത്തതാ. അസഭാവധമ്മേ ന ലബ്ഭതീതി **"സഭാവധമ്മേ"**തി വുത്തം. നനു ച ജാതി ജരാ മരണഞ്ച സഭാവധമ്മോ ന ഹോതി, യേസം പന ഖന്ധാനം ജാതി ജരാ മരണഞ്ച, തേ ഏവ സഭാവധമ്മാ, അഥ കസ്മാ ദേസനായ തേ ഗഹിതാതി? നായം ദോസോ, ജാതി ജരാ മരണഞ്ഹി പച്ചയനിബ്ബത്താനം സഭാവധമ്മാനം വികാരമത്തം, നഞ്ഞേസം, തസ്മാ തേ ഗഹിതാതി. **ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനന്തി** ന വിനേയ്യപുഗ്ഗലാനം മഗ്ഗഫലുപ്പത്തി വിയ ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണുപ്പത്തി തഥാഗതുപ്പാദായത്താ, അഥ ഖോ സാ തഥാഗതാനം ഉപ്പാദേപി അനുപ്പാദേപി ഹോതിയേവ. തസ്മാ സാ കാമം അസങ്ഖതാ വിയ ധാതു ന നിച്ചാ, തഥാപി "സബ്ബകാലികാ"തി ഏതേന ജാതിപച്ചയതോ ജരാമരണുപ്പത്തീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ജാതിയേവ ജരാമരണസ്സ പച്ചയോ"**തി. **ജാതിപച്ചയാ**തി ച ജാതിസങ്ഖാതപച്ചയാ. ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനം. ഠിതാവ സാ ധാതു, യായം ഇദപ്പച്ചയതാ ജാതിയാ ജരാമരണസ്സ പച്ചയതാ തസ്സ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ. ഇദാനി **ന കദാചി ജാതി ജരാമരണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി** ഹോതിയേവാതി ജരാമരണസ്സ പച്ചയഭാവേ നിയമേതി. ഉഭയേനപി യഥാവുത്തസ്സ പച്ചയഭാവോ യത്ഥ ഹോതി, തത്ഥ അവസ്സംഭാവിതം ദസ്സേതി. തേനാഹ ഭഗവാ "ഠിതാവ സാ ധാതൂ"തി. **ദീഹി** പദേഹി. **തിട്ഠന്തീ**തി യസ്സ വസേന ധമ്മാനം ഠിതി, സാ ഇദപ്പച്ചയതാ **ധമ്മട്ഠിതതാ. ധമ്മേ**തി പച്ചയുപ്പന്നേ ധമ്മേ. **നിയമേതി** വിസേസേതി. ഹേതുഗതവിസേസസമായോഗോ ഹി ഹേതുഫലസ്സ ഏവം ധമ്മതാനിയാമോ ഏവാതി.

അപരോ നയോ - **ഠിതാവ സാ ധാതൂ**തി യായം ജരാമരണസ്സ ഇദപ്പച്ചയതാ "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി, ഏസാ ധാതു ഏസ സഭാവോ. തഥാഗതാനം ഉപ്പാദതോ പുബ്ബേ ഉദ്ധഞ്ച അപ്പടിവിജ്ഝിയമാനോ, മജ്ഝേ ച പടിവിജ്ഝിയമാനോ ന തഥാഗതേഹി ഉപ്പാദിതോ, അഥ ഖോ സമ്ഭവന്തസ്സ ജരാമരണസ്സ സബ്ബകാലം ജാതിപച്ചയതോ സമ്ഭവോതി ഠിതാവ സാ ധാതു, കേവലം പന സയമ്ഭുഞാണേന അഭിസമ്ബുജ്ഝനതോ "അയം ധമ്മോ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ"തി പവേദനതോ ച തഥാഗതോ "ധമ്മസാമീ"തി വുച്ചതി, ന അപുബ്ബസ്സ ഉപ്പാദനതോ. തേന വുത്തം "ഠിതാവ സാ ധാതൂ"തി. സാ ഏവ "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി ഏത്ഥ വിപല്ലാസാഭാവതോ ഏവം അവബുജ്ഝമാനസ്സ ഏതസ്സ സഭാവസ്സ, ഹേതുനോ വാ തഥേവ ഭാവതോ ഠിതതാതി **ധമ്മട്ഠിതതാ,** ജാതി വാ ജരാമരണസ്സ ഉപ്പാദട്ഠിതി പവത്തആയൂഹന-സംയോഗ-പലിബോധ-സമുദയ-ഹേതുപച്ചയട്ഠിതീതി

തദുപ്പാദാദിഭാവേനസ്സാ ഠിതതാ "ധമ്മട്ഠിതതാ"തി ഫലം പതി സാമത്ഥിയതോ ഹേതുമേവ വദതി. ധാരീയതി പച്ചയേഹീതി വാ ധമ്മോ, തിട്ഠതി തത്ഥ തദായത്തവുത്തിതായ ഫലന്തി ഠിതി, ധമ്മസ്സ ഠിതി **ധമ്മട്ഠിതി**. ധമ്മോതി വാ കാരണം പച്ചയഭാവേന ഫലസ്സ ധാരണതോ, തസ്സ ഠിതി സഭാവോ, ധമ്മതോ ച അഞ്ഞോ സഭാവോ നത്ഥീതി ധമ്മട്ഠിതി, പച്ചയോ. തേനാഹ "പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ര്). ധമ്മട്ഠിതി ഏവ **ധമ്മട്ഠിതതാ**. സാ ഏവ ധാതു "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി ഇമസ്സ സഭാവസ്സ, ഹേതുനോ വാ അഞ്ഞഥത്താഭാവതോ, "ന ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി വിഞ്ഞായമാനസ്സ ച തബ്ഭാവാഭാവതോ നിയാമതാ വവത്ഥിതഭാവോതി **ധമ്മനിയാമതാ**. ഫലസ്സ വാ ജരാമരണസ്സ ജാതിയാ സതി സമ്ഭവോ ധമ്മേ ഹേതുമ്ഹി ഠിതതാതി **ധമ്മട്ഠിതതാ,** അസതി അസമ്ഭവോ **ധമ്മനിയാമതാ**തി ഏവം ഫലേന ഹേതും വിഭാവേതി, തം "ഠിതാവ സാ ധാതൂ"തിആദിനാ വുത്തം. ഇമേസം ജരാമരണാദീനം പച്ചയതാസങ്ഖാതം ഇദപ്പച്ചയതം **അഭിസമ്ബുജ്ഝതി** പച്ചക്ഖകരണേന അഭിമുഖം ബുജ്ഝതി യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝതി, തതോ ഏവ **അഭിസമേതി** അഭിമുഖം സമാഗച്ഛതി, ആദിതോ കഥേന്തോ ആചിക്ഖതി, ഉദ്ദിസതീതി അത്ഥോ. തമേവ ഉദ്ദേസം പരിയോസാപേന്തോ **ദേസേതി**. യഥാഉദ്ദിട്ഠമത്ഥം നിദ്ദിസനവസേന പകാരേഹി ഞാപേന്തോ **പഞ്ഞാപേതി**. പകാരേഹി ഏവ പതിട്ഠപേന്തോ **പട്ഠപേതി**. യഥാനിദ്ദിട്ഠം പടിനിദ്ദേസവസേന **വിവരതി വിഭജതി**. വിവടഞ്ഹി വിഭത്തഞ്ച അത്ഥം ഹേതൂദാഹരണദസ്സനേഹി പാകടം കരോന്തോ **ഉത്താനീകരോതി**. ഉത്താനീകരോന്തോ തഥാ പച്ചക്ഖഭൂതം കത്വാ നിഗമനവസേന **പസ്സഥാതി ചാഹ**.

ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തിആദീസൂതി ജാതിആദീനം ജരാമരണപച്ചയഭാവേസു. **തേഹി തേഹി പച്ചയേഹീ**തി യാവതകേഹി പച്ചയേഹി യം ഫലം ഉപ്പജ്ജമാനാരഹം, അവികലേഹി തേഹേവ തസ്സ ഉപ്പത്തി, ന ഊനാധികേഹീതി. തേനാഹ **"അനൂനാധികേഹേവാ"**തി. യഥാ തം ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരേഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ സമ്ഭവോതി. തേന തംതംഫലനിപ്ഫാദനേ തസ്സാ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ തപ്പകാരതാ **തഥതാ**തി വുത്താതി ദസ്സേതി. **സാമഗ്ഗി**ന്തി സമോധാനം, സമവായന്തി അത്ഥോ. **അസമ്ഭവാഭാവതോ**തി അനുപ്പജ്ജനസ്സ അഭാവതോ. തഥാവിധപച്ചയസാമഗ്ഗിയഞ്ഹി സതിപി ഫലസ്സ അനുപ്പജ്ജനേ തസ്സാവിതഥതാ സിയാ. **അഞ്ഞധമ്മപച്ചയേഹീ**തി അഞ്ഞസ്സ ഫലധമ്മസ്സ പച്ചയേഹി. **അഞ്ഞധമ്മാനുപ്പത്തിതോ**തി തതോ അഞ്ഞസ്സ ഫലധമ്മസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ. ന ഹി കദാചി ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരേഹി സോതവിഞ്ഞാണസ്സ സമ്ഭവോ അത്ഥി. യദി സിയാ, തസ്സാ സാമഗ്ഗിയാ അഞ്ഞഥതാ നാമ സിയാ, ന ചേതം അത്ഥീതി **"അനഞ്ഞഥതാ"**തി വുത്തം. **പച്ചയതോ**തി പച്ചയഭാവതോ. **പച്ചയസമൂഹതോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ **ഇദപ്പച്ചയതാ**തി **താ**-സദ്ദേന പദം വഡ്ഢിതം യഥാ "ദേവോയേവ ദേവതാ"തി, ഇദപ്പച്ചയാനം സമൂഹോ **ഇദപ്പച്ചയതാ**തി സമൂഹത്ഥോ **താ**സദ്ദോ യഥാ "ജനാനം സമൂഹോ ജനതാ"തി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"ലക്ഖണം പനേത്ഥ സദ്ദസത്ഥതോ വേദിതബ്ബ"**ന്തി.

ന നിച്ചം സസ്സതന്തി **അനിച്ചം. ജരാമരണം ന അനിച്ചം** സങ്ഖാരാനം വികാരഭാവതോ അനിപ്ഫന്നത്താ, തഥാപി "അനിച്ച"ന്തി പരിയായേന വുത്തം. ഏസ നയോ സങ്ഖതാദീസുപി. **സമാഗന്ത്വാ കതം** സഹിതേഹേവ പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബതോ യഥാസഭാവം സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ പച്ചയേഹി കതന്തി **സങ്ഖതം** . പച്ചയാരഹം പച്ചയം പടിച്ച ന വിനാ തേന സഹിതസമേതമേവ ഉപ്പന്നന്തി **പടിച്ചസമുപ്പന്നം**. തേനാഹ **"പച്ചയേ നിസ്സായ ഉപ്പന്ന"**ന്തി. **ഖയസഭാവ**ന്തി ഭിജ്ജനസഭാവം. **വിഗച്ഛനകസഭാവ**ന്തി സകഭാവതോ അപഗച്ഛനകസഭാവം. **വിരജ്ജനകസഭാവ**ന്തി പലുജ്ജനകസഭാവം. **നിരുജ്ഝനകസഭാവ**ന്തി ഖണഭങ്ഗവസേന പഭങ്ഗുസഭാവം. **വുത്തനയേനാ**തി ജരായ വുത്തനയേന. **ജനകപ്പച്ചയാനം** കമ്മാദീനം. **കിച്ചാനുഭാവക്ഖണേ**തി ഏത്ഥ **കിച്ചാനുഭാവോ** നാമ യഥാ പവത്തമാനേ പച്ചയേ

തസ്സ ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ പവത്തി, ഏവം സന്തസ്സ പവത്തനക്ഖണേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മിം ഖണേ പച്ചയോ അത്തനോ ഫലുപ്പാദനം പതി ബ്യാവടോ നാമ ഹോതി, ഇമസ്മിം ഖണേ യേ ധമ്മാ രൂപാദയോ ഉപലബ്ഭന്തി തതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ ച അനുപലബ്ഭമാനാ, തേസം തതോ ഉപ്പത്തി നിദ്ധാരീയതി, ഏവം ജാതിയാപി സാ നിദ്ധാരേതബ്ബാ തംഖണൂപലദ്ധതോതി. യദി ഏവം നിപ്പരിയായതോവ ജാതിയാ കുതോചി ഉപ്പത്തി സിദ്ധി, അഥ കസ്മാ "ഏകേന പരിയായേനാ"തി വുത്തന്തി? ജായമാനധമ്മാനം വികാരഭാവേന ഉപലദ്ധബ്ബത്താ. യദി നിപ്ഫന്നധമ്മാ വിയ ജാതി ഉപലബ്ഭേയ്യ, നിപ്പരിയായതോവ തസ്സാ കുതോചി ഉപ്പത്തി സിയാ, ന ചേവം ഉപലബ്ഭതി, അഥ ഖോ അനിപ്ഫന്നത്താ വികാരഭാവേന ഉപലബ്ഭതി. തസ്മാ **"ഏകേന പരിയായേനേത്ഥ അനിച്ചാതിആദീനി യുജ്ജന്തീ"**തി വുത്തം. ന പന ജരാമരണേ, ജനകപ്പച്ചയാനം കിച്ചാനുഭാവക്ഖണേ തസ്സ അലബ്ഭനതോ. തേനേവ "ഏത്ഥ ച അനിച്ചന്തി...പേ॰... അനിച്ചം നാമ ജാത"ന്തി വുത്തം.

സവിപസ്സനായാതി ഏത്ഥ **സഹ**-സദ്ദോ അപ്പധാനഭാവദീപനോ "സമക്ഖികം, സമകസ"ന്തിആദീസു വിയ. അപ്പധാനഭൂതാ ഹി വിപസ്സനാ, യഥാഭൂതദസ്സനമഗ്ഗപഞ്ഞാ പജാനാതി. "പുരിമം അന്ത"ന്തി വുച്ചമാനേ പച്ചുപ്പന്നഭാവസ്സപി ഗഹണം സിയാതി **"പുരിമം അന്തം അതീത"**ന്തി വുത്തം. **വിജ്ജമാനതഞ്ച അവിജ്ജമാനതഞ്ചാ**തി സസ്സതാസങ്കം നിസ്സായ "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തി അതീതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം, അധിച്ചസമുപ്പത്തിആസങ്കം നിസ്സായ "യതോ പഭുതി അഹം, തതോ പുബ്ബേ ന നു ഖോ അഹോസി"ന്തി അതീതേ അത്തനോ അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതി. കസ്മാ? വിചികിച്ഛായ ആകാരദ്വയാവലമ്ബനതോ. തസ്സാ പന അതീതവത്ഥുതായ ഗഹിതത്താ സസ്സതാധിച്ചസമുപ്പത്തിആകാരനിസ്സിതതാ ദസ്സിതാ ഏവ. ആസപ്പനപരിസപ്പനപവത്തികം കഥഞ്ചിപി അപ്പടിവത്തിഹേതുഭൂതം വിചികിച്ഛം കസ്മാ ഉപ്പാദേതീതി ന വിചാരേതബ്ബമേതന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കിംകാരണന്തി ന വത്തബ്ബ"**ന്തി . **കാരണം** വാ വിചികിച്ഛായ അയോനിസോമനസികാരോ, തസ്സ അന്ധബാലപുഥുജ്ജനഭാവോ, അരിയാനം അദസ്സാവിതാ ചാതി ദട്ഠബ്ബം. **ജാതിലിങ്ഗുപപത്തിയോ**തി ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദിജാതിം, ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാദിലിങ്ഗം, ദേവമനുസ്സാദിഉപപത്തിഞ്ച. **നിസ്സായാ**തി ഉപാദായ. തസ്മിം കാലേ യം സന്താനം മജ്ഝിമം പമാണം, തേന യുത്തോ പമാണികോ, തദഭാവതോ അധികഭാവതോ വാ "അപ്പമാണികോ"തി വേദിതബ്ബോ. **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ. തേ ഹി "കഥം നു ഖോ"തി ഇസ്സരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ പുബ്ബകതേന വാ അഹേതുതോ വാ നിബ്ബത്തോതി ചിന്തേതീതി വദന്തി. അഹേതുതോ നിബ്ബത്തികങ്ഖാപി ഹി ഹേതുപരാമസനമേവാതി. **പരമ്പര**ന്തി പുബ്ബാപരപ്പവത്തിം. **അദ്ധാന**ന്തി കാലാധിവചനം, തഞ്ച ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനം ദട്ഠബ്ബം. **വിജ്ജമാനതഞ്ച അവിജ്ജമാനതഞ്ചാ**തി സസ്സതാസങ്കം നിസ്സായ "ഭവിസ്സാമി നു ഖോ അഹം അനാഗതമദ്ധാന"ന്തി അനാഗതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം, ഉച്ഛേദാസങ്കം നിസ്സായ "യസ്മിഞ്ച അത്തഭാവേ ഉച്ഛേദനകങ്ഖാ, തതോ പരം നു ഖോ ഭവിസ്സാമീ"തി അനാഗതേ അത്തനോ അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതീതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം.

പച്ചുപ്പന്നം അദ്ധാനന്തി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നസ്സ ഇധാധിപ്പേതത്താ **"പടിസന്ധിമാദിം കത്വാ"**തിആദി വുത്തം. "ഇദം കഥം, ഇദം കഥ"ന്തി പവത്തനതോ കഥംകഥാ, വിചികിച്ഛാ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി **കഥംകഥീ**. തേനാഹ **"വിചികിച്ഛീ"**തി. കാ ഏത്ഥ ചിന്താ? ഉമ്മത്തകോ വിയ ബാലപുഥുജ്ജനോതി പടികച്ചേവ വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. **തം** മഹാമാതായ പുത്തം. **മുണ്ഡേസു**ന്തി മുണ്ഡേന അനിച്ഛന്തം ജാഗരണകാലേ ന സക്കാതി സുത്തം മുണ്ഡേസും കുലധമ്മവസേന യഥാ ഏകച്ചേ കുലതാപസാ. രാജഭയേനാതി ച വദന്തി. **സീതിഭൂത**ന്തി ഇദം മധുരകഭാവപ്പത്തിയാ കാരണവചനം. "സേതഭൂത"ന്തിപി പാഠോ, ഉദകേ ചിരട്ഠാനേന സേതഭാവം പത്തന്തി അത്ഥോ.

അത്തനോ ഖത്തിയഭാവം കങ്ഖതി കങ്ഖോ വിയ സൂതപുത്തസഞ്ഞീ, സൂതപുത്തസഞ്ഞീതി സൂരിയദേവപുത്തസ്സ പുത്തസഞ്ഞീ. ജാതിയാ വിഭാവിയമാനായ "അഹ"ന്തി തസ്സ അത്തനോ പരാമസനം സന്ധായാഹ "ഏവമ്പി സിയാ കങ്ഖാ"തി. **മനുസ്സാപി ച രാജാനോ വിയാ**തി മനുസ്സാപി ച കേചി ഏകച്ചേ രാജാനോ വിയാതി അധിപ്പായോ. **വുത്തനയമേവ** "സണ്ഠാനാകാരം നിസ്സായാ"തിആദിനാ. **ഏത്ഥാ**തി "കഥം നു ഖോസ്മീ"തി പദേ. **അബ്ഭന്തരേ ജീവോ**തി പരപരികപ്പിതം അന്തരത്താനം വദതി. **സോളസംസാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സരീരപരിമാണഅങ്ഗുട്ഠ-യവപരമാണുപരിമാണതാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. സത്തപഞ്ഞത്തി ജീവവിസയാതി ദിട്ഠിഗതികാനം മതിമത്തം, പരമത്ഥതോ പന സാ അത്തഭാവവിസയാവാതി ആഹ **"അത്തഭാവസ്സ ആഗതിഗതിട്ഠാന"**ന്തി. യതായം ആഗതോ, യത്ഥ ച ഗമിസ്സതി, തം ഠാനന്തി അത്ഥോ. **സോതാപന്നോ അധിപ്പേതോ** വിചികിച്ഛാപഹാനസ്സ ദിട്ഠത്താ. **ഇതരേപി തയോ**തി സകദാഗാമീആദയോ അവാരിതാ ഏവ. "അയഞ്ച...പേ॰... സുദിട്ഠാ"തി നിപ്പദേസതോ സച്ചസംപടിവേധസ്സ ജോതിതത്താ.

പച്ചയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആഹാരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദസബലവഗ്ഗോ

൧. ദസബലസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. **പഠമം ദുതിയസ്സേവ സങ്ഖേപോ** പഠമസുത്തേ സങ്ഖേപവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ വിത്ഥാരവസേന ദുതിയസുത്തസ്സ ദേസിതത്താ, തഞ്ച പന ഭഗവാ പഠമസുത്തം സങ്ഖേപതോ ദേസേസി, ദുതിയം തതോ വിത്ഥാരതോ. പഠമം വാ സംഖിത്തരുചീനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയേന സങ്ഖേപതോ ദേസേസി, ദുതിയം പന അത്തനോ രുചിയാ തതോ വിത്ഥാരതോ. സീഹസമാനവുത്തികാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേ അത്തനോ രുചിയാ കഥേന്താ അത്തനോ ഥാമം ദസ്സേന്താവ കഥേന്തി, തസ്മാ ദുതിയസുത്തവസേന ചേത്ഥ അത്ഥവണ്ണനം കരിസ്സാമ, തസ്മിം സംവണ്ണിതേ പഠമം സംവണ്ണിതമേവ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ദസബലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയദസബലസുത്തവണ്ണനാ

൨൨. **തത്ഥാ**തി ദുതിയസുത്തേ. **ദസഹി ബലേഹീ**തി ദസഹി അനഞ്ഞസാധാരണേഹി ഞാണബലേഹി, താനി തഥാഗതസ്സേവ ബലാനീതി തഥാഗതബലാനീതി വുച്ചന്തി. കാമഞ്ച താനി ഏകച്ചാനം സാവകാനമ്പി ഉപ്പജ്ജന്തി, യാദിസാനി പന ബുദ്ധാനം ഠാനാട്ഠാനഞാണാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി, ന താദിസാനി തദഞ്ഞേസം കദാചിപി ഉപ്പജ്ജന്തീതി. **ഹത്ഥികുലാനുസാരേനാ**തി വക്ഖമാനഹത്ഥികുലാനുസാരേന. **കാളാവക**ന്തി കുലസദ്ദാപേക്ഖായ നപുംസകനിദ്ദേസോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പകതിഹത്ഥികുല**ന്തി ഗിരിചരനദിചരവനചരാദിപ്പഭേദാ ഗോചരിയകാളാവകനാമാ സബ്ബാപി ബലേന പാകതികാ ഹത്ഥിജാതി. **ദസന്നം പുരിസാന**ന്തി ഥാമമജ്ഝിമാനം ദസന്നം പുരിസാനം. ഏകസ്സ തഥാഗതസ്സ കായബലന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ഏകസ്സാ**തി ച തഥാ ഹേട്ഠാകഥായം ആഗതത്താ ദേസനാസോതേന വുത്തം. **നാരായനസങ്ഘാതബല**ന്തി ഏത്ഥ നാരാ വുച്ചന്തി രസ്മിയോ, താ ബഹൂ നാനാവിധാ ഇതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി **നാരായനം,** വജിരം, തസ്മാ നാരായനസങ്ഘാതബലന്തി വജിരസങ്ഘാതബലന്തി അത്ഥോ. **തഥാഗതസ്സ കായബല**ന്തി തഥാഗതസ്സ പാകതികകായബലം. **സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛതി** അത്തനോ ബലാഭാവതോ, തതോ ഏവസ്സ **ബാഹിരകതാ ലാമകതാ ച**. തദുഭയം പനസ്സ

കാരണേന ദസ്സേതും **“ഏതഞ്ഹി നിസ്സായാ”**തിആദി വുത്തം. **അഞ്ഞന്തി** കായബലതോ അഞ്ഞം തതോ വിസുംയേവ. **ദസസു ഠാനേസു** ദസസു ഞാതബ്ബട്ഠാനേസു. യാഥാവപടിവേധതോ സയഞ്ച അകമ്പയം, പുഗ്ഗലഞ്ച തംസമങ്ഗിം നേയ്യേസു അധിബലം കരോതീതി ആഹ **“അകമ്പനട്ഠേന ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠേന ചാ”**തി.

ഠാനഞ്ച ഠാനതോതി കാരണഞ്ച കാരണതോ. കാരണഞ്ഹി യസ്മാ ഫലം തിട്ഠതി തദായത്തവുത്തിതായ ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ച, തസ്മാ “ഠാന”ന്തി വുച്ചതി. വിപരിയായേന **അട്ഠാന**ന്തി അകാരണം വേദിതബ്ബം. തദുഭയം ഭഗവാ യേന ഞാണേന യേ യേ ധമ്മാ യേസം യേസം ധമ്മാനം ഹേതൂ പച്ചയാ ഉപ്പാദായ, തം തം ഠാനം, യേ യേ ധമ്മാ യേസം യേസം ധമ്മാനം ന ഹേതൂ ന പച്ചയാ ഉപ്പാദായ, തം തം അട്ഠാനന്തി പജാനാതി. തം സന്ധായാഹ **“ഠാനഞ്ച…പേ॰… ജാനനം ഏക”**ന്തി. **കമ്മസമാദാനാന**ന്തി കമ്മം സമാദിയിത്വാ കതാനം കുസലാകുസലകമ്മാനം, കമ്മഞ്ഞേവ വാ കമ്മസമാദാനം. **ഠാനസോ ഹേതുസോ**തി പച്ചയതോ ച ഹേതുതോ ച. തത്ഥ ഗതിഉപധികാലപയോഗാ വിപാകസ്സ ഠാനം, കമ്മം ഹേതു. **സബ്ബത്ഥഗാമിനീപടിപദാജാനന**ന്തി സബ്ബഗതിഗാമിനിയാ അഗതിഗാമിനിയാ ച പടിപദായ മഗ്ഗസ്സ ജാനനം, ബഹൂസുപി മനുസ്സേസു ഏകമേവ പാണം ഹനന്തേസു “ഇമസ്സ ചേതനാ നിരയഗാമിനീ ഭവിസ്സതി, ഇമസ്സ തിരച്ഛാനയോനിഗാമിനീ”തി ഇമിനാ നയേന ഏകവത്ഥുസ്മിമ്പി കുസലാകുസലചേതനാസങ്ഖാതാനം പടിപത്തീനം അവിപരീതതോ സഭാവജാനനം . **അനേകധാതുനാനാധാതുലോകജാനന**ന്തി ചക്ഖുധാതുആദീഹി കാമധാതുആദീഹി വാ ബഹുധാതുനോ, താസംയേവ ധാതൂനം വിപരീതതായ നാനപ്പകാരധാതുനോ ഖന്ധായതനധാതുലോകസ്സ ജാനനം. **പരസത്താന**ന്തി പരേസം സത്താനം. **നാനാധിമുത്തികതാജാനന**ന്തി ഹീനാദീഹി അധിമുത്തീഹി നാനാധിമുത്തികഭാവസ്സ ജാനനം. **തേസംയേവാ**തി പരസത്താനംയേവ. **ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തജാനന**ന്തി സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം പരഭാവസ്സ അപരഭാവസ്സ വുദ്ധിയാ ചേവ ഹാനിയാ ച ജാനനം. **ഝാനവിമോക്ഖസമാധിസമാപത്തീന**ന്തി പഠമാദീനം ചതുന്നം ഝാനാനം, “രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ”തിആദീനം അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനം, സവിതക്കസവിചാരാദീനം തിണ്ണം സമാധീനം, പഠമജ്ഝാനസമാപത്തിആദീനഞ്ച നവന്നം അനുപുബ്ബസമാപത്തീനം. **സംകിലേസവോദാനവുട്ഠാനജാനന**ന്തി ഹാനഭാഗിയസ്സ, വിസേസഭാഗിയസ്സ “വോദാനമ്പി വുട്ഠാനം, തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാനമ്പി വുട്ഠാന”ന്തി (വിഭ॰ വ്വവ്വ) ഏവം വുത്തപഗുണജ്ഝാനസ്സ ചേവ ഭവങ്ഗഫലസമാപത്തീനഞ്ച ജാനനം. ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമഞ്ഹി പഗുണജ്ഝാനം ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ പദട്ഠാനം ഹോതി, തസ്മാ വോദാനമ്പി “വുട്ഠാന”ന്തി വുച്ചതി. ഭവങ്ഗേന പന സബ്ബഝാനേഹി വുട്ഠാനം ഹോതി. ഫലസമാപത്തിയാ നിരോധസമാപത്തിതോ വുട്ഠാനമേവ സന്ധായ “തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാന”ന്തി വുത്തം. **പുബ്ബേനിവാസജാനന**ന്തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന നിവുട്ഠക്ഖന്ധാനം ജാനനം. **ചുതൂപപാതജാനന**ന്തി സത്താനം ചുതിയാ ഉപപത്തിയാ ച യാഥാവതോ ജാനനം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **ആസവക്ഖയജാനനം** ആസവക്ഖയഞാണം, മഗ്ഗഞാണന്തി അത്ഥോ. യത്ഥ പനേതാനി വിത്ഥാരതോ ആഗതാനി സംവണ്ണിതാനി, താനി ദസ്സേന്തോ **“അഭിധമ്മേ പനാ”**തിആദിമാഹ.

ബ്യാമോഹഭയവസേന സരണപരിയേസനം സാരജ്ജനം സാരദോ, ബ്യാമോഹഭയം. വിഗതോ സാരദോ ഏതസ്സാതി വിസാരദോ, തസ്സ ഭാവോ **വേസാരജ്ജം**. തം പന ഞാണസമ്പദം പഹാനസമ്പദം ദേസനാവിസേസസമ്പദം ഖേമം നിസ്സായ പവത്തം ചതുബ്ബിധം പച്ചവേക്ഖണാഞാണം. തേനാഹ **“ചതൂസു ഠാനേസൂ”**തിആദി. **ചതൂസൂ**തി പരപരികപ്പിതേസു വത്ഥൂസു. പരപരികപ്പിതേസു വാ വത്ഥുമത്തേസു ചോദനാകാരണേസു. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ പടിജാനതോ**തി “അഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ”തി ഏവം പടിജാനന്തേന തയാ. **ഇമേ ധമ്മാ**തി “ഇദം പഞ്ചമം

അരിയസച്ചം, അയം ഛട്ഠോ ഉപാദാനക്ഖന്ധോ, ഇദം തേരസമം ആയതന''ന്തി വേദിതബ്ബാ ഇമേ ധമ്മാ. **അനഭിസമ്ബുദ്ധാ** അപ്പടിവിദ്ധത്താതി.

തത്രാതി തസ്മിം അനഭിസമ്ബുദ്ധധമ്മസങ്ഖാതേ ചോദനാവത്ഥുസ്മിം. **കോചീ**തി സമണാദീഹി അഞ്ഞോ വാ യോ കോചി. **സഹ ധമ്മേനാ**തി സഹ ഹേതുനാ. ''ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തിആദീസു വിയ ഹേതുപരിയായോ ഇധ **ധമ്മ**-സദ്ദോ. **ഹേതൂ**തി ച ഉപ്പത്തിസാധനഹേതു വേദിതബ്ബോ, ന കാരകോ സമ്പാപകോ വാ. **നിമിത്ത**ന്തി കാരണം, തം പനേത്ഥ ചോദനാവത്ഥുമേവ. **ന സമനുപസ്സാമി** സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവതോ. **ഖേമപ്പത്തോ**തി അഖേമപ്പത്തരൂപായ ചോദനായ അനുപദ്ദവം പത്തോ നിച്ചലഭാവപ്പത്തോ. **വേസാരജ്ജപ്പത്തോ**തി വിസാരദഭാവപ്പത്തോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - **ഇമേ ആസവാ**തി കാമാസവാദീസു ഇമേ നാമ ആസവാ ന പരിക്ഖീണാതി ആസവക്ഖയവചനേനേത്ഥ സബ്ബകിലേസപ്പഹാനം വുത്തം. ന ഹി സോ കിലേസോ അത്ഥി, യോ സബ്ബസോ ആസവേസു ഖീണേസു നപ്പഹീയേയ്യ. **അന്തരായികാ**തി അന്തരായകരാ, സഗ്ഗവിമോക്ഖാധിഗമസ്സ അന്തരായകരാതി അത്ഥോ. ധമ്മോ ഹി യോ സംകിലേസതോ നിയ്യാതി, സോ ''നിയ്യാനികോ''തി വുത്തോ. ധമ്മേ നിയ്യന്തേ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ നിയ്യാനികോതി വോഹരിതോ ഹോതീതി തസ്സ പടിക്ഖിപന്തോ **''സോ ന നിയ്യാതീ''**തി ആഹ. കഥം പന ദേസനാധമ്മോ നിയ്യാതീതി വുച്ചതി? നിയ്യാനത്ഥസമാധാനതോ, സോ അഭേദോപചാരേന ''നിയ്യാതീ''തി വുത്തോ. അഥ വാ ''ധമ്മോ ദേസിതോ''തി അരിയധമ്മസ്സ അധിപ്പേതത്താ ന കോചി വിരോധോ.

ഉസഭസ്സ ഇദന്തി **ആസഭം,** അസന്തസനട്ഠേന ആസഭം വിയാതി **ആസഭം,** സേട്ഠട്ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതം. ആസഭട്ഠാനട്ഠായിതായ **ആസഭാ** നാമ **പുബ്ബബുദ്ധാ**. സബ്ബഞ്ഞുതപടിജാനനവസേന അഭിമുഖം ഗച്ഛന്തി, ചതസ്സോ വാ പരിസാ ഉപസങ്കമന്തീതി **ആസഭാ**. ചതസ്സോപി ഹി പരിസാ ബുദ്ധാഭിമുഖാ ഏവം തിട്ഠന്തി, ന തിട്ഠന്തി പരമ്മുഖാ. **ഇദമ്പീ**തി ''ഉസഭോ''തി ഇദമ്പി പദം. **തസ്സാ**തി നിസഭസ്സ. യേസം ബലുപ്പാദാവട്ഠാനാനം വസേന ഉസഭസ്സ ആസഭണ്ഠാനം ഇച്ഛിതം, തതോ സാതിസയാനം ഏവ തേസം വസേന ആസഭണ്ഠാനം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. യം കിഞ്ചി ലോകേ ഉപമം നാമ ബുദ്ധഗുണാനം നിദസ്സനഭാവേന വുച്ചതി, സബ്ബം തം നിഹീനമേവ. **തിട്ഠമാനോ ചാ**തി അതിട്ഠന്തോപി തിട്ഠമാനോ ഏവ പടിജാനാതി നാമ. **ഉപഗച്ഛതീ**തി അനുജാനാതി.

അട്ഠ ഖോ ഇമാതി ഇദം വേസാരജ്ജഞാണസ്സ ബലദസ്സനം. യഥാ ഹി ബ്യത്തം പരിസം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ വിഞ്ഞൂനം ചിത്തം ആരാധനസമത്ഥായ കഥായ ധമ്മകഥികസ്സ ഛേകഭാവോ പഞ്ഞായതി, ഏവം ഇമാ അട്ഠ പരിസാ പത്വാ സത്ഥു വേസാരജ്ജഞാണസ്സ ബലം പാകടം ഹോതി. തേന വുത്തം **''പരിസാസൂ''**തി. **ഖത്തിയപരിസാ**തി ഖത്തിയാനം സന്നിപതിതാനം സമൂഹോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. **മാരപരിസാ**തി മാരകായികാനം സന്നിപതിതാനം സമൂഹോ. മാരസദിസാനം മാരാനം പരിസാതി മാരപരിസാ. സബ്ബാ ചേതാ പരിസാ ഉഗ്ഗട്ഠാനദസ്സനവസേന ഗഹിതാ. മനുസ്സാ ഹി ''ഏത്ഥ രാജാ നിസിന്നോ''തി വുത്തേ പകതിവചനമ്പി വത്തും ന സക്കോന്തി, കച്ഛേഹി സേദാ മുച്ചന്തി, ഏവം ഉഗ്ഗാ ഖത്തിയപരിസാ, ബ്രാഹ്മണാ തീസു വേദേസു കുസലാ ഹോന്തി, ഗഹപതയോ നാനാവോഹാരേസു ച അക്ഖരചിന്തായ ച കുസലാ, സമണാ സകവാദപരവാദേസു കുസലാ, തേസം മജ്ഝേ ധമ്മകഥാകഥനം നാമ അതിവിയ ഭാരിയം. ദേവാനം ഉഗ്ഗഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. അമനുസ്സോതി ഹി വുത്തമത്തേ മനുസ്സാനം സകലസരീരം കമ്പതി, തേസം രൂപം ദിസ്വാപി സദ്ദം സുത്വാപി സത്താ വിസഞ്ഞിതാപി ഹോന്തി. ഏവം അമനുസ്സപരിസാ ഉഗ്ഗാ. ഇതി ചേതാ പരിസാ ഉഗ്ഗട്ഠാനദസ്സനവസേന വുത്താ. കസ്മാ പനേത്ഥ യാമാദിപരിസാ ന ഗഹിതാതി? ഭുസം കാമാഭിഗിദ്ധതായ യോനിസോമനസികാരവിരഹതോ. യാമാദയോ ഹി ഉളാരുളാരേ കാമേ പടിസേവന്താ തത്ഥാഭിഗിദ്ധതായ ധമ്മസ്സവനായ സഭാവേന

ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേന്തി, മഹാബോധിസത്താനം പന ബുദ്ധാനഞ്ച ആനുഭാവേന ആകഡ്ഢിയമാനാ കദാചി നേസം പയിരുപാസനാദീനി കരോന്തി താദിസേ മഹാസമയേ. തേനേവ ഹി വിമാനവത്ഥുദേസനാപി തംനിമിത്താ ബഹുലാ നാഹോസി. **സേട്ഠനാദ**ന്തി കേനചി അപ്പടിഹതഭാവേന ഉത്തമനാദം. **അഭീതനാദ**ന്തി വേസാരജ്ജയോഗതോ കുതോചി നിബ്ഭയനാദം. **സീഹനാദസുത്തേനാ**തി ഖന്ധിയവഗ്ഗേ ആഗതേന സീഹനാദസുത്തേന. **സഹനതോ**തി ഖമനതോ. **ഹനനതോ**തി വിധമനതോ വിദ്ധംസനതോ. **യഥാ വാ**തിആദി "സീഹനാദസദിസം വാ നാദം നദതീ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാപനം.

ഏതന്തി "ബ്രഹ്മചക്ക"ന്തി ഏതം പദം. **പഞ്ഞാപഭാവിത**ന്തി ചിരകാലപരിഭാവിതായ പാരമിതാപഞ്ഞായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ച ഉപ്പാദിതം. **കരുണാപഭാവിത**ന്തി "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനയപ്പവത്തായ മഹാകരുണായ ഉപ്പാദിതം. യഥാ അഭിനിക്ഖമനതോ പഭുതി മഹാബോധിസത്താനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമനവിരോധിനീ പടിപത്തി നത്ഥി, ഏവം തുസിതഭവനതോ നിയതഭാവാപത്തിതോ ച പട്ഠായാതി ദുതിയതതിയനയാ ച ഗഹിതാ. **ഫലക്ഖണേ**തി അഗ്ഗഫലക്ഖണേ. പടിവേധനിട്ഠത്താ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം വജിരൂപമതായേവ സാതിസയോ പടിവേധോതി **"ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമാ"**തി വുത്തം. തേന പടിലദ്ധസ്സപി ദേസനാഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തി പരസ്സ ബുജ്ഝനമത്തേന ഹോതീതി **"അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞസ്സ സോതാപത്തി...പേ०... ഫലക്ഖണേ പവത്തനം നാമാ"**തി വുത്തം. തതോ പരം പന യാവ പരിനിബ്ബാനാ ദേസനാഞാണപ്പവത്തി, തസ്സേവ പവത്തിതസ്സ ധമ്മചക്കസ്സ ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം പവത്തിതചക്കസ്സ ചക്കവത്തിനോ ചക്കരതനസ്സ ഠാനം വിയ. **ഉഭയമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന ലോകിയദേസനാഞാണസ്സ ഇതരേന അനഞ്ഞസാധാരണതാവസേന സമാനതം സമ്പിണ്ഡേതി. ഉരസി ജാതതായ ഉരസോ സമ്ഭൂതന്തി **ഓരസം** ഞാണം.

ഇതി രൂപന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ അനവസേസതോ രൂപസ്സ സരൂപനിദസ്സനത്ഥോതി തസ്സ **"ഇദം രൂപ"**ന്തി ഏതേന സാധാരണതോ ച സരൂപനിദസ്സനമാഹ. **ഏത്തകം രൂപ**ന്തി ഏതേന അനവസേസതോ "ഇതോ ഉദ്ധം രൂപം നത്ഥീ"തി നിമിത്തസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവം. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും "രുപ്പനസഭാവഞ്ചേവാ"തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **രുപ്പനം** സീതാദിവിരോധിപച്ചയസമവായേ വിസദിസുപ്പത്തി. **ആദി**-സദ്ദേന അജ്ഝത്തികബാഹിരാദിഭേദം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ലക്ഖണ...പേ०... വസേനാ**തി കക്ഖളത്താദിലക്ഖണവസേന സന്ധാരണാദിരസവസേന സമ്പടിച്ഛനാദിപച്ചുപട്ഠാനവസേന ഭൂതത്തയാദിപദട്ഠാനവസേന ച. **ഏവം പരിഗ്ഗഹിതസ്സാ**തി ഏവം സാധാരണതോ ച ലക്ഖണാദിതോ ച പരിഗ്ഗഹിതസ്സ. **അവിജ്ജാസമുദയാ**തി അവിജ്ജായ ഉപ്പാദാ, അത്ഥിഭാവാതി അത്ഥോ. നിരോധവിരോധീ ഹി അത്ഥിഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ നിരോധേ അസതി അത്ഥിഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ പുരിമഭവേ സിദ്ധായ അവിജ്ജായ സതി ഇമസ്മിം ഭവേ രൂപസ്സ സമുദയോ രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **തണ്ഹാസമുദയാ കമ്മസമുദയാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. അവിജ്ജാദീഹി ച തീഹി അതീതകാലികത്താ തേസം സഹകാരീകാരണഭൂതം ഉപാദാനമ്പി ഗഹിതമേവാതി വേദിതബ്ബം. പവത്തിപച്ചയേസു കബളീകാരആഹാരസ്സ ബലവതായ, സോ ഏവ ഗഹിതോ, "ആഹാരസമുദയാ"തി പന ഗഹിതേന പവത്തിപച്ചയതാമത്തേന ഉതുചിത്താനിപി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തീതി ദ്വാദസസമുട്ഠാനികം രൂപസ്സ പച്ചയതോ ദസ്സനമ്പി ഭവിതബ്ബമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **നിബ്ബത്തിലക്ഖണ**ന്തിആദിനാ കാലവസേന ഉദയദസ്സനമാഹ. തത്ഥ ഭൂതവസേന മഗ്ഗേ ഉദയം പസ്സിത്വാ ഠിതോ ഇധ സന്തതിവസേന അനുക്കമേന ഖണവസേന പസ്സതി. **അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേന അവിജ്ജായ അനുപ്പാദനിരോധതോ അനാഗതസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി പച്ചയാഭാവേ അഭാവതോ. **പച്ചയനിരോധേനാ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാതസ്സ

പച്ചയസ്സ നിരോധഭാവേന. **തണ്ഹാനിരോധാ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. **ആഹാരനിരോധാ**തി പവത്തിപച്ചയസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ അഭാവാ. **രൂപനിരോധാ**തി തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ അഭാവോ ഹോതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. **വിപരിണാമലക്ഖണ**ന്തി ഭവകാലവസേന ഹേതുദ്വയദസ്സനം. തസ്മാ തം പദട്ഠാനവസേന പഗേവ പസ്സിത്വാ ഠിതോ ഇധ സന്തതിവസേന ദിസ്വാ അനുക്കമേന ഖണവസേന പസ്സതി.

ഇതി **വേദനാ**തിആദീസുപി വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സുഖാദിഭേദ**ന്തി സുഖദുക്ഖഅദുക്ഖമസുഖാദിവിഭാഗം. **രൂപസഞ്ഞാദിഭേദ**ന്തി രൂപസഞ്ഞാ, സദ്ദ... ഗന്ധ... രസ... ഫോട്ഠബ്ബ ... ധമ്മസഞ്ഞാദിവിഭാഗം. **ഫസ്സാദിഭേദ**ന്തി ഫസ്സചേതനാമനസികാരാദിവിഭാഗം. **ലക്ഖണ...പേ॰... വസേനാ**തി ഇട്ഠാനുഭവനലക്ഖണാദിലക്ഖണവസേന ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസാദിരസവസേന കായികഅസ്സാദാദിപച്ചുപട്ഠാനവസേന ഇട്ഠാരമ്മണാദിപദട്ഠാനവസേന. "ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ"തി (സം॰ നി॰ ४.९३) വചനതോ തീസു വേദനാദീസു ഖന്ധേസു **ഫസ്സസമുദയാതി വത്തബ്ബം**. വിഞ്ഞാണപ്പച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി വചനതോ **വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ നാമരൂപസമുദയാ**തി വത്തബ്ബം. **തേസംയേവ വസേനാ**തി "അവിജ്ജാനിരോധോ വേദനാനിരോധോ"തിആദിനാ തേസംയേവ അവിജ്ജാദീനം വസേന യോജേതബ്ബം.

ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം സമുദയത്ഥങ്ഗമവസേന തിത്ഥിയാനം അവിസയോപി സപ്പദേസോ സീഹനാദോ ദസ്സിതോ. ഇദാനി നിപ്പദേസോ അനുലോമപടിലോമവസേന സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ പച്ചയാകാരവിസയോ അനഞ്ഞസാധാരണോ ദസ്സീയതീതി ആഹ, **"അയമ്പി അപരോ സീഹനാദോ"**തി. **തസ്സാ**തി "ഇമസ്മിം സതീ"തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തപടിച്ചസമുപ്പാദപാളിയാ. എത്ഥ ച "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി അവിജ്ജാദീനം ഭാവേ സങ്ഖാരാദീനം ഭാവസ്സ, അവിജ്ജാദീനം നിരോധേ സങ്ഖാരാദീനം നിരോധസ്സ കഥനേന പുരിമസ്മിം പച്ചയലക്ഖണേ നിയമോ ദസ്സിതോ "ഇമസ്മിം സതി എവ, നാസതി, ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ എവ, നാനുപ്പാദാ, നിരോധാ എവ, നാനിരോധാ"തി. തേനേദം ലക്ഖണം അന്തോഗധനിയമം ഇധ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നിരോധോതി ച അവിജ്ജാദീനം വിരാഗാ വിഗമേന ആയതിം അനുപ്പാദോ അപ്പവത്തി. തഥാ ഹി വുത്തം "അവിജ്ജായ ത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ"തിആദി. നിരോധവിരോധീ ച ഉപ്പാദോ, യേന സോ ഉപ്പാദനിരോധവിഭാഗേന വുത്തോ "ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി. തേനേതം ദസ്സേതി "അസതി നിരോധേ ഉപ്പാദോ നാമ, സോ ചേത്ഥ അത്ഥിഭാവോതി വുച്ചതീ"തി. "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി ഇദമേവ ഹി ലക്ഖണം. പരിയായന്തരേന "ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വദന്തേന പരേന പുരിമം വിസേസിതം ഹോതി. തസ്മാ ന വത്തമാനംയേവ സന്ധായ "ഇമസ്മിം സതീ"തി വുത്തം, അഥ ഖോ മഗ്ഗേന അനിരുജ്ഝനസഭാവഞ്ചാതി വിഞ്ഞായതി. യസ്മാ ച "ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി ദ്വിധാപി ഉദ്ദിട്ഠസ്സ ലക്ഖണസ്സ നിദ്ദേസം വദന്തേന ഭഗവതാ "അവിജ്ജായ ത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"തിആദിനാ നിരോധോവ വുത്തോ, തസ്മാ നത്ഥിഭാവോപി നിരോധോ എവാതി നത്ഥിഭാവവിരുദ്ധോ അത്ഥിഭാവോ അനിരോധോതി ദസ്സിതം ഹോതി. തേന അനിരോധസങ്ഖാതേന അത്ഥിഭാവേന ഉപ്പാദം വിസേസേതി. തതോ ഇധ ന കേവലം അത്ഥിഭാവമത്തം ഉപ്പാദോതി അത്ഥോ അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ അനിരോധസങ്ഖാതോ അത്ഥിഭാവോ ചാതി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോ ഹോതി. എവമേതം ലക്ഖണദ്വയവചനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന സാത്ഥകന്തി വേദിതബ്ബം. കോ പനായം അനിരോധോ നാമ, യോ "അത്ഥിഭാവോ, ഉപ്പാദോ"തി ച വുത്തോതി? അപ്പഹീനഭാവോ ച അനിബ്ബത്തിതഫലഭാവേന

ഫലുപ്പാദനാരഹതാ ചാതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന പരമത്ഥദീപനിയം **ഉദാനട്ഠകഥായം** (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧). വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

പഞ്ചക്ഖന്ധവിഭജനാദിവസേനാതി പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം ദ്വാദസപദികസ്സ പച്ചയാകാരസ്സ വിഭജനവസേന. ഇമസ്മിഞ്ഹി ദസബലസുത്തേ ധമ്മസ്സ ദേസിതാകാരോ പഞ്ചക്ഖന്ധപച്ചയാകാരമത്തോ. തേനാഹ **"പഞ്ചക്ഖന്ധപച്ചയാകാരധമ്മോ"**തി. ആചരിയമുട്ഠിയാ അകരണേന വിഭൂതോ, സോ പന അത്ഥതോ ച സദ്ദതോ ച പിഹിതോ ഹേട്ഠാമുഖജാതോ വാ ന ഹോതീതി ആഹ **"അനികുജ്ജിതോ"**തി. **വിവടോ**തി വിഭാവിതോ. തേനാഹ **"വിവരിത്വാ ഠപിതോ"**തി . **പകാസിതോ**തി ഞാണോഭാസേന ഓഭാസിതോ ആദീപിതോതി ആഹ **"ദീപിതോ ജോതിതോ"**തി. **തത്ഥ തത്ഥ** ഛിന്നഭിന്നട്ഠാനേ. **സിബ്ബിതഗണ്ഠിത**ന്തി വാകം ഗഹേത്വാ സിബ്ബിതം, സിബ്ബിതും അസക്കുണേയ്യട്ഠാനേ വാകേന ഗണ്ഠിതഞ്ച. ഛിന്നപിലോതികാഭാവേന വിഗതപിലോതികോ ധമ്മോ, തസ്സ ഛിന്നപിലോതികസ്സ പടിലോമതാ ഛിന്നഭിന്നതാഭാവേനാതി ദസ്സേന്തോ **"ന ഹേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. നിവാസനപാരുപനം **പരിഗ്ഗഹണം**. സയം പടിഭാനം **കപ്പേത്വാ. വഡ്ഢേന്താ** അത്തനോ സമയം. **സമണകചവര**ന്തി സമണവേസധാരണവസേന സമണപടിരൂപതായ സമണാനം കചവരഭൂതം. അത്തനോ രൂപപവത്തിയാ കരണ്ഡം കുച്ഛിതം ധുത്തം വാതി പവത്തേതീതി കാരണ്ഡവോ, ദുസ്സീലോ. തം **കാരണ്ഡവം. നിദ്ധമഥാ**തി നീഹരഥ. **കസമ്ബു**ന്തി സമണകസടം. **അപകസ്സഥാ**തി അപകഡ്ഢഥ നന്തി അത്ഥോ. **പലാപേ**തി പലാപസദിസേ. തഥാ ഹി തണ്ഡുലസാരരഹിതോ ധഞ്ഞപടിരൂപകോ ഥുസമത്തകോ പലാപോതി വുച്ചതി, ഏവം സീലാദിസാരരഹിതോ സമണപടിരൂപകോ പലാപോ വിയാതി പലാപോ, ദുസ്സീലോ. തേ **പലാപേ. വാഹേഥാ**തി അപനേഥ. **പതിസ്സതാ**തി ബാള്ഹസതിതായ പതിസ്സതാ ഹോഥാതി.

സദ്ധായ പബ്ബജിതേനാതി രാജൂപദ്ദവാദീഹി അനുപദ്ദുതേന "ഏവഞ്ഹി തം ഓതിണ്ണം ജാതിആദിസംസാരഭയം വിജിനിസ്സാമീ"തി വട്ടനിസ്സരണത്ഥം ആഗതായ സദ്ധായ വസേന പബ്ബജിതേന. **ആചാരകുലപുത്തോ**തി ആചാരേന അഭിജാതോ. തേനാഹ **"യതോ കുതോചീ"**തിആദി. **ജാതികുലപുത്തോ**തി ജാതിസമ്പത്തിയാ അഭിജാതോ. വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനി അങ്ഗാനി സമ്മാപധാനിയങ്ഗഭാവേന, കായേ ച ജീവിതേ ച നിരപേക്ഖഭാവേന വീരിയം ആരഭന്തസ്സ തഥാപവത്തവീരിയവസേന **"തചോ ഏകം അങ്ഗ"**ന്തി വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **നവസു ഠാനേസു സമാധാതബ്ബ**ന്തി "കാലവസേന പഞ്ചസു, ഇരിയാപഥവസേന ചതൂസൂ"തി ഏവം നവസു ഠാനേസു വീരിയം സമാധാതബ്ബം പവത്തേതബ്ബം.

സോ ദുക്ഖം വിഹരതീതി കുസീതപുഗ്ഗലോ നിയ്യാനികസാസനേ വീരിയാരമ്ഭസ്സ അകരണേന സാമഞ്ഞത്ഥസ്സ അനുപ്പത്തിയാ ദുക്ഖം വിഹരതി. സകം വാ അത്ഥം **സദത്ഥം** ക-കാരസ്സ ദ-കാരം കത്വാ . കുസീതസ്സ അത്ഥപരിഹായനം മൂലതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും **"ഛ ദ്വാരാനീ"**തിആദി വുത്തം. നിസജ്ജാവസേന പീഠമദ്ദനതോ **പീഠമദ്ദനോ,** നിരസ്സനവചനം തസ്സ, കസ്സചിപത്ഥസ്സ അധാരണതോ കേവലം പീഠഭാരഭൂതോതി അധിപ്പായോ. അഞ്ഞത്ഥ പന "മഖമദ്ദനോ"തി വുച്ചതി, തത്ഥ ദാനമിച്ഛായ പരേസം മഖം പസ്സന്തോതി അത്ഥോ. **ലണ്ഡപൂരകോ**തി കുച്ഛിപൂരം ഭുഞ്ജിത്വാ വച്ചകുടിപൂരകോ.

"ആരദ്ധവീരിയോ"തിആദീസു "കുസീതോ പുഗ്ഗലോ"തി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ആസീസായ വസേന ഥോമിതോ. **ആരദ്ധവീരിയേ**തി പഗ്ഗഹിതവീരിയേ. **പഹിതത്തേ**തി നിബ്ബാനം പതിപേസിതചിത്തേ. ഏതേന സാവകാനം സമ്മാപടിപത്തിം സത്ഥുവന്ദനാനിസംസഞ്ച ദസ്സേസി.

ഹീനേനാതി വട്ടനിസ്സിതേന ധമ്മേന. തേനാഹ **"ഹീനായ സദ്ധായാ"**തിആദി. **അഗ്ഗേനാ**തി സേട്ഠേന വിവട്ടനിസ്സിതേന ധമ്മേന, ഈസകമ്പി

കതകാലുസിയവിഗതട്ഠേന മണ്ഡട്ഠേന ച പസന്നമ്പി സുരാദി ന പാതബ്ബം. **സാസന**ന്തി പരിയത്തിപടിപത്തിപടിവേധലക്ഖണം സാസനം. **പസന്നം** വിഗതദോസമലത്താ പസാദനിയത്താ ച. **പാതബ്ബഞ്ച** പത്തേന വിയ സുഖേന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ ദുച്ചരിതസബ്ബകിലേസകസാവമലപങ്കദോസരഹിതത്താ ച.

മണ്ഡഭൂതാ ബോധിപക്ഖിയധമ്മദേസനാപി **ദേസനാമണ്ഡോ**. തസ്സ ഏകസ്സേവ പന ദേസനാമണ്ഡസ്സ പടിഗ്ഗാഹകാ സുപ്പടിപന്നാ ദോസരഹിതാ ചതസ്സോ പരിസാ **പടിഗ്ഗഹമണ്ഡോ**. മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തഗ്ഗതികത്താ സകലോപി ബോധിപക്ഖിയധമ്മരാസി **ബ്രഹ്മചരിയമണ്ഡോ**. തേനാഹ **"കതമോ ദേസനാമണ്ഡോ"**തിആദി. തത്ഥ **വിഞ്ഞാതാരോ**തി സച്ചാനം അഭിസമേതാവിനോ. തഥാ ഹി ആദിതോ "ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ആചിക്ഖണാ"തിആദി വുത്തം. പുബ്ബഭാഗേ "അത്ഥി അയം ലോകോ"തിആദിനാ ഇധലോകപരലോകഗതസമ്മോസവിഗമേന പവത്തോ അധിമോക്ഖോവ **അധിമോക്ഖമണ്ഡോ. ഛഡ്ഡേത്വാ** സമുച്ഛേദവസേന വിജഹിത്വാ. ചതുഭൂമകസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമോക്ഖമണ്ഡേന മണ്ഡഭൂതം അധിമോക്ഖം. **ആദി**-സദ്ദേന "പഗ്ഗഹമണ്ഡോ വീരിയിന്ദ്രിയം കോസജ്ജകസട"ന്തിആദിം പാളിസേസം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സാസനേ, "മണ്ഡസ്മി"ന്തി വാ വചനേ. **കാരണവചനം,** തേന "സത്ഥാ സമ്മുഖീഭൂതോ"തി സമ്മുഖഭാവനായോഗോ നിരാസങ്കഫലാവഹോതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"അസമ്മുഖാ"**തിആദി. **പമാണ**ന്തി അനുരൂപം ഭേസജ്ജസ്സ പമാണം. **ഉഗ്ഗമന**ന്തി ഭേസജ്ജസ്സ വമനം വിരേചനം, തസ്സ വാ വസേന ദോസധാതൂനം വമനം വിരേചനം. **ഏവമേവാ**തി യഥാ ഭേസജ്ജമണ്ഡം വേജ്ജസമ്മുഖാ നിരാസങ്കാ പിവന്തി, ഏവമേവ "സത്ഥാ സമ്മുഖീഭൂതോ"തി നിരാസങ്കാ വീരിയം കത്വാ, മണ്ഡപേയ്യ സാസനം പിവഥാതി യോജനാ. അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിപടിലാഭേന **സാനിസംസാ**. മഗ്ഗഫലാധിഗമനേന **സവഡ്ഢി** . **പരത്ഥ**ന്തി അത്തനോ ദിട്ഠാനുഗതിആപത്തിയാ, തഥാ സമ്മാപടിപജ്ജന്താനം പരേസം അത്ഥന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ദുതിയദസബലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഉപനിസസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. **ജാനതോ പസ്സതോ**തി ഏത്ഥ ദസ്സനം പഞ്ഞാചക്ഖുനാവ ദസ്സനം അധിപ്പേതം, ന മംസചക്ഖുനാതി ആഹ **"ദ്വേപി പദാനി ഏകത്ഥാനീ"**തി. **ഏവം സന്തേപീ**തി പദദ്വയസ്സ ഏകത്ഥത്തേപി ഞാണലക്ഖണഞാണപ്പഭാവവിസയസ്സ തഥാദസ്സനഭാവാവിരോധനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ജാനനലക്ഖണഞ്ഹി ഞാണ"**ന്തിആദി. **ഞാണപ്പഭാവ**ന്തി ഞാണാനുഭാവേന ഞാണകിച്ചവിസയോഭാസന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഞാണേന വിവട്ടേ ധമ്മേ പസ്സതീ"**തി. **ജാനതോ പസ്സതോ**തി ച ജാനനദസ്സനമുഖേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ പവത്താതി ആഹ - **"ഞാണലക്ഖണം ഉപാദായാ"**തിആദി. **ജാനതോ**തി വാ പുബ്ബഭാഗഞാണേന ജാനതോ, അപരഭാഗേന ഞാണേന **പസ്സതോ. ജാനതോ**തി വാ വത്വാ ന ജാനനം അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കമത്തവസേന ഇധാധിപ്പേതം, അഥ ഖോ രൂപാനി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപാദീനി തേസഞ്ച സമുദയാദികേ പച്ചക്ഖേ കത്വാ ദസ്സനന്തി വിഭാവേതും **"പസ്സതോ"**തി വുത്തന്തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ.

ആസവാനം ഖയന്തി ആസവാനം അച്ചന്തപ്പഹാനം. സോ പന തേസം അനുപ്പാദനിരോധോ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവോ ഏവാതി ആഹ **"അസമുപ്പാദോ ഖീണാകാരോ നത്ഥിഭാവോ"**തി. ആസവക്ഖയസദ്ദസ്സ ഖീണാകാരാദീസു ആഗതട്ഠാനം ദസ്സേതും **"ആസവാനം ഖയാ"**തിആദി വുത്തം. **ഉജുമഗ്ഗാനുസാരിനോ**തി കിലേസവങ്കകായവങ്കാദീനം പഹാനേന ഉജുഭൂതേ സവിപസ്സനാഹേട്ഠിമമഗ്ഗധമ്മേ അനുസ്സരന്തസ്സ. യദേവ ഹിസ്സ പരിക്ഖീണം. **ഖയസ്മിം പഠമം ഞാണം** "തതോ അഞ്ഞാ അനന്തരാ"തി ഖയസങ്ഖാതേ അഗ്ഗമഗ്ഗേ തപ്പരിയാപന്നമേവ ഞാണം പഠമം ഉപ്പജ്ജതി,

തദനന്തരം പന അഞ്ഞാ അരഹത്തന്തി. യദിപി ഗാഥായ "ഖയസ്മിം"ഇച്ചേവ വുത്തം, സമുച്ഛേദവസേന പന "ആസവേ ഖീണേ മഗ്ഗോ ഖയോ"തി വുച്ചതീതി ആഹ "മഗ്ഗോ ആസവക്ഖയോതി വുത്തോ"തി. **സമണോതി** സമിതപാപോ അധിപ്പേതോ, സോ പന ഖീണാസവോ ഹോതീതി. **"ആസവാനം ഖയാ"**തി ഇധ ഫലം, പരിയായേന പന ആസവക്ഖയോ മഗ്ഗോ, തേന പത്തബ്ബതോ ഫലം. ഏതേനേവ നിബ്ബാനസ്സപി ആസവക്ഖയഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

ജാനതോ ഏവ പസ്സതോ ഏവാതി ഏവമേത്ഥ നിയമോ ഇച്ഛിതോ, ന അഞ്ഞഥാ വിസേസാഭാവതോ അനിട്ഠാപന്നോവാതി തസ്സ നിയമസ്സ ഫലം ദസ്സേതും **"നോ അജാനതോ നോ അപസ്സതോ"തി വുത്തന്തി** ആഹ **"യോ പന ന ജാനാതി, ന പസ്സതി, തസ്സ നോ വദാമീതി അത്ഥോ"**തി. ഇമിനാ ഖന്ധാനം പരിഞ്ഞാ ആസവക്ഖയസ്സ ഏകന്തികകാരണന്തി ദസ്സേതി. **ഏതേനാതി** "നോ അജാനതോ, നോ അപസ്സതോ"തി ഏതേന വചനേന. **തേ പടിക്ഖിത്താതി** കേ പന തേതി? "ബാലേ ച പണ്ഡിതേ ച സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൨൮) അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ സത്താ വിസുജ്ഝന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ൨.൧൭൧, ൨൨൭) ഏവമാദിവാദാ. തേസു കേചി അഭിജാതിസങ്കന്തിമത്തേന സംസാരസുദ്ധിം പടിജാനന്തി, അഞ്ഞേ ഇസ്സരപജാപതികാരണാദിവസേന. തയിദം സബ്ബം സംസാരാദീഹീതി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പുരിമേന പദദ്വയേനാതി** "ജാനതോ പസ്സതോ"തി ഇമിനാ പദദ്വയേന. **ഉപായോ വുത്തോ** "ആസവക്ഖയാ"തി അധികാരതോ. **ഇമിനാതി** "നോ അജാനതോ, നോ അപസ്സതോ"തി ഇമിനാ പദദ്വയേന. അനുപായോ ഹോതി ഏസ ആസവാനം ഖയസ്സ, യദിദം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം അപരിഞ്ഞാതി "ജാനതോ പസ്സതോ"തി ഇമിനാവ അനിയമവചനേന അനുപായപടിസേധോപി അത്ഥതോ ബോധിതോ ഹോതീതി. തമേവ ഹി അത്ഥതോ ബോധിതഭാവം വിഭാവേതും ഏവം സംവണ്ണനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ദബ്ബജാതികോതി ദബ്ബരൂപോ. സോ ഹി **"ദ്രബ്യോ"**തി വുച്ചതി "ദ്രബ്യം വിനസ്സതി നാദ്രബ്യ"ന്തിആദീസു. **ദബ്ബജാതികോ** വാ സാരസഭാവോ, സാരുപ്പസീലാചാരോതി അത്ഥോ. യഥാഹ "ന ഖോ ദബ്ബ ദബ്ബാ ഏവം നിബ്ബേഠേന്തീ"തി (പാരാ॰ ൩൮൪). **വത്തസീസേ ഠത്വാതി** വത്തം ഉത്തമം ധുരം കത്വാ. യോ ഹി പരിസുദ്ധാജീവോ കാതും അജാനന്താനം സബ്രഹ്മചാരീനം അത്തനോ വാ വസ്സവാതാദിപടിബാഹനത്ഥം ഛത്താദീനി കരോതി, സോ വത്തസീസേ ഠത്വാ കരോതി നാമ. **പദട്ഠാനം ന ഹോതീതി** ന വത്തബ്ബം നാഥകരണധമ്മഭാവേന മഗ്ഗഫലാധിഗമസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹി "യാനി താനി സബ്രഹ്മചാരീനം ഉച്ചാവചാനി കിച്ചകരണീയാനി, തത്ഥ ദക്ഖോ ഹോതീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൫). **ഏവം ജാനതോതി** ഏവം വേജ്ജകമ്മാദീനം ജാനനഹേതു മിച്ഛാജീവപച്ചയാ കാമാസവാദയോ ആസവാ വഡ്ഢന്തിയേവ, ന പഹീയന്തി. "ഏവം ഖോ…പേ॰… ആസവാനം ഖയോ ഹോതീ"തി ഇമായ പാളിയാ അരഹത്തസ്സേവ ഗഹണം യുത്തം ഫലഗ്ഗഹണേന ഹേതുനോ അവുത്തസിദ്ധത്താ. തേനാഹ **"ആസവാനം ഖയന്തേ ജാതത്താ"**തി.

ആഗമനം ആഗമോ, തം ആവഹതീതി **ആഗമനീയാ,** പുബ്ബഭാഗപടിപദാ. **ഖയസ്മിന്തി** ഭാവേനഭാവലക്ഖണേ ഭുമ്മം, **ഖയേതി** പന വിസയേ. തേനാഹ **"ആസവക്ഖയസങ്ഖാതേ"**തി. ഉപനിസീദതി ഫലം ഏത്ഥാതി കാരണം **ഉപനിസാ. അരഹത്തഫലവിമുത്തി** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസതോ. **സാതി** വിമുത്തി. **അസ്സാതി** പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ. മനസ്മിം വിവട്ടനിസ്സിതേ പന അനന്തരൂപനിസ്സയാപി പച്ചയാ സമ്ഭവന്തീതി **"ലബ്ഭമാനവസേന പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ"**തി വുത്തം.

വിരജ്ജതി അസേസസങ്ഖാരതോ ഏതേനാതി **വിരാഗോ,** മഗ്ഗോ. നിബ്ബിന്ദതി ഏതായാതി **നിബ്ബിദാ,** ബലവവിപസ്സനാ. തേനാഹ **"ഏതേനാ"**തിആദി. പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാപി മുച്ചിതുകമ്യതാപക്ഖികാ ഏവാതി അധിപ്പായേന **"ചതുന്നം**

ഞാണാനം അധിവചന”ന്തി വുത്തം. “യാവ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, താവ തരുണവിപസ്സനാ”തി ഹി വചനതോ ഉപക്കിലേസവിമുത്തഉദയബ്ബയഞാണതോ പരം ബലവവിപസ്സനാ. രൂപാരൂപധമ്മാനം വിസേസഭൂതോ സാമഞ്ഞഭൂതോ ച യോ യോ സഭാവോ യഥാസഭാവോ, തസ്സ ജാനനം **യഥാസഭാവജാനനം**. തദേവ **ദസ്സനം**. പച്ചക്ഖകരണത്ഥേന ഞാതപരിഞ്ഞാ തീരണപരിഞ്ഞാ ച ഗഹിതാ ഹോതി. തേനാഹ **“തരുണവിപസ്സന”**ന്തിആദി. **സങ്ഖാരപരിച്ഛേദേഞാണ**ന്തി നാമരൂപപരിഗ്ഗഹഞാണം വദതി. **കങ്ഖാവിതരണം** പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ ധമ്മട്ഠിതിഞാണന്തിപി വുച്ചതി. നയവിപസ്സനാദികം അനുപസ്സനാഞാണം **സമ്മസനം. മഗ്ഗാമഗ്ഗേഞാണ**ന്തി മഗ്ഗാമഗ്ഗം വവത്ഥപേത്വാ ഠിതം ഞാണം. സോ ഹി പാദകജ്ഝാനസമാധി തരുണവിപസ്സനായ പച്ചയോ ഹോതി. “സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതി പസ്സതീ”തി (സം॰ നി॰ ന.ര.; ർ.ൻൻ; ര.൧൦൭൧) ഹി വുത്തം.

പുബ്ബഭാഗസുഖന്തി ഉപചാരജ്ഝാനസഹിതസുഖം. **ദരഥ പടിപ്പസ്സദ്ധീ**തി കാമച്ഛന്ദാദികിലേസദരഥസ്സ പടിപസ്സമ്ഭനം. “സുഖംപാഹം, ഭിക്ഖവേ, സഉപനിസം വദാമീ”തി ഏത്ഥ അധിപ്പേതസുഖം ദസ്സേതും **“അപ്പനാപുബ്ബഭാഗസ്സ സുഖസ്സാ”**തി വുത്തം. “പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.ർന്നന;ന.നൻ; അം॰നി॰ ൧.ന.ൻന) വുത്തഅപ്പനാസുഖസ്സ പസ്സദ്ധിയാ പച്ചയത്തേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **സുഖ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ബലവപീതീ**തി ഫരണലക്ഖണപ്പത്താ പീതി. താദിസാ ഹി വിതക്കവിചാരസുഖസമാധീഹി ലദ്ധപ്പച്ചയാ നീവരണം വിക്ഖമ്ഭന്തീ തംനിമിത്തം ദരഥം പരിളാഹം പടിപസ്സമ്ഭേതി. തേനാഹ **“സാ ഹി ദരഥപ്പസ്സദ്ധിയാ പച്ചയോ ഹോതീ”**തി. **ദുബ്ബലപീതീ**തി തരുണപീതി. തേനാഹ **“സാ ഹി ബലവപീതിയാ പച്ചയോ ഹോതീ”**തി. **സദ്ധാ**തി രതനത്തയഗുണാനം കമ്മഫലസ്സ ച സദ്ദഹനവസേന പവത്തോ അധിമോക്ഖോ, സാ പന യസ്മാ അത്തനോ വിസയേ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജതി, ന ഏകവാരമേവ, തസ്മാ ആഹ **“അപരാപരം ഉപ്പജ്ജനസദ്ധാ”**തി. യസ്മാ സദ്ദഹന്തോ സദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം പമുദിതോ ഹോതി, തസ്മാ ആഹ **“സാ ഹി ദുബ്ബലപീതിയാ പച്ചയോ ഹോതീ”**തി. ദുക്ഖദുക്ഖാദിഭേദസ്സ സബ്ബസ്സപി ദുക്ഖസ്സ വട്ടദുക്ഖന്തോഗധത്താ തസ്സ ച ഇധാധിപ്പേതത്താ വുത്തം **“ദുക്ഖന്തി വട്ടദുക്ഖ”**ന്തി. ജരാമരണദുക്ഖന്തി കേചി, സോകാദയോ ചാതി അപരേ. തദുഭയസ്സപി സങ്ഗണ്ഹനതോ പഠമോ ഏവത്ഥോ യുത്തോ. യസ്മാ ദുക്ഖപ്പത്തോ കമ്മസ്സ ഫലാനി സദ്ദഹതി, രതനത്തയേ ച പസാദം ഉപ്പാദേതി, തസ്മാ വുത്തം **“തഞ്ഹി അപരാപരസദ്ധായ പച്ചയോ ഹോതീ”**തി. യസ്മാ “ആചരിയാനം സന്തികേ ധമ്മം സുത്വാ പവത്തിദുക്ഖ”ന്തി ചിന്തയതോ “ഏകന്തതോ അയം ധമ്മോ ഇമസ്സ ദുക്ഖസ്സ സമതിക്കമായ ഹോതീ”തി സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ “ധമ്മം സുത്വാ തഥാഗതേ സദ്ധം പടിലഭതീ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൧). **സവികാരാ**തി ഉപ്പാദവികാരേന സവികാരാ **ഖന്ധജാതി** ജായനട്ഠേന. ജാതിയാ പന അസതി തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോതി ആഹ **“സാ ഹി വട്ടദുക്ഖസ്സ പച്ചയോ”**തി. **കമ്മഭവോ**തി കമ്മഭവാദികോ തിവിധോപി കമ്മഭവോ. സോ ഹി ഉപപത്തിഭവസ്സ പച്ചയോ. ഏവമാദിം സന്ധായാഹ **“ഏതേനുപായേനാ”**തി. **സേസപദാനീ**തി ഉപാദാനാദിപദാനി. അനുലോമഞാണം സങ്ഖാരുപേക്ഖാപക്ഖികത്താ നിബ്ബാനഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം, ഗോത്രഭുഞാണം പഠമമഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനം. സോ ഹി തേന വിപസ്സനായ കിഞ്ചി കിഞ്ചി വിസേസട്ഠാനം കയിരതീതി തം അനാമസിത്വാ നിബ്ബിദൂപനിസോ വിരാഗോതി “വിരാഗോ”ഇച്ചേവ വുത്തം.

കേന ഉദകേന വിദാരയിത്വാ ഗതപദേസോതി കത്വാ **കന്ദരോ. നിതമ്ബോ**തിപി ഉദകസ്സ. യഥാ നിന്നം ഉദകം പവത്തതി, തഥാ നിവത്തനഭാവേന **നദീകുഞ്ഛോ**തിപി **വുച്ചതി**. ഹേമന്തഗിമ്ഹഉതുവസേന അട്ഠ മാസേ പവത്തോ പഥവീവിവരോതി കത്വാ **പദരോ**. ഖുദ്ദികാ ഉദകവാഹിനിയോ സാഖാ വിയാതി **സാഖാ** , ഖുദ്ദകാ സോബ്ഭാ കുസുബ്ഭാ ഓ-കാരസ്സ ഉ-കാരം കത്വാ. **ഏവമേവ ഖോ**തിആദി “സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ”തിആദിനാ ഉപനീതായ ഉപമായ ഉപമേയ്യേന സംസന്ദനന്തി,

തം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **“അവിജ്ജാ പബ്ബതോതി ദട്ഠബ്ബാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അവിജ്ജാ ച സന്താനവസേന ചിരംതനകാലപ്പവത്തനതോ പചുരജനേഹി ദുപ്പജഹനതോ “പബ്ബതോ”തി വുത്താ. ലോകത്തയാഭിബ്യാപനതോ അഭിസന്ദനതോ ച അഭിസങ്ഖാരാ മേഘസദിസാ. അഭിസങ്ഖാരാ മേഘോതി ദട്ഠബ്ബാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. തഥാ സേസപദദ്വയേപി. വിഞ്ഞാണാദിവട്ടം അനുപവത്തിതോ പരമ്പരപച്ചയതോ ച കന്ദരാദിസദിസാ. വിമുത്തി ഏകരസത്താ, ഹാനിവുഡ്ഢിഅഭാവതോ ച സാഗരസദിസാതി ഉപമാസംസന്ദനം.

തത്ഥ യസ്മാ പുരിമസിദ്ധായ അവിജ്ജായ സതി അഭിസങ്ഖാരാ, നാസതി, തസ്മാ തേ ഉപരിപബ്ബതേ പവത്താ വിയ ഹോന്തീതി വുത്തം **“അവിജ്ജാ…പേ… വസ്സനം വേദിതബ്ബ”**ന്തി. **അസ്സുതവാ ഹീ**തിആദി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ സമത്ഥനം. **തണ്ഹായ അഭിലാസം കത്വാ**തി ഏതേന സബ്ബസ്സപി അഭിസങ്ഖാരവുട്ഠിതേമനത്ഥം ദീപേതി. തണ്ഹാ ഹി “സ്നേഹോ”തി വുത്താ. അന്തിമഭവികസ്സ അന്തഭവനിബ്ബത്തകോ അഭിസങ്ഖാരോ നിബ്ബാനം ന പത്തോ, തദന്തസ്സ ഭാഗസ്സ നിബ്ബാനം ആഹച്ച ഠിതോ വിയ ഹോതീതി **“മഹാസമുദ്ദം ആഹച്ച ഠിതകാലോ വിയാ”**തി ഉപമാനിദസ്സനം കതം. **വിഞ്ഞാണാദിവട്ടം പൂരേത്വാപി** ഇമിനാപി ഹി അന്തിമഭവികസ്സേവ വിഞ്ഞാണപ്പവത്തി ദസ്സിതാ. സാ ഹി പൂരിതാതി വത്തബ്ബാ തതോ പരം വിഞ്ഞാണാദിവട്ടസ്സേവ അഭാവതോ. ജാതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ജാതിപച്ചയവട്ടദുക്ഖവേദനായ ധമ്മസ്സവനം ഇച്ഛിതബ്ബം, തം പന യദിപി ഇമസ്മിം സുത്തേ ന ആഗതം, സുത്തന്തരേസു പന ആഗതമേവാതി തതോ ആഹരിത്വാ തം വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **“ബുദ്ധവചനം പനാ”**തിആദിമാഹ. തയിദം സാവകബോധിസത്താനം വസേനായം ദേസനാതി കത്വാ വുത്തം. ഇതരേസം പന വസേന വുച്ചമാനം സുത്തന്തരഗ്ഗഹണത്ഥം പയോജനം നത്ഥീതി **“യാ ഹീ”**തിആദിമാഹ. **പാളിയാ വസേന ഗഹിതമേവാതി** സങ്ഖേപതോ വുത്തഅത്ഥസ്സ വിത്ഥാരതോ ദസ്സനം. **നിബ്ബത്തീ**തി നിബ്ബത്തമാനാ ഖന്ധാ ഗഹിതാതി ആഹ **“സവികാരാ”**തി. അനിച്ചതാലക്ഖണാദിദീപനതോ **ലക്ഖണാഹടം. കമ്മാകമ്മ**ന്തി വിനിച്ഛയം. **നിജ്ജട**ന്തി നിഗ്ഗുമ്ബം, സുദ്ധന്തി അത്ഥോ. **പഥവീകസിണാദീസു കമ്മം ആരഭതീ**തിആദി പാളിയം സമഥപുബ്ബങ്ഗമാ വിപസ്സനാ ദസ്സിതാതി കത്വാ വുത്തം . ഏവഞ്ഹി പാമോജ്ജാദിദസ്സനം സമ്ഭവതീതി. **ദേവസ്സാ**തി മേഘസ്സ. കസ്മാ പനേത്ഥ “ഖീണാസവസ്സ…പേ… ഠിതകാലോ വേദിതബ്ബോ”തി വുത്തം, നനു പുബ്ബേ ദേവട്ഠാനിയോ അഭിസങ്ഖാരോ വുത്തോ, ന അഭിസങ്ഖാരോ ഖീണാസവോതി? നായം ദോസോ, കാരണൂപചാരേന ഫലസ്സ വുത്തത്താ. അഭിസങ്ഖാരമൂലകോ ഹി ഖന്ധസന്താനോ ഖന്ധസന്താനേ ച ഉച്ഛിന്നസംയോഗേ ഖീണാസവസമഞ്ഞാതി.

ഉപനിസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അഞ്ഞതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. സോതി സാരിപുത്തത്ഥേരോ. യദി ന താവ പവിട്ഠോ, കസ്മാ “പാവിസീ”തി വുത്തന്തി ആഹ **“പവിസിസ്സാമീ”**തിആദി. തേന അവസ്സമ്ഭാവിനി ഭൂതേ വിയ ഉപചാരോ ഹോതീതി ദസ്സേതി. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേന്തോ **“യഥാ കി”**ന്തിആദിമാഹ. **അതിപ്പഗോയേവ നിക്ഖന്തദിവസോതി** പകതിയാ ഭിക്ഖാചരണവേലായ അതിവിയ പാതോ ഏവ വിഹാരതോ നിക്ഖന്തദിവസഭാഗോ. **ഏതദഹോസീ**തി ഏതം “അതിപ്പഗോ ഖോ”തിആദികം ചിന്തനം അഹോസി. **ദക്ഖിണദ്വാരസ്സാ**തി രാജഗഹനഗരേ ദക്ഖിണദ്വാരസ്സ വേളുവനസ്സ ച അന്തരാ അഹോസി, തസ്മാ “തേനുപസങ്കമിസ്സ”ന്തി ചിന്തനാ അഹോസീതി അധിപ്പായോ. **കിം വാദീ**തി ചതൂസു വാദേസു കതരം വാദം വദസി. **കിമക്ഖായീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. കിം വദതീതി പന ചത്താരോ വാദേ സാമഞ്ഞതോ ഗഹേത്വാ നപുംസകലിങ്ഗേന വദതി യഥാ കിം തേ ജാതലിങ്ഗം. സബ്ബനാമഞ്ഹേതം, യദിദം

നപുംസകലിങ്ഗം. വദതി ഏതേനാതി **വാദോ,** ദസ്സനം. തം സന്ധായാഹ ''കിം ഏത്ഥ... പേ॰... ദസ്സനന്തി പുച്ഛന്തീ''തി. ''ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തിആദീസു വിയ **ധമ്മ**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോതി ആഹ **''യം വുത്തം കാരണം, തസ്സ അനുകാരണ''**ന്തി. വാദസ്സ വചനസ്സ അനുപ്പത്തി **വാദപ്പവത്തി.**

ഇദം വചനന്തി ''ഏകമിദാഹ''ന്തിആദിവചനം. **സാ**തി ''ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ കമ്മവാദാ''തി ഏവം പവത്തകഥാ. അച്ഛരം അങ്ഗുലിഫോടനം അരഹതീതി **അച്ഛരിയം. അബ്ഭുത**ന്തി നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. **സബ്ബവാദാന**ന്തി സബ്ബേസം ചതുബ്ബിധവാദാനം. പഠമോ ഹേത്ഥ സസ്സതവാദോ, ദുതിയോ ഉച്ഛേദവാദോ, തതിയോ ഏകച്ചസസ്സതവാദോ, ചതുത്ഥോ അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദോ, തേസം സബ്ബേസം പടിക്ഖേപതോ പടിക്ഖേപകാരണം വുത്തം. പടിച്ചസമുപ്പാദകിത്തനം വാ പചുരജനഞാണസ്സ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠതായ **ഗമ്ഭീരഞ്ചേവ,** തഥാ അവഭാസനതോ ചേതസി ഉപട്ഠാനതോ **ഗമ്ഭീരാവഭാസഞ്ച കരോന്തോ. തദേവ പദ**ന്തി ഫസ്സപദംയേവ ആദിഭൂതം ഗഹേത്വാ.

അഞ്ഞതിത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഭൂമിജസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. **പുരിമസുത്തേ**തി അനന്തരേ പുരിമേ സുത്തേ. **വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ**ന്തി പദത്ഥേ തതോ വിസിട്ഠം അനിദ്ദിസിത്വാ ഇതരം അത്ഥതോ വിഭാവേതും **''അയം പന വിസേസോ''**തിആദിമാഹ. **ന കേവലം ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി,** അഥ ഖോ ഫസ്സസ്സ സഹകാരീകാരണഭൂതഅഞ്ഞപച്ചയാ ച ഉപ്പജ്ജതീതി. **കായേനാ**തി ചോപനകായേന, കായവിഞ്ഞത്തിയാതി അത്ഥോ. സാ ഹി കാമം പട്ഠാനേ ആഗതേസു ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു കേനചി പച്ചയേന ചേതനായ പച്ചയോ ന ഹോതി. യസ്മാ പന കായേ സതി ഏവ കായകമ്മം നാമ ഹോതി, നാസതി, തസ്മാ സാ തസ്സാ സാമഗ്ഗിയഭാവേന ഇച്ഛിതബ്ബാതി വുത്തം **''കായേനപി കരിയമാനം കരീയതീ''**തി. തേനാഹ ഭഗവാ ''കായേ വാ, ഹാനന്ദ, സതി കായസഞ്ചേതനാഹേതു ഉപ്പജ്ജതി അജ്ഝത്തം സുഖം ദുക്ഖ''ന്തി. **വാചായപീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **മനസാ**തി പാതുഭൂതേന മനസാ, ന മനമത്തേനാതി. **അത്തനാ** പരേഹി അനുസ്സാഹിതേന. **പരേനാ**തി പരേന അനുസ്സാഹേന. **സമ്പജാനേനാ**തി ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തവസേന പജാനന്തേന. **അസമ്പജാനേനാ**തി തഥാ ന സമ്പജാനന്തേന. **തസ്സാ**തി സുഖദുക്ഖസ്സ. **കായസഞ്ചേതനാഹേതൂ**തി കായകമ്മനിമിത്തം, കായികസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസസഞ്ചേതനാസുപി. ഉദ്ധച്ചസഹഗതചേതനാ പവത്തിയം വിപാകം ദേതിയേവാതി **''വീസതി ചേതനാ ലബ്ഭന്തീ''**തി വുത്തം. **തഥാ വചീദ്വാരേ**തി ഏത്ഥ ''കാമാവചരകുസലാകുസലവസേന വീസതി ചേതനാ ലബ്ഭന്തീ''തി ഇദം തഥാ-സദ്ദേന ഉപസംഹരതി. **രൂപാരൂപചേതനാഹീ**തി രൂപാവചരാരൂപാവചരകുസലചേതനാഹി. **തപ്പച്ചയം** യഥാരഹന്തി അധിപ്പായോ. **താപി ചേതനാ**തി യഥാവുത്താ ഏകൂനവീസതി ചേതനാ അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹോന്തി കുസലാനമ്പി പഗേവ ഇതരാധിട്ഠഹിതാവിജ്ജസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനതോ, അഞ്ഞഥാ അനുപ്പജ്ജനതോ. **യഥാവുത്തചേതനാഭേദ**ന്തി യഥാവുത്തം കായചേതനാദിവിഭാഗം. **പരേഹി അനുസ്സാഹിതോ** സരസേനേവ പവത്തമാനോ. **പരേഹി കാരിയമാനോ**തി പരേഹി ഉസ്സാഹിതോ ഹുത്വാ കയിരമാനോ. **ജാനന്തോപീ**തി അനുസ്സവാദിവസേന ജാനന്തോപി. **കമ്മമേവ ജാനന്തോ**തി തദാ അത്തനാ കരിയമാനകമ്മമേവ ജാനന്തോ.

ചതൂസൂതി ''സാമം വാ പരേ വാ സമ്പജാനോ വാ അസമ്പജാനോ വാ''തി ഏവം വുത്തേസു ചതൂസു ഠാനേസു. യഥാവുത്തേ ഏകൂനവീസതിചേതനാധമ്മേ അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികഭാവേന സമ്പജാനകതാസമ്പജാനകതഭാവേന ചതുഗുണേ കത്വാ വുത്തം **''ഛസത്തതി ദ്വേസതാ ചേതനാധമ്മാ''**തി. യേസം സഹജാതകോടി ലബ്ഭതി, തേസമ്പി ഉപനിസ്സയകോടി ലബ്ഭതേവാതി **''ഉപനിസ്സയകോടിയാ**

അനുപതിതാ”തിഇച്ചേവ വുത്താ. **തേതി** യഥാവുത്താ സബ്ബേപി ധമ്മാ. **സോ കായോ ന ഹോതീ**തി ഏത്ഥ പസാദകായോപി ഗഹേതബ്ബോ. തേനാഹ **“യസ്മിം കായേ സതീ”**തിആദി. **സോ കായോ ന ഹോതീ**തി സോ കായോ പച്ചയനിരോധേന ന ഹോതി. **വാചാതി** സദ്ദവാചാ. **മനോതി** യം കിഞ്ചി വിഞ്ഞാണം. ഇദാനി കമ്മവസേനേവ യോജേതും **“അപിചാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏസേവ നയോ** “വാചാപി ദ്വാരഭൂതാ മനോപി ദ്വാരഭൂതോ”തി. ഖീണാസവസ്സ കഥം കായോ ന ഹോതി, ന തസ്സ കായകമ്മാധിട്ഠാനന്തി അധിപ്പായോ. **അവിപാകത്താ**തി അവിപാകധമ്മത്താതി അത്ഥോ. കായോ ന ഹോതീതി വുത്തം അകമ്മകരണഭാവതോ.

തന്തി കമ്മം. **ഖേത്തം ന ഹോതീ**തി തസ്സ ദുക്ഖസ്സ അവിരുഹനട്ഠാനത്താ. വിരുഹനട്ഠാനാദയോ ബ്യതിരേകവസേന വുത്താ. തേനാഹ **“ന ഹോതീ”**തി. **കാരണട്ഠേനാ**തി ആധാരഭൂതകാരണഭാവേന. **സഞ്ചേതനാമൂലക**ന്തി സഞ്ചേതനാനിമിത്തം. **വിരുഹനാദീനം അത്ഥാന**ന്തി “വിരുഹനട്ഠേനാ”തിആദിനാ വുത്താനം അത്ഥാനം. ഇമിനാ വിരുഹനാദിഭാവേന വേദനാ “സുഖദുക്ഖവേദനാ”തി കഥിതാ, നയിധ ജേട്ഠലക്ഖണം സുഖദുക്ഖം നിപ്പയോജകസ്സ സുഖസ്സ ദുക്ഖസ്സ ച അധിപ്പേതത്താ. ഉപേക്ഖാവേദനാപേത്ഥ സുഖസങ്ഗഹസഭാവവിപാകഭൂതാ വേദനാവ.

ഭൂമിജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഉപവാണസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. **വട്ടദുക്ഖമേവ കഥിതം** ഇതരദുക്ഖസ്സപി വിപാകസ്സ സങ്ഗണ്ഹനതോ.

ഉപവാണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പച്ചയസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. **പടിപാടിയാ**തി പടിപാടിയാ ഠപനേന. ചതുസച്ചയോജനം ദസ്സേതും **പരിയോസാന…പേ… ആദി വുത്തം. ദുക്ഖസച്ചവസേനാ**തി പരിഞ്ഞേയ്യഭാവവസേന. ജരാമരണാപദേസേന ഹി പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ വുത്താ, തേ ചസ്സ അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയാ ന ഹോന്തി. തം സന്ധായ വുത്തം **“പച്ചയം ജാനാതീ”**തി. വിനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ഹേത്ഥ ദേസനാ പവത്താ. **സമ്പന്നോ**തി സമന്നാഗതോ. **ആഗതോ**തി ഉപഗതോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ. **പസ്സതീ**തി പച്ചവേക്ഖണഞാണേന പച്ചക്ഖതോ പസ്സതി, മഗ്ഗപഞ്ഞായ ഏവം അസമ്മോഹപടിവേധവസേന പസ്സതി. **മഗ്ഗഞാണേനേവ,** ന ഫലഞാണേന. **ധമ്മസോതം സമാപന്നോ**തി അരിയധമ്മസോതം സമ്മദേവ ആപന്നോ പത്തോ. അനയേ നഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ, സദേവകേന ച ലോകേന “സരണ”ന്തി അകരണീയതോ അരിയപക്ഖം ഭജന്തോ **പുഥുജ്ജനഭൂമിം അതിക്കന്തോ. നിബ്ബേധികപഞ്ഞായാ**തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം നിബ്ബിജ്ഝനകപഞ്ഞായ. **ആഹച്ച തിട്ഠതി** മഗ്ഗക്ഖണേ, ഫലക്ഖണേ പന ആഹച്ച ഠിതോ നാമ.

പച്ചയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. **ഉത്താനമേവ** സബ്ബസോവ സത്തമേ ആഗതനയത്താ, വിനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ഹി ഇദം സുത്തം സത്ഥാരാ അഞ്ഞസ്മിം ആസനേ ദേസിതം, പരിസായ വിവട്ടേന സാത്ഥികാതി സത്ഥു ദേസനാ ആഗതാതി അയം പടിഗ്ഗാഹകാധീനാ ഹോതീതി ധമ്മഗാരവേന സങ്ഗഹം ആരോപേന്തിയേവ.

ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. **അക്ഖരഭാണകാനന്തി** അക്ഖരരുചീനം. ഉപസഗ്ഗേന പദവഡ്ഢനമ്പി രുച്ചന്തി. തേനാഹ **"തേ ഹീ"**തിആദി.

സമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. **ദ്വീസു സുത്തേസൂ**തി നവമദസമസുത്തേസു.

ദുതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസബലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. കളാരഖത്തിയവഗ്ഗോ

൧. ഭൂതസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. **അജിതമാണവേനാ**തി സോളസസു ബാവരിയബ്രാഹ്മണപരിചാരകേസു "അജിതോ"തി ലദ്ധനാമേന മാണവേന. സങ്ഖാ വുച്ചതി പഞ്ഞാ, സങ്ഖാതാ പരിഞ്ഞാതാ ധമ്മാ യേസം തേ **സങ്ഖാതധമ്മാ,** പടിവിദ്ധസച്ചാ ഖീണാസവാ. സേക്ഖാ പന വിപാകസ്സ അപരിഞ്ഞാതത്താ "സങ്ഖാതധമ്മാ"തി ന വുച്ചന്തി. സേക്ഖധമ്മസമന്നാഗമേന തേ **സേക്ഖാ**. തേ പന കാമം പുഗ്ഗലപടിലാഭവസേന അനേകസഹസ്സാവ ഹോന്തി, ചതുമഗ്ഗഹേട്ഠിമഫലത്തയസ്സ പന വസേന തംസമങ്ഗിതാസാമഞ്ഞേന ന സത്തജനതോ ഉദ്ധന്തി ആഹ **"സത്ത ജനേ"**തി നിയമേത്വാ വിസേസേതി. സംകിലേസവജ്ജം, തതോ വാ അത്താനം വിയ വിനേയ്യലോകം നിപാതി രക്ഖതീതി നിപകോ, തസ്സ ഭാവോ **നേപക്കം,** ഞാണന്തി ആഹ **"നേപക്കം വുച്ചതി പഞ്ഞാ, തായ സമന്നാഗതത്താ നിപകോ"**തി.

"കോ നു ഖോ ഇമസ്സ പഞ്ഹസ്സ അത്ഥോ"തി ചിന്തേന്തോ പഞ്ഹായ കങ്ഖതി നാമ. "കഥം ബ്യാകരമാനോ നു ഖോ സത്ഥു അജ്ഝാസയം ന വിരോധേമീ"തി ചിന്തേന്തോ അജ്ഝാസയം കങ്ഖതി നാമ. സുജാനനീയത്ഥപരിച്ഛേദം കത്വാ ചിന്തനാ ഹേത്ഥ "കങ്ഖാ"തി അധിപ്പേതാ, ന വിചികിച്ഛാതി. പഹീനവിചികിച്ഛോ ഹി മഹാഥേരോ ആയസ്മതോ അസ്സജിമഹാഥേരസ്സ സന്തികേയേവ, വിചിനനഭൂതം കുക്കുച്ചസദിസം പനേതം വീമംസനമത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പത്തം ആദായ ചരന്തോ**തി പബ്ബജിതഭാവലക്ഖണം. ധമ്മസേനാപതിഭാവേന വാ മമ പത്തധമ്മദേസനാവാരം ആദായ ചരന്തോതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ജാതന്തി യഥാരഹം പച്ചയതോ ഉപ്പന്നം, സങ്ഖതന്തി അത്ഥോ. **പഞ്ഹബ്യാകരണം ഉപട്ഠാസീ**തി പഞ്ഹസ്സ ബ്യാകരണതാ പടിഭാസി. "സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതീ"തി പാഠോ, അട്ഠകഥായം പന "സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ "പസ്സന്തസ്സാ"തി അത്ഥോ വുത്തോ. തം "ഭൂതന്തി…പേ… പടിപന്നോ ഹോതീ"തി ഇമായ പാളിയാ ന സമേതി, തസ്മാ യഥാദസ്സിതപാഠോ ഏവ യുത്തോ. **യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ നിബ്ബിദാദീനം അത്ഥായാ**തി സമിതാപേക്ഖധമ്മവസാ പദം വദന്തി. **ആഹാരസമ്ഭവ**ന്തി പച്ചയഹേതുകം. **സേക്ഖപടിപദാ കഥിതാ** "നിബ്ബിദായ വിരാഗായ നിരോധായ പടിപന്നോ ഹോതീ"തി വചനതോ. ഏസ നയോ നിരോധവാരേപി. **നിബ്ബിദാ**തി കരണേ പച്ചത്തവചനം, **വിരാഗാ നിരോധാ**തി കരണേ നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **"സബ്ബാനി കാരണവചനാനീ"**തി. **അനുപാദാ**തി അനുപാദായ. **ഭൂതമിദന്തിആദിമാഹ** സബ്ബസുത്തം ആഹച്ചഭാസിതം ജിനവചനമേവ കരോന്തോ.

ഭൂതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കളാരസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. **തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം** ജാതിസമുദാഗതം. **നിവത്തോതി** പുബ്ബേ വട്ടസോതസ്സ പടിസോതം ഗന്തും ആരദ്ധോ, തം അവിസഹന്തോ അനുസോതമേവ ഗച്ഛന്തോ, തതോ നിവത്തോ പരിക്ലേസവിധമേ അസംസട്ഠോ വിയുത്തോ ഹോതി. ഏത്ഥ ചേതനാതി വാ അസ്സാസോ. ഹീനായാവത്തനം നാമ കാമേസു സാപേക്ഖതായ, തത്ഥ ച നിരപേക്ഖതാ തതിയമഗ്ഗാധിഗമേനാതി ദസ്സേന്തോ **"തയോ മഗ്ഗേ"**തിആദിമാഹ. **സാവകപാരമീഞാണം** ഥേരസ്സ അരഹത്താധിഗമേന നിപ്ഫന്നം, തസ്മാ തസ്സ തം ഉപരിമകോടിയാ അസ്സാസോ വുത്തോ. **ഉഗ്ഘാടിതാ**തി വിവടാ, വൂപസമിതാതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി അരഹത്തപ്പത്തിയം. **വിചികിച്ഛാഭാവ**ന്തി നിബ്ബേമതികതം.

ന ഏവം ബ്യാകതാതി "ഖീണാ ജാതീ"തിആദികാ ഏവം ഉത്താനകം ന ബ്യാകതാ, പരിയായേന പന ബ്യാകതാ. **കേനചീ**തി കേനചിപി കാരണേന. **ഏവം** ഉത്താനകം **ബ്യാകരിസ്സതി**.

തസ്സ പച്ചയസ്സ ഖയാതി തസ്സ കമ്മഭവസങ്ഖാതസ്സ പച്ചയസ്സ അവിജ്ജായ സഹകാരിതായം സങ്ഗഹിതസ്സ ഖയാ അനുപ്പാദാ നിരോധാ. **ഖീണസ്മി**ന്തി ഖീണേ. അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുദ്ധേ **ജാതിയാ** യഥാവുത്തേ **പച്ചയേ. ജാതിസങ്ഖാതം ഫലം ഖീണം** അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതന്തി. **വിദിതം** ഞാതം. ആജാനാതി ചതുസച്ചം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി ഞാതം അനതിക്കമിത്വാവ പടിവിജ്ഝതീതി **അഞ്ഞാ** അഗ്ഗമഗ്ഗോ. തദുപചാരേന അഗ്ഗഫലം ഇധ "അഞ്ഞാ" നാമ. **പച്ചയോ**തി ഭവൂപപത്തിയാ പച്ചയോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ.

മേതി മയാ. **അഞ്ഞാസി** ആകാരഗ്ഗഹണേന ചിത്താചാരം ജാനാതി. **തേനാ**തി ഭഗവതാ. **ബ്യാകരണം അനുമോദിതം** പഞ്ഹബ്യാകരണസ്സ വിസയകതഭാവതോ.

അയമസ്സ വിസയോതി അയം വേദനാ അസ്സ സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ സവിസയോ തത്ഥ വിസയഭാവേന പവത്തത്താ. **കിഞ്ചാപീ**തി കിഞ്ചാപി സുഖാ വേദനാ ഠിതിസുഖാ ദുക്ഖാ വേദനാ വിപരിണാമസുഖാ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ ഞാണസുഖാ. **വിപരിണാമകോടിയാ**തി അനിച്ചഭാവേന **സബ്ബാവ** വേദനാ **ദുക്ഖാ നാമ** . സുഖപടിക്ഖേപതോപി ഹി സുഖപീതിയാ ഫരണതായ സുഖാതി തിക്ഖമത്തേന വിപരിണാമദുക്ഖാതി വിപരിണാമതോ അഭാവാധിഗമേന സുഖനിരോധക്ഖണമത്തേന. തഥാ ഹി വുത്തം **പപഞ്ചസൂദനിയം** "സുഖായ വേദനായ അത്ഥിഭാവോ സുഖ"ന്തി. സുഖകാമോ ദുക്ഖം തിതിക്ഖതി. അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനഞ്ഹി സുഖവേദനുപരമോ ദുക്ഖതോ ഉപട്ഠാതി, തസ്മായമത്ഥോ വിയോഗേന ദീപേതബ്ബോ. "ദുക്ഖാ വിപരിണാമസുഖാ"തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തഥാചാഹ **പപഞ്ചസൂദനിയം** "ദുക്ഖായ വേദനായ നത്ഥിഭാവോ സുഖ"ന്തി. ദുക്ഖവേദനുപരമോ ഹി വുത്താനം സുഖതോ ഉപട്ഠാതി ഏവാതി വദന്തി. തസ്സ യോഗസ്സ വൂപസമേന "അഹോ സുഖം ജാത"ന്തി മജ്ഝത്തവേദനായ ജാനനഭാവോ യാഥാവതോ അവബുജ്ഝനം സുഖം. അദുക്ഖമസുഖാപി വേദനാ വിജാനന്തസ്സ സുഖം ഹോതി തസ്സ സുഖുമതായ വിഞ്ഞേയ്യഭാവതോ. യഥാ രൂപാരൂപധമ്മാനം സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച സമ്മദേവ അവബോധോ പരമം സുഖം. തേനാഹ -

"യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪);

അഞ്ഞാണദുക്ഖാതി അജാനനഭാവോ അദുക്ഖമസുഖാവേദനായ ദുക്ഖം. സമ്മാ വിഭാഗജാനനസഭാവോ ഞാണസ്സ സമ്ഭവോ. ഞാണസമ്പയുത്താ ഹി ഞാണൂപനിസ്സയാ അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ പസത്ഥാകാരാ, യതോ സാ ഇട്ഠാ ചേവ ഇട്ഠഫലാ ചാതി. അജാനനഭാവോതി എത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. "ദുക്ഖന്തി വിദിതോ"തി പാളി, അട്ഠകഥായം പന വിദിതന്തി പദുദ്ധാരോ കതോ, തം അത്ഥദസ്സനമത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വേദനാപരിച്ഛേദജാനനേതി "തിസ്സോ ഇമാ വേദനാ"തി എവം പരിച്ഛേദതോ ജാനനേ. **അഞ്ഞാസീ**തി കദാ അഞ്ഞാസി? ഇമസ്മിം ദേസനാകാലേതി വദന്തി, പടിവേധകാലേതി പന യുത്തം. യഥാപടിവിദ്ധാ ഹി വേദനാ ഇധ ഥേരേന ദേസിതാതി. **ഇമിനാ കാരണേനാ**തി "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ"ന്തി വേദനാനം അനിച്ചതായ ദുക്ഖഭാവജാനനസങ്ഖാതേന കാരണേന. തംനിമിത്തം ഹിസ്സ വേദനാസു തണ്ഹാ ന ഉപ്പജ്ജതി. **അതിപ്പപഞ്ചോ**തി അതിവിത്ഥാരോ. **ദുക്ഖസ്മിം** അന്തോഗധം ദുക്ഖപരിയാപന്നത്താ. **ദുക്ഖ**ന്തി സബ്ബം വേദയിതം ദുക്ഖം സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ. **ഞാതമത്തേ**തി യാഥാവതോ അവബുജ്ഝനമത്തേ. **തണ്ഹാ ന തിട്ഠതീ**തി ന സന്തിട്ഠതി നപ്പവത്തതി.

കഥം വിമോക്ഖാതി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദേസു വിമുത്താ. ഹേതുമ്ഹി ചേതം നിസ്സക്കവചനന്തി ഹേതുഅത്ഥേന കരണവചനേന അത്ഥമാഹ **"കതരേന വിമോക്ഖേനാ"**തി. കരണത്ഥേപി വാ എതം നിസ്സക്കവചനന്തി തഥാ വുത്തം. **അഭിനിവേസോ**തി വിപസ്സനാരമ്ഭോ. **ബഹിദ്ധാധമ്മാപി ദട്ഠബ്ബായേവ** സബ്ബസ്സപി പരിഞ്ഞേയ്യസ്സ പരിജാനിതബ്ബതോ. **ഞാണം** പവത്തേത്വാ. **തേ**തി അജ്ഝത്തസങ്ഖാരേ. **വവത്ഥപേത്വാ**തി സലക്ഖണതോ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ. **ബഹിദ്ധാ ഓതാരേതീ**തി ബഹിദ്ധാസങ്ഖാരേസു ഞാണം ഓതാരേതി. **അജ്ഝത്തം ഓതാരേതീ**തി അജ്ഝത്തസങ്ഖാരേ സമ്മസതി. **തത്ര** തസ്മിം ചതുക്കേ. **തേസം വവത്ഥാനകാലേ**തി തേസം അജ്ഝത്തസങ്ഖാരാനം വിപസ്സനാകാലേ.

സബ്ബുപാദാനക്ഖയാതി സബ്ബസോ ഉപാദാനാനം ഖയാ. കാമം ദിട്ഠിസീലബ്ബതഅത്തവാദുപാദാനാനി പഠമമഗ്ഗേനേവ ഖീയന്തി, കാമുപാദാനം പന അഗ്ഗമഗ്ഗേനാതി തസ്സ വസേന "സബ്ബുപാദാനക്ഖയാ"തി വദന്തോ ഥേരോ അത്തനോ അരഹത്തപത്തിം ബ്യാകരോതി. തേനാഹ **"ആസവാ നാനുസ്സവന്തീ"**തി. **സതോ**തി ഇമിനാ സതിവേപുല്ലപ്പത്തിം ദസ്സേതി. **ചക്ഖുതോ രൂപേ സവന്തീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിയം തദനുഗതമനോവിഞ്ഞാണവീഥിയഞ്ച രൂപാരമ്മണാ ആസവാ പവത്തന്തീതി. കിഞ്ചാപി തത്ഥ കുസലാദീനമ്പി പവത്തി അത്ഥി, കാമാസവാദയോ എവ വണതോ യൂസം വിയ പഗ്ഘരണകഅസുചിഭാവേന സന്ദന്തി, തഥാ സേസവാരേസു. തേനാഹ **"എവ"**ന്തിആദി, തസ്മാ തേ എവ "ആസവാ"തി വുച്ചന്തി. തത്ഥ ഹി പഗ്ഘരണകഅസുചിമ്ഹി നിരുള്ഹോ ആസവസദ്ദോ. "അത്താനം നാവജാനാമീ"തി വുത്തത്താ **"ഓമാനപഹാനം കഥിത"**ന്തി ആഹ. തേന ആസവേസു സമുദായുപലക്ഖണം കഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി സേയ്യമാനാദിപ്പഹാനേന വിനാ ഹീനമാനംയേവ പജഹതി. **പജാനനാ**തി "നാപരം ഇത്ഥത്തായാ"തി വുത്തപജാനനസമ്പന്നോ ഹോതീതി.

സരൂപഭേദതോപീതി "ചത്താരോ"തി എവം പരിമാണപരിച്ഛേദതോപി. ഇദം ഭഗവാ ദസ്സേന്തോ ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **ഇദ**ന്തി ച "അയമ്പി ഖോ"തിആദിവചനം സന്ധായാഹ.

അസമ്ഭിന്നായ എവാതി യഥാനിസിന്നായ എവ, അവുട്ഠിതായ എവാതി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗലഥോമനത്ഥ**ന്തി ദേസനാകുസലാനം ആനന്ദത്ഥേരാദീനം പുഗ്ഗലാനം പസംസനത്ഥം ഉക്കംസനത്ഥം. **ധമ്മഥോമനത്ഥ**ന്തി പടിപത്തിധമ്മസ്സ പസംസനത്ഥം. **തേപീ**തി

ആനന്ദത്ഥേരാദയോ ഭിക്ഖൂപി. **ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാ** ഭിക്ഖൂ. **അത്ഥേ**തി സീലാദിഅത്ഥേ. **ധമ്മേ**തി പാളിധമ്മേ.

അസ്സാതി ഭഗവതോ. **ആനുഭാവം കരിസ്സതി** "ദിവസഞ്ചേപി ഭഗവാ"തിആദിനാ. **നന്തി** സാരിപുത്തത്ഥേരം. **അഹമ്പി തഥേവ ഥോമേസ്സാമി** "സാ ഹി ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ. **ഏവം ചിന്തേസീ**തി ഏവം വക്ഖമാനേന ധമ്മദായാദദേസനായ ചിന്തിതാകാരേന ചിന്തേസി. തേനാഹ **"യഥാ"**തിആദി. **ഏകജ്ഝാസയായാ**തി സമാനാധിപ്പായായ. **മതിയാ**തി പഞ്ഞായ. **അയം ദേസനാ അഗ്ഗാ**തി ഭഗവാ ധമ്മസേനാപതിം ഗുണതോ ഏവം പഗ്ഗണ്ഹാതീതി കത്വാ വുത്തം.

പകാസേത്വാതി ഗുണതോ പാകടം പഞ്ഞാതം കത്വാ സബ്ബസാവകേഹി സേട്ഠഭാവേ **ഠപേതുകാമോ. ചിത്തഗതിയാ** ചിത്തവസേന കായസ്സ പരിണാമനേന "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി കായസമാനഗതികത്താധിട്ഠാനേന. കഥം പന കായോ ദന്ധപ്പവത്തികോ ലഹുപരിവത്തേന ചിത്തേന സമാനഗതികോ ഹോതീതി? ന സബ്ബഥാ സമാനഗതികോ. യഥേവ ഹി കായവസേന ചിത്തവിപരിണാമനേ ചിത്തം സബ്ബഥാ കായേന സമാനഗതികം ഹോതി. ന ഹി തദാ ചിത്തം സഭാവസിദ്ധേന അത്തനോ ഖണേന അവത്തിത്വാ ദന്ധവുത്തികസ്സ രൂപധമ്മസ്സ ഖണേന വത്തിതും സക്കോതി, "ഇദം ചിത്തം അയം കായോ വിയ ഹോതൂ"തി പനാധിട്ഠാനേന ദന്ധഗതികസ്സ കായസ്സ അനുവത്തനതോ യാവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി ഹോതി, താവ കായഗതിഅനുലോമേനേവ ഹുത്വാ സന്താനവസേന പവത്തമാനം ചിത്തം കായഗതിയാ പരിണാമിതം നാമ ഹോതി, ഏവം "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാനേന പഗേവ സുഖലഹുസഞ്ഞായ സമ്പാദിതത്താ അഭാവിതിദ്ധിപാദാനം വിയ ദന്ധം അവത്തിത്വാ യഥാ ലഹുകതിപയചിത്തവാരേഹേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി ഹോതി, ഏവം പവത്തരൂപതാ വിഞ്ഞായതീതി.

അധിപ്പായാനുരൂപമേവ തസ്സ ഭഗവതോ ഥോമനായ കതത്താ. **ഇദം നാമ** അത്ഥജാതം ഭഗവാ **പുച്ഛിസ്സതീ**തി പുബ്ബേ മയാ **അവിദിതം** അപസ്സം. **ആസയജാനനത്ഥ**ന്തി "ഏവം ബ്യാകരോന്തേന സത്ഥു അജ്ഝാസയോ ഗഹിതോ ഹോതീ"തി ഏവം സത്ഥു അജ്ഝാസയജാനനത്ഥം. **ദുതിയം പഞ്ഹം പുച്ഛന്തോ** ഭഗവാ **പഠമം പഞ്ഹം അനുമോദി** ദുതിയം പഞ്ഹം പുച്ഛന്തേനേവ പഠമപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനസ്സ സമ്പടിച്ഛിതഭാവതോ.

ഏതം അഹോസീതി ഏതം പരിവിതക്കനം അഹോസി. **അസ്സാ**തി കളാരഖത്തിയസ്സ ഭിക്ഖുനോ. ധമ്മേ ദഹതീതി **ധമ്മധാതു,** സാവകപാരമീഞാണം, സാവകവിസയേ ധമ്മേ ദഹതി യാഥാവതോ അജ്ജിതേ കത്വാ ഠപേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ധമ്മധാതൂ"**തിആദി. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗതികമേവ** വിസയേ. **ഗോചരധമ്മേ**തി ഗോചരഭൂതേ ഞേയ്യധമ്മേ.

കളാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഞാണവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൩൩. ഞാണമേവ ഞാണവത്ഥു സമ്പത്തീനം കാരണഭാവതോ. **ചതൂസൂ**തി ചതുസച്ചസ്സ ബോധനവസേന വുത്തേസു ചതൂസു ഞാണേസു. **പഠമ**ന്തി "ജരാമരണേ ഞാണ"ന്തി ഏവം വുത്തം ഞാണം, യേന ധാരണപരിചയമനസികാരവസേന പവത്തം സബ്ബം ഗണ്ഹി. സന്നിചയഞാണമയം **സവനമയം** നാമമത്ഥേവ വേദിതബ്ബം. സഭാവതോ പച്ചയതോ ചസ്സ പരിഗ്ഗണ്ഹനഞാണം **സമ്മസനഞാണം**ത്ഥേവ വേദിതബ്ബം. ജരാമരണസീസേന ചേത്ഥ ജരാമരണവന്തോവ ധമ്മാ ഗഹിതാ. **പടിവേധഞാണ**ന്തി അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝനഞാണം. **ഇമിനാ ധമ്മേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം.

ഇമസ്സ ഹി ധമ്മസ്സ അധിഗമഹേതു അയം അരിയോ അതീതാനാഗതേ നയേനപി ചതുസച്ചധമ്മേ അഭിസമ്ബുജ്ഝതി. മഗ്ഗഞാണമേവ പന അതീതാനാഗതേ നയനസദിസം കത്വാ ദസ്സേതും **"മഗ്ഗഞാണധമ്മേന വാ"**തി ദുതിയവികപ്പോ വുത്തോ. ഏവഞ്ഹി "അകാലിക"ന്തി സമത്ഥിതം ഹോതി.

ഞാണചക്ഖുനാ ദിട്ഠേനാതി ധമ്മചക്ഖുഭൂതേന ഞാണചക്ഖുനാ അസമ്മോഹപടിവേധവസേന പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠേന. **പഞ്ഞായ വിദിതേനാ**തി മഗ്ഗപഞ്ഞായ തഥേവ വിദിതേന. യസ്മാ തഥാ ദിട്ഠം വിദിതം സബ്ബസോ പത്തം മഹാഉപായോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"പരിയോഗാള്ഹേനാ"**തി. **ദിട്ഠേനാ**തി വാ ദസ്സനേന, ധമ്മം പസ്സിത്വാ ഠിതേനാതി അത്ഥോ. **വിദിതേനാ**തി ചത്താരി സച്ചാനി വിദിത്വാ പാകടാനി കത്വാ ഠിതേന. **അകാലികേനാ**തി ന കാലന്തരവിപാകദായിനാ. **പത്തേനാ**തി ചത്താരി സച്ചാനി പത്വാ ഠിതത്താ ധമ്മം പത്തേന. **പരിയോഗാള്ഹേനാ**തി ചതുസച്ചധമ്മേ പരിയോഗാഹിത്വാ ഠിതേന. **അതീതാനാഗതേ നയം നേതീ**തി അതീതേ ച അനാഗതേ ച നയം നേതി ഹരതി പേസേതി. ഇദം പന പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ കിച്ചം, സത്ഥാരാ പന മഗ്ഗഞാണം അതീതാനാഗതേ നയനസദിസം കതം തംമൂലകത്താ. അതീതമഗ്ഗസ്സ ഹി പച്ചവേക്ഖണം നാമ ഹോതി, തസ്മാ മഗ്ഗഞാണം നയനസദിസം കതം നാമ ഹോതി, പച്ചവേക്ഖണഞാണേന പന നയം നേതി. തേനാഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. യഥാ പന തേന നയം നേതി. തം ആകാരം ദസ്സേതും **"യേ ഖോ കേചീ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച നയനുപ്പാദനം നയഞാണസ്സേവ പവത്തിവിസേസോ. തേന വുത്തം "പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ കിച്ച"ന്തി. കിഞ്ചാപി "ഇമിനാതി മഗ്ഗഞാണധമ്മേന വാ"തി വുത്തം, ദുവിധം പന മഗ്ഗഫലഞാണം സമ്മസനഞാണപച്ചവേക്ഖണായ മൂലകാരണം, ന നയനസ്സാതി ദുവിധേന ഞാണധമ്മേനാതി ന ന യുജ്ജതി. തഥാ ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാതത്താ മഗ്ഗഫലസങ്ഖാതസ്സ വാ ധമ്മസ്സ സച്ചപടിവേധസമ്പയോഗം ഗതത്താ "നയനം ഹോതൂ"തി തേന "ഇമിനാ ധമ്മേനാ"തി ഞാണസ്സ വിസയഭാവേന ഞാണസമ്പയോഗേന തദഞാതേനാതി ച അത്ഥോ ന ന യുജ്ജതി. **അനുഅയേ**തി ധമ്മഞാണസ്സ അനുരൂപവസേന അയേ ബുജ്ഝനഞാണേ ദിട്ഠാനം അദിട്ഠാനയനതോ അദിട്ഠസ്സ ദിട്ഠതായ ഞാപനതോ ച. തേനാഹ **"ധമ്മഞാണസ്സ അനുഗമനേ ഞാണ"**ന്തി. **ഖീണാസവസ്സ സേക്ഖഭൂമി** നാമ അഗ്ഗമഗ്ഗക്ഖണോ . കസ്മാ പനേതം ഏവം വുത്തന്തി ചേ? "ഏവം ജരാമരണം പജാനാതീ"തിആദിനാ വത്തമാനവസേന ദേസനായ പവത്തത്താ.

ഞാണവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ദുതിയഞാണവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൩൪. സത്തരീതി ത-കാരസ്സ ര-കാരാദേസം വുത്തം. സത്തതിസദ്ദേന വാ സമാനത്ഥോ സത്തരിസദ്ദോ. ബ്യഞ്ജനരുചിവസേന ബ്യഞ്ജനം ഭണന്തീതി **ബ്യഞ്ജനഭാണകാ**. തേനാഹ "ബഹുബ്യഞ്ജനം കത്വാ"തിആദി. തിട്ഠതി തത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി ഠിതി, പച്ചുപ്പന്നലക്ഖണസ്സ ധമ്മസ്സ ഠിതി ധമ്മട്ഠിതി. അഥ വാ ധമ്മോതി കാരണം, പച്ചയോതി അത്ഥോ. ധമ്മസ്സ യോ ഠിതിസഭാവോ, സോവ ധമ്മതോ അഞ്ഞോ നത്ഥീതി ധമ്മട്ഠിതി, പച്ചയോ. തത്ഥ ഞാണം **ധമ്മട്ഠിതിഞാണം**. തേനാഹ ആയസ്മാ ധമ്മസേനാപതി - "പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൪). തഥാ ചാഹ **"പച്ചയാകാരേ ഞാണ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ധമ്മാന**ന്തി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം. **പവത്തിട്ഠിതികാരണത്താ**തി പവത്തിസങ്ഖാതായ ഠിതിയാ കാരണത്താ. "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തിആദിനാ അദ്ധത്തയേ അന്വയബ്യതിരേകവസേന പവത്തിയാ **ഛബ്ബിധസ്സ ഞാണസ്സ. ഖയോ** നാമ വിനാസോ, സോവ ഭേദോതി. **വിരജ്ജനം** പലുജ്ജനം. **നിരുജ്ഝനം** അന്തരധാനം. **ഏകേകസ്മി**ന്തി ജരാമരണാദീസു ഏകേകസ്മിം. പുബ്ബേ "യഥാഭൂതഞാണ"ന്തി തരുണവിപസ്സനം ആഹ.

തസ്മാ ഇധാപി ധമ്മട്ഠിതിഞാണം വിപസ്സനാതി ഗഹേത്വാ **"വിപസ്സനാപടിവിപസ്സനാ കഥിതാ"**തി വുത്തം.

ദുതിയഞാണവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അവിജ്ജാപച്ചയസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. **ദേസനം ഓസാപേസീ**തി യഥാരദ്ധകഥം ഠപേസി. തത്ഥ നിസിന്നസ്സ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ലദ്ധിയാ ഭിന്ദനവസേന ഉപരി കഥേതുകാമോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി ദേസനാവാരം പച്ഛിന്ദാപേത്വാ പുച്ഛിതും സമത്ഥോ നാമ കോചി നത്ഥി. തേനാഹ **"ദിട്ഠിഗതികസ്സ ഓകാസദാനത്ഥ"**ന്തി. **ദുപ്പഞ്ഹോ ഏസോ** സത്തൂപലദ്ധിയാ പുച്ഛിതത്താ. **സത്തൂപലദ്ധിവാദപദേനാ**തി "സത്തോ ജീവോ ഉപലബ്ഭതീ"തി ഏവം പവത്തദിട്ഠിദീപകപദവസേന. വദന്തി ഏതേനാതി **വാദോ**. ദിട്ഠി-സദ്ദോ പന ദ്വയസങ്ഗഹിതോ, ബ്രഹ്മചരിയവാസോ പന പരമത്ഥതോ അരിയമഗ്ഗഭാവനാതി ആഹ **"അരിയമഗ്ഗവാസോ"**തി. **അയം ദിട്ഠീ**തി അനഞ്ഞേ സരീരജീവാതി ദിട്ഠി. "ജീവോ"തി ച ജീവിതമേവ വദന്തി. **വട്ട**ന്തി ദുവിധം വട്ടം. **നിരോധേന്തോ**തി അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തോ. **സമുച്ഛിന്ദന്തോ**തി അപ്പവത്തിയം പാപനേന ഉപച്ഛിന്ദന്തോ. തദേതം മഗ്ഗേന നിരോധേതബ്ബം വട്ടം നിരുജ്ഝതീതി യോജനാ. "അയം സത്തോ വിനാസം അഭാവം പത്വാ സബ്ബസോ ഉച്ഛിജ്ജതീ"തി ഏവം ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ ഗഹിതാകാരസ്സ **സമ്ഭവേ** സച്ചഭാവേ **സതി. ന ഹോതീ**തി സാത്ഥകോ ന ഹോതി.

ഗച്ഛതീതി സരീരതോ നിക്ഖമിത്വാ ഗച്ഛതി. **വിവട്ടേന്തോ**തി അപ്പവത്തിം കരോന്തോതി അത്ഥോ. **വിവട്ടേതും ന സക്കോതി** നിച്ചസ്സ അപ്പവത്തിം പാപേതും അസക്കുണേയ്യത്താ. മിച്ഛാദിട്ഠി സമ്മാദിട്ഠിം വിജ്ഝതി അസമാഹിതപുഗ്ഗലസേവനവസേന തഥാ പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന ച പജഹിതബ്ബാപജഹനവസേന സമ്മാദിട്ഠിം വിജ്ഝതി. **വിസൂകമിവാ**തി കണ്ഡകോ വിയ. ന കേവലം അനനുവത്തകോവ, അഥ ഖോ വിരോധോപി "നിച്ച"ന്തിആദിനാ പവത്തനധമ്മതായ വിഞ്ഞാപനതോ. വിരൂപം ബീഭച്ഛം ഫന്ദിതം **വിപ്ഫന്ദിതം**. പണ്ണപുപ്ഫഫലപല്ലവാനം അവത്ഥുഭൂതോ താലോ ഏവ താലാവത്ഥു "അസിവേ സിവാ"തി വോഹാരോ വിയ. കേചി പന "താലവത്ഥുകതാനീ"തി പഠന്തി, അവത്ഥുഭൂതതായ താലോ വിയ കതാനീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"മത്ഥകച്ഛിന്നതാലോ വിയാ"**തി. **അനുഅഭാവ**ന്തി വിനാസം.

അവിജ്ജാപച്ചയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദുതിയഅവിജ്ജാപച്ചയസുത്തവണ്ണനാ

൩൬. **ഇതി വാ**തി ഏവം വാ. ജരാമരണസ്സ ചേവ ജരാമരണസാമികസ്സ ച ഖണവസേന **യോ വദേയ്യ. അവിസാരദധാതുകോ** പുച്ഛിതും അച്ഛേകതായ മങ്കുഭാവേന ജാതോ. തേനാഹ **"പുച്ഛിതും ന സക്കോതീ"**തി.

ദുതിയഅവിജ്ജാപച്ചയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നതുമ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. **ന തുമ്ഹാക**ന്തി കായസ്സ അനത്തനിയഭാവദസ്സനമേവ പനേതന്തി യാ തസ്സ അനത്തനിയതാ, തം ദസ്സേതും **"അത്തനി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. യദി ന അത്തനിയം, പരകിയം നാമ സിയാതി, തമ്പി നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"നാപി അഞ്ഞേസ"**ന്തി ആഹ. **നയിദം പുരാണകമ്മമേവാ**തി "ഇദം കായോ"തി വുത്തസരീരം പുരാണകമ്മമേവ ന ഹോതി. ന ഹി കായോ വേദനാസഭാവോ. **പച്ചയവോഹാരേനാ**തി കാരണോപചാരേന. **അഭിസങ്ഖത**ന്തിആദി നപുംസകലിങ്ഗവചനം.

പുരിമലിങ്ഗസഭാഗതായാതി “പുരാണമിദം കമ്മ”ന്തി ഏവം വുത്തപുരിമനപുംസകലിങ്ഗസഭാഗതായ. അഞ്ഞമഞ്ഞാഭിമുഖേഹി സമേച്ച പച്ചയേഹി കതോ അഭിസങ്ഖതോതി ആഹ **“പച്ചയേഹി കതോതി ദട്ഠബ്ബോ”**തി. **അഭിസഞ്ചേതയിത**ന്തി തഥാ അഭിസങ്ഖതത്തസങ്ഖാതേന അഭിമുഖഭാവേന ചേതയിതം പകപ്പിതം, പവത്തിതന്തി അത്ഥോ. **ചേതനാവത്ഥുകോ**തി ചേതനാഹേതുകോ. **വേദനിയ**ന്തി വേദനായ ഹിതം വത്ഥാരമ്മണഭാവേന വേദനായ പച്ചയഭാവതോ. തേനാഹ **“വേദനിയവത്ഥൂ”**തി.

നതുമ്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ചേതനാസുത്തവണ്ണനാ

൩൮. യഞ്ചാതി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ അട്ഠാനേ. തേന ചേതനായ വിയ പകപ്പാനാനുസയാനമ്പി വിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാ വക്ഖമാനംയേവ അവിസിട്ഠം ആരമ്മണഭാവം ജോതേതി. കാമം തീസുപി പദേസു “പവത്തേതി”ഇച്ചേവ അത്ഥോ വുത്തോ, വത്തനത്ഥോ പന ചേതനാദീനം യഥാക്കമം ചേതയനപകപ്പനാനുസയനരൂപോ വിസിട്ഠട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ. **തേഭൂമകകുസലാകുസലചേതനാ ഗഹിതാ** കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയനിദ്ധാരണമേതന്തി. **തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പാ ഗഹിതാ** യഥാരഹന്തി അധിപ്പായോ. അട്ഠസുപി ഹി ലോഭസഹഗതചിത്തേസു തണ്ഹാകപ്പോ, തത്ഥ ചതൂസ്വേവ ദിട്ഠികപ്പോതി. കാമം അനുസയാ ലോകിയകുസലചേതനാസുപി അനുസേന്തിയേവ, അകുസലേസു പന പവത്തി പാകടാതി **“ദ്വാദസന്നം ചേതനാന”**ന്തി വുത്തം. **സഹജാതകോടിയാ**തി ഇദം പച്ചുപ്പന്നാപി കാമരാഗാദയോ അനുസയാവ വുച്ചന്തി തംസദിസതായാതി വുത്തം. ന ഹി കാലഭേദേന ലക്ഖണപ്പഭേദോ അത്ഥീതി. അനാഗതാ ഏവ ഹി കാമരാഗാദയോ നിപ്പരിയായതോ “അനുസയാ”തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. പച്ചയുപ്പന്നോ വട്ടതീതി ആഹ “ആരമ്മണം പച്ചയോ”തി. **കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതത്ഥ**ന്തി കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സേവ പവത്തിയാ. **തസ്മിം പച്ചയേ സതീ**തി തസ്മിം ചേതനാപകപ്പനാനുസയസഞ്ഞിതേ പച്ചയേ സതി **പതിട്ഠാ വിഞ്ഞാണസ്സ ഹോതി**. സന്താനേ ഫലദാനസമത്ഥതായേവ ഹോതീതി **“പതിട്ഠാ ഹോതി, തസ്മിം പതിട്ഠിതേ”**തി വുത്തം. സന്നിട്ഠാപകചേതനാവസേന **വിരുള്ഹേ**തി. പതിട്ഠിതേതി ഹി ഇമിനാ കമ്മസ്സ കതഭാവോ വുത്തോ, “വിരുള്ഹേ”തി ഇമിനാ ഉപചിതഭാവോ. തേനാഹ **“കമ്മം ജവാപേത്വാ”**തിആദി. തത്ഥ പുരേതരം ഉപ്പന്നാഹി കമ്മചേതനാഹി ലദ്ധപച്ചയത്താ ബലപ്പത്തായ സന്നിട്ഠാപകചേതനായ കമ്മവിഞ്ഞാണം ലദ്ധപതിട്ഠം വിരുള്ഹമൂലഞ്ച ഹോതീതി വുത്തം **“നിബ്ബത്തമൂലേ ജാതേ”**തി. തഥാ ഹി സന്നിട്ഠാപകചേതനാ വിപാകം ദേന്തം അനന്തരേ ജാതിവസേന ദേതി ഉപപജ്ജവേദനീയകമ്മന്തി.

തേഭൂമകചേതനായാതി തേഭൂമകകുസലാകുസലചേതനായ. **അപ്പവത്തനക്ഖണോ**തി ഇധ പവത്തനക്ഖണോ ജായമാനക്ഖണോ. ന ജായമാനക്ഖണോ **അപ്പവത്തനക്ഖണോ** ന കേവലം ഭങ്ഗക്ഖണോ അപ്പഹീനാനുസയസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **അപ്പഹീനകോടിയാ**തി അസമുച്ഛിന്നഭാവേന. തദിദം തേഭൂമകകുസലാകുസലചേതനാസു അപ്പവത്തമാനാസു അനുസയാനം സഹജാതകോടിആദിനാ പവത്തി നാമ നത്ഥി, വിപാകാദീസു അപ്പഹീനകോടിയാ പവത്തതി കരോന്തസ്സ അഭാവതോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. **അവാരിതത്താ**തി പടിപക്ഖേതി അവാരിതബ്ബത്താ. **പച്ചയോവ ഹോതി** വിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാ.

പഠമദുതിയവാരേഹി വട്ടം ദസ്സേത്വാ തതിയവാരേ **“നോ ചേ”**തിആദിനാ വിവട്ടം ദസ്സിതന്തി **“പഠമപദേ തേഭൂമകകുസലാകുസലചേതനാ നിവത്താ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നിവത്താ**തി അകരണതോ അപ്പവത്തിയാ അപഗതാ. തണ്ഹാദിട്ഠിയോ നിവത്താതി യോജനാ. **വുത്തപ്പകാരേസൂ**തി “തേഭൂമകവിപാകേസൂ”തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേസു.

ഏത്ഥാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ. ഏത്ഥ ചേതനാപകപ്പനാനം പവത്തനവസേന ധമ്മപരിച്ഛേദോ ദസ്സിതോതി "ചേതേതീതി തേഭൂമകകുസലാകുസലചേതനാ ഗഹിതാ"തിആദിനയോ ഇധേവ ഹോതീതി ദസ്സിതോ. **ചതസ്സോ**തി പടിഘദ്വയമോഹമൂലസമാഗതാ ചതസ്സോ അകുസലചേതനാ. **ചതൂസു അകുസലചേതനാസൂ**തി യഥാവുത്താസു ഏവ ചതൂസു അകുസലചേതനാസു, ഇതരാ പന "ന പകപ്പേതീ"തി ഇമിനാ പടിക്ഖേപേന നിവത്താതി. **സുത്തേ ആഗതം വാരേത്വാ**തി "നോ ച പകപ്പേതീ"തി ഏവം പടിക്ഖേപവസേന സുത്തേ ആഗതം വജ്ജേത്വാ. "ന പകപ്പേതീ"തി ഹി ഇമിനാ അട്ഠസു ലോഭസഹഗതചിത്തേസു സഹജാതകോടിയാ പവത്തഅനുസയോ നിവത്തിതോ തേസം ചിത്താനം അപ്പവത്തനതോ, തസ്മാ തം ഠാനം ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **പുരിമസദിസോവ** പുരിമനയേസു വുത്തനയേന ഗഹേതബ്ബോ ധമ്മപരിച്ഛേദത്താ.

തദപ്പതിട്ഠിതേതി സമാസഭാവതോ വിഭത്തിലോപോ, സന്ധിവസേന ദ-കാരാഗമോ, തസ്സ അപ്പതിട്ഠിതം തദപ്പതിട്ഠിതം, തസ്മിം തദപ്പതിട്ഠിതേതി ഏവമേത്ഥ സമാസപദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം തതിയവാരേ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ കിച്ചം കഥിതം സബ്ബസോ അനുസയനിബ്ബത്തിഭേദനതോ. **ഖീണാസവസ്സ കിച്ചകരണന്തിപി** വത്തും വട്ടതി സബ്ബസോ വേദനാദീനം പടിക്ഖേപഭാവതോ. **നവ ലോകുത്തരധമ്മാതിപി വത്തും വട്ടതി** മഗ്ഗപടിപാടിയാ അനുസയസമുഗ്ഘാടനതോ മഗ്ഗാനന്തരാനി ഫലാനി, തദുഭയാരമ്മണഞ്ച നിബ്ബാനന്തി. **വിഞ്ഞാണസ്സാ**തി കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ. പുനബ്ഭവസീസേന അനന്തരഭവസങ്ഗഹിതം നാമരൂപം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമേവ വാ ഗഹിതന്തി ആഹ **"പുനബ്ഭവസ്സ ച അന്തരേ ഏകോ സന്ധീ"**തി. **ഭവജാതീന**ന്തി ഏത്ഥ "ദുതിയഭവസ്സ തതിയഭവേ ജാതിയാ"തി ഏവം പരമ്പരവസേന ഗഹേതബ്ബം. ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിഗഹണേന പന നാനന്തരിയതോ കമ്മഭവോ ഗഹിതോ, ജാതിഹേതുഫലസിദ്ധിപേത്ഥ വുത്താ ഏവാതി വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ ച "നോ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ചേതേതി നോ ച പകപ്പേതി, അഥ ഖോ അനുസേതീ"തി ഏവം ഭഗവതാ ദുതിയനയേ പുബ്ബഭാഗേ ഭവനിബ്ബത്തകകുസലാകുസലായൂഹനം, പകപ്പനഞ്ച വിനാപി ഭവേസു ദിട്ഠാദീനവസ്സ യോഗിനോ അനുസയപച്ചയാ വിപസ്സനാചേതനാപി പടിസന്ധിജനകാ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം കുസലാകുസലസ്സ അപ്പവത്തി ചേപി, തദാ വിജ്ജമാനതേഭൂമകവിപാകാദിധമ്മേസു അപ്പഹീനകോടിയാ അനുസയിതകിലേസപ്പച്ചയാ ഭവവജ്ജസ്സ കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ പതിട്ഠിതതാ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥഞ്ച വുത്തോ. "ന ചേതേതി പകപ്പേതി അനുസേതീ"തി അയം നയോ ന ഗഹിതോ ചേതനം വിനാ പകപ്പനസ്സ അഭാവതോ.

ചേതനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദുതിയചേതനാസുത്തവണ്ണനാ

൩൯. വിഞ്ഞാണനാമരൂപാനം അന്തരേ ഏകോ സന്ധീതി ഹേതുഫലസന്ധി വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേന കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ. നാമരൂപം പന വിപാകനാമരൂപമേവാതി പാകടമേവ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദുതിയചേതനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. തതിയചേതനാസുത്തവണ്ണനാ

൪൦. രൂപാദീസു ഛസു ആരമ്മണേസു. തേന ചേത്ഥ ഭവത്തയം സങ്ഗണ്ഹാതി ഛളാരമ്മണപരിയാപന്നത്താ. തസ്സേവ ഭവത്തയസ്സ പത്ഥനാ പണിധാനാദിവസേന **നതി** നാമ. **ആഗതിമ്ഹി ഗതീ**തി പച്ചുപട്ഠാനവസേന അഭിമുഖം ഗതി പവത്തി ഏതസ്മാതി ആഗതി, കമ്മാദിനിമിത്തം. തസ്മിം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ഗതി

പവത്തി നിബ്ബത്തി ഹോതി. തേനാഹ **“ആഗതേ”**തിആദി. **ചുതൂപപാതോതി** ചവനം ചുതി, മരണം. ഉപപജ്ജനം നിബ്ബത്തി, ഉപപാതോ. ചുതിതോ ഉപപാതോ പുനരുപ്പാദോ. തേനാഹ **“ഏവം വിഞ്ഞാണസ്സാ”**തിആദി. **ഇതോതി** നിബ്ബത്തഭവതോ. **തത്ഥാതി** പുനബ്ഭവസങ്ഖാതേ ആയതിഭവേ. **ഏകോവ സന്ധീതി** ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി ഏവ കഥിതോ.

തതിയചേതനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കളാരഖത്തിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഗഹപതിവഗ്ഗോ

൧. പഞ്ചവേരഭയസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. യതോതി യസ്മിം കാലേ. അയഞ്ഹി **തോ**-സദ്ദോ ദാ-സദ്ദോ വിയ ഇധ കാലവിസയോ. തേനാഹ **“യദാ”**തി. **ഭയവേരചേതനായോതി** ഭായിതബ്ബട്ഠേന ഭയം, വേരപസവനട്ഠേന വേരന്തി ച ലദ്ധനാമാ ചേതനായോ. പാണാതിപാതാദയോ ഹി യസ്സ പവത്തന്തി, യഞ്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തിയന്തി, ഉഭയേ സഭയഭേരവാതി തേ ഏവ ഭായിതബ്ബഭയവേരജനകാവാതി. സോതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ആദിതോ പട്ഠായ പടിപത്തിഅധിഗമോ സോതാപത്തി , തദത്ഥായ തത്ഥ പതിട്ഠിതസ്സ ച അങ്ഗാനി **സോതാപത്തിയങ്ഗാനി,** തദുഭയം സന്ധായാഹ **“ദുവിധം സോതാപത്തിയാ അങ്ഗ”**ന്തി, സോതാപത്തിഅത്ഥം അങ്ഗന്തി അത്ഥോ. **യം പുബ്ബഭാഗേതി** യം സയം സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലപടിലാഭതോ പുബ്ബഭാഗേ തദത്ഥായ സംവത്തതി. കിം പന തന്തി ആഹ “സപ്പുരിസസംസേവോ”തിആദി. സപ്പുരിസാനം ബുദ്ധാദീനം അരിയഞാണസഞ്ഞാണജാതാ പയിരുപാസനാ, **സദ്ധമ്മസ്സവനം** ചതുസച്ചധമ്മസ്സവനം, യോനിസോ ഉപായേന അനിച്ചാദിതോ മനസി കരണം **യോനിസോ മനസികാരോ,** ഉസ്സുക്കാപേന്തേന ധമ്മസ്സ നിബ്ബാനസ്സ അനുധമ്മപടിപജ്ജനം **ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീതി** ഏതാനി സോതാപത്തിയാ അങ്ഗാനി. അട്ഠകഥായം പന സോതാപത്തിഅങ്ഗന്തി പദം അപേക്ഖിത്വാ **“ഏവം ആഗത”**ന്തി വുത്തം. **ഠിതസ്സ** പുഗ്ഗലസ്സ **അങ്ഗം**. സോതാപന്നോ അങ്ഗീയതി ഞായതി ഏതേനാതി **സോതാപന്നസ്സ അങ്ഗന്തി**പി വുച്ചതി. **ഇദം** പച്ഛാ വുത്തം അങ്ഗം. ദോസേഹി ആരകാതി **അരിയോതി** ആഹ **“നിദ്ദോസോ”**തി. കഥം അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോതിആദിനാ കേനചിപി അനുപാരമ്ഭിയത്താ **നിരുപാരമ്ഭോ**. ഞാണം സന്ധായ “നിദ്ദോസോ”തി വുത്തം, പടിച്ചസമുപ്പാദം സന്ധായ “നിരുപാരമ്ഭോ”തി വദന്തി. ഉഭയമ്പി പന സന്ധായ ഉഭയം വുത്തന്തി അപരേ. **പടിച്ചസമുപ്പാദോ** ഏത്ഥ അധിപ്പേതോ. തഥാ ഹി വുത്തം **“അപരാപരം ഉപ്പന്നായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായാ”**തി. ന ഹി മഗ്ഗഞാണം വിപസ്സനാപഞ്ഞാതി. സമ്മാ ഉപായത്താ തസ്സ പടിച്ചസമുപ്പന്നേ യാഥാവതോ ഞായതീതി **ഞായോ,** പടിച്ചസമുപ്പാദോ. ഞാണം പന ഞായതി സോ ഏതേനാതി **ഞായോ**.

തത്ഥാതി നിരയേ. **മഗ്ഗസോതന്തി** മഗ്ഗസ്സ സോതം. **ആപന്നോതി** അധിഗതോ. അപായേസു ഉപ്പജ്ജനസങ്ഖാതോ വിനിപാതധമ്മോ ഏതസ്സാതി വിനിപാതധമ്മോ, ന വിനിപാതധമ്മോ **അവിനിപാതധമ്മോ**. പരം അയനന്തി അതിവിയ സവിസയേ അയിതബ്ബം ബുജ്ഝിതബ്ബം. യേസഞ്ഹി ധാതൂനം ഗതിഅത്ഥോ, ബുദ്ധിപി തേസം അത്ഥോ. തേനാഹ **“അവസ്സം അഭിസമ്ബുജ്ഝനകോ”**തി.

പാണാതിപാതകമ്മകാരണാതി പാണാതിപാതസങ്ഖാതസ്സ പാപകമ്മസ്സ കരണഹേതു. **വേരം** വുച്ചതി വിരോധോ, തദേവ ഭായിതബ്ബതോ **ഭയന്തി** ആഹ **“ഭയം വേരന്തി അത്ഥതോ ഏക”**ന്തി. **ഇദം ബാഹിരം വേരം നാമ** തസ്സ വേരസ്സ മൂലഭൂതതോ വേരകാരപുഗ്ഗലതോ ബഹിഭാവത്താ. തേനേവ ഹി തസ്സ വേരകാരപുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പന്നം

വേരം സന്ധായ **“ഇദം അജ്ഝത്തികവേരം നാമാ”**തി വുത്തം, തന്നിസ്സിതസ്സ വേരസ്സ മൂലഭൂതാ വേരകാരപുഗ്ഗലചേതനാ ഉപ്പജ്ജതി പഹരിതും അസമത്ഥസ്സപീതി അധിപ്പായോ. ന ഹി നേരയികാ നിരയപാലേസു പടിപഹരിതും സക്കോന്തി. **നിരയപാലസ്സ ചേതനാ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏതേന “അത്ഥി നിരയേ നിരയപാലാ”തി ദസ്സേതി. **യം പനേതം ബാഹിരവേര**ന്തി യമിദം ദിട്ഠധമ്മികം സമ്പരായികഞ്ച ബാഹിരം വേരം. **പുഗ്ഗലവേരന്തി വുത്തം** അത്തകിച്ചം സാധേതും അസക്കോന്തോ കേവലം പരപുഗ്ഗലേ ഉപ്പന്നമത്തം വേരന്തി കത്വാ. **അത്ഥതോ ഏകമേവ** “ചേതസിക”ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തത്താ. **സേസപദേസൂ**തി “അദിന്നാദാനപച്ചയാ”തിആദിനാ ആഗതേസു സേസകോട്ഠാസേസു. **അത്ഥോ ഭഗ്ഗോ**തി അത്ഥോ ധംസിതോ . **അധിഗതേനാ**തി മഗ്ഗേന അധിഗതേന. “അഭിഗതേനാ”തിപി പാഠോ, അധിവുത്ഥേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“അചലപ്പസാദേനാ”**തി.

പഞ്ചവേരഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയപഞ്ചവേരഭയസുത്തവണ്ണനാ

൪൨. **ഭിക്ഖൂനം കഥിതഭാവമത്തമേവ വിസേസോ**തി ഏതേന യാ സത്ഥാരാ ഏകച്ചാനം ദേസിതദേസനാ, പുന തദഞ്ഞേസം വേനേയ്യദമകുസലേന കാലന്തരേ തേനേവ ദേസിതാ, സാ ധമ്മസംഗാഹകേഹി “മാ നോ സത്ഥുദേസനാ സമ്പടിഗ്ഗഹം വിനാ നസ്സതൂ”തി വിസും സങ്ഗഹം ആരോപിതാതി ദസ്സേതി.

ദുതിയപഞ്ചവേരഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൪൩. സമുദയനം **സമുദയോ,** സമുദേതി ഏതമ്ഹാതി **സമുദയോ,** ഏവം ഉഭിന്നം സമുദയാനമത്ഥതോപി ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചയാവ **പച്ചയസമുദയോ**. ആരദ്ധവിപസ്സകോ “ഇമഞ്ച ഇമഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിം പടിച്ച ഇമേ ധമ്മാ ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി പസ്സന്തോ **“പച്ചയസമുദയം പസ്സന്തോപി ഭിക്ഖു ഖണികസമുദയം പസ്സതീ”**തി വുത്തോ പച്ചയദസ്സനമുഖേന നിബ്ബത്തിക്ഖണസ്സ ദസ്സനതോ. സോ പന ഖണേ ഖണേ സങ്ഖാരാനം നിബ്ബത്തിം പസ്സിതും ആരദ്ധോ “ഇമേഹി നാമ പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തതീ”തി പസ്സതി. “സോ ഖണികസമുദയം പസ്സന്തോ പച്ചയം പസ്സതീ”തി വദന്തി. യസ്മാ പന പച്ചയതോ സങ്ഖാരാനം ഉദയം പസ്സന്തോ ഖണതോ തേസം ഉദയദസ്സനം ഹോതി, ഖണതോ ഏതേസം ഉദയം പസ്സതോ പഗേവ പച്ചയാനം സുഗ്ഗഹിതത്താ പച്ചയതോ ദസ്സനം സുഖേന ഇജ്ഝതി, തസ്മാ വുത്തം **“പച്ചയസമുദയം പസ്സന്തോപീ”**തിആദി. അത്ഥങ്ഗമദസ്സനേപി ഏസേവ നയോ. **അച്ചന്തത്ഥങ്ഗമോ**തി അപ്പവത്തി നിരോധോ നിബ്ബാനന്തി. **ഭേദത്ഥങ്ഗമോ**തി ഖണികനിരോധോ. തദുഭയം പുബ്ബഭാഗേ ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാദിവസേന പസ്സന്തോ അഞ്ഞതരസ്സ ദസ്സനേ ഇതരദസ്സനമ്പി സിദ്ധമേവ ഹോതി, പുബ്ബഭാഗേ ച ആരമ്മണവസേന ഖയതോ വയസമ്മസനാദികാലേ ഭേദത്ഥങ്ഗമം പസ്സന്തോ അതിരേകവസേന അനുസ്സവാദിതോ അച്ചന്തം അത്ഥങ്ഗമം പസ്സതി. മഗ്ഗക്ഖണേ പനാരമ്മണതോ അച്ചന്തഅത്ഥങ്ഗമം പസ്സതി, അസമ്മോഹതോ ഇതരമ്പി പസ്സതി. തം സന്ധായാഹ **“അച്ചന്തത്ഥങ്ഗമം പസ്സന്തോപീ”**തിആദി. **സമുദയത്ഥങ്ഗമം നിബ്ബത്തിഭേദ**ന്തി സമുദയസങ്ഖാതം നിബ്ബത്തിം അത്ഥങ്ഗമസങ്ഖാതം ഭേദഞ്ച. **നിസ്സയവസേനാ**തി ചക്ഖുസ്സ സന്നിസ്സയവസേന പച്ചയം കത്വാ. **ആരമ്മണവസേനാ**തി രൂപേ ആരമ്മണം കത്വാ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **മധുപിണ്ഡികസുത്തടീകായം** വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ**തി “ചക്ഖു രൂപാനി വിഞ്ഞാണ”ന്തി ഇമേസം തിണ്ണം സങ്ഗതി സമാഗമേ നിബ്ബത്തി ഫസ്സോതി വുത്തോതി ആഹ **“തിണ്ണം സങ്ഗതിയാ ഫസ്സോ”**തി. തിണ്ണന്തി ച പാകടപച്ചയവസേന വുത്തം, തദഞ്ഞേപി പന മനസികാരാദയോ ഫസ്സപച്ചയാ ഹോന്തിയേവ. **ഏവന്തി** തണ്ഹാദീനം

അസേസവിരാഗനിരോധക്കമേന. **ഭിന്നം ഹോതീ**തി അനുപ്പാദനിരോധേന നിരുദ്ധം ഹോതി. തേനാഹ **"അപ്പടിസന്ധിയ"**ന്തി.

ദുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ലോകസുത്തവണ്ണനാ

൪൪. അയമേത്ഥ വിസേസോതി "അയം ലോകസ്സാ"തി സമുദയത്ഥങ്ഗമാനം വിസേസദസ്സനം. **ഏത്ഥ** ചതുത്ഥസുത്തേ തതിയസുത്തതോ **വിസേസോ**.

ലോകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഞാതികസുത്തവണ്ണനാ

൪൫. അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭിന്നം ഞാതീനം ഗാമോ ഞാതികോതി വുത്തോതി ആഹ **"ഭിന്നം ഞാതകാനം ഗാമേ"**തി. ഗിഞ്ജകാ വുച്ചന്തി ഇട്ഠകാ, ഗിഞ്ജകാഹി ഏവ കതോ ആവസഥോ **ഗിഞ്ജകാവസഥോ**. സോ കിര ആവാസോ യഥാ സുധാപരികമ്മേന പയോജനം നത്ഥി, ഏവം ഇട്ഠകാഹി ഏവ ചിനിത്വാ ഛാദേത്വാ കതോ. താദിസഞ്ഹി ഛദനം സന്ധായ ഭഗവതാ ഇട്ഠകാഛദനം അനുഞ്ഞാതം. തേന വുത്തം **"ഇട്ഠകാഹി കതേ മഹാപാസാദേ"**തി. തത്ഥ ദ്വാരബന്ധകവാടഫലകാദീനി പന ദാരുമയാനിയേവ. പരിയായതി അത്തനോ ഫലം പരിഗ്ഗഹേത്വാ വത്തതീതി പരിയായോ, കാരണന്തി ആഹ **"ധമ്മപരിയായന്തി ധമ്മകാരണ"**ന്തി, പരിയത്തിധമ്മഭൂതം വിസേസാധിഗമസ്സ ഹേതുന്തി അത്ഥോ. ഉപേച്ച സുയ്യതി ഏത്ഥാതി ഉപസ്സുതീതി വുത്തം **"ഉപസ്സുതീതി ഉപസ്സുതിട്ഠാന"**ന്തി. **അത്തനോ കമ്മ**ന്തി യദത്ഥം തത്ഥ ഗതോ, തം പരിവേണസമജ്ജനകിരിയം. **പഹായാ**തി അകത്വാ. ഏവം മഹത്ഥഞ്ഹി വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ സുണന്തസ്സ മഹതോ അത്ഥായ സംവത്തതി. **ഏകങ്ഗണം അഹോസീ**തി സബ്ബം വിവടം അഹോസി. തീസു ഹി ഭവേസു സങ്ഖാരഗതം പച്ചയുപ്പന്നവസേന മനസികരോതോ ഭഗവതോ കിഞ്ചി അസേസേത്വാ സബ്ബമ്പി തം ഞാണമുഖേ ആപാഥം ഉപഗച്ഛി. തേന വുത്തം **"യാവഭവഗ്ഗാ ഏകങ്ഗണം അഹോസീ"**തി. തന്തിവസേന തമത്ഥം വാചായ നിച്ഛാരേന്തോ **"വചസാ സജ്ഝായം കരോന്തോ"**തി വുത്തോ. പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവസേന ച അത്ഥം ആഹരിത്വാ തേസം നിരോധേന വിവട്ടസ്സ ആഹതത്താ **"യഥാനുസന്ധിനാ"**തി വുത്തം. **അദ്ദസ** ഞാണചക്ഖുനാ.

മനസാ സജ്ഝായം കരോന്തോ **"തുണ്ഹീഭൂതോവ പഗുണം കരോന്തോ"**തി വുത്തോ. **പദാനുപദ**ന്തി പദഞ്ച അനുപദഞ്ച. പുരിമഞ്ഹി പദം നാമ, തദനന്തരം അനുപദം. **ഘടേത്വാ** സമ്ബന്ധം കത്വാ അവിച്ഛിന്ദിത്വാ. **പരിയാപുണാതീ**തി അജ്ഝയതി. **ആധാരപ്പത്ത**ന്തി ആധാരം ചിത്തസന്താനപ്പത്തം അപ്പമുട്ഠം ഗതത്താ ആധാരപ്പത്തം നാമ. **കാരണനിസ്സിതോ**തി ലോകുത്തരധമ്മസ്സ കാരണസന്നിസ്സിതോ. **ആദിബ്രഹ്മചരിയകോ**തി ആദിബ്രഹ്മചരിയം, തദേവ **ആദിബ്രഹ്മചരിയകം**. ധമ്മപരിയായാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ. **തീസുപി ഇമേസൂ**തി തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമേസു തീസു സുത്തേസു.

ഞാതികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അഞ്ഞതരബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൪൬. നാമവസേനാതി ഗോത്തനാമവസേന ച കിത്തിവസേന ച അപാകടോ, തസ്മാ "ജാതിവസേന ബ്രാഹ്മണോ"തി വുത്തം.

അഞ്ഞതരബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ജാണുസ്സോണിസുത്തവണ്ണനാ

൪൭. ഏവംലദ്ധനാമോതി ‘‘ജാണുസ്സോണീ’’തി ഏവംലദ്ധനാമോ രഞ്ഞോ സന്തികാ അധിഗതനാമോ.

ജാണുസ്സോണിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ലോകായതികസുത്തവണ്ണനാ

൪൮. ആയതിം ഹിതം തേന ലോകോ ന യതതി ന ഈഹതീതി ലോകായതം. ന ഹി തം ലദ്ധിം നിസ്സായ സത്താ പുഞ്ഞകിരിയായ ചിത്തമ്പി ഉപ്പാദേന്തി, കുതോ പയോഗോ, തം ഏതസ്സ അത്ഥി, തത്ഥ വാ നിയുത്തോതി **ലോകായതികോ**. പഠമസദ്ദോ ആദിഅത്ഥവാചകത്താ ജേട്ഠവേവചനോതി ആഹ **‘‘പഠമം ലോകായത’’**ന്തി. സാധാരണവചനോപി ലോകസദ്ദോ വിസിട്ഠവിസയോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **‘‘ബാലപുഥുജ്ജനലോകസ്സാ’’**തി. ഇത്തരഭാവേന ലകുണ്ഡകഭാവേന തസ്സ വിപുലാദിഭാവേന ബാലാനം ഉപട്ഠാനമത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **‘‘ആയതം മഹന്ത’’**ന്തിആദിമാഹ. **പരിത്ത**ന്തി ഖുദ്ദകം. **ഏകസഭാവ**ന്തി ഏകം സഭാവം. അവിപരിണാമധമ്മതായാതി ആഹ **‘‘നിച്ചസഭാവമേവാതി പുച്ഛതീ’’**തി. **പുരിമസഭാവേന നാനാസഭാവ**ന്തി പുരിമസഭാവതോ ഭിന്നസഭാവം. **പച്ഛാ ന ഹോതീ**തി പച്ഛാ കിഞ്ചി ന ഹോതി സബ്ബസോ സമുച്ഛിജ്ജനതോ. തേനാഹ **‘‘ഉച്ഛേദം സന്ധായ പുച്ഛതീ’’**തി. **ഏകത്ത**ന്തി സബ്ബകാലം അത്തസമ്ഭവം. തഥാ ചേവ ഗഹണേന **ദ്വേപി** വാദാ **സസ്സതദിട്ഠിയോ** ഹോന്തി. **നത്ഥി** ന ഹോതി. **പുഥുത്തം** നാനാസഭാവം, ഏകരൂപം ന ഹോതീതി വാ ഗഹണേന **ദ്വേപി** വാദാ **ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ**തി.

ലോകായതികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അരിയസാവകസുത്തവണ്ണനാ

൪൯. സംസയുപ്പത്തി ആകാരദസ്സനന്തി ‘‘കസ്മിം സതി കിം ഹോതീ’’തി കാരണസ്സ ഫലസ്സ ച പച്ചാമസനേന വിനാ കേവലം ഇദപ്പച്ചയതായ സംസയസ്സ ഉപ്പജ്ജനാകാരദസ്സനം. **സമുദയ**തി സമുദേതീതി അത്ഥോതി ആഹ **‘‘ഉപ്പജ്ജതീ’’**തി.

അരിയസാവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയഅരിയസാവകസുത്തവണ്ണനാ

൫൦. ദ്വേപി നയാ ഏകതോ വുത്താതി ഇദം ‘‘വിഞ്ഞാണേ സതി നാമരൂപം ഹോതീ’’തിആദിനാ നവമേ വുത്തസ്സ നയസ്സ ‘‘അവിജ്ജായ സതി സങ്ഖാരാ ഹോന്തീ’’തിആദിനാ ദസമേ വുത്തനയേ അന്തോഗധത്താ. **നാനത്ത**ന്തി പുരിമതോ നവമതോ ദസമസ്സ നാനത്തം.

ദുതിയഅരിയസാവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗഹപതിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദുക്ഖവഗ്ഗോ

൧. പരിവീമംസനസുത്തവണ്ണനാ

൫൧. ഉപപരിക്ഖമാനോതി പവത്തിപവത്തിഹേതും, നിവത്തിനിവത്തിഹേതുഞ്ച പരിതുലേന്തോ. കുതോ പനേതന്തി? ‘‘സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാ’’തി വചനതോ. ന ഹി

സബ്ബദുക്ഖപരിവീമംസം വിനാ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയോ സമ്ഭവതി. **കസ്മാ**തിആദിനാ ജരാമരണസ്സേവ ഗഹണേ കാരണം പുച്ഛതി. ജാതിആദീനമ്പി പവത്തി ദുക്ഖഭാവിനീതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ ജരാമരണേ ഗഹിതേ സതി ജാതിപി ഗഹിതാ ഹോതി, തസ്സാ അഭാവേ ജരാമരണസ്സേവ അഭാവതോ. ഏസ നയോ ഭവാദീസുപി. ഏവം യാവ ജാതിധമ്മോ ജരാമരണേ ഗഹിതേ ഗഹിതോവ ഹോതി, ജരാമരണപദേസേന തബ്ബികാരവന്തോ സബ്ബേ തേഭൂമകാ സങ്ഖാരാ ഗഹിതാതി ഏവമ്പി ജരാമരണഗ്ഗഹണേന സബ്ബമ്പി വട്ടദുക്ഖം ഗഹിതമേവ ഹോതി. തേനാഹ **"തസ്മിം ഗഹിതേ സബ്ബദുക്ഖസ്സ ഗഹിതത്താ"**തി. **അനേകവിധ**ന്തി ബഹുവിധം ബഹുകോട്ഠാസം. "അനേക"ന്തി വാ പാഠോ . **അനേക**ന്തി ബഹുലവചനം. **വിധ**ന്തി ഖണ്ഡിച്ചപാലിച്ചാദിവസേന വിപരീതകോട്ഠാസം. **നാനപ്പകാരക**ന്തി തതോ ഏവ നാനപ്പകാരം. **ന്ഹത്വാ ഠിതം പുരിസം വിയ**ാതി ബാലാനം അത്തഭാവസ്സ സുഭാകാരേന ഉപട്ഠാനം സന്ധായാഹ.

"സാരുപ്പഭാവേനാ"തി വുത്തം, കിം സബ്ബഥാ സാരുപ്പഭാവേനാതി ആഹ **"നിക്കിലേസതായ പരിസുദ്ധതായാ"**തി. ന ഹി തസ്സേസാ അസങ്ഖതതാദിഭാവേന സദിസാ. **പടിപന്നോ**തി പടിമുഖോ അഭിസങ്ഖാരമുഖോ ഹുത്വാ പന്നോ അധിഗതോ. **അനുഗത**ന്തി അനുച്ഛവികഭാവേന ഗതം, യഥാ ച നിബ്ബാനസ്സ അധിഗമോ ഹോതി, ഏവം തദനുരൂപഭാവേന ഗതം. ഏത്ഥ ച പാളിയം "പജാനാതീ"തി പുബ്ബഭാഗവസേന പജാനനാ വുത്താ, "തഥാ പടിപന്നോ ച ഹോതീ"തി നിയതവസേന. "അപരഭാഗവസേനാ"തി അപരേ. കേചി പന "യഥാ പടിപന്നസ്സ ജരാമരണം നിരുജ്ഝതി, തഥാ പടിപന്നോ"തി വദന്തി. പദവീമംസനാ പുബ്ബഭാഗവസേന വേദിതബ്ബാ, ന മഗ്ഗക്ഖണവസേന. **സങ്ഖാരനിരോധായ**ാതി ഏത്ഥ നയിദം അവിജ്ജാപച്ചയസങ്ഖാരഗ്ഗഹണം, അഥ ഖോ സങ്ഖതസങ്ഖാരഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"സങ്ഖാരദുക്ഖസ്സ നിരോധത്ഥായാ"**തി. തേനാഹ **"ഏത്താവതാ യാവ അരഹത്താ ദേസനാ കഥിതാ"**തി.

"പച്ചത്തംയേവ പരിനിബ്ബായതീ"തിആദിനാ **അരഹത്തഫലപച്ചവേക്ഖണം,** "സോ സുഖഞ്ച വേദനം വേദയതീ"തിആദിനാ **സതതവിഹാരഞ്ച ദസ്സേത്വാ ദേസനാ** സബ്ബഥാവ വട്ടദേസനാതോ **നിവത്തേതബ്ബാ സിയാ. അവിജ്ജാഗതോതി** ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന ഏവമാദികം ഇദം വട്ടവിവട്ടകഥനം പുന ഗണ്ഹാതി. പുഗ്ഗലസദ്ദോ ഇതരാസം ഭിന്നം പകതീനം വാചകോതി തതോ വിസേസേത്വാ ഗഹണേ പഠമപകതിമേവ ദസ്സേന്തോ "പുരിസപുഗ്ഗലോ"തി അവോചാതി ആഹ **"പുരിസോയേവ പുഗ്ഗലോ"**തി. **ഉഭയേനാ**തി പുരിസപുഗ്ഗലഗ്ഗഹണേന. സമ്മുതിയാ അവിജ്ജമാനായ കഥാ ദേസനാ **സമ്മുതികഥാ**. പരമത്ഥസ്സ കഥാ ദേസനാ **പരമത്ഥകഥാ. തത്ഥാ**തി സമ്മുതിപരമത്ഥകഥാസു, ന സമ്മുതിപരമത്ഥേസു. തേനാഹ **"ഏവം പവത്താ സമ്മുതികഥാ നാമാ"**തിആദി. തത്രിദം സമ്മുതിപരമത്ഥാനം ലക്ഖണം - യസ്മിം ഭിന്നേ ബുദ്ധിയാ വാ അവയവവിനിബ്ഭോഗേ കതേ ന തംസമഞ്ഞാ, സാ ഘടപടാദിപ്പഭേദാ സമ്മുതി, തബ്ബിപരിയായതോ പരമത്ഥോ. ന ഹി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവേ അയം നയോ ലബ്ഭതി. തത്ഥ രൂപാദിധമ്മം സമൂഹസന്താനവസേന പവത്തമാനം ഉപാദായ "സത്തോ"തിആദി വോഹാരോതി ആഹ **"സത്തോ നരോ…പേ॰… സമ്മുതികഥാ നാമാ"**തി . യസ്മാ രൂപാദയോ പരമത്ഥധമ്മാ "ഖന്ധാ ധാതുയോ"തിആദിനാ വുച്ചന്തി, ന വോഹാരമത്തം, തസ്മാ **"ഖന്ധാ…പേ॰… പരമത്ഥകഥാ നാമാ"**തി വുത്തം. നനു ഖന്ധകഥാപി സമ്മുതികഥാവ, സമ്മുതി ഹി സങ്കേതോ ഖന്ധട്ഠോ രാസട്ഠോ വാ കോട്ഠാസട്ഠോ വാതി? സച്ചമേതം, അയം പന ഖന്ധസമഞ്ഞാ ഫസ്സാദീസു തജ്ജാപഞ്ഞത്തി വിയ പരമത്ഥസന്നിസ്സയാ തസ്സ ആസന്നതരാ പുഗ്ഗലസമഞ്ഞാദയോ വിയ ന ദൂരേതി പരമത്ഥസങ്ഗഹതാ വുത്താ. ഖന്ധസീസേന വാ തദുപാദാനാ സഭാവധമ്മാ ഏവ ഗഹിതാ. നനു ച സബ്ബേപി സഭാവധമ്മാ സമ്മുതിമുഖേനേവ ദേസനം ആരോഹന്തി, ന സമ്മുഖേനാതി സബ്ബാപി ദേസനാ സമ്മുതിദേസനാവ സിയാതി? നയിദമേവം ദേസേതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന ദേസനാവിഭാഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ന

ച സദ്ദോ കേനചി പവത്തിനിമിത്തേന വിനാ അത്ഥം പകാസേതീതി. തേനാഹ **"പരമത്ഥം കഥേന്താപി സമ്മുതിം അമുഞ്ചിത്വാവ കഥേന്തീ"**തി. **സച്ചമേവ** അവിപരീതമേവ **കഥേന്തി**.

സമ്മുതീതി സമഞ്ഞാ. പരമോ ഉത്തമോ അത്ഥോതി പരമത്ഥോ, ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവോ. തം **പരമത്ഥം, സമ്മുതി** പന ലോകസ്സ സങ്കേതമത്തസിദ്ധാ. യദി ഏവം കഥം സമ്മുതികഥായ സച്ചതാതി ആഹ **"ലോകസമ്മുതികാരണ"**ന്തി ലോകസമഞ്ഞം നിസ്സായ പവത്തനതോ. ലോകസമഞ്ഞായ ഹി അഭിനിവേസനം വിനാ പഞ്ഞാപനാ ഏകച്ചസ്സ സുതസ്സ സാവനാ വിയ, ന മുസാ അനതിക്കമിതബ്ബതോ തസ്സാ. തേനാഹ ഭഗവാ "ജനപദനിരുത്തിം നാഭിനിവേസേയ്യ, സമഞ്ഞം നാതിധാവേയ്യാ"തി. **ധമ്മാനം** സഭാവധമ്മാനം. **ഭൂതലക്ഖണം** ഭാവസ്സ ലക്ഖണം ദീപേന്തീതി കത്വാ.

തേരസചേതനാഭേദന്തി അട്ഠകാമാവചരകുസലചേതനാപഞ്ചരൂപാവചരകുസലചേതനാഭേദം. അത്തനോ സന്താനസ്സ പുനനതോ പുജ്ജഭവഫലസ്സ അഭിസങ്ഖരണതോ **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം. കമ്മപുഞ്ഞേനാ**തി കമ്മഭൂതേന. **വിപാകപുഞ്ഞേനാ**തി വിപാകസങ്ഖാതേന. പുഞ്ഞഫലമ്പി ഹി ഉത്തരപദലോപേന "പുഞ്ഞ"ന്തി വുച്ചതി "ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തിആദീസു വിയ. "അപുഞ്ഞൂപഗം ഹോതി വിഞ്ഞാണ"ന്തി ഇദം "പുഞ്ഞൂപഗം ഹോതി വിഞ്ഞാണ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തനയമേവാതി ന ഉദ്ധതം. അപുഞ്ഞഫലം ഉത്തരപദലോപേന "അപുഞ്ഞ"ന്തി വുച്ചതി. **സങ്ഖാര**ന്തി സങ്ഖാരസ്സ ഗഹിതത്താ "അവിജ്ജാഗതോയ"ന്തി ഇമിനാ സങ്ഖാരസ്സ പച്ചയോ ഗഹിതോ, "പുഞ്ഞൂപഗം ഹോതി വിഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ പച്ചയുപ്പന്നം വിഞ്ഞാണം. തസ്മിഞ്ച ഗഹിതേ നാമരൂപാദി സബ്ബം ഗഹിതമേവ ഹോതി. തേനാഹ **"ദ്വാദസപദികോ പച്ചയാകാരോ ഗഹിതോവ ഹോതീ"**തി.

വിജ്ജാതി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന. തസ്സാ ഹി ഉപ്പാദാ സബ്ബസോ അവിജ്ജാ പഹീനാ ഹോതി. **പഠമമേവാ**തി ഇദം അവിജ്ജാപഹാനവിജ്ജുപ്പാദാനം സമാനകാലതാദസ്സനം. തേനാഹ **"യഥാ പനാ"**തിആദി. **പദീപുജ്ജലേനാ**തി പദീപുജ്ജലനഹേതുനാ സഹേവ. **വിജ്ജുപ്പാദാ**തി വിജ്ജുപ്പാദഹേതു, ഏവം സതീപി സമകാലത്തേതി അധിപ്പായോ. **ന ഗണ്ഹാതീ**തി "ഏതം മമാ"തിആദിനാ ന ഗണ്ഹാതി. **ന തണ്ഹായതി ന ഭായതി** തണ്ഹാവുത്തിനോ അഭാവാ, തതോ ഏവ ഭയവത്ഥുനോ ച അഭാവാ.

ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാതി ഗിലിത്വാ വിയ അഞ്ഞസ്സ അവിസയം വിയ കരണേന പരിനിട്ഠാപേത്വാ. സാമിസസുഖസ്സ അനേകദുക്ഖാനുബന്ധഭാവതോ, സുഖാഭിനന്ദസ്സ ദുക്ഖഹേതുഭാവതോ ച **സുഖം അഭിനന്ദന്തോയേവ ദുക്ഖം അഭിനന്ദതി നാമ** അഗ്ഗിസന്താപസുഖം ഇച്ഛന്തോ ധൂമദുക്ഖാനുഞ്ഞാതോ വിയ. **ദുക്ഖം പത്വാ സുഖം പത്ഥനതോ**തി ഏത്ഥ ദുബ്ബലഗഹണികാദയോ നിദസ്സനഭാവേന വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി യാവ സായന്ഹസമയാപി അഭുത്വാ സായമാസാദീനി കരോന്തോ ജിഘച്ഛാദിം ഉപ്പാദേത്വാ ഭുഞ്ജനാദീനി കരോന്തി. സുഖസ്സ വിപരിണാമദുക്ഖതോ സുഖം അഭിനന്ദന്തോ ദുക്ഖം അഭിനന്ദതി നാമാതി യോജനാ. കേചി പന ദുക്ഖസ്സ അഭാവതോ വിപരിണാമസുഖതോ തം സുഖം അഭിനന്ദന്തോ ദുക്ഖം അഭിനന്ദതീതി വദന്തി. തം ന, ന ഹി താദിസം സുഖനിമിത്തം കോചി ദുക്ഖം അഭിനന്ദന്തോ ദിട്ഠോ, ദുക്ഖഹേതും പന സാമിസം സുഖം അഭിനന്ദന്തോ ദിട്ഠോ. ദുക്ഖഹേതും സാമിസം സുഖം അഭിനന്ദന്തോ അത്ഥതോ ദുക്ഖം അഭിനന്ദതി നാമാതി വുത്തോവായമത്ഥോ. കായോതി പഞ്ചദ്വാരകായോ, സോ പരിയന്തോ അവസാനം ഏതസ്സാതി **കായപരിയന്തികം**. തേനാഹ **"യാവ പഞ്ചദ്വാരകായോ പവത്തതി, താവ പവത്ത"**ന്തി. **ജീവിതപരിയന്തിക**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പഠമം നിരുജ്ഝതീതി ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ മനോദ്വാരികവേദനാതോ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തതോ പഠമം നിരുജ്ഝതി, തതോ ഏവ സിദ്ധമത്ഥം സരൂപേനേവ ദസ്സേതും **"മനോദ്വാരികവേദനാ പഠമം ഉപ്പജ്ജിത്വാ പച്ഛാ നിരുജ്ഝതീ"**തി വുത്തം. ഇദാനി തമേവ സങ്ഖേപേന വുത്തം വിവരിതും **"സാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. യാവ തേത്തിംസവസ്സാപി **പഠമവയോ. പണ്ണാസവസ്സകാലേ**തി പഠമവയതോ യാവ പഞ്ഞാസവസ്സകാലാ, താവ **ഠിതാ ഹോതീ**തി വുഡ്ഢിഹാനിയോ അനുപഗന്ത്വാ സരൂപേനേവ ഠിതാ ഹോതി. **മന്ദാ**തി മുദുകാ അതിഖിണാ. **തദാ**തി അസീതിനവുതിവസ്സകാലേ. തഥാ ചിരപരിവിതക്കേപി. **ഭഗ്ഗാ** നിത്തേജാ ഭഗ്ഗവിഭഗ്ഗാ ദുബ്ബലാ. **ഹദയകോടിംയേവാ**തി ചക്ഖാദിവത്ഥൂസു അവത്തേത്വാ തേസം ഖീണത്താ കോടിഭൂതം ഹദയവത്ഥുംയേവ. **യാവ ഏസാ** വേദനാ വത്തതി.

വാപിയാതി മഹാതളാകേന. **പഞ്ചഉദകമഗ്ഗസമ്പന്ന**ന്തി പഞ്ചഹി ഉദകസ്സ പവിസനനിക്ഖമനമഗ്ഗേഹി യുത്തം. **തതോ തതോ വിസ്സന്ദമാനം** സബ്ബസോ പുണ്ണത്താ.

പഠമം ദേവേ വസ്സന്തേതിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. **ഇമം വേദനം സന്ധായാ**തി ഇമം യഥാവുത്തം പരിയോസാനപ്പത്തം മനോദ്വാരികവേദനം സന്ധായ.

കായസ്സ ഭേദാതി അത്തഭാവസ്സ വിനാസതോ. "ഉദ്ധം ജീവിതപരിയാദാനാ"തി പാളി, അട്ഠകഥായം പന ജീവിതപരിയാദാനാ ഉദ്ധന്തി പദുദ്ധാരോ കതോ. പരലോകവസേന **അഗന്ത്വാ**. വേദനാനം സീതിഭാവോ നാമ സങ്ഖാരദരഥപരിളാഹഭാവോ, സോ പനായം അപ്പവത്തിവസേനാതി ആഹ **"പവത്തി…പേ॰… ഭവിസ്സന്തീ"**തി. **ധാതുസരീരാനീ**തി അട്ഠികങ്കലസങ്ഖാതധാതുസരീരാനി. സരീരേകദേസേ ഹി സരീരസമഞ്ഞാ.

കുമ്ഭകാരപാകാതി കുമ്ഭകാരപാകതോ. ഏത്ഥ പച്ചതീതി പാകോ, പചനട്ഠാനം. തദേവ പാചനവസേന ആവസന്തി ഏത്ഥാതി ആവാസോ, തസ്മാ കുമ്ഭകാരാവാസതോ. അവിഗതവൂപസമം സങ്ഖരിതം കുമ്ഭം ഉദ്ധരിത്വാ ഠപേന്തോ ഛാരികായ സതി പിധാനവസേന ഠപേതി. തഥാ ഠപനം പന സന്ധായ വുത്തം **"പടിസിസ്സേയ്യാ"**തി. കുമ്ഭസ്സ പദേസഭൂതതായ ആബദ്ധാ അവയവാ **"കുമ്ഭകപാലാനീ"**തി അധിപ്പേതാനി, ന ഛിന്നഭിന്നാനി. അവയവമുഖേന ഹി സമുദായോ വുത്തോ. തത്ഥ കപാലസമുദായോ ഹി ഘടോ. തേനാഹ **"മുഖവട്ടിയാ ഏകബദ്ധാനീ"**തി. **അവസിസ്സേയ്യു**ന്തി വണ്ണവിസേസഉണ്ഹഭാവാപഗതാ ഘടകാരാനേവ തിട്ഠേയ്യുന്തി. **ആദിത്ത…പേ॰… തയോ ഭവാ ദട്ഠബ്ബാ** ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തഭാവതോ. യഥാ കുമ്ഭകാരോ കുമ്ഭകാരാവാസം ആദിത്തം പച്ചവേക്ഖതി, ഏവം ആരദ്ധവിപസ്സകോപേസ ഭവത്തയം രാഗാദീഹി ആദിത്തന്തി ആഹ **"കുമ്ഭകാരോ വിയ യോഗാവചരോ"**തി. **നീഹരണദണ്ഡകോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം** ഭവത്തയപാകതോ നീഹരണതോ. **സമോ ഭൂമിഭാഗോ വിയ നിബ്ബാനതലം** സബ്ബവിസമാ നിവത്തനതോ.

"ആദാനനിക്ഖേപനതോ, വയോവുദ്ധത്ഥങ്ഗമതോ, ആഹാരമയതോ, ഉതുമയതോ, ചിത്തസമുട്ഠാനതോ, കമ്മജതോ, ധമ്മതാരൂപതോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൦൬) ഇമേഹി സത്തഹി ആകാരേഹി സമ്മസന്തോ **രൂപസത്തകം** വിപസ്സതി നാമ. "കലാപതോ, യമകതോ, ഖണികതോ, പടിപാടിതോ, ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനതോ, മാനസമുഗ്ഘാടതോ, നികന്തിപരിയാദാനതോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൧൭) ഇമേഹി സത്തഹി ആകാരേഹി സമ്മസന്തോ **അരൂപസത്തകം** വിപസ്സതി നാമ, തസ്മാ യഥാവുത്തം ഇമം **രൂപസത്തകം അരൂപസത്തകഞ്ച** നീഹരിത്വാ **വിപസ്സന്തസ്സ**. യദിപി അരഹതോ അത്തഭാവോ സബ്ബഭവേഹിപി ഉദ്ധടോ, യാവ പന അനുപാദിസേസപരിനിബ്ബാനം ന പാപുണാതി, താവ തസ്മിമ്പി സുഗതിഭവേ ഠിതോയേവാതി വത്തബ്ബതം ലബ്ഭതീതി **"ചതൂഹി അപായേഹി അത്തഭാവം ഉദ്ധരിത്വാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. തേനാഹ

“ഖീണാസവോ പനാ”തിആദി. തഥാ ച വക്ഖതി “അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതസ്സ വട്ടവൂപസമോ വേദിതബ്ബോ”തി. **ന പരിനിബ്ബാതി** അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാതി അധിപ്പായോ, സഉപാദിസേസായ പന നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബാനം അരഹത്തപ്പത്തിയേവ. അഭിസങ്ഖാരഹേതുതോ ഹേത്ഥ പരിളാഹവൂപസമസ്സ ഉപസമഭാവേന അധിപ്പേതത്താ ഉണ്ഹകുമ്ഭനിബ്ബാനനിദസ്സനമ്പി ന വിരുജ്ഝതി. **അനുപാദിന്നകസരീരാനീ**തി ഉതുസമുട്ഠാനികരൂപകലാപേ വദന്തി. **ഭിക്ഖവേതി** ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. **ഇദം പന** വചനം. **അനുയോഗാരോപനത്ഥ**ന്തി കായപരിയന്തികം വേദനം വേദയമാനോ ഖീണാസവോ അപി നു പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദികമ്മം കരേയ്യാതി പഞ്ഹം കാതും. അഥ വാ **അനുയോഗാരോപനത്ഥ**ന്തി “അപി നു ഖോ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം വാ അഭിസങ്ഖരേയ്യാ”തിആദിനാ അനുയോഗം ആരോപേതും വുത്തം, ന താവ യഥാരദ്ധദേസനം നിട്ഠാപേതുന്തി അത്ഥോ.

പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേ സിദ്ധേ തസ്മിം ഭവേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം വിഞ്ഞാണാനം സിയാ സമ്ഭവോ, നാസതീതി വുത്തം **“വിഞ്ഞാണം പഞ്ഞായേഥാതി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം പഞ്ഞായേഥാ”**തി. സബ്ബസോ സങ്ഖാരേസു അസന്തേസു പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം അപി നു ഖോ പഞ്ഞായേയ്യ. തസ്മിഞ്ഹി അപഞ്ഞായമാനേ സബ്ബം വിഞ്ഞാണം ന പഞ്ഞായേയ്യ. **ഥേരാന**ന്തി “ഭിക്ഖവേ”തി ആലപിതഥേരാനം . **പഞ്ഹബ്യാകരണം സമ്പഹംസതി** തസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സംസന്ദനതോ. **അപ്പഞ്ഞാണ**ന്തി അപ്പഞ്ഞായനം. **ആദി**-സദ്ദേന വിഞ്ഞാണേ അസതി നാമരൂപസ്സ അപ്പഞ്ഞാണന്തി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സന്നിട്ഠാനസങ്ഖാത**ന്തി സദ്ദഹനാകാരേന പവത്തസന്നിട്ഠാനസങ്ഖാതം. **അധിമോക്ഖ**ന്തി നിച്ഛയാകാരവിമോക്ഖം സദ്ധാവിമോക്ഖഞ്ച. തേനാഹ പാളിയം “സദ്ദഹഥ മേതം, ഭിക്ഖവേ”തി. സദ്ധാസഹിതഞ്ഹി നിച്ഛയാകാരവിമോക്ഖം സന്ധായാഹ **“സന്നിട്ഠാനസങ്ഖാതം അധിമോക്ഖ”**ന്തി. **അന്തോതി** പരിയന്തോ. പരിതോ ഛിജ്ജതി ഏത്ഥാതി **പരിച്ഛേദോ**.

പരിവീമംസനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉപാദാനസുത്തവണ്ണനാ

൫൨. ആരമ്മണാദിഭാവേന സംവത്തനതോ ഉപാദാനാനം ഹിതാനി ഉപാദാനിയാനി, തേസു **ഉപാദാനിയേസു**. തേനാഹ **“ചതുന്നം ഉപാദാനാനം പച്ചയേസൂ”**തി. **അസ്സാദം അനുപസ്സന്തസ്സാ**തി അസാദേതബ്ബം മിച്ഛാഞാണേന അനുപസ്സതോ. **തദാഹാരോതി** സോളസ വാ വീസം തിംസം ചത്താലീസം പഞ്ഞാസം വാ ആഹാരോ പച്ചയോ ഏതസ്സാതി തദാഹാരോ. **അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ വിയ തയോ ഭവാ** ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തഭാവതോ ഏതദേവ ഭവത്തയം. **അഗ്ഗി…പേ॰… പുഥുജ്ജനോ** അഗ്ഗിക്ഖന്ധസദിസസ്സ ഭവത്തയസ്സ പരിബന്ധനതോ.

കമ്മട്ഠാനസ്സാതി വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനസ്സ. തേനാഹ **“തേഭൂമകധമ്മേസൂ”**തി. **ധമ്മപാസാദ**ന്തി ലോകുത്തരധമ്മപാസാദം. സോ ഹി അച്ചുഗ്ഗതട്ഠേന “പാസാദോ”തി വുച്ചതി. **സതിപട്ഠാനമഹാവീഥിയം** ഫലക്ഖണേ പവത്തായാതി.

ഉപാദാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. സംയോജനസുത്തദ്വയവണ്ണനാ

൫൩-൫൪. മഹന്തവട്ടപ്പബന്ധഓപമ്മഭാവേന തേലപദീപസ്സ ആഹതത്താ **“മഹന്തഞ്ച വട്ടികപാലം ഗഹേത്വാ”**തി വുത്തം. **പുരിമനയേനേവാതി** പുരിമസ്മിം ഉപാദാനിയസുത്തേ വുത്തനയേനേവ. തഥാ വിനേതബ്ബാനം പുഗ്ഗലാനം

അജ്ഝാസയവസേന ഹി ഇമേസം സുത്താനം ഏവം വചനം ഏവം ദേസനാ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി.

സംയോജനസുത്തദ്വയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. മഹാരുക്ഖസുത്തദ്വയവണ്ണനാ

൫൫-൫൬. ഓജം അഭിഹരന്തീതി രസഹരണിയോ വിയ പുരിസസ്സ സരീരേ രുക്ഖമൂലാനി രുക്ഖസ്സ പഥവീആപോരസേ ഉപരി ആരോപേന്തി. തേസം തഥാ ആരോപനം **"ഓജായാ"**തിആദിനാ വിഭാവേതി. ഹത്ഥസതുബ്ബേധമസ്സാതി **ഹത്ഥസതുബ്ബേധോ,** ഹത്ഥസതം ഉബ്ബിദ്ധസ്സപി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതിസ്സം വട്ടകഥായം. **കമ്മാരോഹന**ന്തി കമ്മപച്ചയോ.

പുന **ഏത്ഥാ**തി ഏതിസ്സം വിവട്ടകഥായം. വട്ടദുക്ഖം നാസേതുകാമസ്സ ദള്ഹം ഉപ്പന്നസംവേഗഞാണം സന്ധായ **"കുദ്ദാലോ വിയാ"**തി ആഹ. തതോ നിബ്ബത്തിതഞാണം സമാധിപച്ഛിയാ ഠിതം നിസ്സായ പവത്തേതബ്ബവിപസ്സനാരമ്ഭഞാണം. **രുക്ഖച്ഛേദനഫരസു വിയാ**തി ഏവംഭൂതസ്സ വിപസ്സനാ ഏകന്തതോ വട്ടച്ഛേദായ ഹോതിയേവാതി ആഹ **"രുക്ഖസ്സ...പേ॰... മനസികരോന്തസ്സ പഞ്ഞാ"**തി. തത്ഥ **കമ്മട്ഠാന**ന്തി വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം. തം ചതുബ്ബിധവവത്ഥാനവസേന വീസതി പഥവീകോട്ഠാസാ, ദ്വാദസ ആപോകോട്ഠാസാ, ചത്താരോ തേജോകോട്ഠാസാ, ഛ വായോകോട്ഠാസാതി **ദ്വേചത്താലീസായ കോട്ഠാസേസു. വിഞ്ഞാണസ്സ ചാ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ പകാരത്ഥോ ച. തേന ഭൂതരൂപാനി വിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തധമ്മേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി. സത്തസു സപ്പായേസു യസ്സ അലഭന്തസ്സ കമ്മട്ഠാനം വിഭൂതം ഹുത്വാ ന ഉപട്ഠാതി, തം സന്ധായാഹ **"അഞ്ഞതരം സപ്പായ"**ന്തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മഹാരുക്ഖസുത്തദ്വയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. തരുണരുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൫൭-൫൮. പലിമജ്ജേയ്യാതി അല്ലകരണവസേന പരിതോ പാളിം ബന്ധേയ്യ. തഥാ കരോന്തോ യസ്മാ ച തത്ഥ തിണഗച്ഛാദീനം മൂലസന്താനഗ്ഗഹണേന തം ഠാനം സോധേതി നാമ, തസ്മാ വുത്തം **"സോധേയ്യാ"**തി. **പംസു**ന്തി അസ്സ പവഡ്ഢകാരകം, ആഗന്തുകം പംസുന്തി അത്ഥോ. **ദദേയ്യാ**തി പക്ഖിപേയ്യ. തേനാഹ **"ഥദ്ധ"**ന്തിആദി. **വുത്തനയേനേവാ**തി "രുക്ഖം നാസേതുകാമോ പുരിസോ വിയാ"തിആദിനാ പഞ്ചമസുത്തേ വുത്തനയേന. അട്ഠമനവമാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ വുത്തനയത്താ.

തരുണരുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൱. നിദാനസുത്തവണ്ണനാ

൬൦. ബഹുവചനവസേനാതി കുരൂ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ, തേസം നിവാസോ ഏകോപി ജനപദോ രുള്ഹീവസേന **"കുരൂ"തി ഏവം ബഹുവചനവസേന**. യത്ഥ ഭഗവതോ വസനോകാസഭൂതോ കോചി വിഹാരോ ന ഹോതി, തത്ഥ കേവലം ഗോചരഗാമകിത്തനം നിദാനകഥായ പകതി യഥാ "സക്കേസു വിഹരതി ദേവദഹം നാമ സക്യാനം നിഗമോ"തി. "ആയസ്മാ"തി വാ "ദേവാനം പിയോ"തി വാ ഭവന്തി വാ പിയസമുദാഹാരോ ഏസോതി ആഹ **"ആയസ്മാതി പിയവചനമേത"**ന്തി. തയിദം പിയവചനം ഗാരവവസേന വുച്ചതീതി ആഹ **"ഗരുവചനമേത"**ന്തി. അതിദൂരം അച്ചാസന്നം അതിസമ്മുഖാ അതിപച്ഛതോ ഉപരിവാതോ ഉന്നതപ്പദേസോതി ഇമേ ഛ **നിസജ്ജദോസാ**. നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരവസേന **ഛബ്ബണ്ണാനം**.

കുലസങ്ഗഹത്ഥായാതി കുലാനുദ്ദയതാവസേന കുലാനുഗ്ഗണ്ഹനത്ഥായ. **സഹസ്സഭണ്ഡികം നിക്ഖിപന്തോ വിയ** ഭിക്ഖാപടിഗ്ഗണ്ഹനേന തേസം അഭിവാദനാദിസമ്പടിച്ഛനേന ച പുഞ്ഞാഭിസന്ദസ്സ ജനനേന. **പടിസമ്മജ്ജിത്വാ**തി അന്തേവാസികേഹി സമ്മട്ഠട്ഠാനം സക്കച്ചകാരിതായ പുന സമ്മജ്ജിത്വാ. **ഉഭയന്തതോ പട്ഠായ മജ്ഝ**ന്തി ആദിതോ പട്ഠായ വേദനം, ജരാമരണതോ പട്ഠായ ച വേദനം പാപേത്വാ സമ്മസനമാഹ. **തിക്ഖത്തു**ന്തി "ആദിതോ പട്ഠായ അന്ത"ന്തിആദിനാ വുത്തചതുരാകാരുപസംഹിതേ തയോ വാരേ. തേന ദ്വാദസക്ഖത്തും സമ്മസനമാഹ. അമ്ഹാകം ഭഗവതാ ഗമ്ഭീരഭാവേനേവ കഥിതത്താ സേസബുദ്ധേഹിപി ഏവമേവ കഥിതോതി ധമ്മന്വയേ ഠത്വാ വുത്തം **"സബ്ബബുദ്ധേഹി...പേ... കഥിതോ"**തി.

പമാണാതിക്കമേതി അപരിമാണത്ഥേ "യാവഞ്ചിദം തേന ഭഗവതാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൩) വിയ. അതിരേകഭാവജോതനോ ഹി യം യാവ-സദ്ദോ. തേനാഹ **"അതിഗമ്ഭീരോതി അത്ഥോ"**തി. **അവഭാസതി** ഖായതി ഉപട്ഠാതി ഞാണസ്സ. തഥാ ഉപട്ഠാനഞ്ഹി സന്ധായ **"ദിസ്സതീ"**തി വുത്തം. നനു ഏസ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഏകന്തഗമ്ഭീരോവ, അഥ കസ്മാ ഗമ്ഭീരാവഭാസതാ ജോതിതാതി? സച്ചമേതം, ഏകന്തഗമ്ഭീരതാദസ്സനത്ഥമേവ പനസ്സ ഗമ്ഭീരാവഭാസഗ്ഗഹണം, തസ്മാ അഞ്ഞത്ഥ ലബ്ഭമാനം ചാതുകോടികം ബ്യതിരേകമുഖേന നിദസ്സേത്വാ തമേവസ്സ ഏകന്തഗമ്ഭീരതം വിഭാവേതും **"ഏകം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഏതം നത്ഥീ**തി അഗമ്ഭീരോ അഗമ്ഭീരാവഭാസോ ചാതി ഏതം ദ്വയം നത്ഥി. തേന യഥാദസ്സിതേ ചാതുകോടികേ പച്ഛിമാ ഏകകോടി ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"അയം ഹീ"**തിആദി.

യേഹി ഗമ്ഭീരഭാവേഹി പടിച്ചസമുപ്പാദോ "ഗമ്ഭീരോ"തി വുച്ചതി, തേ ചതൂഹി ഉപമാഹി ഉല്ലിങ്ഗേന്തോ **"ഭവഗ്ഗഗ്ഗഹണായാ"**തിആദിമാഹ. യഥാ ഭവഗ്ഗഗ്ഗഹണത്ഥം ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ഗഹേതും ന സക്കാ ദൂരഭാവതോ, ഏവം സങ്ഖാരാദീനം അവിജ്ജാദിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതത്ഥോ പകതിഞാണേന ഗഹേതും ന സക്കാ. യഥാ സിനേരും ഭിന്ദിത്വാ മിഞ്ജം പബ്ബതരസം പാകതികപുരിസേന നീഹരിതും ന സക്കാ, ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദഗതേ ധമ്മത്ഥാദികേ പകതിഞാണേന ഭിന്ദിത്വാ വിഭജ്ജ പടിവിജ്ഝനവസേന ജാനിതും ന സക്കാ. യഥാ മഹാസമുദ്ദം പകതിപുരിസസ്സ ബാഹുദ്വയവസേന പാരം തരിതും ന സക്കാ. ഏവം വേപുല്ലട്ഠേന മഹാസമുദ്ദസദിസം പടിച്ചസമുപ്പാദം പകതിഞാണേന ദേസനാവസേന പരിഹരിതും ന സക്കാ. യഥാ പഥവിം പരിവത്തേത്വാ പാകതികപുരിസസ്സ പഥവോജം ഗഹേതും ന സക്കാ, ഏവം ഇത്ഥം അവിജ്ജാദയോ സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയാ ഹോന്തീതി തേസം പടിച്ചസമുപ്പാദസഭാവോ പാകതികഞാണേന നീഹരിത്വാ ഗഹേതും ന സക്കോതി, ഏവം ചതുബ്ബിധഗമ്ഭീരതാവസേന ചതസ്സോ ഉപമാ യോജേതബ്ബാ. പാകതികഞാണവസേന ചായമത്ഥയോജനാ കതാ ദിട്ഠസച്ചാനം തത്ഥ പടിവേധസബ്ഭാവതോ, തഥാപി യസ്മാ സാവകാനം പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച തത്ഥ സപ്പദേസമേവ ഞാണം, ബുദ്ധാനംയേവ നിപ്പദേസം. തസ്മാ വുത്തം **"ബുദ്ധവിസയം പഞ്ഹ"**ന്തി.

മാതി പടിസേധേ നിപാതോ. സ്വായം "ഉത്താനകുത്താനകോ വിയ ഖായതീ"തി വചനം സന്ധായ വുത്തോതി ആഹ **"മാ ഭണീതി അത്ഥോ"**തി. **ഉസ്സാദേന്തോ**തി പഞ്ഞാവസേന ഉക്കംസന്തോതി അത്ഥോ. **അപസാദേന്തോ**തി നിബ്ഭച്ഛന്തോ, നിഗ്ഗണ്ഹന്തോതി അത്ഥോ. **തേനാ**തി മഹാപഞ്ഞഭാവേന.

തത്ഥാതി ഥേരസ്സ സതിപി ഉത്താനഭാവേ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ അഞ്ഞേസം ഗമ്ഭീരഭാവേ. **സുഭോജനരസപുട്ഠസ്സാ**തി സുന്ദരേന ഭോജനരസേന പോസിതസ്സ. **കതയോഗസ്സാ**തി നിബ്ബുദ്ധപയോഗേ കതപരിചയസ്സ. **മല്ലപാസാണ**ന്തി മല്ലേഹി മഹാബലേഹേവ ഖിപിതബ്ബപാസാണം. **കുഹിം ഇമസ്സ ഭാരിയട്ഠാന**ന്തി കസ്മിം പസ്സേ ഇമസ്സ പാസാണസ്സ ഗരുതരപദേസോതി തസ്സ സല്ലഹുകഭാവം ദീപേന്തോ വദതി.

തിമിരപിങ്ഗലേനേവ ദീപേന്തി തസ്സ മഹാവിപ്ഫാരഭാവതോ. തേനാഹ **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി. **പക്കുഥതീ**തി പക്കുഥന്തം വിയ പരിവത്തതി പരിതോ വത്തതി. ലക്ഖണവചനഞ്ഹേതം. പിട്ഠിയം സകലികഅട്ഠികാ പിട്ഠിപത്തം. **കായൂപപന്നസ്സാ**തി മഹതാ കായേന ഉപേതസ്സ, മഹാകായസ്സാതി അത്ഥോ. **പിഞ്ഛവട്ടീ**തി പിഞ്ഛ കലാപോ. **സുപണ്ണവാത**ന്തി നാഗഗ്ഗഹണാദീസു പക്ഖപപ്ഫോടനവസേന ഉപ്പജ്ജനകവാതം.

''പുബ്ബൂപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ''തിആദിനാ ഉദ്ദിട്ഠകാരണാനി വിത്ഥാരതോ വിവരിതും **"ഇതോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇതോ**തി ഇതോ ഭദ്ദകപ്പതോ. **സതസഹസ്സിമേ**തി സതസഹസ്സമേ. **ഹംസവതീ നാമ നഗരം അഹോസി** ജാതനഗരം. **ധുരപത്താനീ**തി ബാഹിരപത്താനി, യാനി ദീഘതമാനി.

കനിട്ഠഭാതാതി വേമാതികഭാതാ കനിട്ഠോ യഥാ അമ്ഹാകം ഭഗവതോ നന്ദത്ഥേരോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സഹോദരാ ഭാതരോ നാമ ന ഹോന്തി. തഥ ജേട്ഠാ താവ നുപ്പജ്ജന്തി, കനിട്ഠാനം പന അസമ്ഭവോ ഏവ. **ഭോഗ**ന്തി വിഭവം. **ഉപസന്തോ**തി ചോരജനിതസങ്ഖോഭവൂപസമേന ഉപസന്തോ ജനപദോ.

ദ്വേ സാടകേ നിവാസേത്വാതി സാടകദ്വയമേവ അത്തനോ കായപരിഹാരിയം കത്വാ, ഇതരം സബ്ബസമ്ഭാരം അത്തനാ മോചേത്വാ.

പത്തഗ്ഗഹണത്ഥന്തി അന്തോപക്ഖിത്തഉണ്ഹഭോജനത്താ പത്തസ്സ അപരാപരം ഹത്ഥേ പരിവത്തേന്തസ്സ സുഖേന പത്തഗ്ഗഹണത്ഥം. **ഉത്തരിസാടക**ന്തി അത്തനോ ഉത്തരിയം സാടകം. **ഏതാനി പാകടട്ഠാനാനീ**തി ഏതാനി യഥാവുത്താനി ഭഗവതോ ദേസനായ പാകടാനി ബുദ്ധേ ബുദ്ധസാവകേ ച ഉദ്ദിസ്സ ഥേരസ്സ പുഞ്ഞകരണട്ഠാനാനി, പച്ചേകബുദ്ധം പന ബോധിസത്തഞ്ച ഉദ്ദിസ്സ ഥേരസ്സ പുഞ്ഞകരണട്ഠാനാനി ബഹൂനിയേവ.

പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാതി അമ്ഹാകം ബോധിസത്തസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണദിവസേയേവ പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ.

ഉഗ്ഗഹനം പാളിയാ ഉഗ്ഗണ്ഹനം, **സവനം** അത്ഥസവനം, **പരിപുച്ഛനം** ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു അത്ഥപരിപുച്ഛനം, **ധാരണം** പാളിയാ പാളിഅത്ഥസ്സ ച ചിത്തേ ഠപനം. സബ്ബഞ്ചേതം ഇധ പടിച്ചസമുപ്പാദവസേന വേദിതബ്ബം, സബ്ബസ്സപി ബുദ്ധവചനസ്സ വസേനാതിപി വട്ടതി. **സോതാപന്നാനഞ്ച…പേ॰… ഉപട്ഠാതി** തത്ഥ സമ്മോഹവിഗമേന ''യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ''ന്തി അത്തപച്ചക്ഖവസേന ഉപട്ഠാനതോ . **നാമരൂപപരിച്ഛേദോ**തി സഹ പച്ചയേന നാമരൂപസ്സ പരിച്ഛിജ്ജ അവബോധോ. **ചതൂഹീ**തി ധമ്മഗമ്ഭീരാദീഹി ചതൂഹി ഗമ്ഭീരതാഹി സബ്ബാപി **ഗമ്ഭീരതാ**.

സാവകേഹി ദേസിതാ ദേസനാപി പന സത്ഥു ഏവ ദേസനാതി ആഹ **"മയാ ദിന്നനയേ ഠത്വാ"**തി. ''സേക്ഖേന നാമ നിബ്ബാനം സബ്ബാകാരേന പടിവിദ്ധം ന ഹോതീ''തി ന തസ്സ ഗമ്ഭീരതാതി തസ്സ ഗമ്ഭീരസ്സ ഉപാദാനസ്സ ഗമ്ഭീരതാ വിയ സുട്ഠു ദിട്ഠാ നാമ ഹോതി. തസ്മാ ആഹ **"ഇദം നിബ്ബാനമേവ ഗമ്ഭീരം, പച്ചയാകാരോ പന ഉത്താനകോ ജാതോ"**തി. നിബ്ബാനഞ്ഹി സബ്ബേപി അസേക്ഖാ സബ്ബസോ പടിവിജ്ഝന്തി നിപ്പദേസത്താ, പച്ചയാകാരം പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധായേവ അനവസേസതോ പടിവിജ്ഝന്തി, ന ഇതരേ. തസ്മാ പച്ചയവസേന ''ഇദം അപരദ്ധ''ന്തി വുത്തം ഥേരം അപസാദേന്തേന. തമേവ ഹിസ്സ അനവസേസതോ പടിവേധാഭാവം വിഭാവേതും **"അഥ കസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. അസതിപി ധമ്മതോ ഭേദേ സംയോജനത്ഥഅനുസയത്ഥവസേന പന തേസം ലബ്ഭമാനഭേദം ഗഹേത്വാ **"ഇമേ ചത്താരോ കിലേസേ"**തി വുത്തം. അഞ്ഞോ ഹി തേസം ബന്ധനത്ഥോ, അഞ്ഞോ

ഥാമഗമനട്ഠോതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ഇതി ഇമേസം കിലേസാനം അപ്പഹീനത്താ തഥാരൂപം ഉപനിസ്സയസമ്പദം അഭാവയതോവ അനുത്താനമേവ ധമ്മം ഉത്താനന്തി ന വത്തബ്ബമേവാതി അധിപ്പായോ. **ചത്താരി അട്ഠ സോളസ വാ അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ**തി ഇദം മഹാബോധിസത്താനം സന്താനേ ബോധിപരിപാചകധമ്മാനം തിക്ഖമജ്ഝിമമുദുഭാവസിദ്ധകാലവിസേസദസ്സനം, തഞ്ച ഖോ മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായാതി വദന്തി. **ഏതേഹീ**തി യഥാവുത്തബുദ്ധസാവകഅഗ്ഗസാവകപച്ചേകബുദ്ധസമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം വിസേസാധിഗമേഹി. **പച്ചനീക**ന്തി പടിക്കൂലം വിരുദ്ധം. സബ്ബഥാ പച്ചയാകാരപടിവേധോ നാമ സമ്മാസമ്ബോധിയാധിഗമോ ഏവാതി വുത്തം **"പച്ചയാകാരം പടിവിജ്ഝിതും വായമന്തസ്സേവാ"**തി. **നവഹി ആകാരേഹീ**തി ഉപ്പാദാദീഹി നവഹി പച്ചയാകാരേഹി. വുത്തഞ്ഹേതം **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൪൫) -

"അവിജ്ജാസങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദട്ഠിതി ച പവത്തട്ഠിതി ച നിമിത്തട്ഠിതി ച ആയൂഹനട്ഠിതി ച സംയോഗട്ഠിതി ച പലിബോധട്ഠിതി ച സമുദയട്ഠിതി ച ഹേതുട്ഠിതി ച പച്ചയട്ഠിതി ച, ഇമേഹി നവഹാകാരേഹി അവിജ്ജാ പച്ചയോ, സങ്ഖാരാ പച്ചയസമുപ്പന്നാ"തിആദി.

തത്ഥ **നവഹാകാരേഹീ**തി നവഹി പച്ചയഭാവൂപഗമനേഹി ആകാരേഹി. ഉപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാ ഫലന്തി **ഉപ്പാദോ,** ഫലുപ്പത്തിയാ കാരണഭാവോ. സതി ച അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, നാസതി, തസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ ഹോതി. തഥാ അവിജ്ജായ സതി സങ്ഖാരാ പവത്തന്തി ച നിമിയന്തി ച. യഥാ ച ഭവാദീസു ഖിപന്തി, ഏവം തേസം അവിജ്ജാ പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ ആയൂഹന്തി ഫലുപ്പത്തിയാ ഘടേന്തി സംയുജ്ജന്തി അത്തനോ ഫലേന. യസ്മിം സന്താനേ സയം ഉപ്പന്നാ, തം പലിബുന്ധന്തി പച്ചയന്തരസമവായേ ഉദയന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഹിനോതി ച സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവം ഉപഗച്ഛതി. പടിച്ച അവിജ്ജം സങ്ഖാരാ അയന്തി പവത്തന്തീതി ഏവം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവൂപഗമനവിസേസാ ഉപ്പാദാദയോ വേദിതബ്ബാതി. **ഉപ്പാദട്ഠിതീ**തി ച തിട്ഠതി ഏതേനാതി ഠിതി, കാരണം. ഉപ്പാദോ ഏവ ഠിതി ഉപ്പാദഠിതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ഇദഞ്ച പച്ചയാകാരദസ്സനം യഥാ പുരിമേഹി മഹാബോധിമൂലേ പവത്തിതം, തഥാ അമ്ഹാകം ഭഗവതാപി പവത്തിതന്തി അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാ ദസസഹസ്സിലോകധാതു സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പീതി ദസ്സേന്തോ **"ദിട്ഠമത്തേ"**തിആദിമാഹ.

ഏതസ്സ ധമ്മസ്സാതി ഏതസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസഞ്ഞിതസ്സ ധമ്മസ്സ. സോ പന യസ്മാ അത്ഥതോ ഹേതുപ്പഭവാനം ഹേതു. തേനാഹ **"ഏതസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സാ"**തി . ജാതിആദീനം ജരാമരണപച്ചയതായാതി അത്ഥോ. നാമരൂപപരിച്ഛേദോ തസ്സ ച പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ ന പഠമാഭിനിവേസമത്തേന ഹോതി, അഥ ഖോ തത്ഥ അപരാപരം ഞാണുപ്പത്തിസഞ്ഞിതേന അനു അനു ബുജ്ഝനേന. തദുഭയഭാവം പന ദസ്സേന്തോ **"ഞാതപരിഞ്ഞാവസേന അനനുബുജ്ഝനാ"**തി ആഹ. നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പജഹനവസേന പവത്തമാനാ വിപസ്സനാധമ്മേ പടിവിജ്ഝതി ഏവ നാമ ഹോതി പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനേന തിക്ഖവിസദഭാവാപത്തിതോ, തദധിട്ഠാനഭൂതാ ച തീരണപരിഞ്ഞാ അരിയമഗ്ഗോ ച പരിഞ്ഞാപഹാനാഭിസമയവസേന പവത്തിയാ തീരണപ്പഹാനപരിഞ്ഞാസങ്ഗഹോ ചാതി തദുഭയപടിവേധാഭാവം ദസ്സേന്തോ **"തീരണപ്പഹാനപരിഞ്ഞാവസേന അപ്പടിവിജ്ഝനാ"**തി ആഹ. തന്തം വുച്ചതി പടവീനനത്ഥം തന്തവായേതി തന്തം ആവഞ്ഛരിത്വാ പസാരിതസുത്തവട്ടിതം നീയതീതി കത്വാ, തം പന തന്താകുലതായ നിദസ്സനഭാവേന ആകുലമേവ ഗഹിതന്തി ആഹ **"തന്തം വിയ ആകുലജാതാ"**തി. സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **"യഥാ നാമാ"**തിആദി വുത്തം. **സമാനേതുന്തി** പുബ്ബേനാപരം സമം കത്വാ ആനേതും, അവിസമം ഉജും കാതുന്തി അത്ഥോ. തന്തമേവ വാ ആകുലം തന്താകുലം, തന്താകുലം

വിയ ജാതാ ഭൂതാ **തന്താകുലകജാതാ**. മജ്ഝിമം പടിപദം അനുപഗന്ത്വാ അന്തദ്വയപക്ഖന്ദേന പച്ചയാകാരേ ഖലിത്വാ ആകുലബ്യാകുലാ ഹോന്തി, തേനേവ അന്തദ്വയപക്ഖന്ദേന തംതംദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന പരിബ്ഭമന്താ ഉജുകം ധമ്മട്ഠിതിതന്തം പടിവിജ്ഝിതും ന ജാനന്തി. തേനാഹ **"ന സക്കോന്തി പച്ചയാകാരം ഉജും കാതു"**ന്തി. **ദ്വേ ബോധിസത്തേ**തി പച്ചേകബോധിസത്തമഹാബോധിസത്തേ. **അത്തനോ ധമ്മതായാ**തി അത്തനോ സഭാവേന, പരോപദേസേന വിനാതി അത്ഥോ. **തത്ഥ തത്ഥ ഗുളകജാത**ന്തി തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ ജാതഗുളകം പിണ്ഡിസുത്തം. തതോ എവ **ഗണ്ഠിബദ്ധ**ന്തി വുത്തം. **പച്ചയേസു പക്ഖലിത്വാ**തി അനിച്ചദുക്ഖാനത്താദിസഭാവേസു പച്ചയധമ്മേസു നിച്ചാദിഭാവവസേന പക്ഖലിത്വാ. **പച്ചയേ ഉജും കാതും അസക്കോന്തോ**തി തസ്സേവ നിച്ചാദിഗാഹസ്സ അവിസ്സജ്ജനതോ പച്ചയധമ്മനിമിത്തം അത്തനോ ദസ്സനം ഉജും കാതും അസക്കോന്തോ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥവസേന ഗണ്ഠികജാതാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ദ്വാസട്ഠി…പേ॰… ഗണ്ഠിബദ്ധാ"**തി.

യേ ഹി കേചി സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ സസ്സതദിട്ഠിആദി **ദിട്ഠിയോ നിസ്സിതാ** അല്ലീനാ, വിനനതോ കുലാതി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന ലദ്ധനാമസ്സ തന്തവായസ്സ ഗണ്ഠികം നാമ ആകുലഭാവേന അഗ്ഗതോ വാ മൂലതോ വാ ദുവിഞ്ഞേയ്യാവയവം ഖലിതബന്ധസുത്തന്തി ആഹ **"കുലാഗണ്ഠികം വുച്ചതി പേസകാരകഞ്ജിയസുത്ത"**ന്തി. **സകുണികാ**തി വട്ടചാടകസകുണികാ. സാ ഹി രുക്ഖസാഖാസു ഓലമ്ബനകുലാവകാ ഹോതി. തഞ്ഹി സാ കുലാവകം തതോ തതോ തിണഹീരാദികേ ആനേത്വാ തഥാ തഥാ വിനന്ധതി, യഥാ തേസം പേസകാരകഞ്ജിയസുത്തം വിയ അഗ്ഗേന വാ അഗ്ഗം, മൂലേന വാ മൂലം സമാനേതും വിവേചേതും വാ ന സക്കാ. തേനാഹ **"യഥാ"**തിആദി. **തദുഭയമ്പീ**തി കുലാഗണ്ഠികന്തി വുത്തം കഞ്ജിയസുത്തം കുലാവകഞ്ച. **പുരിമനയേനേവാ**തി "ഏവമേവ സത്താ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ.

കാമം മുഞ്ജപബ്ബജതിണാനി യഥാജാതാനിപി ദീഘഭാവേന പതിത്വാ അരഞ്ഞട്ഠാനേ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിനന്ധിത്വാ ആകുലാനി ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി, താനി പന തഥാ ദുബ്ബിവേചിയാനി യഥാ രജ്ജുഭൂതാനീതി ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

അപായോതി അയേന സുഖേന, സുഖഹേതുനാ വാ വിരഹിതോ. **ദുക്ഖസ്സ ഗതിഭാവതോ**തി അപായികസ്സ ദുക്ഖസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **സുഖസമുസ്സയതോ**തി "അബ്ഭുദയതോ വിനിപതിതത്താ"തി വിരൂപം നിപതിതത്താ യഥാ തേനത്തഭാവേന സുഖസമുസ്സയോ ന ഹോതി, ഏവം നിപതിതത്താ. **ഇതരോ**തി സംസാരോ നനു "അപായ"ന്തിആദിനാ വുത്തോപി സംസാരോ ഏവാതി? സച്ചമേതം, നിരയാദീനം പന അധിമത്തദുക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥം അപായാദിഗ്ഗഹണം ഗോബലിബദ്ദഞായേന അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടീ**തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഹേതുഫലഭാവേന അപരാപരുപ്പത്തി. **അബ്ഭോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ**തി അവിച്ഛേദേന പവത്തമാനാ.

തം സബ്ബമ്പീതി തം "അപായ"ന്തിആദിനാ വുത്തം സബ്ബം അപായദുക്ഖഞ്ചേവ വട്ടദുക്ഖഞ്ച. **മഹാസമുദ്ദേ വാതക്ഖിത്താ നാവാ വിയാ**തി ഇദം പരിബ്ഭമനട്ഠാനസ്സ മഹന്തഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ പരിബ്ഭമനസ്സ അനവത്ഥിതദസ്സനത്ഥഞ്ച വേദിതബ്ബം. സേസം വുത്തനയമേവ.

നിദാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുക്ഖവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മഹാവഗ്ഗോ

൧. അസ്സുതവാസുത്തവണ്ണനാ

൹൧. **"അസ്സുതവാ"**തി സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിതം, ഉപധാരണം വാ സുതം അസ്സ അത്ഥീതി സുതവാ, തപ്പടിക്ഖേപേന ന സുതവാതി അസ്സുതവാ. വാ-സദ്ദോ ചായം പസംസായം, അതിസയസ്സ വാ ബോധനകോ, തസ്മാ യസ്സ പസംസിതം, അതിസയേന വാ സുതം അത്ഥി, സോ "സുതവാ"തി സംകിലേസവിദ്ധംസനസമത്ഥോ പരിയത്തിധമ്മപരിചയോ "തം സുത്വാ തഥത്തായ പടിപത്തി ച സുതവാ"തി ഇമിനാ പദേന പകാസിതോ. അഥ വാ സോതബ്ബയുത്തം സുത്വാ കത്തബ്ബനിപ്ഫത്തിം സുണീതി സുതവാ. തപ്പടിക്ഖേപേന ന സുതവാതി അസ്സുതവാ. തേനാഹു പോരാണാ "ആഗമാധിഗമാഭാവാ, ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതീ"തി. തഥാ ചാഹ "ഖന്ധധാതു...പേ॰... വിനിച്ഛയരഹിതോ"തി. തത്ഥ വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ,** തത്ഥ പരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ,** കുസലേഹി സഹ ചോദനാപരിഹരണവസേന വിനിച്ഛയസ്സ കാരണം **വിനിച്ഛയോ. പുഥൂന**ന്തി ബഹൂനം. **കിലേസാദീനം** കിലേസാഭിസങ്ഖാരാനം വിത്ഥാരേതബ്ബം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗനിദ്ദേസേസു (മഹാനി॰ ൯൪, ൯൭) ആഗതനയേന. **അന്ധപുഥുജ്ജനോ ഗഹിതോ** "നാലം നിബ്ബിന്ദിതു"ന്തിആദിവചനതോ. ആസന്നപച്ചക്ഖവാചീ **ഇദം**-സദ്ദോതി ആഹ **"ഇമസ്മിന്തി പച്ചുപ്പന്നപച്ചക്ഖകായം ദസ്സേതീ"**തി. ചതൂസു മഹാഭൂതേസു നിയുത്തോതി **ചാതുമഹാഭൂതികോ**. യഥാ പന മഹാമത്തികായ നിബ്ബത്തം മത്തികാമയം, ഏവമയം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി നിബ്ബത്തോ **"ചതുമഹാഭൂതമയോ"**തി വുത്തം. **നിബ്ബിന്ദേയ്യാ**തി നിബ്ബിന്ദനമ്പി ആപജ്ജേയ്യ. നിബ്ബിന്ദനാ നാമ ഉക്കണ്ഠനാ അനഭിരതിഭാവതോതി വുത്തം **"ഉക്കണ്ഠേയ്യാ"**തി. **വിരജ്ജേയ്യാ**തി വീതരാഗോ ഭവേയ്യ. തേനാഹ **"ന രജ്ജേയ്യാ"**തി. **വിമുച്ചേയ്യാ**തി ഇധ പന അച്ചന്തായ വിമുച്ചനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"മുച്ചിതുകാമോ ഭവേയ്യാ"**തി. ചതൂഹി ച രൂപജനകപച്ചയേഹി ആഗതോ ചയോതി, **ആചയോ,** വുദ്ധി. ചയതോ അപക്കമോതി **അപചയോ,** പരിഹാനി. **ആദാന**ന്തി ഗഹണം, പടിസന്ധിയാ നിബ്ബത്തി. **ഭേദോതി** ഖന്ധാനം ഭേദോ. സോ ഹി കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോതി വുത്തോതി ആഹ **"നിക്ഖേപനന്തി ഭേദോ"**തി.

പഞ്ഞായന്തീതി പകാരതോ ഞായന്തി. **രൂപം പരിഗ്ഗഹേതും** പരിഗ്ഗണ്ഹനവസേനപി രൂപം ആലമ്ബിതും. **അയുത്തരൂപം കത്വാ** തണ്ഹാദീഹി പരിഗ്ഗഹേതും അരൂപം പരിഗ്ഗണ്ഹിതും യുത്തരൂപം കരോതി തേസം ഭിക്ഖൂനം സപ്പായഭാവതോ. തേനാഹ **"കസ്മാ"**തിആദി. **നിക്കഡ്ഢന്തോ**തി തതോ ഗാഹതോ നീഹരന്തോ.

മനായതനസ്സേവ നാമം, ന സമാധിപഞ്ഞത്തീനം "ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയം (സം॰ നി॰ ൧.൨൩, ൧൯൨; പേടകോ॰ ൨൨; മി॰ പ॰ ൧.൯.൯), ചിത്തോ ഗഹപതീ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൭൪) വിയ. ചിത്തീകാതബ്ബഭൂതം വത്ഥു ഏതസ്സാതി ചിത്തവത്ഥു, തസ്സ ഭാവോ **ചിത്തവത്ഥുതാ,** തേന കാരണേന ചിത്തഭാവമാഹ. **ചിത്തഗോചരതായാ**തി ചിത്തവിചിത്തവിസയതായ. **സമ്പയുത്തധമ്മചിത്തതായാ**തി രാഗാദിസദ്ധാദിസമ്പയുത്തധമ്മവസേന ചിത്തസഭാവത്താ. തേന ചിത്തതായ ചിത്തത്തമാഹ. **വിജാനനട്ഠേനാ**തി ബുജ്ഝനട്ഠേന. **അജ്ഝോസിത**ന്തി അജ്ഝോസായഭൂതായ തണ്ഹായ ഗഹിതം. തേനാഹ **"തണ്ഹായാ"**തിആദി. **പരാമസിത്വാ**തി ധമ്മസഭാവം അനിച്ചതാദിം അതിക്കമിത്വാ പരതോ നിച്ചാദിതോ ആമസിത്വാ. **അട്ഠസത**ന്തി അട്ഠാധികം സതം. **നവ മാനാ**തി സേയ്യസ്സ "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ ആഗതാ നവവിധമാനാ. ബ്രഹ്മജാലേ ആഗതാ സസ്സതവാദാദയോ **ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിയോ. ഏവ**ന്തി വുത്താകാരേന. യസ്മാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന പുഥുജ്ജനേന ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗഹിതം, തസ്മാ സോ തത്ഥ **നിബ്ബിന്ദിതും** നിബ്ബിദാഞാണം ഉപ്പാദേതും **ന സമത്ഥോ**.

ഭിക്ഖവേതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന "വര"ന്തി ഏവമാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഇദം അനുസന്ധിവചനം **"കസ്മാ ആഹാ"**തി കഥേതുകാമതായ കാരണം പുച്ഛതി. തേനാഹ **"പഠമം ഹീ"**തിആദി. അസ്സുതവതാ പുഥുജ്ജനേന. **തേനാ**തി

ഭഗവതാ. **അയുത്തരൂപം കതം** "നിബ്ബിന്ദേയ്യാ"തിആദിനാ ആദീനവസ്സ വിഭാവിതത്താ. അരൂപേ പന തഥാ ആദീനവസ്സ അവിഭാവിതത്താ വുത്തം **"അരൂപം** പരിഗ്ഗഹേതും **യുത്തരൂപ"**ന്തി, യുത്തരൂപം വിയ കതന്തി അധിപ്പായോ. **ഗാഹോ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിഗ്ഗാഹോ. **"നിക്ഖമിത്വാ അരൂപം ഗതോ"**തി ഇദം ഭഗവതാ ആദീനവം ദസ്സേത്വാ രൂപേ ഗാഹോ പടിക്ഖിത്തോ, ന അരൂപേ, തസ്മാ "കാതബ്ബോ നു ഖോ സോ തത്ഥാ"തി മിച്ഛാഗണ്ഹന്താനം സോ തതോ രൂപതോ നിക്ഖമിത്വാ അരൂപം ഗതോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. **തിട്ഠമാന**ന്തി തിട്ഠന്തം. "ആപജ്ജിത്വാ വിയ ഹോതീ"തി സഭാവേന പവത്തമാനം **"പഠമവയേ"**തിആദിനാ രൂപസ്സ ഭേദം വയാദീഹി വിഭജിത്വാ ദസ്സേതി.

പാദസ്സ ഉദ്ധരണേതി യഥാ ഠപിതസ്സ പാദസ്സ ഉക്ഖിപനേ. **അതിഹരണ**ന്തി യഥാഉദ്ധതം യഥാട്ഠിതട്ഠാനം അതിക്കമിത്വാ ഹരണം. **വീതിഹരണ**ന്തി ഉദ്ധതോ പാദോ യഥാട്ഠിതം പാദം യഥാ ന ഘട്ടേതി, ഏവം ഥോകം പസ്സതോ പരിണാമേത്വാ ഹരണം. **വോസ്സജ്ജന**ന്തി തഥാ പരപാദം വീതിസാരേത്വാ ഭൂമിയം നിക്ഖിപനത്ഥം അവോസ്സജ്ജനം. **സന്നിക്ഖേപന**ന്തി വോസ്സജ്ജേത്വാ ഭൂമിയം സമം നിക്ഖിപനം ഠപനം. **സന്നിരുജ്ഝന**ന്തി നിക്ഖിത്തസ്സ സബ്ബസോ നിരുജ്ഝനം ഉപ്പീളനം. **തത്ഥ തത്ഥേവാ**തി തസ്മിം തസ്മിം പഠമവയാദികേ ഏവ. അവധാരണേന തേസം കോട്ഠാസന്തരസങ്കമനാഭാവമാഹ. **ഓധീ**തി ഭാവോ, **പബ്ബ**ന്തി സന്ധി. പഠമവയാദയോ ഏവ ഹേത്ഥ ഓധി പബ്ബന്തി ച അധിപ്പേതാ. **പടപടായന്താ**തി "പടപടാ"ഇതി കരോന്താ വിയ, തേന നേസം പവത്തിക്ഖണസ്സ ഇത്തരതം ദസ്സേതി. **ഏത**ന്തി ഏതം രൂപധമ്മാനം യഥാവുത്തം തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജനം ഏവം വുത്തപ്പകാരമേവ. **വട്ടിപ്പദേസ**ന്തി വട്ടിയാ പുലകം ബരഹം. തഞ്ഹി വട്ടിയാ പുലകം അനതിക്കമിത്വാവ സാ ദീപജാലാ ഭിജ്ജതി. **പവേണിസമ്ബന്ധവസേനാ**തി സന്തതിവസേന.

രത്തിന്തി രത്തിയം. ഭുമ്മത്ഥേ ഹേതം ഉപയോഗവചനം. **ഏവം പന അത്ഥോ ന ഗഹേതബ്ബോ** അനുപ്പന്നസ്സ നിരോധാഭാവതോ. **പുരിമപവേണിതോ**തി രൂപേ വുത്തപവേണിതോ. **അനേകാനി ചിത്തകോടിസതസഹസ്സാനി ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി വുത്തമത്ഥം ഥേരവാദേന ദീപേതും **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **അഡ്ഢചൂള**ന്തി ഥോകേന ഊനം ഉപഡ്ഢം, തസ്സ പന ഉപഡ്ഢം അധികാരതോ വാഹസതസ്സാതി വിഞ്ഞായതി. "അഡ്ഢചുദ്ദസ"ന്തി കേചി, "അഡ്ഢചതുത്ഥ"ന്തി അപരേ. "സാധികം ദിയഡ്ഢസതം വാഹാ"തി ദള്ഹം കത്വാ വദന്തീതി വീമംസിതബ്ബം. ചതുനാളികോ തുമ്ബോ. മഹാരഞ്ഞതായ പവദ്ധം വനം **പവന**ന്തി ആഹ **"പവനേതി മഹാവനേ"**തി. **ത**ന്തി പഠമം ഗഹിതസാഖം. **അയമത്ഥോ**തി അയം ഭൂമിം അനോതരിത്വാ ഠിതസാഖായ ഏവ ഗഹണസങ്ഖാതോ അത്ഥോ. ഏതദത്ഥമേവ ഹി ഭഗവാ "അരഞ്ഞേ"തി വത്വാപി "പവനേ"തി ആഹ.

അരഞ്ഞമഹാവനം വിയാതി അരഞ്ഞട്ഠാനേ ബ്രഹാരഞ്ഞേ വിയ. **ആരമ്മണോലമ്ബന**ന്തി ആരമ്മണസ്സ അവലമ്ബനം. **ന വത്തബ്ബം** ആരമ്മണപച്ചയേന വിനാ അനുപ്പജ്ജനതോ. **ഏകജാതിയ**ന്തി രൂപാദിനീലാദിഏകസഭാവം. "ദിസ്സതി, ഭിക്ഖവേ, ഇമസ്സ ചാതുമഹാഭൂതികസ്സ കായസ്സ ആചയോപി അപചയോപീ"തി വദന്തേന **രൂപതോ നീഹരിത്വാ അരൂപേ ഗാഹോ പതിട്ഠാപിതോ** നാമ, "വരം, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ"തിആദിം വദന്തേന **അരൂപതോ നീഹരിത്വാ രൂപേ** ഗാഹോ പതിട്ഠാപിതോ നാമ.

നന്തി ഗാഹം. **ഉഭയതോ**തി രൂപതോ ച അരൂപതോ ച. **ഹരിസ്സാമീ**തി നീഹരിസ്സാമി. **പരിവത്തേത്വാ**തി മന്തം ജപ്പിത്വാ. **കണ്ണേ ധുമേത്വാ**തി കണ്ണേ ധമേത്വാ. **അസ്സാ**തി വിസസ്സ. **നിമ്മഥേത്വാ**തി നിമ്മദ്ദിത്വാ, നീഹരിത്വാതി അധിപ്പായോ.

മഗ്ഗോതി ലോകുത്തരമഗ്ഗോ. "നിബ്ബിന്ദ"ന്തി ഇമിനാ ബലവവിപസ്സനാ കഥിതാ.

അസ്സുതവാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദുതിയഅസ്സുതവാസുത്തവണ്ണനാ

൬൨. പച്ചയഭാവേന സുഖവേദനായ ഹിതന്തി **സുഖവേദനിയം.** തേനാഹ **"സുഖവേദനായ പച്ചയ"**ന്തി. പച്ചയഭാവോ ച ഉപനിസ്സയകോടിയാ, ന സഹജാതകോടിയാ. തേനാഹ "നനു ചാ"തിആദി. **ജവനവേദനായാ**തി ജവനചിത്തസഹഗതായ വേദനായ. **തം സന്ധായാ**തി തം ഉപനിസ്സയപച്ചയതം സന്ധായ. **ഏത**ന്തി ഏതം "സുഖവേദനായ പച്ചയ"ന്തി വചനം വുത്തം. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ "നനു ച സോതസമ്ഫസ്സോ സുഖവേദനായ പച്ചയോ ന ഹോതീ"തി ഏവമാദിം അതിദിസതി. സോ സമ്ഫസ്സോ ജാതി ഉപ്പത്തിട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **തജ്ജാതികം,** വേദയിതം. തം പന യസ്മാ തസ്സ ഫസ്സസ്സ അനുച്ഛവികമേവ ഹോതി, തസ്മാ **തസ്സാരുപ്പം തസ്സ ഫസ്സസ്സ അനുരൂപന്തി ച അത്ഥോ** വുത്തോ. **വുത്തനയേനാ**തി "സുഖവേദനായ പച്ചയോ"തിആദിനാ വുത്തവിധിഅനുസാരേന. അധരാരണിയം ഉത്തരാരണിയാ മന്തനവസേന ഘട്ടനം ഇവ സങ്ഘട്ടനം ഫസ്സേന യുഗഗ്ഗാഹോ, തസ്സ പന ഘട്ടനസ്സ നിരന്തരപ്പവത്തിയാ പിണ്ഡിതഭാവോ ഇധ സമോധാനം, ന കേസഞ്ചി ദ്വിന്നം തിണ്ണം വാ സഹാവട്ഠാനന്തി വുത്തം **"സങ്ഘട്ടനസമ്പിണ്ഡനേനാതി അത്ഥോ"**തി. **അഗ്ഗിചുണ്ണോ**തി വിപ്ഫുലിങ്ഗം. **വത്ഥൂ**തി ചക്ഖാദിവത്ഥു വിസയസങ്ഘട്ടനതോ. ലബ്ഭമാനോവ ധമ്മോ സങ്ഘട്ടനം വിയ ഗയ്ഹതീതി വുത്തം **"സങ്ഘട്ടനം വിയ ഫസ്സോ"**തി. **ഉസ്മാധാതു വിയ വേദനാ** ദുക്ഖസഭാവത്താ.

ദുതിയഅസ്സുതവാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പുത്തമംസൂപമസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. വുത്തനയമേവാതി ഹേട്ഠാ ആഹാരവഗ്ഗസ്സ പഠമസുത്തേ വുത്തനയമേവ. **ലാഭസക്കാരേനാ**തി ലാഭസക്കാരസങ്ഖാതായ അട്ഠുപ്പത്തിയാതി കേചി. ലാഭസക്കാരേ വാ അട്ഠുപ്പത്തിയാതി അപരേ. യോ ഹി ലാഭസക്കാരനിമിത്തം പച്ചയേസു ഗേധേന ഭിക്ഖൂനം അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗോ ജാതോ, തം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ ഭഗവാ ഇമം ദേസനം നിക്ഖിപി. **യമകമഹാമേഘോ**തി ഹേട്ഠാ ഓലമ്ബനഉപരിഉഗ്ഗമനവസേന സതപടലസഹസ്സപടലോ യുഗളമഹാമേഘോ.

തിട്ഠന്തി ചേവ ഭഗവതി കത്ഥചി നിബദ്ധവാസം വസന്തേ, ചാരികമ്പി ഗച്ഛന്തേ അനുബന്ധന്തി ച. ഭിക്ഖൂനമ്പി യേഭുയ്യേന കപ്പസതസഹസ്സം തതോ ഭിയ്യോപി പൂരിതദാനപാരമിസഞ്ചയത്താ തദാ മഹാലാഭസക്കാരോ ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തം **"ഏവം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സപീ"**തി. **സക്കതോ**തി സക്കാരപ്പത്തോ. **ഗരുകതോ**തി ഗരുകാരപ്പത്തോ. **മാനിതോ**തി ബഹുമതോ മനസാ പിയായിതോ ച. **പൂജിതോ**തി മാലാദിപൂജായ ചേവ ചതുപച്ചയാഭിപൂജായ ച പൂജിതോ. **അപചിതോ**തി അപചായനപ്പത്തോ. യസ്സ ഹി ചത്താരോ പച്ചയേ സക്കത്വാ സുഅഭിസങ്ഖതേ പണീതപണീതേ ഉപനേന്തി, സോ സക്കതോ. യസ്മിം ഗരുഭാവം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ ദേന്തി, സോ ഗരുകതോ. യം മനസാ പിയായന്തി ബഹുമഞ്ഞന്തി, സോ ബഹുമതോ. യസ്സ സബ്ബമേതം പൂജാവസേന കരോന്തി, സോ പൂജിതോ. യസ്സ അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഞ്ജലികമ്മാദിവസേന പരമനിപച്ചകാരം കരോന്തി, സോ അപചിതോ. ഭഗവതി ഭിക്ഖുസങ്ഘേ ച ലോകോ ഏവം പടിപന്നോ. തേന വുത്തം "തേന ഖോ പന സമയേന...പേ॰... പരിക്ഖാരാന"ന്തി (ഉദാ॰ ൧൪; സം॰ നി॰ ൨.൭൦). **ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്ത**ന്തി ലാഭസ്സ ച യസസ്സ ച അഗ്ഗം ഉക്കംസം പത്തം.

പഠമാഹാരവണ്ണനാ

അസ്സാതി ഭഗവതോ. ധമ്മസഭാവചിന്താവസേന പവത്തം സഹോത്തപ്പഞ്ഞാണം **ധമ്മസംവേഗോ**. ധുവപടിസേവനട്ഠാനഞ്ഹേതം സത്താനം, യദിദം ആഹാരപരിഭോഗോ, തസ്മാ ന തത്ഥ അപച്ചവേക്ഖണമത്തേന പാരാജികം പഞ്ഞപേതും സക്കാതി അധിപ്പായോ. **ആഹാരാ**തി "പച്ചയാ"തിആദിനാ പുബ്ബേ ആഹാരേസു വുത്തവിധിം സന്ധായ ആഹ **"ആഹാരാ"**തിആദി. ഇദാനി തത്ഥ കത്തബ്ബം അത്ഥവണ്ണനം സന്ധായ **"ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവാ"**തി വുത്തം.

ആദീനവന്തി ദോസം. **ജായാ**തി ഭരിയാ. **പതീ**തി ഭത്താ. അപേക്ഖാസദ്ദാ ചേതേ പിതാപുത്തസദ്ദാ വിയ, പാളിയം പന ആ-കാരസ്സ രസ്സത്തം സാനുനാസികഞ്ച കത്വാ വുത്തം **"ജായമ്പതികാ"**തി. സമ്മാ ഫലം വഹതീതി സമ്ബലം, സുഖാവഹന്തി അത്ഥോ. തഥാ ഹി തം "പഥേ ഹിതന്തി പാഥേയ്യ"ന്തി വുച്ചതി. മഗ്ഗസ്സ കന്താരപരിയാപന്നത്താ വുത്തം **"കന്താരഭൂതം മഗ്ഗ"**ന്തി. ദുല്ലഭതായ തം ഉദകം തത്ഥ താരേതീതി കന്താരം, നിരുദകം മഹാവനം. രുള്ഹീവസേന ഇതരമ്പി മഹാവനം തഥാ വുച്ചതീതി ആഹ **"ചോരകന്താര"**ന്തിആദി. പരരാജൂനം വേരിആദീനഞ്ച വസേന സപ്പടിഭയമ്പി അരഞ്ഞം ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി വുത്തം **"പഞ്ചവിധ"**ന്തി.

ഘനഘനട്ഠാനതോതി മംസസ്സ ബഹലബഹലം ഥൂലഥൂലം ഹുത്വാ ഠിതട്ഠാനതോ. "താദിസഞ്ഹി മംസം ഗഹേത്വാ സുക്ഖാപിതം **വല്ലൂരം**. സൂലേ ആവുനിത്വാ പക്കമംസം **സൂലമംസം. വിരളച്ഛായായം നിസീദിംസു** ഗന്തും അസമത്ഥോ ഹുത്വാ. **ഗോവതകുക്കുരവതദേവതായാചനാദീഹീ**തി ഗോവതകുക്കുരവതാദിവതചരണേഹി ചേവ ദേവതായാചനാദീഹി പണിധികമ്മേഹി ച മഹന്തം ദുക്ഖം അനുഭൂതം.

യസ്മാ പന സാസനേ സമ്മാപടിപജ്ജന്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ആഹാരപരിഭോഗസ്സ ഓപമ്മഭാവേന തേസം ജായമ്പതികാനം പുത്തമംസപരിഭോഗോ ഇധ ഭഗവതാ ആനീതോ, തസ്മാസ്സ നാനാകാരേഹി ഓപമ്മത്തം വിഭാവേതും **"തേസം സോ പുത്തമംസാഹാരോ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **സജാതിമംസതായാ**തി സമാനജാതികമംസഭാവേന, മനുസ്സമംസഭാവേനാതി അത്ഥോ. മസുസ്സമംസഞ്ഹി കുലപ്പസുതമനുസ്സാനം അമനുഞ്ഞം ഹോതി അപരിചിതഭാവതോ ഗാരയ്ഹഭാവതോ ച, തതോ ഏവ ഞാതിആദിമംസതായാതിആദി വുത്തം. തരുണമംസതായാതിആദി പന സഭാവതോ അനഭിസങ്ഖാരതോ ച അമനുഞ്ഞാതി കത്വാ വുത്തം. **അധൂപിതതായാ**തി അധൂപിതഭാവതോ. **മജ്ഝത്തഭാവേയേവ ഠിതാ**. തതോ ഏവ **നിച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗേ ഠിതാ**തി വുത്തം കന്താരതോ നിത്ഥരണജ്ഝാസയതായ. ഇദാനി യേ ച തേ അനപനീതാഹാരോ, ന യാവദത്ഥപരിഭോഗോ വിഗതമച്ഛേരമലതാ സമ്മോഹാഭാവോ ആയതിം തത്ഥ പത്ഥനാഭാവോ സന്നിധികാരാഭാവോ അപരിച്ചജനമദത്ഥാഭാവോ അഹീളനാ അവിവാദപരിഭോഗോ ചാതി ഉപമായം ലബ്ഭമാനാ പകാരവിസേസാ, തേ തഥാ നീഹരിത്വാ ഉപമേയ്യേ യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"ന അട്ഠിന്ഹാരുചമ്മനിസ്സിതട്ഠാനാനീ"**തിആദി വുത്തം. **തം കാരണ**ന്തി തം തേസം ജായമ്പതീനം യാവദേവ കന്താരനിത്ഥരണത്ഥായ പുത്തമംസപരിഭോഗസങ്ഖാതം കാരണം.

നിസ്സന്ദപാടികുല്യതം പച്ചവേക്ഖന്തോപി കബളീകാരാഹാരം പരിവീമംസതി. **യഥാ തേ ജായമ്പതികാ**തിആദിപി ഓപമ്മസംസന്ദനം. "പരിഭുഞ്ജിതബ്ബോ ആഹാരോ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **അപടിക്ഖിപിത്വാ**തി അനപനേത്വാ. **വട്ടകേന വിയ കുക്കുടേന വിയ ചാ**തി വിസദിസൂദാഹരണം. **ഓധിം അദസ്സേത്വാ**തി മഹന്തഗ്ഗഹണവസേന ഓധിം അകത്വാ. **സീഹേന വിയാ**തി സദിസൂദാഹരണം. സോ കിര സപദാനമേവ ഖാദതി.

അഗധിതഅമുച്ഛിതാദിഭാവേന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ **"അമച്ഛരായിത്വാ"**തിആദി വുത്തം. അബ്ഭന്തരേ അത്താ നാമ അത്ഥീതി ദിട്ഠി **അത്തൂപലദ്ധി,** തംസഹഗതേന സമ്മോഹേന അത്താ ആഹാരം പരിഭുഞ്ജതീതി. **സതിസമ്പജഞ്ഞവസേനപീ**തി

“അസിതേ പീതേ ഖായിതേ സായിതേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതീ”തി ഏത്ഥ വുത്തസതിസമ്പജഞ്ഞവസേനപി.

“അഹോ വത മയം…പേ॰… ലഭേയ്യ”ന്തി പത്ഥനം വാ, “ഹിയ്യോ വിയ…പേ॰… ന ലദ്ധ”ന്തി അനുസോചനം വാ അകത്വാതി യോജനാ.

“സന്നിധിം ന അകംസു, ഭൂമിയം വാ നിഖണിംസു, അഗ്ഗിനാ വാ ഝാപയിംസൂ”തി ന-കാരം ആനേത്വാ യോജനാ. ഏവം സബ്ബത്ഥ.

പിണ്ഡപാതം വാ അഹീളേന്തേന ദായകം വാ അഹീളേന്തേന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബോതി യോജനാ. **സ പത്തപാണീ**തി സോ പത്തഹത്ഥോ. **നാവജാനിയാ**തി ന അവജാനിയാ. **അതിമഞ്ഞതീ**തി അതിക്കമിത്വാ മഞ്ഞതി, അവജാനാതീതി അത്ഥോ.

“തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിഞ്ഞാതേ”തി വത്വാ താഹി കബളീകാരാഹാരസ്സ പരിജാനനവിധിം ദസ്സേന്തോ **“കഥ”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സവത്ഥുകവസേനാ**തി സസമ്ഭാരവസേന, സഭാവതോ പന രൂപാഹരണം ഓജമത്തം ഹോതി. ഇദഞ്ഹി കബളീകാരാഹാരസ്സ ലക്ഖണം. കാമം രസാരമ്മണം ജിവ്ഹാപസാദേ പടിഹഞ്ഞതി, തേന പന അവിനാഭാവതോ സമ്പത്തവിസയഗാഹിതായ ച ജിവ്ഹാപസാദസ്സ **“ഓജട്ഠമകരൂപം കത്ഥ പടിഹഞ്ഞതീ”**തി വുത്തം. **തസ്സാ**തി ജിവ്ഹാപസാദസ്സ . **ഇമേ ധമ്മാ**തി ഇമേ യഥാവുത്തഭൂതുപാദായധമ്മാ. **തന്തി** രൂപക്ഖന്ധം. **പരിഗ്ഗണ്ഹതോ**തി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ. **ഉപ്പന്നാ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ**തി സബ്ബേപി യേ യഥാനിദ്ധാരിതാ, തേഹി സഹപ്പവത്താവ സബ്ബേപി ഇമേ. **സരസലക്ഖണതോ**തി അത്തനോ കിച്ചതോ ലക്ഖണതോ ച. **തേസം** നാമരൂപഭാവേന വവത്ഥപിതാനം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം പച്ചയോ വിഞ്ഞാണം. “തസ്സ സങ്ഖാരാ തേസം അവിജ്ജാ”തി ഏവം ഉദ്ധം ആരോഹനവസേന **പച്ചയം**. അധോഓരോഹനവസേന പന സളായതനാദികേ **പരിയേസന്തോ അനുലോമപടിലോമം പടിച്ചസമുപ്പാദം പസ്സതി**. സളായതനാദയോപി ഹി രൂപാരൂപധമ്മാനം യഥാരഹം പച്ചയഭാവേന വവത്ഥപേതബ്ബാതി. **യാഥാവതോ ദിട്ഠത്താ**തി “ഇദം രൂപം, ഏത്തകം രൂപം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ, ഇദം നാമം, ഏത്തകം നാമം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ”തി ച യഥാഭൂതം ദിട്ഠത്താ. അനിച്ചാനുപസ്സനാ, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ, അനത്താനുപസ്സനാ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ, വിരാഗാനുപസ്സനാ, നിരോധാനുപസ്സനാ, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാതി ഇമാസം **സത്തന്നം അനുപസ്സനാനം വസേന. സോ**തി കബളീകാരാഹാരോ. **തിലക്ഖണ…പേ॰… സങ്ഖാതായാ**തി അനിച്ചതാദീനം തിണ്ണം ലക്ഖണാനം പടിവിജ്ഝനവസേന ലക്ഖണവന്തസമ്മസനവസേന ച പവത്തഞാണസങ്ഖാതായ. **പരിഞ്ഞാതോ ഹോതി** അനവസേസതോ നാമരൂപസ്സ ഞാതത്താ തപ്പരിയാപന്നത്താ ച ആഹാരസ്സ. തേനാഹ **“തസ്മിം യേവാ”**തിആദി. **ഛന്ദരാഗാവകഡ്ഢനേനാ**തി ഛന്ദരാഗസ്സ പജഹനേന.

പഞ്ച കാമഗുണാ കാരണഭൂതാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പഞ്ചകാമഗുണികോ**. തേനാഹ **“പഞ്ചകാമഗുണസമ്ഭവോ”**തി. ഏകിസ്സാ തണ്ഹായ പരിഞ്ഞാ **ഏകപരിഞ്ഞാ**. സബ്ബസ്സ പഞ്ചകാമഗുണികസ്സ രാഗസ്സ പരിഞ്ഞാ, **സബ്ബപരിഞ്ഞാ**. തദുഭയസ്സപി മൂലഭൂതസ്സ ആഹാരസ്സ പരിഞ്ഞാ **മൂലപരിഞ്ഞാ**. ഇദാനി ഇമാ തിസ്സോപി പരിഞ്ഞായോ വിഭാഗേന ദസ്സേതും **“യോ ഭിക്ഖൂ”**തിആദി ആരദ്ധം. **ജിവ്ഹാദ്വാരേ ഏകരസതണ്ഹം പരിജാനാതീ**തി ജിവ്ഹായ രസം സായിത്വാ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി “യോ യമേത്ഥ രസോ, സോ വത്ഥുകാമവസേന ഓജട്ഠമകരൂപം ഹോതി ജിവ്ഹായതനം പസാദോ. സോ കിം നിസ്സിതോ? ചതുമഹാഭൂതനിസ്സിതോ. തംസഹജാതോ വണ്ണോ ഗന്ധോ രസോ ഓജാ ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഇമേ ധമ്മാ രൂപക്ഖന്ധോ നാമ. യോ തസ്മിം രസേ അസ്സാദോ, അയം രസതണ്ഹാ. തംസഹഗതാ ഫസ്സാദയോ ധമ്മാ ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധാ”തിആദിവസേന. സബ്ബം അട്ഠകഥായം ആഗതവസേന വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **“തേന പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ പരിഞ്ഞാതോവ ഹോതീ”**തി. തത്ഥ **തേനാ**തി യോ ഭിക്ഖു ജിവ്ഹാദ്വാരേ രസതണ്ഹം പരിജാനാതി, തേന. കഥം പന ഏകസ്മിം

ദ്വാരേ തണ്ഹം പരിജാനതോ പഞ്ചസു ദ്വാരേസു രാഗോ പരിഞ്ഞാതോ ഹോതീതി ആഹ **“കസ്മാ”**തിആദി. **തസ്സായേവാതി** തണ്ഹായ ഏവ തണ്ഹാസാമഞ്ഞതോ ഏകത്തനയവസേന വുത്തം. **തത്ഥാതി** പഞ്ചസു ദ്വാരേസു. **ഉപ്പജ്ജനതോതി** രൂപരാഗാദിഭാവേന ഉപ്പജ്ജനതോ. ലോഭോ ഏവ ഹി തണ്ഹായനട്ഠേന ‘‘തണ്ഹാ’’തിപി, രജ്ജനട്ഠേന ‘‘രാഗോ’’തിപി വുച്ചതി. തേനാഹ **“സായേവ ഹീ”**തിആദി. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം **“യഥാ”**തിആദിനാ ഉപമായ സമ്പിണ്ഡേതി. **പഞ്ചമഗ്ഗേ ഹനതോതി** പഞ്ചസു മഗ്ഗേസു സഞ്ചരിത്തം കരോന്തേന മഗ്ഗഗാമിനോ ഹനന്തോ ‘‘മഗ്ഗേ ഹനതോ’’തി വുത്തോ.

സബ്യഞ്ജനേ പിണ്ഡപാതസഞ്ഞിതേ ഭത്തസമൂഹേ മനുഞ്ഞേ രൂപേ രൂപസദ്ദാദയോ ലബ്ഭന്തി, തത്ഥ പഞ്ചകാമഗുണരാഗസ്സ സമ്ഭവം ദസ്സേതും **“കഥ”**ന്തിആദി വുത്തം. **സതിസമ്പജഞ്ഞേന പരിഗ്ഗഹേത്വാതി** സബ്ബഭാഗിയേന കമ്മട്ഠാനപരിപാലകേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ. **നിച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗേനാതി** മഗ്ഗാധിഗമസിദ്ധേന നിച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗേന പരിഭുഞ്ജേ. **സോതി** കാമഗുണികോ രാഗോ.

തസ്മിം സതീതി കബളീകാരാഹാരേ സതി. **തസ്സാതി** പഞ്ചകാമഗുണികരാഗസ്സ. **ഉപ്പത്തിതോതി** ഉപ്പജ്ജനതോ. ന ഹി ആഹാരാലാഭേന ജിഘച്ഛാദുബ്ബല്യപരേതസ്സ കാമപരിഭോഗിച്ഛാ സമ്ഭവതി. **ഉപനിജ്ഝാനചിത്ത**ന്തി രാഗവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം ഓലോകനചിത്തം.

നത്ഥി തം സംയോജനന്തി പഞ്ചവിധമ്പി ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **“തേന രാഗേന...പേ॰... നത്ഥീ”**തി. **തേനാതി** കാമരാഗേന. **ഏത്തകേനാതി** യഥാവുത്തായ ദേസനായ. **കഥേതും വട്ടതീതി** ഇമം പഠമാഹാരകഥം കഥേന്തേന ധമ്മകഥികേന.

പഠമാഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയാഹാരവണ്ണനാ

ദുതിയേതി ദുതിയേ ആഹാരേ. **ഉദ്ദാലിതചമ്മാതി** ഉപ്പാടിതചമ്മാ, സബ്ബസോ അപനീതചമ്മാതി അത്ഥോ. **ന സക്കോതി** ദുബ്ബലഭാവതോ, തഥാ ഹി ഇത്ഥീ ‘‘അബലാ’’തി വുച്ചതി. **സിലാകുട്ടാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന ഇട്ഠകകുട്ടമത്തികാകുട്ടാദീനം സങ്ഗഹോ. **ഉണ്ണനാഭീതി** മക്കടകം. **സരബൂതി** ഘരഗോളികാ . **ഉച്ചാലിങ്ഗപാണകാ** നാമ ലോമസാ പാണകാ. **ആകാസനിസ്സിതാതി** ആകാസചാരിനോ. **ലുഞ്ചിത്വാതി** ഉപ്പാടേത്വാ.

തിസ്സോ പരിഞ്ഞാതി ഹേട്ഠാ വുത്താ ഞാതപരിഞ്ഞാദയോ തിസ്സോ പരിഞ്ഞാ. **തമ്മൂലകത്താതി** ഫസ്സമൂലകത്താ. **ദേസനാ യാവ അരഹത്താ കഥിതാ** സബ്ബസോ വേദനാസു പരിഞ്ഞാതാസു കിലേസാനം ലേസസ്സപി അഭാവതോ.

ദുതിയാഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയാഹാരവണ്ണനാ

അങ്ഗാരകാസുന്തി അങ്ഗാരരാസിം. **ഫുണന്തീതി** അത്തനോ ഉപരി സയമേവ ആകിരന്തീതി അത്ഥോ. തേനാഹ ‘‘നരാ രുദന്താ പരിദഡ്ഢഗത്താ’’തി. **നരാതി** പുരിസാതി അത്ഥോ, ന മനുസ്സാ. **ഭയഞ്ഹി മം വിന്ദതീതി** ഭയസ്സ വസേന കരോന്തോ ഭയം ലഭതി നാമ. **സന്തരമാനോവാതി** സുട്ഠു തരമാനോ ഏവ ഹുത്വാ. പോരിസം വുച്ചതി പുരിസപ്പമാണം, തസ്മാ **അതിരേകപോരിസാ** പുരിസപ്പമാണതോ അധികാ.

തേനാഹ **"പഞ്ചരതനപ്പമാണാ"**തി. **അസ്സാതി** കാസുയാ. **തദഭാവേതി** തേസം ജാലാധൂമാനം അഭാവേ. **ആരകാവസ്സാ**തി ആരകാ എവ അസ്സ.

അങ്ഗാരകാസു വിയ തേഭൂമകവട്ടം ഏകാദസന്നം അഗ്ഗീനം വസേന മഹാപരിളാഹതോ. **ജിവി...പേ॰... പുഥുജ്ജനോ** തേഹി അഗ്ഗീഹി ദഹിതബ്ബതോ. **ദ്വേ ബല...പേ॰... കമ്മം** അനിച്ഛന്തസ്സേവ തസ്സ വട്ടദുക്ഖേ പാതനതോ. ആയൂഹനൂപകഡ്ഢനാനം കാലഭേദോ ന ചിന്തേതബ്ബോ ഏകന്തഭാവിനോ ഫലസ്സ നിപ്ഫാദിതത്താതി ആഹ **"കമ്മം ഹീ"**തിആദി.

ഫസ്സേ വുത്തനയേനേവാതി തത്ഥ "ഫസ്സോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ"തി വുത്തം, ഇധ "മനോസഞ്ചേതനാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ"തി വത്തബ്ബം. സേസം **വുത്തനയമേവാ**തി. "തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനം, ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി വചനതോ മനോസഞ്ചേതനായ തണ്ഹാ മൂലകാരണന്തി ആഹ **"തണ്ഹാമൂലകത്താ മനോസഞ്ചേതനായാ"**തി. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. കേചി പന യസ്മാ മനോസഞ്ചേതനായ ഫലഭൂതം വേദനം പടിച്ച തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ ഏവം വുത്തന്തി വദന്തി.

തതിയാഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥാഹാരവണ്ണനാ

അനിട്ഠംപാപനവസേന തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലം ആഗച്ഛതീതി ആഗു, പാപം, തം ചരതി സീലേനാതി **ആഗുചാരീ**. തേനാഹ **"പാപചാരീ"**ന്തി.

രാജാ വിയ കമ്മം പരമിസ്സരഭാവതോ. **ആഗുചാരീ പുരിസോ വിയ...പേ॰... പുഥുജ്ജനോ** ദുക്ഖവത്ഥുഭാവതോ. ആദിന്നപ്പഹാരവണാനി **തീണി സത്തിസതാനി വിയ** പുഥുജ്ജനസ്സ ആതുരമാനമഹാദുക്ഖപതിട്ഠം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം. തേനാഹ **സത്തി... പേ॰... ദുക്ഖ**ന്തി.

തമ്മൂലകത്താതി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമൂലകത്താ ഇതോ പരം പവത്തനാമരൂപസ്സ.

ചതുത്ഥാഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുത്തമംസൂപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അത്ഥിരാഗസുത്തവണ്ണനാ

൬൪. ചതുത്ഥേ **സോ**തി ലോഭോ. **രഞ്ജനവസേനാ**തി രങ്ഗജാതം വിയ തസ്സ ചിത്തസ്സ അനുരഞ്ജനവസേന. **നന്ദനവസേനാ**തി സപ്പീതികതായ ആരമ്മണസ്സ അഭിനന്ദനവസേന. **തണ്ഹായനവസേനാ**തി വിസയകത്തുകാമതായ വസേന. ഏകോ ഏവ ഹി ലോഭോ പവത്തിആകാരവസേന തഥാ വുത്തോ. **പതിട്ഠിത**ന്തി ലദ്ധസഭാവം. **തത്ഥാ**തി വട്ടേ. ആഹാരേതി കേചി. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം. **വിരുള്ഹ**ന്തി ഫലനിബ്ബത്തിയാ വിരുള്ഹിപ്പത്തം. തേനാഹ **"കമ്മം ജവാപേത്വാ"**തിആദി. തത്ഥ **ജവാപേത്വാ**തി ഫലം ഗാഹാപേത്വാ. അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണഞ്ഹി അത്തനാ സഹജാതാനം സഹജാതാദിപച്ചയേഹി ചേവ ആഹാരപച്ചയേന ച പച്ചയോ ഹുത്വാ തസ്സ അത്തനോ ഫലുപ്പാദനേ സാമത്ഥിയത്താ വിരുള്ഹിപ്പത്തം. തേനാഹ "കമ്മം സന്താനേ ലദ്ധഭാവം വിരുള്ഹിപ്പത്തഞ്ചസ്സ ഹോതീ"തി. വട്ടകഥാ ഏസാതി കത്വാ **"യത്ഥാതി തേഭൂമകവട്ടേ ഭുമ്മ"**ന്തി വുത്തം. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു. **പുരിമപദേ ഏതം ഭുമ്മ**ന്തി "യത്ഥ തത്ഥാ"തി ആഗതം ഏതം ഭുമ്മവചനം പുരിമസ്മിം പുരിമസ്മിം പദേ വിസയഭൂതേ. തഞ്ഹി ആരബ്ഭ ഏതം "യത്ഥ തത്ഥാ"തി ഭുമ്മവചനം വുത്തം. **ഇമസ്മിം വിപാകവട്ടേ**തി പച്ചുപ്പന്നേ

വിപാകവട്ടേ. ആയതിം വട്ടഹേതുകേ സങ്ഖാരേ സന്ധായ വുത്തം ‘‘യത്ഥ അത്ഥി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തീ’’തി വചനതോ . **പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തീ**തി ച പടിസന്ധി അധിപ്പേതാതി വുത്തം ‘‘യത്ഥ അത്ഥി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തി, അത്ഥി തത്ഥ ആയതിം ജാതിജരാമരണ’’ന്തി. **ജാതീ**തി ചേത്ഥ മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖമനം അധിപ്പേതം. **യസ്മിം ഠാനേ**തി യസ്മിം കാരണേ സതി.

കാരണഞ്ചേത്ഥ സങ്ഖാരാ വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാ ഹേതൂ, തണ്ഹാഅവിജ്ജായോ, കാലഗതിആദയോ ച കമ്മസ്സ സമ്ഭാരാ. കേചി പന കിലേസവട്ടകമ്മഗതികാലാ ചാതി അധിപ്പായേന ‘‘കാലഗതിആദയോ ച കമ്മസ്സ സമ്ഭാരാ’’തി വദന്തി. തംതംഭവപത്ഥനായ തഥാ തഥാ ഗതോ തിവിധോ ഭവോവ **തേഭൂമകവട്ടം**. തേനാഹ ‘‘യത്ഥാതി തേഭൂമകവട്ടേ’’തി. തഥാ ചാഹ **‘‘സസമ്ഭാരകകമ്മം ഭവേസു രൂപം സമുട്ഠാപേതീ’’**തി. **രൂപ**ന്തി അത്തഭാവം.

സങ്ഖിപിത്വാതി തീസു അകത്വാ വിഞ്ഞാണേന ഏകസങ്ഖേപം കത്വാതി അത്ഥോ. **ഏകോ സന്ധീ**തി ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി. **വിപാകവിധി**ന്തി സളായതനാദികം വേദനാവസാനം വിപാകവിധിം. ‘‘നാമരൂപേന സദ്ധി’’ന്തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **നാമരൂപേനാ**തി വാ സഹയോഗേ കരണവചനം. ഇധ **ഏകോ സന്ധീ**തി ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി. **ആയതിഭവസ്സാ**തി ആയതിം ഉപപത്തിഭവസ്സ. തേന ചേത്ഥ ഏകോ സന്ധി ഹേതുഫലസന്ധി വേദിതബ്ബോ.

ഖീണാസവസ്സ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമനതോവ പവത്തകമ്മസ്സ മഗ്ഗേന സഹായവേകല്ലസ്സ കതത്താ അവിജ്ജമാനം. **സൂരിയരസ്മിസമ**ന്തി തതോ ഏവ വുത്തനയേനേവ അപ്പതിട്ഠിതസൂരിയരസ്മിസമം. **സാ**തി രസ്മി. **കായാദയോ**തി കായദ്വാരാദയോ. **കതകമ്മ**ന്തി പച്ചയേഹി കതഭാവം ഉപാദായ വുത്തം, ന കമ്മലക്ഖണപത്തതോ. തേനാഹ **‘‘കുസലാകുസലം നാമ ന ഹോതീ’’**തി. **കിരിയമത്തേ**തി അവിപാകധമ്മത്താ കായികാദിപയോഗമത്തേ ഠത്വാ. **അവിപാകം ഹോതി** തേസം അവിപാകധമ്മത്താ.

അത്ഥിരാഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. നഗരസുത്തവണ്ണനാ

൬൫. പഞ്ചമസുത്തേ ‘‘പുബ്ബേവ മേ, ഭിക്ഖവേ, സമ്ബോധാ’’തിആദി ഹേട്ഠാ സംവണ്ണിതമേവാതി അവുത്തമേവ സംവണ്ണേതും **‘‘നാമരൂപേ ഖോ സതീ’’**തി ആരദ്ധോ . തത്ഥ ദ്വാദസപദികേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഇമസ്മിം സുത്തേ യാനി ദ്വേ പദാനി അഗ്ഗഹിതാനി, നേസം അഗ്ഗഹണേ കാരണം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജേതുകാമോ തേസം ഗഹേതബ്ബകാരണം താവ ദസ്സേന്തോ **‘‘ഏത്ഥാ’’**തിആദിമാഹ. പച്ചക്ഖഭൂതം പച്ചുപ്പന്നം ഭവം പഠമം ഗഹേത്വാ തദനന്തരം അനാഗതസ്സ ‘‘ദുതിയ’’ന്തി ഗഹണേ അതീതോ തതിയോ ഹോതീതി ആഹ **‘‘അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ ഹി തതിയോ ഭവോ’’**തി. നനു ചേത്ഥ അനാഗതസ്സ ഭവസ്സ ഗഹണം ന സമ്ഭവതി പച്ചുപ്പന്നഭവവസേന അഭിനിവേസസ്സ ജോതിതത്താതി? സച്ചമേതം, കാരണേ പന ഗഹിതേ ഫലം ഗഹിതമേവ ഹോതീതി തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അപിചേത്ഥ അനാഗതോ അദ്ധാ അത്ഥതോ സങ്ഗഹിതോ ഏവ യതോ ‘‘നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന’’ന്തിആദിനാ അനാഗതദ്ധസംഗാഹിതാ ദേസനാ പവത്താ, ചതുവോകാരവസേന വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമന്തി വിസേസോ അത്ഥി. തസ്മാ **‘‘പഞ്ചവോകാരവസേനാ’’**തി വുത്തം. **തേഹീ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരേഹി ആരമ്മണഭൂതേഹി. **അയം വിപസ്സനാ**തി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നവസേന ഉദയബ്ബയം പസ്സന്തസ്സ പവത്തവിപസ്സനാ. **ന ഘടീയതീ**തി ന സമിജ്ഝതി. **മഹാ…പേ… അഭിനിവിട്ഠോ**തി ന ഘടനേ കാരണമാഹ, ഹേട്ഠാ ഗഹിതത്താ പാടിയേക്കം സമ്മസനീയം ന ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

അദിട്ഠേസൂതി അനവബുദ്ധേസു. ചതുസച്ചസ്സ അനുബോധേന ന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ **"ന സക്കാ ബുദ്ധേന ഭവിതു"**ന്തി. **ഇമി**നാതി മഹാസത്തേന. **തേ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ. **ഭവഉപാദാനതണ്ഹാവസേനാ**തി ഭവഉപാദാനതണ്ഹാദസ്സനവസേന. **ദിട്ഠാവ** "തംസഹഗതാ"തി സമാനയോഗക്ഖമത്താ. **ന പരഭാഗം ഖനേയ്യ** അത്തനാ ഇച്ഛിതസ്സ ഗഹിതത്താ പരഭാഗേ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ ച. തേനാഹ **"കസ്സചി നത്ഥിതായാ"**തി. **പടിനിവത്തേസീ**തി പടിസംഹരി. പടിനിവത്തനേ പന കാരണം ദസ്സേതും **"തദേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **അഭിന്നട്ഠാന**ന്തി അഖണിതട്ഠാനം.

പച്ചയതോതി ഹേതുതോ, സങ്ഖാരതോതി അത്ഥോ. "കിമ്ഹി നു ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതീ"തിആദിനാ ഹേതുപരമ്പരവസേന ഫലപരമ്പരായ കിത്തമാനായ, കിമ്ഹി നു ഖോ സതി വിഞ്ഞാണം ഹോതീതി ച വിചാരണായ സങ്ഖാരേ ഖോ സതി വിഞ്ഞാണസ്സ വിസേസതോ കാരണഭൂതോ സങ്ഖാരോ അഗ്ഗഹിതോ, തതോ വിഞ്ഞാണം പടിനിവത്തതി നാമ, ന സബ്ബപച്ചയതോ. തേനേവാഹ "നാമരൂപേ ഖോ സതി വിഞ്ഞാണം ഹോതീ"തി. കിം നാമ ഹേത്ഥ സഹജാതാദിവസേനേവ പച്ചയഭൂതം അധിപ്പേതം, ന കമ്മൂപനിസ്സയവസേന പച്ചുപ്പന്നവസേന അഭിനിവേസസ്സ ജോതിതത്താ. **ആരമ്മണതോ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരസങ്ഖാതആരമ്മണതോ, അതീതഭവസങ്ഖാതആരമ്മണതോ. അതീതദ്ധപരിയാപന്നാ ഹി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ. തതോ പടിനിവത്തമാനം വിഞ്ഞാണം അതീതഭവോപി പടിനിവത്തതി നാമ. **ഉഭയമ്പീ**തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം വിപസ്സനാവിഞ്ഞാണമ്പി. **നാമരൂപം ന അതിക്കമതീ**തി പച്ചയഭൂതം ആരമ്മണഭൂതഞ്ച നാമരൂപം ന അതിക്കമതി തേന വിനാ അവത്തനതോ. തേനാഹ **"നാമരൂപതോ പരം ന ഗച്ഛതീ"**തി. **വിഞ്ഞാണേ നാമരൂപസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേ**തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേ നാമരൂപസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേ. **നാമരൂപേ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേ**തി നാമരൂപേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേ. ചതുവോകാരപഞ്ചവോകാരഭവവസേന യഥാരഹം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. **ദ്വീസുപി അഞ്ഞമഞ്ഞം പച്ചയേസു ഹോന്തേസൂ**തി പന പഞ്ചവോകാരഭവവസേന. **ഏത്തകേനാ**തി ഏവം വിഞ്ഞാണനാമരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപത്ഥമ്ഭവസേന പവത്തിയാ. **ജായേഥ വാ ഉപപജ്ജേഥ വാ**തി "സത്തോ ജായതി ഉപപജ്ജതീ"തി സമഞ്ഞാ ഹോതി വിഞ്ഞാണനാമരൂപവിനിമുത്തസ്സ സത്തപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതസ്സ ധമ്മസ്സ അഭാവതോ. തേനാഹ **"ഇതോ ഹീ"**തിആദി. **ഏതദേവാ**തി "വിഞ്ഞാണം നാമരൂപ"ന്തി ഏതം ദ്വയമേവ.

അപരാപരചുതിപടിസന്ധീഹീതി അപരാപരചുതിപടിസന്ധിദീപകേഹി "ചവതി, ഉപപജ്ജതീ"തി ദ്വീഹി പദേഹി. **പഞ്ച പദാനീ**തി "ജായേഥ വാ"തിആദീനി പഞ്ച പദാനി. നനു തത്ഥ പഠമതതിയേഹി ചതുത്ഥപഞ്ചമാനി അത്ഥതോ അഭിന്നാനീതി? സച്ചം, വിഞ്ഞാണനാമരൂപാനം അപരാപരുപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം ഏവം വുത്തം. തേനാഹ **"അപരാപരചുതിപടിസന്ധീഹീ"**തി. **ഏത്താവതാ**തി വുത്തമേവത്ഥന്തി യോ "ഏത്താവതാ"തി പദേന പുബ്ബേ വുത്തോ, തമേവ യഥാവുത്തമത്ഥം "യദിദ"ന്തിആദിനാ നിയ്യാതേന്തോ പുന വത്വാ. **അനുലോമപച്ചയാകാരവസേനാ**തി പച്ചയധമ്മദസ്സനപുബ്ബകപച്ചയുപ്പന്നധമ്മദസ്സനവസേന. പച്ചയധമ്മാനഞ്ഹി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയഭാവോ ഇദപ്പച്ചയതാ പച്ചയാകാരോ, സോ ച "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ വുത്തോ സങ്ഖാരുപ്പത്തിയാ അനുലോമനതോ അനുലോമപച്ചയാകാരോ, തസ്സ വസേന.

ആപതോതി പരിഖാഗതഉദകതോ. ദ്വാരസമ്പത്തിയാ തത്ഥ വസന്താനം പവേസനനിഗ്ഗമനഫാസുതായ ഉപഭോഗപരിഭോഗവത്ഥുസമ്പത്തിയാ സരീരചിത്തസുഖതായ നഗരസ്സ മനുഞ്ഞതാതി വുത്തം **"സമന്താ ...പേ... രമണീയ"**ന്തി. പുബ്ബേ സുഞ്ഞഭാവേന അരഞ്ഞസദിസം ഹുത്വാ ഠിതം ജനവാസം കരോന്തേ നഗരസ്സ

ലക്ഖണപ്പത്തം ഹോതീതി വുത്തം **"തം അപരേന സമയേന ഇദ്ധഞ്ചേവ അസ്സ ഫീതഞ്ചാ"**തി.

"പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ ച സുപരിസുദ്ധോ"തി വചനതോ തീഹി വിരതീഹി സദ്ധിം പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോപി അട്ഠങ്ഗികവോഹാരം ലദ്ധും അരഹതീതി വുത്തം **"അട്ഠങ്ഗികസ്സ വിപസ്സനാമഗ്ഗസ്സാ"**തി. **വിപസ്സനായ ചിണ്ണന്തേ**തി വിപസ്സനായ സഞ്ചരിതതായ തത്ഥ തത്ഥ തായ വിപസ്സനായ തീരിതേ പരിയേസിതേ. **ലോകുത്തരമഗ്ഗദസ്സന**ന്തി അനുമാനാദിവസേന ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സ ദസ്സനം. തഥാ ഹി നിബ്ബാനനഗരസ്സ ദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം. **ദിട്ഠകാലോ**തി അധിഗമവസേന ദിട്ഠകാലോ. മഗ്ഗഫലവസേന ഉപ്പന്നാ **പരോപണ്ണാസ** അനവജ്ജധമ്മാ, പച്ചവേക്ഖണഞാണം പന തേസം വവത്ഥാപകം. യാപേത്വാതി **ചരാപേത്വാ**.

അവത്തമാനകട്ഠേനാതി ബുദ്ധസുഞ്ഞേ ലോകേ കസ്സചി സന്താനേ അപ്പവത്തനതോവ ഉപ്പാദാദിവസേന വത്തമാനവസേന. തഥാ ഹി ഭഗവാ "അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ, അസഞ്ജാതസ്സ സഞ്ജനേതാ"തിആദികേഹി ഥോമിതോ. പുബ്ബകേഹി മഹേസീഹി പടിപന്നോ ഹി അരിയമഗ്ഗോ ഇതരേഹി അന്തരാ കേഹിചി അവളഞ്ജിതോതി വുത്തം **"അവളഞ്ജനട്ഠേന പുരാണമഗ്ഗോ"**തി. **ഝാനസ്സാദേനാ**തി ഝാനസുഖേന ഝാനപീതിയാ. **സുഭിക്ഖം** പണീതധമ്മാമതതായ തിത്തിആവഹം. **പുപ്ഫിതം** ഉപസോഭിതം. **യാവ ദസസഹസ്സചക്കവാളേ**തി വുത്തം "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി പരിച്ഛിന്നബുദ്ധഖേത്തത്താ. തസ്സ അത്ഥിതായ ഹി പരിച്ഛേദോ അത്ഥി. **ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി ഏതസ്മിം ഓകാസേ.

നഗരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സമ്മസസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. ഛട്ഠേ **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ. സണ്ഹസുഖുമധമ്മപരിദീപനതോ **സുഖുമാ**. തീഹി ലക്ഖണേഹി അങ്കിയത്താ **തിലക്ഖണാഹതാ,** അനിച്ചാദിലക്ഖണപരിദീപിനീതി അത്ഥോ. അരിയധമ്മാധിഗമസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതേന ഹേതുനാ **സഹേതുകാ**. തിഹേതുകപടിസന്ധിപഞ്ഞായ പാടിഹാരിയപഞ്ഞായ ച അത്ഥിതായ **പഞ്ഞവന്തോ** ന കേവലം അജ്ഝത്തികഅങ്ഗസമ്പത്തിയേവ, ബാഹിരങ്ഗസമ്പത്തിപി നേസമത്ഥീതി ദസ്സേതും **"സിനിദ്ധാനീ"**തിആദി വുത്തം. **അബ്ഭന്തര**ന്തി അജ്ഝത്തം. **പച്ചയസമ്മസന**ന്തി പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയവീമംസം.

ആരമ്ഭാനുരൂപാ അനുസന്ധി **യഥാനുസന്ധി. ന ഗതാ**തി ന സമ്പത്താ. **അസമ്ഭിന്നപദ**ന്തി അവോമിസ്സകപദം, അഞ്ഞത്ഥ ഏവം അനാഗതം വാക്യന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അഞ്ഞത്ഥ ഹി ഏവം വുത്തം നാമ നത്ഥീ"**തി. **ഏവന്തി** "തേനഹാനന്ദാ"തി ഏകവചനം, "സുണാഥ മനസി കരോഥാ"തി ബഹുവചനം കത്വാ **വുത്തം നാമ നത്ഥീ**തി അത്ഥോ. കേചി പന "തേനഹാനന്ദാ"തി ഇധാപി ബഹുവചനമേവ കത്വാ പഠന്തി "സാധു അനുരുദ്ധാ"തിആദീസു വിയ. **ഉപധീതി അധിപ്പേതം** ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി. **ഉപ്പജ്ജതി** ഉപ്പാദക്ഖണം ഉദയം പടിലഭതി "പാകടഭാവോ ഠിതികോ, അത്തലാഭോ ഉദയോ"തി. **നിവിസതി** നിവേസം ഓകാസം പടിലഭതി. ഏകവാരമേവ ഹി ഉപ്പന്നമത്തസ്സ ധമ്മസ്സ ദുബ്ബലത്തേന ഓകാസേ വിയ പതിട്ഠഹനം നത്ഥി, പുനപ്പുനം ആരമ്മണേ പവത്തമാനം നിവിട്ഠം പതിട്ഠിതം നാമ ഹോതി. തേനാഹ **"നിവിസതീതി പുനപ്പുനം പവത്തിവസേന പതിട്ഠഹതീ"**തി.

പിയസഭാവന്തി പിയായിതബ്ബജാതികം. **മധുരസഭാവ**ന്തി ഇട്ഠജാതികം. **അഭിനിവിട്ഠാ**തി തണ്ഹാഭിനിവേസേന ഓതിണ്ണാ. **സമ്പത്തിയ**ന്തി ഭവസമ്പത്തിയം. **നിമിത്തഗ്ഗഹണാനുസാരേനാ**തി പടിബിമ്ബഗ്ഗഹണാനുസാരേന. കണ്ണസ്സ ഛിദ്ദപദേസം **രജതനാളികം വിയ,** കണ്ണബദ്ധം പന പാമങ്ഗസുത്തം വിയ. തുങ്ഗാ ഉച്ചാ ദീഘാ

നാസികാ **തുങ്ഗനാസാ**. ഏവം ലദ്ധവോഹാരം അത്തനോ **ഘാനം**. "ലദ്ധവോഹാരാ"തി വാ പാഠോ. തസ്മിം സതി തുങ്ഗാ നാസാ യേസം തേ തുങ്ഗനാസാ. ഏവം ലദ്ധവോഹാരാ സത്താ അത്തനോ ഘാനന്തി യോജനാ വണ്ണസണ്ഠാനതോ **രത്തകമ്ബലപടലം വിയ**. സമ്ഫസ്സതോ **മുദുസിനിദ്ധം** കിച്ചതോ **സിനിദ്ധമധുരരസദം. സാലലട്ഠി**ന്തി സാലക്ഖന്ധം.

അദ്ദസംസൂതി പസ്സിംസു. **ഏവം വുത്ത**ന്തി "കംസേ"തി ഏവം വുത്തം അധിട്ഠാനവോഹാരേന.

സമ്പത്തിന്തി വണ്ണാദിഗുണം. **ആദീനവ**ന്തി മരണഗ്ഗതതോ.

സത്തുപാനീയേനാതി സത്തും പക്ഖിപിത്വാ ആലോലിതപാനീയേന. **ചത്താരി പാനാനി വിയ ചത്താരോ മഗ്ഗാ** തണ്ഹാപിപാസാവൂപസമനതോ.

സമ്മസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നളകലാപീസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. സത്തമേ **കസ്മാ പുച്ഛതീ**തി മഹാകോട്ഠികത്ഥേരോ സയം തത്ഥ നിക്കങ്ഖോ സമാനോ കസ്മാ പുച്ഛതീതി അധിപ്പായോ. **അജ്ഝാസയജാനനത്ഥ**ന്തി ഇദമ്പി തസ്സ മഹാസാവകസ്സ പരചിത്തജാനനേന അപ്പാടിഹീരം സിയാ, തേന തം അപരിതുസ്സന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ**തി സീലാദിഗുണേഹി ഉത്തമസാവകാതി അത്ഥോ, ന ഹി മഹാകോട്ഠികത്ഥേരോ അഗ്ഗസാവകലക്ഖണപ്പത്തോ, അഥ ഖോ മഹാസാവകലക്ഖണപ്പത്തോ. **ഇദാനേവ ഖോ മയ**ന്തിആദി ഹേട്ഠാ പച്ചയുപ്പന്നം അനാലോളേന്തേന ദസ്സേത്വാ ദേസനാ ആഹടാ, ന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാവസേന, ഇധ പന യേനാധിപ്പായേന തം ആലോളേത്വാ നിവത്തേത്വാ കഥിതം മഹാഥേരേന, തമേവസ്സ അധിപ്പായം തേനേവ പകാസേതുകാമോ മഹാകോട്ഠികത്ഥേരോ ആഹ "ഇദാനേവ ഖോ മയ"ന്തിആദി. തേനാഹ **"ഇദം ഥേരോ"**തിആദി.

ഏത്തകേ ഠാനേതി "കിം നു ഖോ ആവുസോ"തിആദിനാ പഠമാരമ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ "നിരോധോ ഹോതീ"തി പദം, ഏത്തകേ ഠാനേ. അവിജ്ജാസങ്ഖാരേ അഗ്ഗഹേത്വാ "നാമരൂപപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി ദേസനായ പവത്തത്താ **"പച്ചയുപ്പന്നപഞ്ചവോകാരഭവവസേന ദേസനാ കഥിതാ"**തി വുത്തം. "ഫലേ ഗഹിതേ കാരണം ഗഹിതമേവാ"തി വിഞ്ഞാണേ ഗഹിതേ സങ്ഖാരാ, തേസഞ്ച കാരണഭൂതാ അവിജ്ജാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **"ഹേട്ഠാ വിസ്സജ്ജിതേസു ദ്വാദസസു പദേസൂ"**തി. **ഏകേകസ്മി**ന്തി ഏകേകസ്മിം പദേ. **തിണ്ണം തിണ്ണം വസേനാ**തി "നിരോധായ ധമ്മം ദേസേസി, നിരോധായ പടിപന്നോ ഹോതി, നിരോധാ അനുപാദാവിനിമുത്തോ ഹോതീ"തി ഏവമാഗതാനം തിണ്ണം തിണ്ണം വാരാനം വസേന. "അട്ഠാരസഹി വത്ഥൂഹീ"തിആദീസു (മഹാവ॰ ൪൬൮) വിയ ഇധ വത്ഥുസദ്ദോ കാരണപരിയായോതി ആഹ **"ഛത്തിംസായ കാരണേഹീ"**തി. **പഠമോ** അനുമോദനാവിധി. **ധമ്മകഥികഗുണോ**തി വിപസ്സനാവിസയോ അഭേദോപചാരേന വുത്തോ. സേസദ്വയേസുപി ഏസേവ നയോ. **ദുതിയോ** അനുമോദനാ, **തതിയം** അനുമോദനന്തി അഭിധേയ്യാനുരൂപം വത്തബ്ബം. **ദേസനാസമ്പത്തി കഥിതാ** "നിബ്ബിദായ… പേ॰… ധമ്മം ദേസേതീ"തി വുത്തത്താ. **സേക്ഖഭൂമി** കഥിതാ "നിബ്ബിദായ…പേ॰… പടിപന്നോ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ. **അസേക്ഖഭൂമി** കഥിതാ "നിബ്ബിദാ …പേ॰… അനുപാദാവിമുത്തോ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ.

നളകലാപീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കോസമ്ബിസുത്തവണ്ണനാ

൬൮. അട്ഠമേ **പരസ്സ സദ്ദഹിത്വാ**തി പരസ്സ വചനം സദ്ദഹിത്വാ. തേനാഹ **"യം ഏസ ഭണതി, തം ഭൂതന്തി ഗണ്ഹാതീ"**തി. പരപത്തിയോ ഹി ഏസോ പരനേയ്യബുദ്ധികോ. **യം കാരണ**ന്തി യം അത്തനാ ചിന്തിതവത്ഥു. **രുച്ചതീ**തി "ഏവമേതം ഭവിസ്സതി, ന അഞ്ഞഥാ"തി അത്തനോ മതിയാ ചിന്തേന്തസ്സ രുച്ചതി. **രുചിയാ ഗണ്ഹാതീ**തി പരപത്തിയോ അഹുത്വാ സയമേവ തഥാ രോചേന്തോ ഗണ്ഹാതി. **അനുസ്സവോ**തി "അനു അനു സുത"ന്തി **ഏവം** ചിരകാലഗതായ അനുസ്സുതിയാ ലബ്ഭമാനം "കഥമിദം സിയാ, കസ്മാ ഭൂതമേത"ന്തി അനുസ്സവേന ഗണ്ഹാതി. **വിതക്കയതോ**തി "ഏവമേതം സിയാ"തി പരികപ്പേന്തസ്സ. **ഏകം കാരണം ഉപട്ഠാതീ**തി യഥാപരികപ്പിതവത്ഥു ചിത്തസ്സ ഉപട്ഠാതി. **ആകാരപരിവിതക്കേനാ**തി അത്തനാ കപ്പിതാകാരേനാ തം **ഗണ്ഹാതി. ഏകാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ**തി "യഥാപരികപ്പിതം കിഞ്ചി അത്ഥം ഏവമേതം, നാഞ്ഞഥാ"തി അഭിനിവിസന്തസ്സ ഏകോ അഭിനിവേസോ ഉപ്പജ്ജതി. **യായസ്സാ**തി യായ ദിട്ഠിയാ അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **നിജ്ഝായന്തസ്സാ**തി പച്ചക്ഖം വിയ നിരൂപേത്വാ ചിന്തേന്തസ്സ. **ഖമതീ**തി തഥാ ഗഹണക്ഖമോ ഹോതി. തേനാഹ **"സോ...പേ... ഗണ്ഹാതീ"**തി. **ഏതാനീ**തി സദ്ധാദീനി. താനി ഹി സദ്ധേയ്യാനം വത്ഥൂനം ഗഹണഹേതുഭാവതോ "കാരണാനീ"തി വുത്താനി. **ഭവനിരോധോ നിബ്ബാന**ന്തി നവവിധോപി ഭവോ നിരുജ്ഝതി ഏത്ഥ ഏതസ്മിം അധിഗതേതി ഭവനിരോധോ, നിബ്ബാനം. സ്വായം ഭവോ പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഗഹോ തബ്ബിനിമുത്തോ നത്ഥീതി ആഹ **"പഞ്ചക്ഖന്ധനിരോധോ നിബ്ബാന"**ന്തി. **ഭവനിരോധോ നിബ്ബാനം നാമാ**തി "നിബ്ബാനം നാമ ഭവനിരോധോ"തി ഏസ പഞ്ഹോ സേക്ഖേഹിപി ജാനിതബ്ബോ, ന അസേക്ഖേഹേവ. **ഇമം ഠാന**ന്തി ഇമം യാഥാവകാരണം.

സുട്ഠു ദിട്ഠന്തി "ഭവനിരോധോ നിബ്ബാന"ന്തി മയാ സുട്ഠു യാഥാവതോ ദിട്ഠം, ഭവസ്സ പീളനസങ്ഖതസന്താപവിപരിണാമട്ഠാനം, ഭവനിരോധസ്സ ച നിസ്സരണവിവേകാസങ്ഖതാമതട്ഠാനം യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ ദിട്ഠത്താ. അനാഗാമിഫലേ ഠിതോ ഹി അനാഗാമിമഗ്ഗേ ഠിതോ ഏവ നാമ ഉപരിമഗ്ഗസ്സ അനധിഗതത്താതി വുത്തം **"അനാഗാമിമഗ്ഗേ ഠിതത്താ"**തി. നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ പവത്തമ്പി ഥേരസ്സേതം ഞാണം "നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖതീ"തി വുത്തഞാണം വിയ ന ഹോതീതി വുത്തം **"ഏകൂനവീസതിയാ...പേ... പച്ചവേക്ഖണഞാണ"**ന്തി. ഏതേന ഏതം നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാ വിയ ന ഹോതി സപ്പദേസഭാവതോതി ദസ്സേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇധ ഉദപാനനിദസ്സനമ്പി സമത്ഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പച്ചവേക്ഖണഞാണേനാ**തി അവസേസകിലേസാനം, നിബ്ബാനസ്സേവ വാ പച്ചവേക്ഖണഞാണേന. **ഉപരി അരഹത്തഫലസമയോ**തി ഉപരി സിജ്ഝനതോ അരഹത്തപടിലാഭോ തഥാ **അത്ഥി**. "യേനാഹം തം പരിയേസതോ നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സാമീ"തി **ജാനാതി**.

കോസമ്ബിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉപയന്തിസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. നവമേ **ഉദകവഡ്ഢനസമയേ**തി സബ്ബദിവസേസു മഹാസമുദ്ദസ്സ അന്തോ മഹന്തചന്ദകന്തമണിപബ്ബതാനം ജുണ്ഹസമ്ഫസ്സേന പഹതത്താ ജലാഭിസന്ദനവസേന ഉദകസ്സ വഡ്ഢനസമയേ. **ഉപരി ഗച്ഛന്തോ**തി പകതിയാ ഉദകസ്സ തിട്ഠട്ഠാനസ്സ തതോ ഉപരി ഗച്ഛന്തോതി അത്ഥോ. **ഉപരി യാപേതീ**തി ഉദകം തത്ഥ ഉപരൂപരി വഡ്ഢേതി. തഥാഭൂതോ ച തം ബ്രൂഹേന്തോ പൂരേന്തോതി വുച്ചതീതി ആഹ **"വഡ്ഢേതി പൂരേതീതി അത്ഥോ"**തി. യസ്മാ പച്ചയധമ്മാ അത്തനോ ഫലസമവായപച്ചയേ ഹോന്തേ തസ്സ ഉപരി ഠിതോ വിയ ഹോതി തസ്സ അത്തനോ വസേ വത്താപനതോ, തസ്മാ വുത്തം **"അവിജ്ജാ ഉപരി ഗച്ഛന്തീ"**തി. പച്ചയഭാവേന ഹി സാ തഥാ വുച്ചതി. തേനാഹ **"സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ഭവിതും സക്കുണന്തീ"**തി. **അപഗച്ഛന്തോ** യായന്തോ. തേനാഹ **"ഓസരന്തോ"**തി, അവഡ്ഢന്തോ പരിഹീയമാനോതി അത്ഥോ.

ഉപയന്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സുസിമസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. ദസമേ **ഗരുകതോ**തി ഗരുഭാവഹേതൂനം ഉത്തമഗുണാനം മത്ഥകപ്പത്തിയാ അനഞ്ഞസാധാരണേന ഗരുകാരേന ഗരുകതോ. **മാനിതോ**തി സമ്മാപടിപത്തിയാ മാനിതോ. തായ ഹി വിഞ്ഞൂനം മനാപതാതി ആഹ **"മനേന പിയായിതോ"**തി. **ചതുപച്ചയപൂജായ ച പൂജിതോ**തി ഇദം അത്ഥവചനം. യദത്ഥം സംഗീതികാരേഹി "തേന ഖോ പന സമയേന ഭഗവാ സക്കതോ ഹോതീ"തിആദിനാ ഇമസ്സ സുത്തസ്സ നിദാനം നിക്ഖിത്തം, തസ്സ അത്ഥസ്സ ഉല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **അംസകൂടതോ**തി ഉത്തരാസങ്ഗേന ഉഭോ അംസകൂടേ പടിച്ഛാദേത്വാ ഠിതാ ദക്ഖിണഅംസകൂടതോ, ഉഭയതോ വാ അപനേന്തി. പരിചിതഗന്ഥവസേന **പണ്ഡിതപരിബ്ബാജകോ,** യതോ പച്ഛാ വിസേസഭാഗീ ജാതോ. വിചിത്തനയായ ധമ്മകഥായ കഥനതോ **"കവിസേട്ഠോ"**തി ആഹംസു.

തേജുസ്സദോതി മഹാതേജോ. പുരേഭത്തകിച്ചാദീനം നിയതഭാവേന **നിയമമനുയുത്തോ. വിപസ്സനാലക്ഖണമ്ഹീ**തി ഞാണം തത്ഥ കഥിതം. **ധമ്മ**ന്തി തസ്സം തസ്സം പരിസായം ഥേരസ്സ അസമ്മുഖാ ദേസിതം ധമ്മം. **ആഹരിത്വാ കഥേതി** തഥാ വരസ്സ ദിന്നത്താ.

കിഞ്ചാപി സുസിമോ പൂരണാദയോ വിയ സത്ഥുപടിഞ്ഞോ ന ഹോതി, തിത്ഥിയേഹി പന "അയം ബ്രാഹ്മണപബ്ബജിതോ പഞ്ഞവാ വേദങ്ഗകുസലോ"തി ഗണാചരിയട്ഠാനേ ഠപിതോ, തഥാ ചസ്സ സമ്ഭാവിതോ. തേന വുത്തം **"അഹം സത്ഥാതി പടിജാനന്തോ"**തി, ന സസ്സതദിട്ഠികത്താ. തഥാ ഹേസ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ഉപഗന്തും അസക്ഖി.

അഞ്ഞാതി അരഹത്തസ്സ നാമം അഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ ചിണ്ണന്തേ പവത്തത്താ. **തം പവത്തി**ന്തി യം അഞ്ഞബ്യാകരണം വുത്തം, തം സുത്വാ. **അസ്സ** സുസിമസ്സ, **പരമപ്പമാണ**ന്തി ഉത്തമകോടി. **ആചരിയമുട്ഠീ**തി ആചരിയസ്സ മുട്ഠികതധമ്മോ.

അങ്ഗസന്തതായാതി നീവരണാദീനം പച്ചനീകധമ്മാനം വിദൂരഭാവേന ഝാനങ്ഗാനം വൂപസന്തതായ. നിബ്ബുതസബ്ബദരഥപരിളാഹതായ ഹി തേസം ഝാനാനം പണീതതരഭാവോ. **ആരമ്മണസന്തതായാ**തി രൂപപതിഭാഗവിഗമേന സണ്ഹസുഖുമാദിഭാവപ്പത്തസ്സ ആരമ്മണസ്സ സന്തഭാവേന. യദഗ്ഗേന ഹി തേസം ഭാവനാതിസയസമ്ഭാവിതസണ്ഹസുഖുമപ്പകാരാനി ആരമ്മണാനി സന്താനി, തദഗ്ഗേന ഝാനങ്ഗാനം സന്തതാ വേദിതബ്ബാ. **ആരമ്മണസന്തതായ** വാ തദാരമ്മണധമ്മാനം സന്തതാ ലോകുത്തരധമ്മാരമ്മണാഹി പച്ചവേക്ഖണാഹി ദീപേതബ്ബാ. **ആരുപ്പവിമോക്ഖാ**തി അരൂപജ്ഝാനസഞ്ഞാവിമോക്ഖാ. **പഞ്ഞാമത്തേനേവ വിമുത്താ,** ന ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ. ധമ്മാനം ഠിതതാ തംസഭാവതാ ധമ്മട്ഠിതി, അനിച്ചദുക്ഖാനത്തതാ, തത്ഥ ഞാണം **ധമ്മട്ഠിതിഞാണ**ന്തി ആഹ **"വിപസ്സനാഞാണ"**ന്തി. **ഏവമാഹാ**തി "പുബ്ബേ ഖോ, സുസിമ, ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, പച്ഛാ നിബ്ബാനേ ഞാണ"ന്തി ഏവമാദി.

വിനാപി സമാധിന്തി സമഥലക്ഖണപ്പത്തം പുരിമസിദ്ധം വിനാപി സമാധിന്തി വിപസ്സനായാനികം സന്ധായ വുത്തം. **ഏവ**ന്തി വുത്താകാരേന. ന **സമാധിനിസ്സന്ദോ** അനുപുബ്ബവിഹാരാ വിയ. **ന സമാധിആനിസംസോ** ലോകിയാഭിഞ്ഞാ വിയ. **ന സമാധിസ്സ നിപ്ഫത്തി** സബ്ബഭവഗ്ഗം വിയ. വിപസ്സനായ നിപ്ഫത്തി മഗ്ഗോ വാ ഫലം വാതി യോജനാ.

രൂപാദീസു ചേതേസു തിണ്ണം ലക്ഖണാനം പരിവത്തനവസേന ദേസനാ **തേപരിവട്ടദേസനാ. അനുയോഗം ആരോപേന്തോ**തി നനു വുത്തം, സുസിമ, ഇദാനി അരഹത്താധിഗമേന സബ്ബസോ പച്ചയാകാരം പടിവിജ്ഝിത്വാ തത്ഥ വിഗതസമ്മോഹോതി അനുയോഗം കരോന്തോ. **പാകടകരണത്ഥ**ന്തി യഥാ ത്വം, സുസിമ, നിജ്ഝാനകോ സുക്ഖവിപസ്സകോ ച ഹുത്വാ ആസവാനം ഖയസമ്മസനേ സുപ്പതിട്ഠിതോ, ഏവമേതേപി ഭിക്ഖൂ, തസ്മാ ''അപി പന തുമ്ഹേ ആയസ്മന്തോ''തിആദിനാ ന തേ തയാ അനുയുഞ്ജിതബ്ബാതി.

സുസിമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സമണബ്രാഹ്മണവഗ്ഗോ

൧. ജരാമരണസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൧-൭൨. ഏകേകം സുത്തം **കത്വാ ഏകാദസ സുത്താനി വുത്താനി** അവിജ്ജായ വസേന ദേസനായ അനാഗതത്താ, തഥാനാഗമനഞ്ചസ്സാ ചതുസച്ചവസേന ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഉദ്ധടത്താ. കാമഞ്ച ''ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ''തി അത്ഥേവ അഞ്ഞത്ഥ സുത്തപദം, ഇധ പന വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന തഥാ ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ജരാമരണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമണബ്രാഹ്മണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അന്തരപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൧. സത്ഥുസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൩. അയം സത്ഥാ നാമാതി അയം അരിയമഗ്ഗസ്സ അത്ഥായ സാസതി വിമുത്തിധമ്മം അനുസാസതീതി സത്ഥാ നാമ. അധിസീലാദിവസേന **തിവിധാപി സിക്ഖാ. യോഗോ**തി ഭാവനാനുയോഗോ. **ഛന്ദോ**തി നിയ്യാനേതാ **കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദോ**. സബ്ബം ഭാവനായ പരിസ്സയം സഹതി, സബ്ബം വാസ്സ ഉപകാരാവഹം സഹതി വാഹേതീതി **സബ്ബസഹം. അപ്പടിവാനീ**തി ന പടിനിവത്തതീതി അപ്പടിവാനീ. അന്തരായ സഹനം മോഹനാസനവീരിയം ആതപ്പതി കിലേസേതി **ആതപ്പം**. വിധിനാ ഈരേതബ്ബത്താ പവത്തേതബ്ബത്താ **വീരിയം**. സതതം പവത്തിയമാനഭാവനാനുയോഗകമ്മം **സാതച്ച**ന്തി ആഹ **''സതതകിരിയ''**ന്തി. **താദിസമേവാ**തി യാദിസീ സതി വുത്താ, താദിസമേവ ഞാണം, ജരാമരണാദിവസേന ചതുസച്ചപരിഗ്ഗാഹകം ഞാണന്തി അത്ഥോ.

അന്തരപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

നിദാനസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. അഭിസമയസംയുത്തം

൧. നഖസിഖാസുത്തവണ്ണനാ

൭൪. **സുഖുമാ**തി തരുണാ പരിത്താ കേസഗ്ഗമത്തഭാവതോ. യഥാ കേസാ ദീഘസോ ദ്വങ്ഗുലമത്തായ സബ്ബസ്മിം കാലേ ഏതപ്പമാണാവ, ന തച്ഛിന്ദനം, ഏവം നഖഗ്ഗാപി കേസഗ്ഗമത്താവ, ന തേസം ഛിന്ദനം അവഡ്ഢനതോ. **പരതോ**തി ''സഹസ്സിമം സതസഹസ്സിമ''ന്തി വുത്തട്ഠാനേ. **അഭിസമേത്വാ**തി പടിവിജ്ഝിത്വാ, തസ്മാ അഭിസമേതാവിനോ പടിവിദ്ധസച്ചസ്സാതി അത്ഥോ. കാമം പുരിമപദം ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ അതീതഭാവം ഉപാദായപി വത്തും യുത്തം. പുരേതരംയേവ പന വുത്തഭാവം ഉപാദായ വുത്തന്തി ദസ്സേതും **''പുരിമം ദുക്ഖക്ഖന്ധ''**ന്തിആദി വുത്തം. **പുരിമം** നാമ പച്ഛിമം അപേക്ഖിത്വാ. പുരിമപച്ഛിമതാ ഹി തം തം ഉപാദായ വുച്ചതീതി ഇധാധിപ്പേതം പുരിമം നീഹരിത്വാ ദസ്സേതും **''കതമം പനാ''**തിആദി വുത്തം. ''അതീതമ്പി പരിക്ഖീണ''ന്തി ഇധാധിപ്പേതം പരിക്ഖീണമേവ വിഭാവേതും **''കതമം പന പരിക്ഖീണ''**ന്തിആദി വുത്തം. സോതാപന്നസ്സ ദുക്ഖക്ഖയോ ഇധ ചോദിതോതി തം ദസ്സേതും **''പഠമമഗ്ഗസ്സ അഭാവിതത്താ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ''**തി വത്വാ ഇദാനി തം സരൂപതോ ദസ്സേതും പുന **''കതമ''**ന്തിആദി വുത്തം. **സത്തസു അത്തഭാവേസു യം അപായേ ഉപ്പജ്ജേയ്യ അട്ഠമം പടിസന്ധിം ആദിം കത്വാ യത്ഥ കത്ഥചി** അപായേസു ചാതി യം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തം സബ്ബം പരിക്ഖീണന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അസ്സാ**തി സോതാപന്നസ്സ, യം പരിമാണം, തതോ ഉദ്ധഞ്ച ഉപപാതം അത്ഥീതി അധിപ്പായോ. മഹാ അത്ഥോ ഗുണോ മഹത്ഥോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മഹത്ഥിയോ** ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ. തേനാഹ **''മഹതോ അത്ഥസ്സ നിപ്ഫാദകോ''**തി.

നഖസിഖാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പോക്ഖരണീസുത്തവണ്ണനാ

൭൫. **ഉബ്ബേധേനാ**തി അവവേധേന അധോദിസതായ. തേനാഹ **''ഗമ്ഭീരതായാ''**തി.

പോക്ഖരണീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സംഭേജ്ജഉദകസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൬-൭൭. **സമ്ഭിജ്ജട്ഠാനേ**തി സമ്ഭിജ്ജസമോധാനഗതട്ഠാനേ. **സമേന്തി** സമേതാ ഹോന്തി. തേനാഹ **''സമാഗച്ഛന്തീ''**തി. പാളിയം വിഭത്തിലോപേന നിദ്ദേസോതി തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''തീണി വാ''**തി ആഹ. സമ്ഭിജ്ജതി മിസ്സീഭാവം ഗച്ഛതി ഏത്ഥാതി സമ്ഭേജ്ജം, മിസ്സിതട്ഠാനം. തത്ഥ ഉദകം **സമ്ഭേജ്ജഉദകം**. തേനാഹ **''സമ്ഭിന്നട്ഠാനേ ഉദക''**ന്തി.

സംഭേജ്ജഉദകസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഥവീസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൮-൭൯. **ചക്കവാളബ്ഭന്തരായാ**തി ചക്കവാളപബ്ബതസ്സ അന്തോഗധായ.

ഛട്ഠാദീസു വുത്തനയേനേവാതി ഇധ ഛട്ഠസുത്താദീസു പഠമസുത്താദീസു വുത്തനയേനേവാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ വിസേസാഭാവതോ.

പരിയോസാനേതി ഇമസ്സ അഭിസമയസംയുത്തസ്സ ഓസാനട്ഠാനേ. **അഞ്ഞതിത്ഥിയസമണബ്രാഹ്മണപരിബ്ബാജകാന**ന്തി അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം. **ഗുണാധിഗമോ**തി ഝാനാഭിഞ്ഞാസഹിതോ ഗുണാധിഗമോ. **സതഭാഗമ്പി...പേ॰... ന ഉപഗച്ഛതി** സച്ചപടിവേധസ്സ മഹാനുഭാവത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ പച്ചക്ഖസബ്ബധമ്മോ "ഏവം മഹാധിഗമോ, ഭിക്ഖവേ, ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ ഏവം മഹാഭിഞ്ഞോ"തി.

പഥവീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

അഭിസമയസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൩. ധാതുസംയുത്തം

൧. നാനത്തവഗ്ഗോ

൧. ധാതുനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൫. പഠമന്തി ഇമസ്മിം നിദാനവഗ്ഗേ സംയുത്താനം പഠമം സംഗീതത്താ. **നിസ്സത്തട്ഠസുഞ്ഞതട്ഠസങ്ഖാതേനാതി** ധമ്മമത്തതായ നിസ്സത്തതാസങ്ഖാതേന നിച്ചസുഭസുഖഅത്തസുഞ്ഞതത്ഥസങ്ഖാതേന. **സഭാവട്ഠേനാതി** യഥാഭൂതസഭാവട്ഠേന. തതോ ഏവ സഭാവസ്സ ധാരണട്ഠേന **ധാതൂതി ലദ്ധനാമാനം. നാനാസഭാവോ** അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസതാ **ധാതുനാനത്തം**. ചക്ഖുസങ്ഖാതോ പസാദോ **ചക്ഖുപസാദോ**. സോ ഏവ ചക്ഖനട്ഠേന ചക്ഖു, നിസ്സത്തസുഞ്ഞതട്ഠേന ധാതു ചാതി **ചക്ഖുധാതു**. ചക്ഖുപസാദവത്ഥും അധിട്ഠാനം കത്വാ പവത്തം **ചക്ഖുപസാദവത്ഥുകം**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ദ്വേ സമ്പടിച്ഛനമനോധാതുയോ, ഏകാ കിരിയാ മനോധാതൂതി **തിസ്സോ മനോധാതുയോ മനോധാതു** "മനനമത്താ ധാതൂ"തി കത്വാ. **വേദനാദയോ…പേ… നിബ്ബാനഞ്ച ധമ്മധാതു** വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോ. തഥാ ഹേതേ ധമ്മാ ആയതനദേസനായ "ധമ്മായതന"ന്തേവ ദേസിതാ. ന ഹി നേസം രൂപായതനാദീനം വിയ വിഞ്ഞാണേഹി അഞ്ഞവിഞ്ഞാണേന ഗഹേതബ്ബതാകാരോ അത്ഥി. **സബ്ബമ്പീതി** ഛസത്തതിവിധം **മനോവിഞ്ഞാണം. കാമാവചരാ** കാമധാതുപരിയാപന്നത്താ. **അവസാനേ ദ്വേതി** ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** തംസംവണ്ണനാസു ദട്ഠബ്ബോ.

ധാതുനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഫസ്സനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൬. ജാതിപസുതിആരമ്മണാദിഭേദേന നാനാഭാവോ **ഫസ്സോ**. ജാതിപച്ചയഭേദേന ഹി പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഭേദോ ഹോതിയേവ. ധമ്മപരിച്ഛേദവസേന ധാതുദേസനായം തിസ്സോ മനനമത്താ ധാതുയോവ മനോധാതുയോ. കിരിയാമയസ്സ ചിത്തുപ്പത്തിവിഭാഗേന പച്ചയുപ്പന്നസ്സ വസേന ധാതുദേസനായം മനനട്ഠേന ധാതുതായ സാമഞ്ഞതോ മനോദ്വാരാവജ്ജനം "മനോധാതൂ"തി അധിപ്പേതന്തി വുത്തം **"മനോസമ്ഫസ്സോ മനോദ്വാരേ പഠമജവനസമ്പയുത്തോ"**തിആദി. **തസ്മാതി** യസ്മാ കാമം സമ്പടിച്ഛനമനോധാതുഅനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനോ സന്തീരണവിഞ്ഞാണധാതുയാ സമ്പയുത്തോ ഫസ്സോപി മനോസമ്ഫസ്സോ ഏവ നാമ, ദുബ്ബലത്താ പന സോ സബ്ബഭവേസു അസമ്ഭവതോ ച ഗഹിതോ അനവസേസതോ ഗഹണം ന ഹോതീതി മനോദ്വാരേ ജവനസമ്ഫസ്സോ ഹോതി, തസ്മാ. **അയമേത്ഥ അത്ഥോതി** അയം ഇധ അധിപ്പായാനുഗതോ അത്ഥോ.

ഫസ്സനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നോഫസ്സനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൭. മനോസമ്ഫസ്സം പടിച്ചാതി മനോദ്വാരേ പഠമജവനസമ്പയുത്തോ ഫസ്സോ മനോസമ്ഫസ്സോ, തം മനോസമ്ഫസ്സം പടിച്ച. **മനോധാതൂ**തി ആവജ്ജനകിരിയമനോധാതു. മനോവിഞ്ഞാണധാതു മനോധാതൂതി വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വുത്തം. തേനാഹ **"മനോദ്വാരേ…പേ॰… ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"**തി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സബ്ബാനി ചേതാനീ"തിആദി.

നോഫസ്സനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വേദനാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൮. സബ്ബാപി തസ്മിം ദ്വാരേ വേദനാ വത്തേയ്യും ചക്ഖുസമ്ഫസ്സവേദനാ ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവിതാ. **നിബ്ബത്തിഫാസുകത്ഥ**ന്തി നിബ്ബത്തിയാ ഉപനിസ്സയഭാവേന പവത്തിയാ ദസ്സനസുഖത്ഥം. **സമ്പടിച്ഛനവേദനമേവ ഗഹേതും വട്ടതി,** തായ ഗഹിതായ ഇതരാസം ഗഹണം ഞായാഗതമേവാതി. **വുത്തം** പോരാണട്ഠകഥായം. **ആവജ്ജനസമ്ഫസ്സ**ന്തി ആവജ്ജനമനോസമ്ഫസ്സം. അനന്തരൂപനിസ്സയഭൂതം പടിച്ച പഠമജവനവസേന ഉപ്പജ്ജതീതി യോജനാ. **അയമധിപ്പായോ** ഉപനിസ്സയസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

വേദനാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുതിയവേദനാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൯. തതിയചതുത്ഥേസു വുത്തനയാവാതി "നോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുധാതൂ"തി ഏവം വുത്തനയോ, ചതുത്ഥേ "ചക്ഖുധാതും, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ"തിആദിനാ വുത്തനയോ ച. **ഏകതോ കത്വാ**തി ഏകജ്ഝം കത്വാ ദേസിതാ. കസ്മാ പന തേസു സുത്തേസു ഏവം ദേസനാ പവത്താതി ആഹ **"സബ്ബാനി ചേതാനീ"**തിആദി. പടിസേധോ പന തേസം വേദനാനാനത്താദീനം ഫസ്സനാനത്താദികസ്സ പച്ചയഭാവതോ തഥാഉപ്പത്തിയാ അസമ്ഭവതോ. **ഇതോ പരേസൂ**തി "നോ പരിയേസനാനാനത്തം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി പരിളാഹനാനത്ത"ന്തിആദീസു.

ദുതിയവേദനാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ബാഹിരധാതുനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൦. പഞ്ച ധാതുയോ കാമാവചരാ രൂപസഭാവത്താ.

ബാഹിരധാതുനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സഞ്ഞാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. ആപാഥേ പതിതന്തി ചക്ഖുസ്സ ആപാഥഗതം സാടകവേഠനാദിസഞ്ഞിതം ഭൂതസങ്ഘാതം സമ്മാ നിസ്സിതം. ചക്ഖുദ്വാരേ സമ്പടിച്ഛനാദിസമ്പയുത്തസഞ്ഞാനം സങ്കപ്പഗതികത്താ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തസഞ്ഞാഗഹണേനേവ വാ ഗഹേതബ്ബതോ **"രൂപസഞ്ഞാതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ"**തി വുത്തം തത്ഥ സഞ്ഞായ ഏവ ലബ്ഭനതോ. ഏതേനേവ ഹി തംസമ്പയുത്തോ സങ്കപ്പോതി

ഇദമ്പി സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **“സഞ്ഞാസങ്കപ്പഛന്ദാ ഏകജവനവാരേപി നാനാജവനവാരേപി ലബ്ഭന്തീ”**തി. ജവനസമ്പയുത്തസ്സ വിതക്കസ്സ ഛന്ദഗതികത്താ വുത്തം **“തീഹി ചിത്തേഹി സമ്പയുത്തോ സങ്കപ്പോ”**തി. **ഛന്ദികതട്ഠേനാ**തി ഛന്ദകരണട്ഠേന, ഇച്ഛിതട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **അനുഡഹനട്ഠേനാ**തി പരിഡഹനട്ഠേന. സന്നിസ്സയഡാഹരസാ ഹി രാഗഗ്ഗിആദയോ “രൂപേ”തി പന തസ്സ ആരമ്മണദസ്സനമേതം. **പരിളാഹോ**തി പരിളാഹസീസേന അപേക്ഖം വദതി. തേനാഹ **“പരിളാഹേ ഉപ്പന്നേ”**തിആദി. “പരിളാഹോ”തി ദള്ഹജ്ഝോസാനാ ബലവാകാരപ്പത്താ വുത്താതി ആഹ **“പരിളാഹപരിയേസനാ പന നാനാജവനവാരേയേവ ലബ്ഭന്തീ”**തി. താസം ലദ്ധൂപനിസ്സയഭാവതോതി ദസ്സേതി. **ഇമിനാ നയേനാ**തി “ഉപ്പജ്ജതി സഞ്ഞാനാനത്ത”ന്തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. “രൂപസഞ്ഞാദിനാനാസഭാവം സഞ്ഞം പടിച്ച കാമസങ്കപ്പാദിനാനാസഭാവോ സങ്കപ്പോ ഉപ്പജ്ജതീ”തിആദിനാ നയേന വേദിതബ്ബോ.

സഞ്ഞാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നോപരിയേസനാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൨. **പടിസേധമത്തമേവ നാനം,** സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി അധിപ്പായോ.

നോപരിയേസനാനാനത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ബാഹിരഫസ്സനാനത്തസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൩. **വുത്തപ്പകാരേ ആരമ്മണേ**തി “ആപാഥേ പതിത”ന്തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തപ്പകാരേ രൂപാരമ്മണേ. **സഞ്ഞാ**തി രൂപസഞ്ഞാവ. അരൂപധമ്മോപി സമാനോ യസ്മിം ആരമ്മണേ പവത്തതി, തം ഫുസന്തോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **“ആരമ്മണം ഫുസമാനോ”**തി. തണ്ഹായ വത്ഥുഭൂതംയേവ രൂപാരമ്മണം ലബ്ഭതീതി കത്വാ “രൂപലാഭോ”തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **“സഹ തണ്ഹായ ആരമ്മണം രൂപലാഭോ”**തി. **സബ്ബസങ്ഗാഹികനയോ**തി ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ സബ്ബേസം സഞ്ഞാദീനം ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിയാ സബ്ബസങ്ഗണ്ഹനവസേന ദസ്സിതനയോ. തേനാഹ **“ഏകസ്മിംയേവാ”**തിആദി. **സബ്ബസങ്ഗാഹികനയോ**തി വാ ധുവപരിഭോഗവസേന നിബദ്ധാരമ്മണന്തി വാ ആഗന്തുകാരമ്മണന്തി വാ വിഭാഗം അകത്വാ സബ്ബസങ്ഗാഹികനയോ. **അപരോ** നയോ. **മിസ്സകോ**തി ആഗന്തുകാരമ്മണേ നിബദ്ധാരമ്മണേ ച വിസയതോ നിബദ്ധാരമ്മണേന മിസ്സകോ. **നിബദ്ധാരമ്മണേ** സത്താനം കിലേസോ മന്ദോ ഹോതി. തഥാ ഹി സഞ്ഞാസങ്കപ്പഫസ്സവേദനാവ ദസ്സിതാ. **യം കിഞ്ചി വിയാ**തി യം കിഞ്ചി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിയ. **ഖോഭേത്വാ**തി കുതൂഹലുപ്പാദനവസേന ചിത്തം ഖോഭേത്വാ.

ഉപാസികാതി തസ്സ അമച്ചപുത്തസ്സ ഭരിയം സന്ധായാഹ. **തസ്മി**ന്തി ആഗന്തുകാരമ്മണേ. **ലാഭോ** നാമ “ലബ്ഭതീ”തി കത്വാ.

ഉരുവല്ലിയവാസീതി ഉരുവല്ലിയലേണവാസീ, ഉരുവല്ലിയവിഹാരവാസീതി വദന്തി. **പാളിയാ**തി “ധാതുനാനത്തം, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ച

ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിനയപവത്തായ ഇമിസ്സാ സുത്തപാളിയാ. **പരിവട്ടേത്വാ**തി മജ്ഝേ ഗഹിതഫസ്സവേദനാപരിയോസാനേ ഠപനവസേന പാളിം പരിവട്ടേത്വാ. **വുത്തപ്പകാരേ**തിആദി പരിവത്തേതബ്ബാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **വുത്തപ്പകാരേ**തി ആപാഥഗതരൂപാരമ്മണേ. **അവിഭൂതവാര**ന്തി അവിഭൂതാരമ്മണവാരം. അയമേവ വാ പാഠോ. **ഗണ്ഹന്തീ** കഥേന്തി. **ഏകജവനവാരേപി ലബ്ഭന്തീ** ചിരതരനിവേസാഭാവാ. **നാനാജവനവാരേയേവ** ദള്ഹതരനിവേസതായ.

൯൮. **ദസമം ഉത്താനമേവ** നവമേ വുത്തനയത്താ. പടിസേധമത്തമേവ ഹേത്ഥ നാനത്തന്തി.

ബാഹിരഫസ്സനാനത്തസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നാനത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. സത്തധാതുസുത്തവണ്ണനാ

൯൫. ആഭാതീതി ആഭാ, ആലോകഭാവേന നിപ്ഫജ്ജതി, ഉപട്ഠാതീതി വാ അത്ഥോ. സോ ഏവ നിജ്ജീവട്ഠേന ധാതൂതി **ആഭാധാതു. ആലോകസ്സാ**തി ആലോകകസിണസ്സ. സുട്ഠു, സോഭനം വാ ഭാതീതി **സുഭം**. കസിണസഹചരണതോ ഝാനം **സുഭം**. സേസം വുത്തനയമേവ. സുപരിസുദ്ധവണ്ണം **കസിണം**. ആകാസാനഞ്ചാദയോപി സുഭാരമ്മണം ഏവാതി കേചി. **ദേസനം നിട്ഠാപേസീ**തി ദേസനം ഉദ്ദേസമത്തേ ഏവ ഠപേസി. പാളിയം ''അന്ധകാരം പടിച്ച പഞ്ഞായതീ''തി ഏത്ഥാപി ആരമ്മണമേവ ഗഹിതം, തഥാ ''അയം ധാതു അസുഭം പടിച്ച പഞ്ഞായതീ''തി ഏത്ഥാപി. യഥാ ഹി ഇധ സുവണ്ണം കസിണം സുഭന്തി അധിപ്പേതം, ഏവം ദുബ്ബണ്ണം അസുഭന്തി.

അന്ധകാരം പടിച്ചാതി അന്ധകാരം പടിച്ചാദകപച്ചയം പടിച്ച. **പഞ്ഞായതീ**തി പാകടോ ഹോതി. തേനാഹ **''അന്ധകാരോ ഹീ''**തിആദി. ആലോകോപി, അന്ധകാരേന പരിച്ഛിന്നോ ഹോതീതി യോജനാ. അന്ധകാരോ താവ ആലോകേന പരിച്ഛിന്നോ ഹോതു ''യത്ഥ ആലോകോ നത്ഥി, തത്ഥ അന്ധകാരോ''തി ആലോകോ കഥം അന്ധകാരേന പരിച്ഛിന്നോ ഹോതീതി ആഹ **''അന്ധകാരേന ഹി സോ പാകടോ ഹോതീ''**തി. പരിച്ഛേദലേഖായ വിയ ചിത്തരൂപം അന്ധകാരേന ഹി പരിതോ പരിച്ഛിന്നോ ഹുത്വാ പഞ്ഞായതി, യഥാ തം ഛായായ ആതപോ. **ഏസേവ നയോ**തി അസുഭസുഭാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛിന്നതം അതിദിസിത്വാ തത്ഥ അധിപ്പേതമേവ ദസ്സേന്തോ **''അസുഭേ സതി സുഭം പഞ്ഞായതീ''**തി ആഹ. **ഏവമാഹാ**തി ''അസുഭം പടിച്ച സുഭം പഞ്ഞായതീ''തി അവോച. ''രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ''തിആദീസു വിയ ഉത്തരപദലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **''രൂപം പടിച്ചാതി രൂപാവചരസമാപത്തിം പടിച്ചാ''**തി. തായ ഹി സതി അധിഗതായ. **രൂപസമതിക്കമാ വാ ഹോതീ**തി സഭാവാരമ്മണാനം രൂപജ്ഝാനാനം സമതിക്കമാ ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തി നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ ''ആകാസാനഞ്ചായതനസമതിക്കമാ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസമാപത്തി നാമ ഹോതീ''തിആദിനാ ദ്വേപി പകാരേ

അതിദിസതി. **പടിസങ്ഖാതി** പടിസങ്ഖാഞാണേന. **അപ്പവത്തി**ന്തി യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം അപ്പവത്തനം. ഏതേന ഖണനിരോധാദിം പടിക്ഖിപതി.

കഥം സമാപത്തി പത്തബ്ബാതി ഇമാസു സത്തസു ധാതൂസു കാ പകാരാ സഞ്ഞാസമാപത്തി നാനാ ഹുത്വാ സമാപജ്ജിതബ്ബാ. തേനാഹ **"കീദിസാ സമാപത്തിയോ"**തിആദി. **സഞ്ഞായ അത്ഥിഭാവേന**ാതി പടുകിച്ചായ സഞ്ഞായ അത്ഥിഭാവേന. **സുഖുമസങ്ഖാരാനം** തത്ഥ സമാപത്തിയം അവസിസ്സതായ. **നിരോധോവാ**തി സങ്ഖാരാനം നിരോധോ ഏവ.

സത്തധാതുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സനിദാനസുത്തവണ്ണനാ

൯൭. ഭാവനപുംസകമേതം "വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൭൦) വിയ. **സനിദാന**ന്തി അത്തനോ ഫലം നിദദാതീതി നിദാനം, കാരണന്തി ആഹ **"സനിദാനോ സപ്പച്ചയോ"**തി. **കാമപടിസംയുത്തോ**തി കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമേന പടിസംയുത്തോ വാ കാമപടിബദ്ധോ വാ. തക്കേതീതി **തക്കോ**. അഭൂതകാരം സമാരോപേത്വാ കപ്പേതീതി **സങ്കപ്പോ**. ആരമ്മണേ ചിത്തം അപ്പേതീതി **അപ്പനാ**. വിസേസേന അപ്പേതീതി **ബ്യപ്പനാ**. ആരമ്മണേ ചിത്തം അഭിനിരോപേന്തം വിയ പവത്തതീതി **ചേതസോ അഭിനിരോപനാ**. മിച്ഛാ വിപരീതോ പാപകോ സങ്കപ്പോതി **മിച്ഛാസങ്കപ്പോ**. അഞ്ഞേസു ച കാമപടിസംയുത്തേസു വിജ്ജമാനേസു വിതക്കോ ഏവ കാമധാതുസദ്ദേന നിരുള്ഹോ ദട്ഠബ്ബോ വിതക്കസ്സ കാമപസങ്ഗപ്പത്തിസാതിസയത്താ. ഏസ നയോ ബ്യാപാദധാതുആദീസുപി. **സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ കാമധാതു** ഹീനജ്ഝാസയേഹി കാമേതബ്ബധാതുഭാവതോ.

കിലേസകാമസ്സ ആരമ്മണഭാവത്താ സബ്ബാകുസലസംഗാഹികായ കാമധാതുയാ ഇതരാ ദ്വേ സങ്ഗഹേത്വാ കഥനം **സബ്ബസങ്ഗാഹികാ**. തിസ്സന്നം ധാതൂനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ കഥാ **അസമ്ഭിന്നാ. ഇമം** കാമാവചരസഞ്ഞിതം കാമവിതക്കസഞ്ഞിതഞ്ച **കാമധാതും. പടിച്ചാ**തി പച്ചയഭൂതം ലഭിത്വാ. **തീഹി കാരണേഹീ**തി തീഹി സാരഭൂതേഹി കാരണേഹി.

ബ്യാപാദവിതക്കോ ബ്യാപാദോ ഉത്തരപദലോപേന, സോ ഏവ നിജ്ജീവട്ഠേന സഭാവധാരണട്ഠേന ധാതൂതി **ബ്യാപാദധാതു**. ബ്യാപജ്ജതി ചിത്തം ഏതേനാതി **ബ്യാപാദോ,** ദോസോ. ബ്യാപാദോപി ധാതൂതി യോജനാ. **സഹജാതപച്ചയാദിവസേനാ**തി സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയവസേന. വിസേസേന ഹി പരസ്സ അത്തനോ ച ദുക്ഖാപനം വിഹിംസാ, സാ ഏവ ധാതു, അത്ഥതോ രോസനാ പരൂപഘാതോ, തഥാ പവത്തോ വാ ദോസസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ.

തിണഗഹനേ അരഞ്ഞേതി തിണേഹി ഗഹനഭൂതേ അരഞ്ഞേ. **അനയബ്യസന**ന്തി അപായബ്യസനം, പരിഹരണൂപായരഹിതം വിപത്തിന്തി വാ അത്ഥോ. **അവഡ്ഢിം വിനാസ**ന്തി അവഡ്ഢിഞ്ചേവ വിനാസഞ്ചാതി വദന്തി സബ്ബസോ വഡ്ഢിരഹിതം. **സുക്ഖതിണദായോ വിയ ആരമ്മണം**

കിലേസഗ്ഗിസംവഢ്ഢനട്ഠേന. **തിണുക്കാ വിയ അകുസലസഞ്ഞാ** അനുദഹനട്ഠേന. **തിണകട്ഠ...പേ॰... സത്താ** അനയബ്യസനാപത്തിതോ. ''ഇമേ സത്താ''തി ഹി അയോനിസോ പടിപജ്ജമാനാ അധിപ്പേതാ. തേനാഹ **''യഥാ സുക്ഖതിണദായേ''**തിആദി.

സമതാഭാവതോ സമതാവിരോധതോ വിസമതാഹേതുതോ ച വിസമാ രാഗാദയോതി ആഹ **''രാഗവിസമാദീനി അനുഗത''**ന്തി. **ഇച്ഛിതബ്ബാ** അവസ്സംഭാവിനിഭാവേന.

സംകിലേസതോ നിക്ഖമനട്ഠേന നേക്ഖമ്മോ, സോ ഏവ നിജ്ജീവട്ഠേന ധാതൂതി **നേക്ഖമ്മധാതു**. സ്വായം നേക്ഖമ്മസദ്ദോ പബ്ബജ്ജാദീസു കുസലവിതക്കേ ച നിരുള്ഹോതി ആഹ **''നേക്ഖമ്മവിതക്കോപി നേക്ഖമ്മധാതൂ''**തി. **ഇതരാപി ദ്വേ ധാതുയോ**തി അബ്യാപാദഅവിഹിംസാധാതുയോ വദതി. **വിസും ദീപേതബ്ബാ** സരൂപേന ആഗതത്താ. **വിതക്കാദയോ**തി നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പച്ഛന്ദപരിളാഹപരിയേസനാ. **യഥാനുരൂപം** അത്തനോ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപം. കഥം പനേത്ഥ കുസലധമ്മേസു പരിളാഹോ വുത്തോതി? സങ്ഖാരപരിളാഹമത്തം സന്ധായേതം വുത്തം, സോളസസു ആകാരേസു ദുക്ഖസച്ചേ സന്താപട്ഠോ വിയ വുത്തോ, യസ്സ വിഗമേന അരഹതോ സീതിഭാവപ്പത്തി വുച്ചതി.

സയം ന ബ്യാപജ്ജതി, തേന വാ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ ന കിഞ്ചി ബ്യാപാദേതീതി **അബ്യാപാദോ,** വിഹിംസായ വുത്തവിപരിയായേഹി സാ വേദിതബ്ബാ. ഹിതേസിഭാവേന മിജ്ജതി സിനിയ്ഹതീതി **മിത്തോ,** മിത്തസ്സ ഏസാതി **മേത്തി,** അബ്യാപാദോ. **മേത്തായനാ**തി മേത്താകാരണം, മേത്തായ വാ അയനാ പവത്തനാ. **മേത്തായിതത്ത**ന്തി മേത്തായിതസ്സ മേത്തായ പവത്തസ്സ ഭാവോ. **മേത്താചേതോവിമുത്തീ**തി മേത്തായനവസേന പവത്തോ ചിത്തസമാധി. സേസം വുത്തനയമേവ.

സനിദാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഗിഞ്ജകാവസഥസുത്തവണ്ണനാ

൯൭. **ഇതോ പട്ഠായാ**തി ''ധാതും, ഭിക്ഖവേ''തി ഇമസ്മാ തതിയസുത്തതോ പട്ഠായ. യാവ കമ്മവഗ്ഗോ, താവ നേത്വാ ഉപഗന്ത്വാ സേതി ഏത്ഥാതി ആസയോ, ഹീനാദിഭാവേന അധീനോ ആസയോ അജ്ഝാസയോ, തം **അജ്ഝാസയം,** അധിമുത്തന്തി അത്ഥോ. **സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതീ**തിആദീസു ഹീനാദിഭേദം അജ്ഝാസയം പടിച്ച ഹീനാദിഭേദാ സഞ്ഞാ, തന്നിസ്സയദിട്ഠിവികപ്പനാ, വിതക്കോ ച ഉപ്പജ്ജതി സഹജാതകോടിയാ ഉപനിസ്സയകോടിയാ ച. **സത്ഥാരേസൂ**തി തേസം സത്ഥുപടിഞ്ഞതായ വുത്തം, ന സത്ഥുലക്ഖണസബ്ഭാവതോ. **അസമ്മാസമ്ബുദ്ധേസൂ**തി ആധാരേ വിസയേ ച ഭുമ്മം ഏകതോ കത്വാ വുത്തന്തി പഠമം താവ ദസ്സേന്തോ ''മയം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ''തിആദിം വത്വാ ഇതരം ദസ്സേന്തോ ''തേസു സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ഏതേ''തിആദിമാഹ. തേസം ''മയം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ''തി ഉപ്പന്നദിട്ഠി ഇധ മൂലഭാവേന പുച്ഛിതാ, ഇതരാ അനുസങ്കിതാതി **പുച്ഛതിയേവാ**തി സാസങ്കം വദതി.

“മഹതീ”തി എത്ഥ മഹാസദ്ദോ “മഹാജനോ”തിആദീസു വിയ ബഹുഅത്ഥവാചകോതി ദട്ഠബ്ബോ. അവിജ്ജാപി ഹീനഹീനതരഹീനതമാദിഭേദേന ബഹുപകാരാ. **തസ്സാ**തി ദിട്ഠിയാ. കസ്മാ പനേത്ഥ “യദിദം അവിജ്ജാ ധാതൂ”തി അവിജ്ജം ഉദ്ധരിത്വാ “ഹീനം ധാതും പടിച്ചാ”തി അജ്ഝാസയധാതു നിദ്ദിട്ഠാതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, “അഞ്ഞം ഉദ്ധരിത്വാ അഞ്ഞം നിദ്ദിട്ഠാ”തി, യതോ അവിജ്ജാസീസേന അജ്ഝാസയധാതു ഏവ ഗഹിതാ. അവിജ്ജാഗഹിതോ ഹി പുരിസപുഗ്ഗലോ ദിട്ഠജ്ഝാസയോ ഹീനാദിഭേദം അവിജ്ജാധാതും നിസ്സായ തതോ സഞ്ഞാദിട്ഠിആദികേ സങ്കപ്പേതി. **പണിധി** പത്ഥനാ, സാ പന തഥാ തഥാ ചിത്തസ്സ ഠപനവസേന ഹോതീതി ആഹ **“ചിത്തട്ഠപന”**ന്തി. തേനാഹ **“സാ പനേസാ”**തിആദി. **ഏതേ**തി ഹീനപച്ചയാ സഞ്ഞാദിട്ഠിവിതക്കചേതനാ പത്ഥനാ പണിധിസങ്ഖാതാ ഹീനാ ധമ്മാ. **ഹീനോ** നാമ ഹീനധമ്മസമായോഗതോ. **സബ്ബപദാനീ**തി “പഞ്ഞപേതീ”തിആദീനി പദാനി യോജേതബ്ബാനി ഹീനസദ്ദേന മജ്ഝിമുത്തമട്ഠാനന്തരസ്സ അസമ്ഭവതോ. ഉപപജ്ജനം “ഉപപത്തീ”തി ആഹ **“ദ്വേ ഉപപത്തിയോ പടിലാഭോ ച നിബ്ബത്തി ചാ”**തി. തത്ഥ **ഹീനകുലാദീ**തി **ആദി-**സദ്ദേന ഹീനരൂപഭോഗപരിസാദീനം സങ്ഗഹോ. **ഹീനത്തികവസേനാ**തി ഹീനത്തികേ വുത്തത്തികപദവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തുപ്പാദക്ഖണേ**തി ഇദം ഹീനത്തികപരിയാപന്നാനം ചിത്തുപ്പാദാനം വസേന തത്ഥ തത്ഥ ലദ്ധത്താ വുത്തം. **പഞ്ചസു നീചകുലേസൂ**തി ചണ്ഡാലവേനനേസാദരഥകാരപുക്കുസകുലേസു. ദ്വാദസഅകുസലചിത്തുപ്പാദാനം പന യോ കോചി പടിലാഭോ ഹീനോതി യോജനാ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി “യായം, ഭന്തേ, ദിട്ഠീ”തിആദിനാ ആഗതേ ഇമസ്മിം ഠാനേ. “ധാതും, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീ”തിആദിനാ ആഗതത്താ **നിബ്ബത്തിയേവ അധിപ്പേതാ,** ന പടിലാഭോ.

ഗിഞ്ജകാവസഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഹീനാധിമുത്തികസുത്തവണ്ണനാ

൯൭. ഏകതോ ഹോന്തീതി സമാനച്ഛന്ദതായ അജ്ഝാസയതോ ഏകതോ ഹോന്തി. **നിരന്തരാ ഹോന്തീ**തി തായ ഏവ സമാനച്ഛന്ദതായ ചിത്തേന നിബ്ബിസേസാ ഹോന്തി. ഇധ അധിമുത്തി നാമ അജ്ഝാസയധാതൂതി ആഹ **“ഹീനാധിമുത്തികാതി ഹീനജ്ഝാസയാ”**തി.

ഹീനാധിമുത്തികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ചങ്കമസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. മഹാപഞ്ഞേസൂതി വിപുലപഞ്ഞേസു. **നന്തി** സാരിപുത്തത്ഥേരം. **ഖന്ധന്തര**ന്തി ഖന്ധവിഭാഗം, ഖന്ധാനം വാ അന്തരം വിസേസോ അത്ഥീതി **ഖന്ധന്തരോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പരികമ്മ**ന്തി ഇദ്ധിവിധാധിഗമസ്സ പുബ്ബഭാഗപരികമ്മഞ്ചേവ ഉത്തരപരികമ്മഞ്ച. **ആനിസംസ**ന്തി ഇദ്ധാനിസംസഞ്ചേവ ആനിസംസഞ്ച. **അധിട്ഠാനം വികുബ്ബന**ന്തി അധിട്ഠാനവിധാനഞ്ചേവ വികുബ്ബനവിധാനഞ്ച. **വുത്തനയേനേവാ**തി “പഥവിം പത്ഥരന്തോ വിയാ”തിആദിനാ.

ധുതങ്ഗപരിഹാരന്തി ധുതങ്ഗാനം പരിഹരണവിധിം. പരിഹരണഗ്ഗഹണേനേവ സമാദാനം സിദ്ധം ഹോതീതി തം ന ഗഹിതം. **ആനിസംസ**ന്തി തംതംധുതങ്ഗപരിഹരണേ ദട്ഠബ്ബം ആനിസംസമേവ. **സമോധാന**ന്തി ''ഏത്തകാ പിണ്ഡപാതപടിസംയുത്താ, ഏത്തകാ സേനാസനപടിസംയുത്താ''തി പച്ചയവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച അന്തോഗധത്താ. **അധിട്ഠാന**ന്തി അധിട്ഠാനവിധിം. **ഭേദ**ന്തി ഉക്കട്ഠാദിഭേദഞ്ചേവ ഭിന്നാകാരഞ്ച.

പരികമ്മന്തി ''ദിബ്ബചക്ഖു ഏവം ഉപ്പാദേതബ്ബം, ഏവം വിസോധേതബ്ബ''ന്തിആദിനാ പരികമ്മവിധാനം. **ആനിസംസ**ന്തി പരേസം അജ്ഝാസയാനുരൂപായതനാദിആനിസംസപഭേദം. **ഉപക്കിലേസ**ന്തി സാധാരണം അസാധാരണം ദുവിധം ഉപക്കിലേസം. വിപസ്സനാഭാവനുപക്കിലേസാ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ ഉപക്കിലേസാതി വേദിതബ്ബാ.

സങ്ഖേപവിത്ഥാരഗമ്ഭീരുത്താനവിചിത്രകഥാദീസൂതി സങ്ഖേപോ വിത്ഥാരോ ഗമ്ഭീരതാ ഉത്താനതാ വിചിത്രഭാവോ നേയ്യത്ഥതാ നീതത്ഥതാതി ഏവമാദീസു ധമ്മസ്സ കഥേതബ്ബപ്പകാരേസു തം തം കഥേതബ്ബാകാരം.

ഇതി-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന -

> ''ആദിമ്ഹി സീലം ദേസേയ്യ, (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൯൦; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൯൧)
> മജ്ഝേ ചിത്തം വിനിദ്ദിസേ;
> അന്തേ പഞ്ഞാ കഥേതബ്ബാ,
> ഏസോ ധമ്മകഥാവിധോ''തി. -

ഏവം കഥേതബ്ബാകാരം സങ്ഗണ്ഹാതി.

> ''സിഥിലം ധനിതഞ്ച ദീഘരസ്സം, ഗരുകം ലഹുകഞ്ച നിഗ്ഗഹീതം;
> സമ്ബന്ധം വവത്ഥിതം വിമുത്തം, ദസധാ ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിയാ
> പഭേദോ''തി. (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൦; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൯൧; പരി॰ ർവ്വ) -

ഏവം വുത്തം ദസവിധം **ബ്യഞ്ജനബുദ്ധിം. അട്ഠുപ്പത്തി**ന്തി തസ്സ തസ്സ സുത്തസ്സ ജാതകസ്സ ച അട്ഠുപ്പത്തിം. **അനുസന്ധി**ന്തി പച്ഛാനുസന്ധിആദിഅനുസന്ധിം. **പുബ്ബാപര**ന്തി സമ്ബന്ധം. **ഇദം** പദം **ഏവം വത്തബ്ബം, ഇദം** പുബ്ബാപരം **ഏവം ഗഹേതബ്ബ**ന്തി.

കുലസങ്ഗണ്ഹനപരിഹാരന്തി ലാഭുപ്പാദനത്ഥം കുലാനം സങ്ഗണ്ഹനവിധിനോ പരിഹരണം തന്നിയമിതം ഏകന്തികം കുലസങ്ഗഹണവിധിം.

ചങ്കമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സഗാഥാസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൦. ''ധാതുസോ സംസന്ദന്തീ''തി ഇദം അജ്ഝാസയതോ സരിക്ഖതാദസ്സനം, ന കായേന മിസ്സീഭാവദസ്സനന്തി ആഹ **''സമുദ്ദന്തരേ''**തിആദി. **നിരന്തരോ**തി

നിബ്ബിസേസോ. **സംസഗ്ഗാ**തി പഞ്ചവിധസംസഗ്ഗഹേതു. സംസഗ്ഗഗഹണേന ചേത്ഥ സംസഗ്ഗവത്ഥുകാ തണ്ഹാ ഗഹിതാ. തേനാഹ **"ദസ്സന...പേ॰... സ്നേഹേനാ"**തി.

വനതി ഭജതി സജ്ജതി തേനാതി വനം, വനഥോതി ച കിലേസോ വുച്ചതീതി ആഹ **"വനഥോ ജാതോതി കിലേസവനം ജാത"**ന്തി. ഇതരേ സംസഗ്ഗമൂലകാതി തമേവ പടിക്ഖിപന്തോ ആഹ **"അദസ്സനേനാ"**തി. **സാധുജീവീ**തി സാധു സുട്ഠു ജീവീ, തംജീവനസീലോ. തേനാഹ **"പരിസുദ്ധജീവിതം ജീവമാനോ"**തി.

സഗാഥാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അസ്സദ്ധസംസന്ദനസുത്തവണ്ണനാ

൭൭. നിരോജാതി സദ്ധാസ്നേഹാഭാവേന നിസ്നേഹാ. തതോ ഏവ അരസഭാവേന **നിരസാ. ഏകസദിസാ**തി സമസമാ നിബ്ബിസേസാ. തേനാഹ **"നിരന്തരാ"**തി. അലജ്ജിതായ ഏകസീമകതാ **ഭിന്നമരിയാദാ**. സദ്ധാ തേസം അത്ഥീതി **സദ്ധാ. തന്തിപാലകാ**തി സദ്ധമ്മതന്തിയാ പാലകാ. **വംസാനുരക്ഖകാ**തി അരിയവംസസ്സ അനുരക്ഖകാ. **ആരദ്ധവീരിയാ**തി പഗ്ഗഹിതവീരിയാ. യസ്മാ താദിസാനം വീരിയം പരിപുണ്ണം നാമ ഹോതി കിച്ചസിദ്ധിയാ, തസ്മാ വുത്തം **"പരിപുണ്ണപരക്കമാ"**തി. **സബ്ബകിച്ചപരിഗ്ഗാഹികായാ**തി ചതുന്നം സതിപട്ഠാനാനം ഭാവനാകിച്ചപരിഗ്ഗാഹികായ.

അസ്സദ്ധസംസന്ദനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮-൧൨. അസ്സദ്ധമൂലകസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൮-൭൯. അട്ഠമാദീനീതി അട്ഠമം നവമം ദസമം ഏകാദസമം ദ്വാദസമന്തി ഇമാനി പഞ്ച സുത്താനീതി ഏകേ. അപരേ പന നവ സുത്താനീതി ഇച്ഛന്തി. സ്വായമത്ഥോ അട്ഠകഥായം വുത്തോയേവ. പാളിയഞ്ച കേസുചി പോത്ഥകേസു ലിഖീയതി.

അസ്സദ്ധമൂലകസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കമ്മപഥവഗ്ഗോ

൧-൨. അസമാഹിതസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൭-൮൮. ഇതോ പരേസൂതി ഇതോ ദുതിയവഗ്ഗതോ പരേസു സുത്തേസു. **പഠമ**ന്തി പഠമവഗ്ഗേ പഠമം. കസ്മാ പനേത്ഥ ഏവം ദേസനാ പവത്താതി ആഹ **"ഏവം വുച്ചമാനേ"**തിആദി.

അസമാഹിതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൫. പഞ്ചസിക്ഖാപദസുത്താദിവണ്ണനാ

ഫംൻ-ഫഫഫ. സുരാമേരയസങ്ഖാതന്തി പിട്ഠസുരാദിസുരാസങ്ഖാതം പുപ്ഫാസവാദിമേരയസങ്ഖാതഞ്ച. മജ്ജനട്ഠേന **മജ്ജം. സുരാമേരയമജ്ജപ്പമാദോതി വുച്ചതി** ''മജ്ജതി തേനാ''തി കത്വാ. **തസ്മിം തിട്ഠന്തീ**തി തസ്മിം പമാദേ പമജ്ജനവസേന തിട്ഠന്തീതി അത്ഥോ. സേസം തതിയചതുത്ഥേസു സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

പഞ്ചമേ താനി പദാനി സംവണ്ണേതും **"പഞ്ചമേ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ പാണോ നാമ വോഹാരതോ സത്തോ, പരമത്ഥതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം, തം **പാണം അതിപാതേന്തി** അതിച്ച അന്തരേയേവ, അതിക്കമ്മ വാ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതേന്തി സണികം പതിതും അദത്വാ സീഘം പാതേന്തീതി അത്ഥോ. കായേന വാചായ വാ **അദിന്നം** പരസന്തകം. **ആദിയന്തീ**തി ഗണ്ഹന്തി. **മിച്ഛാ**തി ന സമ്മാ, ഗാരയ്ഹവസേന. **മുസാ**തി അതഥം വത്ഥു. **വദന്തീ**തി വിസംവാദനവസേന വദന്തി. പിയസുഞ്ഞകരണതോ **പിസുണാ,** പിസതി വാ പരേ സത്തേ, ഹിംസതീതി അത്ഥോ. **മമ്മച്ഛേദികാ**തി ഏതേന പരസ്സ മമ്മച്ഛേദവസേന ഏകന്തഫരുസസഞ്ചേതനാ **ഫരുസവാചാ** നാമാതി ദസ്സേതി. **അഭിജ്ഝാ**സദ്ദോ ലുബ്ഭനേ നിരുള്ഹോതി ആഹ **"പരഭണ്ഡേ ലുബ്ഭനസീലാതി അത്ഥോ"**തി. **ബ്യാപന്ന**ന്തി ദോസവസേന വിപന്നം. പകതിവിജഹനേന **പൂതിഭൂതം**. സാധൂഹി ഗരഹിതബ്ബതം പത്താ ''നത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദിനയപ്പവത്താ നത്ഥികാഹേതുകഅകിരിയദിട്ഠി **കമ്മപഥപരിയാപന്നാ** നാമ. മിച്ഛത്തപരിയാപന്നാ സബ്ബാപി ലോകുത്തരമഗ്ഗപടിപക്ഖാ വിപരീതദിട്ഠി.

തേസന്തി കമ്മപഥാനം. **വോഹാരതോ**തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിമത്തതോ. **തിരച്ഛാനഗതാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പേതാനം സങ്ഗഹോ. പയോഗവത്ഥുമഹന്തതാദീഹി **മഹാസാവജ്ജതാ** തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവഭാവതോ. യഥാവുത്തപച്ചയവിപരിയായേപി തംതംപച്ചയേഹി ചേതനായ ബലവഭാവവസേന **അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ** വാ വേദിതബ്ബാ. **ഇദ്ധിമയോ**തി കമ്മവിപാകിദ്ധിമയോ ദാഠാകോടനാദീനം വിയ.

മേഥുനസമാചാരേസൂതി സദാരപരദാരഗമനവസേന ദുവിധേസു മേഥുനസമാചാരേസു. തേപി ഹീനാധിമുത്തികേഹി കത്തബ്ബതോ കാമാ നാമ. **മിച്ഛാചാരോ**തി ഗാരയ്ഹാചാരോ. ഗാരയ്ഹതാ ചസ്സ ഏകന്തനിഹീനതായാതി ആഹ **"ഏകന്തനിന്ദിതോ ലാമകാചാരോ"**തി **അസദ്ധമ്മാധിപ്പായേനാ**തി അസദ്ധമ്മസേവനാധിപ്പായേന. **ഗോത്തരക്ഖിതാ**തി സഗോത്തേഹി രക്ഖിതാ. **ധമ്മരക്ഖിതാ**തി സഹധമ്മേഹി രക്ഖിതാ. സസ്സാമികാ നാമ **സാരക്ഖാ**. യസ്സാ ഗമനേ ദണ്ഡോ ഠപിതോ, സാ **സപരിദണ്ഡാ**. ഭരിയഭാവായ ധനേന കീതാ **ധനക്കീതാ**. ഛന്ദേന വസതീതി **ഛന്ദവാസിനീ**. ഭോഗത്ഥം വസതീതി **ഭോഗവാസിനീ**. പടത്ഥം വസതീതി **പടവാസിനീ**. ഉദകപത്തം ആമസിത്വാ ഗഹിതാ **ഓദപത്തകിനീ**. ചുമ്ബടം അപനേത്വാ ഗഹിതാ **ഓഭടചുമ്ബടാ**. കരമരാനീതാ **ധജാഹടാ**. തങ്ഖണികം ഗഹിതാ **മുഹുത്തികാ**. അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമോ മിച്ഛാചാരോ **മഹാസാവജ്ജോ,** ന തഥാ ദ്വിന്നം സമാനച്ഛന്ദതായ. അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമനേ സതിപി മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനേ പുരിമുപ്പന്നസേവനാഭിസന്ധിപയോഗാഭാവതോ മിച്ഛാചാരോ ന ഹോതി അഭിഭുയ്യമാനസ്സാതി വദന്തി. സേവനാചിത്തേ സതി പയോഗാഭാവോ അപ്പമാണം യേഭുയ്യേന ഇത്ഥിയാ സേവനാപയോഗസ്സ അഭാവതോ. തഥാ സതി പുരേതരം സേവനാചിത്തസ്സ ഉപട്ഠാനേപി തസ്സാ മിച്ഛാചാരോ ന സിയാ, തഥാ

പുരിസസ്സപി സേവനാപയോഗാഭാവേ. തസ്മാ അത്തനോ രുചിയാ പവത്തിതസ്സ വസേന തയോ, ബലക്കാരേന പവത്തിതസ്സ വസേന തയോതി സബ്ബേപി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന **"ചത്താരോ സമ്ഭാരാ"**തി വുത്തം.

ആസേവനമന്ദതായാതി യായ അകുസലചേതനായ സമ്ഫം പലപതി, തസ്സാ ഇത്തരകാലതായ പവത്തിയാ അനാസേവനാതി പരിദുബ്ബലാ ഹോതി ചേതനാ.

ഉപസഗ്ഗവസേന അത്ഥവിസേസവാചിനോ ധാതുസദ്ദാതി **അഭിജ്ഝായതീ**തി പദസ്സ **പരഭണ്ഡാഭിമുഖീ**തിആദിഅത്ഥോ വുത്തോ. **തന്നിന്നതായാ**തി തസ്മിം പരഭണ്ഡേ ലുബ്ഭനവസേന നിന്നതായ. അഭിപുബ്ബോ ഝേ-സദ്ദോ ലുബ്ഭനേ നിരുള്ഹോതി ദട്ഠബ്ബോ. യസ്സ ഭണ്ഡം അഭിജ്ഝായതി, തസ്സ അപ്പഗുണതായ **അപ്പസാവജ്ജാ,** മഹാഗുണതായ **മഹാസാവജ്ജാ**തിആദിനാ നയേന തത്ഥ അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"അദിന്നാദാനം വിയാ"**തിആദി. **അത്തനോ പരിണാമനം** ചിത്തേനേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഹിതസുഖം ബ്യാപാദയതീതി യോ നം ഉപ്പാദേതി, യസ്സ ഉപ്പാദേതി, തസ്സ സതി സമവായേ ഹിതസുഖം വിനാസേതി. **അഹോ വതാ**തി ഇമിനാ യഥാ അഭിജ്ഝാനേ വത്ഥുനോ ഏകന്തതോ അത്തനോ പരിണാമനം ദസ്സിതം , ഏവമിധാപി വത്ഥുനോ ''അഹോ വതാ''തി ഇമിനാ പരസ്സ വിനാസചിന്തായ ഏകന്തതോ നിയമിതഭാവം ദസ്സേതി. ഏവഞ്ഹി നേസം ദാരുണപ്പവത്തിയാ കമ്മപഥപ്പവത്തി.

യഥാഭുച്ചഗഹണാഭാവേനാതി യഥാതച്ഛഗഹണസ്സ അഭാവേന അനിച്ചാദിസഭാവസ്സ നിച്ചാദിതോ ഗഹണേന. **മിച്ഛാ പസ്സതീ**തി വിതഥം പസ്സതി. **സമ്ഫപ്പലാപോ വിയാ**തി ഇമിനാ ആസേവനസ്സ അപ്പമഹന്തതാഹി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ. **വത്ഥുനോ**തി ഗഹിതവത്ഥുനോ. **ഗഹിതാകാരവിപരീതതാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഗഹിതാകാരസ്സ വിപരീതതാ. **തഥാഭാവേനാ**തി അത്തനോ ഗഹിതാകാരേനേവ തസ്സാ ദിട്ഠിയാ, ഗഹിതസ്സ വാ വത്ഥുനോ **ഉപട്ഠാനം** ''ഏവമേതം, ന ഇതോ അഞ്ഞഥാ''തി.

ധമ്മതോതി സഭാവതോ. **കോട്ഠാസതോ**തി ചിത്തങ്ഗകോട്ഠാസതോ, യംകോട്ഠാസാ ഹോന്തി, തതോതി അത്ഥോ. **ചേതനാധമ്മാവാ**തി ചേതനാസഭാവാ ഏവ. **പടിപാടിയാ സത്താ**തി ഏത്ഥ നനു ചേതനാ അഭിധമ്മേ കമ്മപഥേസു ന വുത്താതി പടിപാടിയാ സത്തന്നം കമ്മപഥഭാവോ ന യുത്തോതി? ന, അവചനസ്സ അഞ്ഞഹേതുകത്താ. ന ഹി തത്ഥ ചേതനായ അകമ്മപഥത്താ കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം, കദാചി പന കമ്മപഥോ ഹോതി, ന സബ്ബദാതി കമ്മപഥഭാവസ്സ അനിയതത്താ അവചനം. യദാ, പനസ്സ കമ്മപഥഭാവോ ഹോതി, തദാ കമ്മപഥരാസിസങ്ഗഹോ ന നിവാരിതോ. ഏത്ഥാഹ - യദി ചേതനായ സബ്ബദാ കമ്മപഥഭാവാഭാവതോ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവോതി കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം, നനു അഭിജ്ഝാദീനമ്പി കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താനം അത്ഥിതായ അനിയതോ കമ്മപഥഭാവോതി തേസമ്പി കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, കമ്മേപഥതാതംസഭാഗതാഹി തേസം തത്ഥ വുത്തത്താ. യദി ഏവം ചേതനാപി തത്ഥ വത്തബ്ബാ സിയാ? സച്ചമേതം. സാ പന പാണാതിപാതാദികാതി പാകടോ തസ്സാ കമ്മപഥഭാവോതി ന വുത്താ സിയാ. ചേതനായ ഹി ''ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമി (അം॰ നി॰ ൬.൬൩; കഥാ॰ ൫൩൯) തിവിധാ,

ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ അകുസലം കായകമ്മ''ന്തിആദിവചനതോ (കഥാം മൈൻ) കമ്മഭാവോ പാകടോ. കമ്മംയേവ ച സുഗതിദുഗ്ഗതീനം തത്ഥുപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖാനഞ്ച പഥഭാവേന പവത്തം കമ്മപഥോതി വുച്ചതീതി പാകടോ, തസ്സാ കമ്മപഥഭാവോ. അഭിജ്ഝാദീനം പന ചേതനാസമീഹനഭാവേന സുചരിതദുച്ചരിതഭാവോ, ചേതനാജനിതപിട്ഠിവട്ടകഭാവേന സുഗതിദുഗ്ഗതിതദുപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖാനം പഥഭാവോ ചാതി, ന തഥാ പാകടോ കമ്മപഥഭാവോതി, തേ ഏവ തേന സഭാവേന ദസ്സേതും അഭിധമ്മേ കമ്മപഥരാസിഭാവേന വുത്താ. അതഥാജാതിയകത്താ വാ ചേതനാ തേഹി സദ്ധിം ന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. **മൂലം പത്വാ**തി മൂലദേസനം പത്വാ, മൂലസഭാവേസു ധമ്മേസു ദേസിയമാനേസൂതി അത്ഥോ.

അദിന്നാദാനം സത്താരമ്മണന്തി ഇദം ''പഞ്ച സിക്ഖാപദാ പരിത്താരമ്മണാ ഏവാ''തി ഇമായ പാളിയാ വിരുജ്ഝതി. യഞ്ഹി പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യസ്സ ആരമ്മണം, തദേവ തം വേരമണിയാ ആരമ്മണം. വീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുതോ ഏവ ഹി വിരതീതി. ''സത്താരമ്മണ''ന്തി വാ സത്തസങ്ഖാതം സങ്ഖാരാരമ്മണമേവ ഉപാദായ വുത്തത്താ ന കോചി വിരോധോ. തഥാ ഹി വുത്തം **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭം അട്ഠം ൭൭൪) ''യാനി സിക്ഖാപദാനി ഏത്ഥ 'സത്താരമ്മണാനീ'തി വുത്താനി, താനി യസ്മാ 'സത്തോതി'തി സങ്ഖം ഗതേ സങ്ഖാരേയേവ ആരമ്മണം കരോന്തീ''തി. ഇതോ പരേസുപി ഏസേവ നയോ. വിസഭാഗവത്ഥുനോ ''ഇത്ഥിപുരിസാ''തി ഗഹേതബ്ബതോ **സത്താരമ്മണോതിപി ഏകേ**. ''ഏകോ ദിട്ഠോ, ദ്വേ സുതാ''തിആദിനാ സമ്ഫപ്പലപനേ **ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതവസേന. തഥാ അഭിജ്ഝാ**തി ഏത്ഥ **തഥാ**-സദ്ദോ ''ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതവസേനാ''തി ഇദമ്പി ഉപസംഹരതി, ന സത്തസങ്ഖാരാരമ്മണതം ഏവ ദസ്സനാദിവസേന അഭിജ്ഝായനതോ. ''നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ''തി പവത്തമാനാപി മിച്ഛാദിട്ഠി തേഭൂമകധമ്മാരമ്മണാ ഏവാതി അധിപ്പായേന തസ്സാ സങ്ഖാരാരമ്മണതാ വുത്താ. കഥം പന മിച്ഛാദിട്ഠിയാ മഹഗ്ഗതപ്പത്താ ധമ്മാ ആരമ്മണം ഹോന്തീതി? സാധാരണതോ. നത്ഥി സുകടദുക്കടാനം കമ്മാനം ഫലം വിപാകോതി ഹി പവത്തമാനായ അത്ഥതോ രൂപാരൂപാവചരധമ്മാപി ഗഹിതാവ ഹോന്തീതി.

സുഖബഹുലതായ രാജാനോ ഹസമാനാപി ''ചോരം ഘാതേഥാ''തി വദന്തി, ഹാസോ പന തേസം അഞ്ഞവിസയോതി ആഹ **''സന്നിട്ഠാപകചേതനാ പന നേസം ദുക്ഖസമ്പയുത്താവ ഹോതീ''**തി. **മജ്ഝത്തവേദനോ ന ഹോതി,** സുഖവേദനോവ. തത്ഥ ''കാമാനം സമുദയാ''തിആദിനാ വേദനാഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ലോഭസമുട്ഠാനോ മുസാവാദോ സുഖവേദനോ വാ സിയാ മജ്ഝത്തവേദനോ വാ, ദോസസമുട്ഠാനോ ദുക്ഖവേദനോ വാതി **മുസാവാദോ തിവേദനോ** സിയാ. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി യഥാരഹം വേദനാനം ''ലോഭോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ''തിആദിനാ ഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

പാണാതിപാതോ ദോസമോഹവസേന ദ്വിമൂലകോതി സമ്പയുത്തമൂലമേവ സന്ധായ വുത്തം. തസ്സ ഹി മൂലട്ഠേന ഉപകാരഭാവോ ദോസവിസേസോ, നിദാനമൂലേ പന ഗയ്ഹമാനേ ലോഭമോഹവസേനപി വട്ടതി. സമ്മൂള്ഹോ ആമിസകിഞ്ജക്ഖകാമോപി ഹി പാണം ഹനതി. തേനേവാഹ ''ലോഭോ

നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ''തിആദി (അം നിം ൯.൯൮). സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

അസമാദിന്നസീലസ്സ സമ്പത്തതോ യഥാഉപട്ഠിതവീതിക്കമിതബ്ബവത്ഥുതോ വിരതി **സമ്പത്തവിരതി**. സമാദാനേന ഉപ്പന്നാ വിരതി **സമാദാനവിരതി**. കിലേസാനം സമുച്ഛിന്ദനവസേന പവത്താ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ വിരതി **സമുച്ഛേദവിരതി**. കാമഞ്ചേത്ഥ പാളിയം വിരതിയോവ ആഗതാ, സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ പന ചേതനാപി ആഹരിത്വാ ദസ്സിതാതി തദുഭയമ്പി ഗണ്ഹന്തോ **"ചേതനാപി വട്ടന്തി വിരതിയോപീ"**തി ആഹ.

അദുസ്സീല്യാരമ്മണാ ജീവിതിന്ദ്രിയാദിആരമ്മണാ കഥം ദുസ്സീല്യാനി പജഹന്തീതി ദസ്സേതും **"യഥാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. പാണാതിപാതാദീഹി വിരമണവസേന പവത്തനതോ തദാരമ്മണഭാവേനേവ താനി പജഹന്തി. ന ഹി തദേവ ആരബ്ഭ തം പജഹിതും സക്കാ തതോ അനിസ്സടഭാവതോ.

അനഭിജ്ഝാ...പേ... വിരമന്തസ്സാതി അഭിജ്ഝം പജഹന്തസ്സാതി അത്ഥോ. ന ഹി മനോദുച്ചരിതതോ വിരതി അത്ഥി അനഭിജ്ഝാദീഹേവ തപ്പഹാനസിദ്ധിതോ.

പഞ്ചസിക്ഖാപദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദസങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൯. മിച്ഛത്തസമ്മത്തവസേനാതി ഏത്ഥ മിച്ഛാഭാവോ **മിച്ഛത്തം,** തഥാ സമ്മാഭാവോ **സമ്മത്തം**. തഥാ തഥാ പവത്താ അകുസലക്ഖന്ധാവ മിച്ഛാസതി, ഏവം മിച്ഛാഞാണമ്പി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ഞാണസ്സ മിച്ഛാഭാവോ നാമ അത്ഥി. തസ്മാ **മിച്ഛാഞാണിനോ**തി മിച്ഛാസഞ്ഞാണാതി അത്ഥോ, അയോനിസോ പവത്തചിത്തുപ്പാദാതി അധിപ്പായോ. **മിച്ഛാപച്ചവേക്ഖണേനാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിആദീനം മിച്ഛാ അയോനിസോ പച്ചവേക്ഖണേന. **കുസലവിമുത്തീ**തി പകതിപുരിസസന്തരജാനനം, ഗുണവിയുത്തസ്സ അത്തനോ സകത്തനി അവട്ഠാനന്തി ഏവമാദിം അകുസലപവത്തിം ''കുസലവിമുത്തീ''തി ഗഹേത്വാ ഠിതാ മിച്ഛാവിമുത്തികാ. **സമ്മാപച്ചവേക്ഖണാ**തി ഝാനവിമോക്ഖാദീസു സമ്മാ അവിപരീതം പവത്താ പച്ചവേക്ഖണാ.

ദസങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥവഗ്ഗോ

൧. ചതുധാതുസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൪. പതിട്ഠാധാതൂതി സഹജാതാനം ധമ്മാനം പതിട്ഠാഭൂതാ ധാതു. **ആബന്ധനധാതൂ**തി നഹാനിയചുണ്ണസ്സ ഉദകം വിയ സഹജാതധമ്മാനം ആബന്ധനഭൂതാ ധാതു. **പരിപാചനധാതൂ**തി സൂരിയോ ഫലാദീനം വിയ സഹജാതധമ്മാനം പരിപാചനഭൂതാ ധാതു. **വിത്ഥമ്ഭനധാതൂ**തി ദുതിയോ വിയ സഹജാതധമ്മാനം വിത്ഥമ്ഭനഭൂതാ ധാതു. കേസാദയോ **വീസതി കോട്ഠാസാ.**

ആദി-സദ്ദേന പിത്താദയോ സന്തപ്പനാദയോ ഉദ്ധങ്ഗമാ വാതാദയോ ഗഹിതാ. **ഏതാ**തി ധാതുയോ.

ചതുധാതുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. പുബ്ബേസമ്ബോധസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧. അയം പഥവീധാതും നിസ്സായ തം ആരബ്ഭ പവത്തോ **അസ്സാദോ. ഏവം പവത്താന**ന്തി ഏവം കായേ പഭാവസ്സ പവേദനവസേനേവ പവത്താനം. **ഹുത്വാ അഭാവാകാരേനാ**തി പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനാ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പുന ഭങ്ഗുപഗമനതോ ഉദ്ധം അഭാവാകാരേന. ന നിച്ചാതി **അനിച്ചാ** അദ്ധുവത്താ, ധുവം നിച്ചം. **പടിപീളനാകാരേനാ**തി ഉദയബ്ബയവസേന അഭിണ്ഹം പീളനാകാരേന ദുക്ഖട്ഠേന. **സഭാവവിഗമാകാരേനാ**തി അത്തനോ സഭാവസ്സ വിഗച്ഛനാകാരേന. സഭാവധമ്മാ ഹി അപ്പമത്തം ഖണം പത്വാ നിരുജ്ഝന്തി. തസ്മാ തേ ''ജരായ മരണേന ചാ''തി ദ്വേധാ വിപരിണമന്തി. തേനാഹ **''വിപരിണാമധമ്മാ''**തി. ആദീനം വാതി പവത്തേതീതി **ആദീനവോ,** പരമകാപഞ്ഞതാ. **വിനീയത**തീതി വൂപസമീയതി. അച്ചന്തപ്പഹാനവസേന നിസ്സരതി ഏതേനാതി **നിസ്സരണം.**

സായം നിപന്നാ സബ്ബരത്തിം ഖേപേത്വാ **പാതോ ഉട്ഠഹാമ, മാസപുണ്ണഘടോ വിയ നോ സരീരം** നിസ്സന്ദാഭാവതോ.

ഫുസിതമത്തേസുപീതി ഉദകസ്സ ഫുസിതമത്തേസുപി.

അതിനാമേന്തി കാലം. **ഏവം** വുത്തനയേന **പവത്താ** പുഗ്ഗലാ **ഏതാ** പഥവീധാതുആദയോ **അസ്സാദേന്തി നാമ** അഭിരതിവസേന തത്ഥ ആകങ്ഖുപ്പാദനതോ.

അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേനാതി അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേന. രുക്ഖോ **ബോധി** ''ബുജ്ഝതി ഏത്ഥാ''തി കത്വാ. മഗ്ഗോ **ബോധി** ''ബുജ്ഝതി ഏതേനാ''തി കത്വാ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം **ബോധി** സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുജ്ഝനതോ. നിബ്ബാനം **ബോധി** ബുജ്ഝിതബ്ബതോ. **തേസ**ന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. **സാവകപാരമീഞാണ**ന്തി സാവകപാരമീഞാണം യാഥാവതോ ദസ്സനവത്ഥു.

അകുപ്പാതി പടിപക്ഖേഹി അകോപേതബ്ബോ. **കാരണതോ**തി അരിയമഗ്ഗതോ. തതോ ഹിസ്സ അകുപ്പതാ. തേനാഹ **''സാ ഹീ''**തിആദി. **ആരമ്മണതോ**തി നിബ്ബാനാരമ്മണതോ നിബ്ബാനാരമ്മണാനം ലോകിയസമാപത്തീനം അഭാവതോ.

വിത്ഥാരവസേനാതി ഏകേകധാതുവസേനാതി വദന്തി, ഏകേകിസ്സാ പന ധാതുയാ ലക്ഖണവിഭത്തിദസ്സനവസേന. **യ**ന്തി ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോ, യം നിമിത്തന്തി അത്ഥോ. അസ്സാദേതി ഏതേനാതി **അസ്സാദോ,** തണ്ഹാ. **അയം പഥവീധാതുയാ അസ്സാദോ**തി ഏത്ഥ അയം-സദ്ദോ ''പഹാനപടിവേധോ''തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ ''അയം പഹാനപടിവേധോ പടിവിജ്ഝിതബ്ബട്ഠേന സമുദയസച്ച''ന്തി. ഏസ നയോ സേസസച്ചേസുപി. **യാ**തി യഥാവുത്തേസു അസ്സാദോ ആദീനവോ നിസ്സരണന്തി ഇമേസു തീസു ഠാനേസു

പവത്താ യാ ദിട്ഠി…പേ… യോ സമാധി, അയം ഭാവനാപടിവേധോ മഗ്ഗസച്ചന്തി വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം.

പുബ്ബേസമ്ബോധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അചരിംസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. യഥാ യാവതാ നിസ്സരണപരിയേസനട്ഠാനേ ആദീനവപരിയേസനാ, ഏവം യാവതാ ആദീനവപരിയേസനട്ഠാനേ അസ്സാദപരിയേസനാ സമ്മാപടിപന്നസ്സാതി വുത്തം **"അചരിന്തി ഞാണചാരേന അചരിം, അനുഭവനചാരേനാ"**തി.

അചരിംസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നോചേദംസുത്തവണ്ണനാ

൧൫. **നിസ്സടാതിആദീനി** പദാനി, **ആദിതോ വുത്തപടിസേധേനാ**തി "നേവാ"തി ഏത്ഥ വുത്തേന നകാരേന. തേനാഹ **"ന നിസ്സടാ"**തിആദി. **വിമരിയാദികതേനാ**തിആദി ച ഏത്ഥ വിഹരണപേക്ഖണേ കരണവചനം. **ദുതിയനയേ**തി "യതോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ വുത്തനയേ. കിലേസവട്ടമരിയാദായ സബ്ബസോ അഭാവതോ **നിമ്മരിയാദികതേന** ചിത്തേന. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി. **തീസൂ**തി ദുതിയാദീസു തീസു.

നോചേദംസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഏകന്തദുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. **ഏകന്തേനേവ ദുക്ഖാ**തി അവീചിമഹാനിരയോ വിയ ഏകന്തതോ ദുക്ഖാ ഏവ സുഖേന അവോമിസ്സാ. **ദുക്ഖേന അനുപതിതാ**തി ദുക്ഖേനേവ സബ്ബസോ ഉപഗതാ. **ദുക്ഖേന ഓക്കന്താ**തി ബഹിദ്ധാ വിയ അന്തോപി ദുക്ഖേന അവക്കന്താ അനുപവിട്ഠാ. സുഖവേദനാപച്ചയതായ ഇമാസം ധാതൂനം സുഖതാ വിയ ദുക്ഖവേദനാപച്ചയതാപി വേദിതബ്ബാ, സങ്ഖാരദുക്ഖതാ പന സബ്ബത്ഥ ചരിതാ ഏവ . **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബാസു ധാതൂസു, സബ്ബട്ഠാനേസു വാ. പഠമം സുഖം ദസ്സേത്വാപി പച്ഛാ ദുക്ഖസ്സ കഥിതത്താ **"ദുക്ഖലക്ഖണം കഥിത"**ന്തി വുത്തം.

ഏകന്തദുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. അഭിനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭-൧൮. ഛട്ഠസത്തമേസു വട്ടവിവട്ടം കഥിതം. അട്ഠകഥായം പന **"വിവട്ടം കഥിത"**ന്തി വുത്തം . **തീസു** സുത്തേസു. **ചതുസച്ചമേവാ**തി ചത്താരി സച്ചാനി സമാഹടാനി ചതുസച്ചന്തി തേസം ഏകജ്ഝം ഗഹണം, നിയമോ പന തബ്ബിനിമുത്തസ്സ പരമത്ഥസ്സ അഭാവതോ.

അഭിനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ധാതുസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൪. അനമതഗ്ഗസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. തിണകട്ഠസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൪. ഉപസഗ്ഗോ സമാസവിസയേ സസാധനം കിരിയം ദസ്സേതീതി വുത്തം **“ഞാണേന അനുഗന്ത്വാപീ”**തി. **വസ്സസതം വസ്സസഹസ്സ**ന്തി നിദസ്സനമത്തമേതം, തതോ ഭിയ്യോപി അനുഗന്ത്വാ അനമതഗ്ഗോ ഏവ സംസാരോ. **അഗ്ഗ**-സദ്ദോ ഇധ മരിയാദവചനോ, അനുദ്ദേസികഞ്ചേതം വചനന്തി ആഹ **“അപരിച്ഛിന്നപുബ്ബാപരകോടികോ”**തി. അഞ്ഞഥാ അന്തിമഭവികപരിച്ഛിന്നകതവിമുത്തിപരിപാചനീയധമ്മാദീനം വസേന അപരിച്ഛിന്നപുബ്ബാപരകോടി ന സക്കാ വത്തും. സംസരണം **സംസാരോ. പച്ഛിമാപി ന പഞ്ഞായതി** അന്ധബാലാനം വസേനാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ ഭഗവാ ‘‘ദീഘോ ബാലാന സംസാരോ’’തി (ധ॰ പ॰ ൬൦). **വേമജ്ഝേയേവ പന സത്താ സംസരന്തി** പുബ്ബാപരകോടീനം അലബ്ഭനീയത്താ. **അത്ഥോ പരിത്തോ ഹോതി** യഥാഭൂതാവബോധാഭാവതോ. **ബുദ്ധസമയേ**തി സാസനേതി അത്ഥോ. **അത്ഥോ മഹാ** യഥാഭൂതാവബോധിസമ്ഭവതോ, അത്ഥസ്സ വിപുലതായ തംസദിസാ ഉപമാ നത്ഥീതി പരിത്തംയേവ ഉപമം ആഹരന്തീതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം **“പാളിയം ഹീ”**തിആദിനാ സമത്ഥേതി. **മാതു മാതരോ**തി മാതു മാതാമഹിയോ. **തസ്സേവാ**തി ദുക്ഖസ്സേവ. **തിബ്ബ**ന്തി ദുക്ഖപരിയായോതി.

തിണകട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഥവീസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൫. **മഹാപഥവി**ന്തി അവിസേസേന അനവസേസപരിയാദായിനീതി ആഹ **“ചക്കവാളപരിയന്ത”**ന്തി. പരികപ്പവചനഞ്ചേതം.

പഥവീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അസ്സുസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൬. കന്ദനം സസദ്ദം, രോദനം പന കേവലമേവാതി ആഹ **“കന്ദന്താനന്തി സസദ്ദം രുദമാനാന”**ന്തി. **പവത്ത**ന്തി സന്ദനവസേന പവത്തം. ‘‘സിനേരുരസ്മീഹി പരിച്ഛിന്നേസൂ’’തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **“സിനേരുസ്സാ”**തിആദിമാഹ. **മണിമയ**ന്തി ഇന്ദനീലമണിമയം. സിനേരുസ്സ പുബ്ബദക്ഖിണകോണസമപദേസാ ‘‘പുബ്ബദക്ഖിണപസ്സാ’’തി അധിപ്പേതാ. തേഹി നിക്ഖന്തരജതരസ്മിയോ ഇന്ദനീലരസ്മിയോ ച **ഏകതോ ഹുത്വാ. താസം രസ്മീനം അന്തരേസൂ**തി താസം ചതൂഹി കോണേഹി നിക്ഖന്തരസ്മീനം ചതൂസു അന്തരേസു. **ചത്താരോ**തി ദക്ഖിണാദിഭേദാ ചത്താരോ മഹാസമുദ്ദാ ഹോന്തി. **വിഅസന**ന്തി വിസേസേന ഖേപനം. കിം പന തന്തി ആഹ **“വിനാസോതി അത്ഥോ”**തി.

അസ്സുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഖീരസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൭. മാതുഥഞ്ഞന്തി പീതം മാതുയാ ഥനതോ നിബ്ബത്തഖീരം ബഹുതരന്തി വേദിതബ്ബം.

ഖീരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പബ്ബതസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൮. ''അനമതഗ്ഗസ്സ സംസാരസ്സ ദീഘതമത്താ ന സുകരം നസുകര''ന്തി അട്ഠകഥാപാഠോ. **കഥം നച്ഛിന്ദതീ**തി കഥം ന പരിയോസാപേതി, കായചിപി ഗഹണതായാതി അധിപ്പായോ. **തയോ കപ്പാസംസൂ**തി തയോ ഏകകപ്പാസംസൂ. യേഹി നം ഫുട്ഠം, തതോപി സുഖുമതരം **സാസപമത്തം** ഖീയേയ്യ പബ്ബതം സബ്ബഭാഗേഹി അതിചിരവേലം പരിമജ്ജന്തേ.

പബ്ബതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സാസപസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൯. **നഗര**ന്തി നഗരസങ്ഖേപേന പാകാരേന പരിക്ഖിത്തതം സന്ധായ വുത്തം. അന്തോ പന സബ്ബസോ വിചിത്തസാസപേഹി ഏവ പുണ്ണം, ഏവം ചുണ്ണികാബദ്ധം. തേനാഹ **''ന പന...പേ॰... ദട്ഠബ്ബ''**ന്തി.

സാസപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സാവകസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൦. തസ്സ ഠിതട്ഠാനതോതി ഭിക്ഖുനോ അനുസ്സരിത്വാ ഠിതട്ഠാനതോ, തേന അനുസ്സരിതസ്സ സതസഹസ്സകപ്പസ്സ അനന്തരകപ്പതോ പട്ഠായാതി അത്ഥോ. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരേന. **ചത്താരോപി** ഭിക്ഖൂ അഭിഞ്ഞാലാഭിനോ. **ചത്താരി കപ്പസതസഹസ്സാനി** ദിവസേ ദിവസേ **അനുസ്സരേയ്യു**ന്തി പരികപ്പനവസേന വദന്തി.

സാവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഗങ്ഗാസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൧. ഏതസ്മിം അന്തരേതി ഏതസ്മിം പഭവസമുദ്ദപദേസപരിച്ഛിന്നേ ആയാമതോ പഞ്ചയോജനസതികേ അതിരേകയോജനസതികേ വാ ഠാനേ.

ഗങ്ഗാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൨. നവമേ **ഖിത്തോ**തി പുനപ്പുനം ഖിത്തോ. ഏകവാരഞ്ഹി ഖിത്തോ മൂലാദീസു ഏകേനേവ നിപതേയ്യ. തഥാ സതി അധിപ്പേതോ പാതസ്സ അനിയമോ ന നിദസ്സിതോ സിയാ. തത്ഥ ച ധമ്മം സുണന്താ ഭിക്ഖൂ മനുസ്സലോകേ, തേ

സന്ധായ **“അസ്മാ ലോകാ”**തി ആഹ, തദഞ്ഞം സന്ധായ **“പരലോക”**ന്തി. തസ്സ തസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ യഥാധിപ്പേതോ അയം ലോകോ, തദഞ്ഞോ പരലോകോ.

ദണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പുഗ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൩. സമട്ഠികാലോതി സമേന ആകാരേന ലദ്ധബ്ബഅട്ഠികാലോ. **ഗിരിപരിക്ഖേപേ**തി പഞ്ചഹി ഗിരീഹി പരിക്ഖിത്തത്താ “ഗിരിപരിക്ഖേപോ”തി ലദ്ധനാമേ രാജഗഹേ.

പുഗ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. ദുഗ്ഗതസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൪. ദുഗ്ഗതന്തി കിച്ഛജീവികത്താ സബ്ബഥാ ദുക്ഖം ഗതം ഉപഗതം. തഥാഭൂതോ പന ദലിദ്ദോ വരാകോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **“ദലിദ്ദം കപണ”**ന്തി. **ഹത്ഥപാദേഹീ**തി നിദസ്സനമത്തം, അഞ്ഞേഹിപി സരീരാവയവേഹി ദുസ്സണ്ഠാനേഹി ഉപേതോ ദുരുപേതോ ഏവാതി.

ദുഗ്ഗതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുഖിതസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൫. സുഖിതന്തി സഞ്ജാതസുഖം. തേനാഹ **“സുഖസമപ്പിത”**ന്തിആദി. **സുസജ്ജിത**ന്തി സുഖുമുപകരണേഹി സബ്ബഥാ സജ്ജിതം.

സുഖിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തിംസമത്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൬. ധുതങ്ഗസമാദാനവസേന, ന അരഞ്ഞവാസാദിമത്തേന. **സസംയോജനാ** സബ്ബസോ സംയോജനാനം അപ്പഹീനത്താ, ന പുഥുജ്ജനഭാവതോ. **ഏകേകവണ്ണകാലോവ ഗഹേതബ്ബോ**തി ഏതേന മഹിംസാദീനം രസ്സദീഘപിങ്ഗലാദീസു ഏകേകാനേവ ഗഹേത്വാ ദസ്സേതി.

തിംസമത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൯. മാതുസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൭-൧൪൨. ലിങ്ഗനിയമേന ചേവ ചക്കവാളനിയമേന ചാതി “പുരിസാനഞ്ഹി മാതുഗാമകാലോ, മാതുഗാമാനഞ്ച പുരിസകാലോ”തി യഥാ സത്തസന്താനേ ലിങ്ഗനിയമോ നത്ഥി, ഏവം കദാചി ഇമസ്മിം ചക്കവാളേ

നിബ്ബത്തന്തി, കദാചി അഞ്ഞതരസ്മിന്തി ചക്കവാളനിയമോപി നത്ഥി. ഏവമേവ ഠിതേ

ചക്കവാളേ മാതുഗാമകാലേ നമാതാഭൂതപുബ്ബോ നത്ഥീതിആദിനാ ലിങ്ഗനിയമേന ചക്കവാളനിയമോ ച വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"തേസൂ"**തിആദി.

മാതുസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വേപുല്ലപബ്ബതസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൩. ഏകം അപദാനം ആഹരിത്വാ ദസ്സേതി "ഏവം സംവേഗം ജനേത്വാ ഭിക്ഖൂ വിസേസം പാപേസ്സാമീ"തി. **ചതൂഹേന ആരോഹന്തി** ചതുയോജനുബ്ബേധത്താ. **ദ്വിന്നം ബുദ്ധാന**ന്തി കകുസന്ധസ്സ കോണാഗമനസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം ബുദ്ധാനം. "തിവരാ രോഹിതസ്സാ സുപ്പിയാ"തി മനുസ്സാനം തസ്മിം തസ്മിം കാലേ സമഞ്ഞാ തത്ഥ ദേസനാമവസേന ജാതാതി വേദിതബ്ബാ, യഥാ ഏതരഹി മാഗധാതി.

പുന വസ്സസതന്തി പഠമവസ്സസതതോ ഉപരിവസ്സസതം ജീവനകോ നാമ മനുസ്സോ നത്ഥി. **പരിഹീനസദിസം കതം** ദേസനായ. **വഡ്ഢിത്വാ**തി ദസവസ്സായുകഭാവതോ പട്ഠായ യാവ അസങ്ഖ്യേയ്യായുകഭാവാ വഡ്ഢിത്വാ. "പരിഹീന"ന്തി വത്വാ തം പരിഹീനഭാവം ദസ്സേന്തോ **"കഥ"**ന്തിആദിമാഹ. **യം ആയുപ്പമാണേസൂ**തി യത്തകം ആയുപ്പമാണേസൂതി.

വേപുല്ലപബ്ബതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

അനമതഗ്ഗസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൫. കസ്സപസംയുത്തം

൧. സന്തുട്ഠസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൪. സന്തുട്ഠോതി സകേന ഉച്ചാവചേന പച്ചയേന സമമേവ ചതുസ്സനകോ. തേനാഹ **"ഇതരീതരേനാ"**തിആദി. തത്ഥ ദുവിധം ഇതരീതരം - പാകതികം, ഞാണസഞ്ജനിതഞ്ചാതി. തത്ഥ പാകതികം പടിക്ഖിപിത്വാ ഞാണസഞ്ജനിതമേവ ദസ്സേന്തോ **"ഥൂലസുഖുമാ"**തിആദിമാഹ. ഇതരം വുച്ചതി ഹീനം പണീതതോ അഞ്ഞത്താ. തഥാ പണീതമ്പി ഇതരം ഹീനതോ അഞ്ഞത്താ. അപേക്ഖാസദ്ദാ ഹി ഇതരീതരാതി. ഇതി യേന കേനചി ഹീനേന വാ പണീതേന വാ ചീവരാദിപച്ചയേന സന്തുസ്സിതോ തഥാപവത്തോ അലോഭോ ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ, തംസമങ്ഗിതായ സന്തുട്ഠോ. യഥാലാഭം അത്തനോ ലാഭാനുരൂപം സന്തോസോ **യഥാലാഭസന്തോസോ**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ലബ്ഭതീതി വാ ലാഭോ, യോ യോ ലാഭോ യഥാലാഭോ, തേന സന്തോസോ **യഥാലാഭസന്തോസോ. ബല**ന്തി കായബലം. **സാരുപ്പ**ന്തി ഭിക്ഖുനോ അനുച്ഛവികതാ.

യഥാലദ്ധതോ അഞ്ഞസ്സ അപത്ഥനാ നാമ സിയാ അപ്പിച്ഛതായ പവത്തിആകാരോതി തതോ വിനിവത്തിതമേവ സന്തോസസ്സ സരൂപം ദസ്സേന്തോ **"ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതീ"**തി ആഹ. **തം പരിവത്തേത്വാ**തി പകതിദുബ്ബലാദീനം ഗരുചീവരം ന ഫാസുഭാവാവഹം സരീരബാധാവഹഞ്ച ഹോതീതി പയോജനവസേന, നാത്രിച്ഛതാദിവസേന പരിവത്തേത്വാ. ലഹുകചീവരപരിഭോഗേ സന്തോസവിരോധി ന ഹോതീതി ആഹ **"ലഹുകേന യാപേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. മഹഗ്ഘചീവരം ബഹൂനി വാ ചീവരാനി ലഭിത്വാ താനി വിസ്സജ്ജേത്വാ അഞ്ഞസ്സ ഗഹണം യഥാസാരുപ്പനയേ ഠിതത്താ ന സന്തോസവിരോധീതി ആഹ **"തേസം...പേ... ധാരേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. ഏവം സേസപച്ചയേസു യഥാബലയഥാസാരുപ്പനിദ്ദേസേസു **അപി**-സദ്ദഗ്ഗഹണേ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ.

പകതീതി വാചാപകതിആദികാ. അവസേസനിദ്ദായ അഭിഭൂതത്താ പടിബുജ്ഝതോ സഹസാ പാപകാ വിതക്കാ പാതുഭവന്തീതി.

മുത്തഹരീതകന്തി ഗോമുത്തപരിഭാവിതം, പൂതിഭാവേന വാ ഛഡ്ഡിതത്താ മുത്തഹരീതകം. **ബുദ്ധാദീഹി വണ്ണിത**ന്തി "പൂതിമുത്തഭേസജ്ജം നിസ്സായ യാ പബ്ബജ്ജാ"തിആദിനാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാദീഹി പസത്ഥം.

ഏകോ ഏകച്ചോ **സന്തുട്ഠോ ഹോതി, സന്തോസസ്സ വണ്ണം ന കഥേതി** സേയ്യഥാപി ആയസ്മാ ബാകുലത്ഥേരോ. **ന സന്തുട്ഠോ ഹോതി, സന്തോസസ്സ വണ്ണം കഥേതി** സേയ്യഥാപി ഥേരോ ഉപനന്ദോ സക്യപുത്തോ. **നേവ സന്തുട്ഠോ ഹോതി, ന സന്തോസസ്സ വണ്ണം കഥേതി** സേയ്യഥാപി ഥേരോ ലാളുദായീ. **അയ**ന്തി ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ. **അനേസന**ന്തി അയോനിസോ മിച്ഛാജീവവസേന പച്ചയപരിയേസനം. **ഉത്തസതീ**തി "കഥം നു ഖോ ലഭേയ്യ"ന്തി ജാതുത്താസേന ഉത്തസതി. തഥാ **പരിതസ്സതി. അയ**ന്തി മഹാകസ്സപത്ഥേരോ. **ഏവം** യഥാവുത്തഏകച്ചഭിക്ഖു വിയ **ന പരിതസ്സതി,** അലാഭപരിത്താസേന വിഘാതപ്പത്തിയാ ന പരിത്താസം ആപജ്ജതി. ലോഭോയേവ ആരമ്മണേന

സദ്ധിം ഗന്ഥനട്ഠേന ബജ്ഝനട്ഠേന ഗേധോ **ലോഭഗേധോ. മുച്ഛന്തി** ഗേധം മോമൂഹത്തഭാവം. **ആദീനവന്തി** ദോസം. **നിസ്സരണമേവാതി** ചീവരേ ഇദമത്ഥിതാദസ്സനപുബ്ബകം അലഗ്ഗഭാവസങ്ഖാതനിയ്യാനമേവ പജാനന്തോ. **യഥാലദ്ധാദീനന്തി** യഥാലദ്ധപിണ്ഡപാതാദീനം. നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം.

യഥാ മഹാകസ്സപത്ഥേരോതി അത്തനാ വത്തബ്ബനിയാമേന വദതി, ഭഗവതാ പന വത്തബ്ബനിയാമേന ''യഥാ കസ്സപോ ഭിക്ഖൂ''തി ഭവിതബ്ബം. **കസ്സപേന** നിദസ്സനഭൂതേന. **കഥനം നാമ ഭാരോ** ''മുത്തോ മോചേയ്യ''ന്തി പടിഞ്ഞാനുരൂപത്താ. **പടിപത്തിം പരിപൂരം കത്വാ പൂരണം ഭാരോ** സത്ഥു ആണായ സിരസാ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബതോ.

സന്തുട്ഠസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അനോത്തപ്പീസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൭. തേന രഹിതോതി തേന സമ്മാവായാമേന രഹിതോ. **നിബ്ഭയോതി** ഭയരഹിതോ. കുസലാനുപ്പാദനമ്പി ഹി സാവജ്ജമേവ അഞ്ഞാണാലസിയഹേതുകത്താ. **സമ്ബുജ്ഝനത്ഥായാതി** അരിയമഗ്ഗേഹി സമ്ബുജ്ഝനായ. **യോഗേഹി ഖേമം** തേഹി അനുപദ്ദുതത്താ.

മനുഞ്ഞവത്ഥുന്തി മനോരമം ലോഭുപ്പത്തികാരണം. **യഥാ വാ തഥാ വാതി** സുഭസുഖാദിവസേന. **തേതി** ലോഭാദയോ. **അനുപ്പന്നാതി വേദിതബ്ബാ** തഥാരൂപേ വത്ഥാരമ്മണേ തഥാ അനുപ്പന്നപുബ്ബത്താ. **അഞ്ഞഥാതി** വുത്തനയേനേവ വത്ഥാരമ്മണേഹി അയോജേത്വാ ഗയ്ഹമാനേ. **വത്ഥുമ്ഹീതി** ഉപട്ഠാകാദിചീവരാദിവത്ഥുമ്ഹി. **ആരമ്മണേതി** മനാപിയാദിഭേദേ ആരമ്മണേ. **താദിസേന പച്ചയേനാതി** അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗാദിപച്ചയേന . **ഇമേതി** വുത്തനയേന പച്ചയലാഭേന പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജമാനാ പാളിയം തഥാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനതായ **നപ്പഹീയന്തി നാമ**. അനുപ്പാദോ ഹി പരമത്ഥതോ പഹാനം കഥിതം, തസ്മാ തത്ഥ കഥിതനയേനേവ ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

അപ്പടിലദ്ധാതി അനുപ്പത്തിയാ. **തേതി** യഥാവുത്തസീലാദിഅനവജ്ജധമ്മാ. **പടിലദ്ധാതി** അധിഗതാ. ''സീലാദിധമ്മാ''തി ഏത്ഥ യദി മഗ്ഗഫലാനിപി ഗഹിതാനി, അഥ കസ്മാ ''പരിഹാനിവസേനാ''തി വുത്തന്തി ആഹ **''ഏത്ഥ ചാ''**തിആദി. **ഇമസ്സ പന സമ്മപ്പധാനസ്സാതി** ചതുത്ഥസ്സ സമ്മപ്പധാനസ്സ വസേന. **അയം ദേസനാതി** ''ഉപ്പന്നാ മേ കുസലാ ധമ്മാ നിരുജ്ഝമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു''ന്തി അയം ദേസനാ കതാ. **ദുതിയമഗ്ഗോ വാ…പേ॰… സംവത്തേയ്യാതി** ഇദം ആയതിം സത്തസു അത്തഭാവേസു ഉപ്പജ്ജമാനദുക്ഖസങ്ഖാതഅനത്ഥുപ്പത്തിം സന്ധായ വുത്തം. ''ആതാപീ ഓത്തപ്പീ ഭബ്ബോ സമ്ബോധായാ''തിആദിവചനതോ **''ഇമേ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാവസേന കഥിതാ''**തി വുത്തം.

അനോത്തപ്പീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ചന്ദൂപമസുത്തവണ്ണനാ

ഫർന്ന. പിയമനാപനിച്ചനവകാദിഗുണേഹി ചന്ദോ ഉപമാ ഏതേസന്തി **ചന്ദൂപമാ. സന്ഥവാ**ദീനി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. **പരിയുട്ഠാനം** പുന ചിത്തേ കിലേസാധിഗമോ. സബ്ബേഹിപി പദേഹി കഥചി സത്തേ അനുരോധരോധാഭാവമാഹ. അത്തനോ പന സോമ്മഭാവേന **മഹാജനസ്സ പിയോ മനാപോ**. യദത്ഥമേത്ഥ ചന്ദൂപമാ ആഹടാ, തം ദസ്സേന്തോ **"ഏവ"**ന്തിആദിമാഹ. ന കേവലം ചന്ദൂപമതായ ഏത്തകോ ഏവ ഗുണോ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേപി സന്തീതി തേ ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏവമാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന യഥാ. ചന്ദോ ലോകാനുഗ്ഗഹേന അജവീഥിആദികാ നാനാവീഥിയോ പടിപജ്ജതി, ഏവം ഭിക്ഖു തം തം ദിസം ഉപഗച്ഛതി കുലാനുദ്ദയായ. യഥാ ചന്ദോ കണ്ഹപക്ഖതോ സുക്കപക്ഖം ഉപഗച്ഛന്തോ കലാഹി വഡ്ഢമാനോ ഹുത്വാ നിച്ചനവോ ഹോതി, ഏവം ഭിക്ഖു കണ്ഹപക്ഖം പഹായ സുക്കപക്ഖം ഉപഗന്ത്വാ ഗുണേഹി വഡ്ഢമാനോ ലോകസ്സ വാ പാമോജ്ജപാസംസത്ഥോ നിച്ചനവതായ ചന്ദസമചിത്തോ അധുനുപസമ്പന്നോ വിയ ച നിച്ചനവോ ഹുത്വാ ചരതി.

അപകസ്സിത്വാതി കിലേസകാമവത്ഥുകാമേഹി വിവേചേത്വാ. തം നേക്ഖമ്മാഭിമുഖം കായചിത്താനം ആകഡ്ഢനം കായതോ അപനയനഞ്ച ഹോതീതി ആഹ **"ആകഡ്ഢിത്വാ അപനേത്വാതി അത്ഥോ"**തി. ചതുക്കഞ്ചേത്ഥ സമ്ഭവതീതി തം ദസ്സേതും **"യോ ഹി ഭിക്ഖൂ"**തിആദി വുത്തം.

നിച്ചനവയാതി "നിച്ചനവകാ"ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. ക-സദ്ദേന ഹി പദം വഡ്ഢിതം, ക-കാരസ്സ ച യ-കാരാദേസോ. **ഏവം വിചരിംസൂ**തി കിഞ്ജക്ഖവസേന പരിഗ്ഗഹാഭാവേന യഥാ ഇമേ, ഏവം വിചരിംസു അഞ്ഞേതി അനുകമ്പമാനാ.

ദേഭാതികവത്ഥൂതി ദേഭാതികത്ഥേരപടിബദ്ധം വത്ഥും. **അപ്പതിരൂപകരണ**ന്തി ഭിക്ഖൂനം അസാരുപ്പകരണം. **ആധായിത്വാ**തി ആരോപനം ഠപേത്വാ. **തഥാ**തി യഥാ സങ്ഘമജ്ഝേ ഗണമജ്ഝേ ച, തഥാ വുഡ്ഢതരേ പുഗ്ഗലേ അപ്പതിരൂപകരണം. **ഏവമാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അന്തരഘരപ്പവേസനേ അഞ്ഞത്ഥ ച യഥാവുത്തതോ അഞ്ഞം അസാരുപ്പകിരിയം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തത്ഥേവാ**തി സങ്ഘമജ്ഝേ ഗണമജ്ഝേ **പുഗ്ഗലസ്സ ച** വുഡ്ഢസ്സ **സന്തികേ**.

യഥാവുത്തേസു അഞ്ഞേസു ച **തേസു ഠാനേസു. പാപിച്ഛതാപി മനോപാഗബ്ഭിയ**ന്തി ഏതേനേവ കോധൂപനാഹാദീനം സമുദാചാരോ മനോപാഗബ്ഭിയന്തി ദസ്സിതം ഹോതി.

ഏകതോ ഭാരിയന്തി പിട്ഠിപസ്സതോ ഓനതം. **വായുപത്ഥമ്ഭ**ന്തി ചിത്തസമുട്ഠാനവായുനാ ഉപത്ഥമ്ഭനം. അനുബ്ബേജേത്വാ ചിത്തന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. ചിത്തസ്സ ഹി തതോ അനുബ്ബേജനം തദനുനയനം. തേനാഹ **"സമ്പിയായമാനോ ഓലോകേതീ"**തി. **വായുപത്ഥമ്ഭകം ഗാഹാപേത്വാ**തി കായം തഥാ ഉപത്ഥമ്ഭകം കത്വാ.

ഓപമ്മസംസന്ദനം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. കാമഗിദ്ധതായ **ഹീനാധിമുത്തികോ,** അവിസുദ്ധസീലാചാരതായ **മിച്ഛാപടിപന്നോ.**

അങ്ഗുലീഹി നിക്ഖന്തപഭാ ആകാസസഞ്ചലനേന ദിഗുണാ ഹുത്വാ ആകാസേ വിചരിംസൂതി ആഹ **"യമകവിജ്ജുതം ചാരയമാനോ വിയാ"**തി. "ആകാസേ പാണിം ചാലേസീ"തി പദസ്സ അഞ്ഞത്ഥ അനാഗതത്താ **"അസമ്ഭിന്നപദ"**ന്തി വുത്തം. **അത്തമനോ**തി പീതിസോമനസ്സേഹി ഗഹിതമനോ. യഞ്ഹി ചിത്തം അനവജ്ജം പീതിസോമനസ്സസഹിതം, തം സസന്തകം ഹിതസുഖാവഹത്താ. തേനാഹ **"സകമനോ"**തിആദി. **ന ദോമനസ്സേന...പേ॰... ഗഹിതമനോ** സകചിത്തസ്സ തബ്ബിരുദ്ധത്താ. **പുരിമനയേനേവാ**തി "ഇദാനി യോ ഹീനാധിമുത്തികോ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ.

പസന്നാകാരന്തി പസന്നേഹി കാതബ്ബകിരിയം. തം സരൂപതോ ദസ്സേതി **"ചീവരാദയോ പച്ചയേ ദദേയ്യു"**ന്തി. **തഥഭാവായാ**തി യദത്ഥം ഭഗവതാ ധമ്മോ ദേസിതോ, യദത്ഥഞ്ച സാസനേ പബ്ബജ്ജാ, തദത്ഥായ . **രക്ഖണഭാവ**ന്തി അപായഭയതോ ച രക്ഖണജ്ഝാസയം. **ചന്ദോപമാദിവസേനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആകാസേ ചലിതപാണി വിയ കത്ഥചി അലഗ്ഗതായ പരിസുദ്ധജ്ഝാസയതാ സത്തേസു കാരുഞ്ഞന്തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.

ചന്ദൂപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. കുലൂപകസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൭. കുലാനി ഉപഗച്ഛതീതി **കുലൂപകോ. സന്ദീയതീ**തി സബ്ബസോ ദീയതി, അവഖണ്ഡീയതീതി അത്ഥോ. സാ പന അവഖണ്ഡിയനാ ദുക്ഖാപനാ അട്ടിയനാ ഹോതീതി വുത്തം **"അട്ടീയതീ"**തി. തേനാഹ ഭഗവാ "സോ തതോനിദാനം ദുക്ഖം ദോമനസ്സം പടിസംവേദയതീ"തി. **വുത്തനയാനുസാരേന** ഹേട്ഠാ വുത്തനയസ്സ അനുസരണേന.

കുലൂപകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ജിണ്ണസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൮. ഛിന്നഭിന്നട്ഠാനേ ഛിദ്ദസ്സ അപുഥുലത്താ അഗ്ഗളം അദത്വാവ സുത്തേന സംസിബ്ബനമത്തേന അഗ്ഗളദാനേന ച ഛിദ്ദേ പുഥുലേ. **നിബ്ബസനാനീ**തി ചിരനിസേവിതവസനകിച്ചാനി, പരിഭോഗജിണ്ണാനീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പുബ്ബേ...പേ॰... ലദ്ധനാമാനീ"**തി, സഞ്ഞാപുബ്ബകോ വിധി അനിച്ചോതി **"ഗഹപതാനീ"**തി വുത്തം യഥാ "വീരിയ"ന്തി.

സേനാപതിന്തി സേനാപതിഭാവിനം, സേനാപച്ചാരഹന്തി അത്ഥോ. **അത്തനോ കമ്മേനാ**തി അത്തനാ കാതബ്ബകമ്മേന. **സോ**തി സത്ഥാ. **തസ്മി**ന്തി മഹാകസ്സപത്ഥേരേ കരോതീതി സമ്ബന്ധോ. **ന കരോതീ**തി വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"കസ്മാ"**തിആദിമാഹ. യദി സത്ഥാ ധുതങ്ഗാനി ന വിസ്സജ്ജാപേതുകാമോ, അഥ കസ്മാ "ജിണ്ണോസി ദാനി ത്വ"ന്തിആദിമവോചാതി ആഹ **"യഥാ പനാ"**തിആദി.

ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരന്തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഫാസുവിഹാരം. **അമാനുസികാ സവനരതീ**തി അതിക്കന്തമാനുസികായ അരഞ്ഞസദ്ദുപ്പത്തിയാ അരഞ്ഞേഹം വസാമീതി വിവേകവാസൂപനിസ്സയാധീനസദ്ദസവനപച്ചയാ

ധമ്മരതി ഉപ്പജ്ജതി. **അപരോതി** അഞ്ഞോ, ദുതിയോതി അത്ഥോ. **തഥേവാതി** തസ്മിംയേവ ഏകസ്സ വിഹരണട്ഠാനേ വിഹരണസമയേ ച ഫാസു ഭവതി ചിത്തവിവേകസമ്ഭവതോ. തേനാഹ **"ഏകസ്സ രമതോ വനേ"**തി.

തഥാതി യഥാ ആരഞ്ഞികസ്സ രതി, തഥാ പിണ്ഡപാതികസ്സ ലബ്ഭതി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരോ. ഏസ നയോ സേസേസു. അപിണ്ഡപാതികാധീനോ ഇതരസ്സ വിസേസജോതകോതി തമേവസ്സ വിസേസം ദസ്സേതും **"അകാലചാരീ"**തിആദി വുത്തം.

അമ്ഹാകം സലാകം ഗഹേത്വാ ഭത്തത്ഥായ ഗേഹം അനാഗച്ഛന്തസ്സ സത്താഹം ന പാതേതബ്ബന്തി സാമികേഹി ദിന്നത്താ **സത്താഹം സലാകം ന ലഭതി,** ന കതികവസേന. പിണ്ഡചാരികവത്തേ അവത്തനതോ **"യസ്സ ചേസാ"**തിആദി വുത്തം.

പഠമതരം കാതബ്ബം യം, തം **വത്തം,** ഇതരം **പടിവത്തം**. മഹന്തം വാ **വത്തം,** ഖുദ്ദകം **പടിവത്തം**. കേചി "വത്തപടിപത്തി"ന്തി പഠന്തി, വത്തസ്സ കരണന്തി അത്ഥോ. ഉദ്ധരണ-അതിഹരണ-വീതിഹരണവോസ്സജ്ജന-സന്നിക്ഖേപന-സന്നിരുമ്ഭനാനം വസേന **ഛ കോട്ഠാസേ. ഗരുഭാവേനാതി** ഥിരഭാവേന.

"അമുകസ്മിം സേനാസനേ വസന്താ ബഹും വസ്സവാസികം ലഭന്തീ"തി തഥാ **ന വസ്സവാസികം പരിയേസന്തോ ചരതി** വസ്സവാസികസ്സേവ അഗ്ഗഹണതോ. തസ്മാ സേനാസനഫാസുകംയേവ ചിന്തേതി. **തേന** ബഹുപരിക്ഖാരഭാവേന **ഫാസുവിഹാരോ നത്ഥി** പരിക്ഖാരാനം രക്ഖണപടിജഗ്ഗനാദിദുക്ഖബഹുലതായ. **അപ്പിച്ഛാദീനന്തി** അപ്പിച്ഛസന്തുട്ഠാദീനംയേവ ലബ്ഭതി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരോ.

ജിണ്ണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഓവാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൯. അത്തനോ ഠാനേതി സബ്രഹ്മചാരീനം ഓവാദകവിഞ്ഞാപകഭാവേന അത്തനോ മഹാസാവകട്ഠാനേ ഠപനത്ഥം. അഥ വാ യസ്മാ "അഹം ദാനി ന ചിരം ഠസ്സാമി, തഥാ സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാ, അയം പന വീസംവസ്സതായുകോ, ഓവദന്തോ അനുസാസന്തോ മമച്ചയേന ഭിക്ഖൂനം മയാ കാതബ്ബകിച്ചം കരിസ്സതീ"തി അധിപ്പായേന ഭഗവാ ഇമം ദേസനം ആരഭി. തസ്മാ **അത്തനോ ഠാനേതി** സത്ഥാരാ കാതബ്ബഓവാദദായകട്ഠാനേ. തേനാഹ **"ഏവം പനസ്സാ"**തിആദി. യഥാഹ ഭഗവാ "ഓവദ, കസ്സപ...പേ॰... ത്വം വാ"തി. **ദുക്ഖേന വത്തബ്ബാ** അപ്പദക്ഖിണഗ്ഗാഹിഭാവതോ. **ദുബ്ബചഭാവകരണേഹീതി** കോധൂപനാഹാദീഹി. അനുസാസനിയാ പദക്ഖിണഗ്ഗഹണം നാമ അനുധമ്മചരണം, ഛിന്നപടിപത്തി കതാ വാമഗ്ഗാഹോ നാമാതി ആഹ **"അനുസാസനി"**ന്തിആദി. **അതിക്കമ്മ വദന്തേതി** അഞ്ഞമഞ്ഞം അതിക്കമിത്വാ അതിമഞ്ഞിത്വാ വദന്തേ. **ബഹും ഭാസിസ്സതീതി** ധമ്മം കഥേന്തോ കോ വിപുലം കത്വാ കഥേസ്സതി. **അസഹിതന്തി** പുബ്ബേനാപരം നസഹിതം ഹേതുപമാവിരഹിതം. **അമധുരന്തി** ന മധുരം ന കണ്ണസുഖം ന പേമനീയം. **ലഹുഞ്ചേവ ഉട്ഠാതി** അപ്പവത്തനേന കൂലട്ഠാനം വിയ തസ്സ കഥനം.

ഓവാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദുതിയഓവാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൭. ഓകപ്പനസദ്ധാതി സദ്ധേയ്യവത്ഥും ഓഗാഹിത്വാ ''ഏവമേത''ന്തി കപ്പനസദ്ധാ. **കുസലധമ്മജാനനപഞ്ഞാ**തി അനവജ്ജധമ്മാനം സബ്ബസോ ജാനനപഞ്ഞാ. **പരിഹാനന്**തി സബ്ബാഹി സമ്പത്തീഹി പരിഹാനം. ന ഹി കല്യാണമിത്തരഹിതസ്സ കാചി സമ്പത്തി നാമ അത്ഥീതി.

ദുതിയഓവാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. തതിയഓവാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൮. പുബ്ബേതി പഠമബോധിയം. **ഏതരഹീ**തി തതോ പച്ഛിമേ കാലേ. **കാരണപട്ഠപനേ**തി കാരണാരമ്ഭേ. **തേസു** വുത്തഗുണയുത്തേസു **ഥേരേസു. തസ്മി**ന്തി തസ്മിം യഥാവുത്തഗുണയുത്തേ പുഗ്ഗലേ. **ഏവം സക്കാരേ കയിരമാനേ**തി ''ഭദ്ദകോ വതായം ഭിക്ഖൂ''തി ആദരജാതേഹി ഭിക്ഖൂഹി സക്കാരേ കയിരമാനേ. **ഇമേ** സബ്രഹ്മചാരീ. ''ഏഹി ഭിക്ഖൂ''തി തം ഭിക്ഖും അത്തനോ മുഖാഭിമുഖം കരോന്താ വദന്തി. **യഞ്ഹി ത**ന്തി ഏത്ഥ **ത**ന്തി നിപാതമത്തം **ഉപദ്ദവോ**തി വുച്ചതി അനത്ഥജനനതോ. പത്ഥയതി ഭജതി ബജ്ഝതീതി **പത്ഥനാ,** അഭിസങ്ഗോതി ആഹ **''അഭിപത്ഥനാതി അധിമത്തപത്ഥനാ''**തി.

തതിയഓവാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഝാനാഭിഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൯. യാവദേവാതി ഇമിനാ സമാനത്ഥം ''യാവദേ''തി ഇദം പദന്തി ആഹ **''യാവദേ ആകങ്ഖാമീതി യാവദേവ ഇച്ഛാമീ''**തി. യദിച്ഛകം ഝാനസമാപത്തീസു വസീഭാവദസ്സനത്ഥം തദേതം ആരദ്ധം. **വിത്ഥാരിതമേവ,** തസ്മാ തത്ഥ വിത്ഥാരിതമേവ ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **ആസവാനം ഖയാ**തി ആസവാനം ഖയഹേതു അരിയമഗ്ഗേന സബ്ബസോ ആസവാനം ഖേപിതത്താ. **അപച്ചയഭൂത**ന്തി ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന അപച്ചയഭൂതം.

ഝാനാഭിഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉപസ്സയസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൦. ലാഭസക്കാരഹേതുപി ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖുനുപസ്സയം ഗന്ത്വാ ഭിക്ഖുനിയോ ഓവദന്തി, ഏവമേവം അയം പന ഥേരോ ന ലാഭസക്കാരഹേതു ഭിക്ഖുനുപസ്സയഗമനം യാചതി, അഥ കസ്മാതി ആഹ **''കമ്മട്ഠാനത്ഥികാ''**തിആദി. ഏസോ ഹി ആനന്ദത്ഥേരോ ഉസ്സുക്കാപേത്വാ പടിപത്തിഗുണം ദസ്സേന്തോ യസ്മാ താ ഭിക്ഖുനിയോ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനികാ, തസ്മാ പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയാദിപകാസനിയാ ധമ്മകഥായ വിപസ്സനാപടിപത്തിസമ്പദം ദസ്സേസി. അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി ചേവ ഉദയബ്ബയാദികേ ച സമ്മാ ദസ്സേസി. ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ വിയ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേസി. **സമാദപേസീ**തി തത്ഥ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനം സമാദപേസി.

യഥാ വീഥിപടിപന്നോ ഹുത്വാ പവത്തതി, ഏവം **ഗണ്ഹാപേസി. സമുത്തേജേസീ**തി വിപസ്സനായ ആരദ്ധായ സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയാദീസു ഉപട്ഠഹന്തേസു യഥാകാലം പഗ്ഗഹസമുപേക്ഖണേഹി ബോജ്ഝങ്ഗാനം അനുപവത്തനേന ഭാവനാമജ്ഝിമവീഥിം പാപേത്വാ യഥാ വിപസ്സനാഞാണം സുപ്പസന്നം ഹുത്വാ വഹതി, ഏവം ഇന്ദ്രിയാനം വിസദഭാവകരണേന വിപസ്സനാചിത്തം സമ്മാ ഉത്തേജേസി, നിബ്ബാനവസേന വാ സമാദപേസി. **സമ്പഹംസേസീ**തി തഥാ പവത്തിയമാനായ വിപസ്സനായ സമപ്പവത്തഭാവനാവസേന ഉപരി ലദ്ധബ്ബഭാവനാവസേന ചിത്തം സമ്പഹംസേസി, ലദ്ധസ്സാദവസേന സുട്ഠു തോസേസി. ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

മനുതേ പരിഞ്ഞാദിവസേന സച്ചാനി ബുജ്ഝതീതി **മുനി. ത**േതി തം. ഉപയോഗത്ഥേ ഹി ഇദം സാമിവചനം. **ഉത്തരീ**തി ഉപരി, തവ യഥാഭൂതസഭാവതോ പരതോതി അത്ഥോ. പക്ഖപതിതോ അഗതിഗമനം **അതിരേകഓകാസോ. ഉപപരിക്ഖീ**തി അനുവിച്ച നിവാരകോ ന ബഹുമതോ. **ബുദ്ധപടിഭാഗോ** ഥേരോ. ‘‘ബാലാ ഭിക്ഖുനീ ദുബ്ഭാസിതം ആഹാ’’തി അവത്വാ ‘‘ഖമഥ, ഭന്തേ’’തി വദന്തേന പക്ഖപാതേന വിയ വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **‘‘ഏകാ ഭിക്ഖുനീ ന വാരിതാ’’**തിആദി.

ചുതാ സലിങ്ഗതോ നട്ഠാ, ദേസന്തരപക്കമേന അദസ്സനം ന ഗതാ. **കണ്ടകസാഖാ വിയാ**തി കുരണ്ടകഅപാമഗ്ഗകണ്ടകലസികാഹി സാഖാ വിയ.

ഉപസ്സയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ചീവരസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൪. രാജഗഹസ്സ ദക്ഖിണഭാഗേ ഗിരി ദക്ഖിണാഗിരി ണ-കാരേ അ-കാരസ്സ ദീഘം കത്വാ, തസ്സ ദക്ഖിണഭാഗേ ജനപദോപി **‘‘ദക്ഖിണാഗിരീ’’**തി വുച്ചതി, ‘‘ഗിരിതോ ദക്ഖിണഭാഗോ’’തി കത്വാ. **ഏകദിവസേനാ**തി ഏകേന ദിവസേന ഉപ്പബ്ബാജേസും തേസം സദ്ധാപബ്ബജിതാഭാവതോ.

യത്ഥ ചത്താരോ വാ ഉത്തരി വാ ഭിക്ഖൂ അകപ്പിയനിമന്തനം സാദിയിത്വാ പഞ്ചന്നം ഭോജനാനം അഞ്ഞതരം ഭോജനം ഏകതോ പടിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ഭുഞ്ജന്തി, ഏതം ഗണഭോജനം നാമ, തം തിണ്ണം ഭിക്ഖൂനം ഭുഞ്ജിതും വട്ടതീതി **‘‘തികഭോജനം പഞ്ഞത്ത’’**ന്തി വചനേന ഗണഭോജനം പടിക്ഖിത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. തയോ അത്ഥവസേ പടിച്ച അനുഞ്ഞാതത്താപി **‘‘തികഭോജന’’**ന്തി വദന്തി.

‘‘ദുമ്മങ്കൂനം നിഗ്ഗഹോ ഏവ പേസലാനം ഫാസുവിഹാരോ’’തി ഇദം ഏകം അങ്ഗം. തേനേവാഹ **‘‘ദുമ്മങ്കൂനം നിഗ്ഗഹേനേവാ’’**തിആദി. ‘‘യഥാ ദേവദത്തോ... പേ॰... സങ്ഘം ഭിന്ദേയ്യു’’ന്തി **ഇമിനാ കാരണേന** തികഭോജനം പഞ്ഞത്തം.

അഥ കിഞ്ചരഹീതി അഥ കസ്മാ ത്വം അസമ്പന്നഗണം ബന്ധിത്വാ ചരസീതി അധിപ്പായോ. അസമ്പന്നായ പരിസായ ചാരികാചരണം കുലാനുദ്ദയായ ന ഹോതി, കുലാനം ഘാതിതത്താതി അധിപ്പായേന ഥേരോ **‘‘സസ്സഘാതം മഞ്ഞേ ചരസീ’’**തിആദിമവോച.

സോധേന്തോ തസ്സാ അതിവിയ പരിസുദ്ധഭാവദസ്സനേന. **ഉദ്ദിസിതും ന ജാനാമി** തഥാ ചിത്തസ്സേവ അനുപ്പന്നപുബ്ബത്താ. **കിഞ്ചനം** കിലേസവത്ഥു. സങ്ഗഹേതബ്ബവേത്തവത്ഥു **പലിബോധോ,** ആലയോ അപേക്ഖാ. **ഓകാസാഭാവതോതി** ബഹുകിച്ചകരണീയതായ കുസലകിരിയായ ഓകാസാഭാവതോ. **സന്നിപാതട്ഠാനതോതി** സങ്കേതം കത്വാ വിയ കിലേസരജാനം തത്ഥ സന്നിജ്ഝപവത്തനതോ.

സിക്ഖത്തയബ്രഹ്മചരിയന്തി അധിസീലസിക്ഖാദിസിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ചരിയം. ഖണ്ഡാദിഭാവാപാദനേന **അഖണ്ഡം കത്വാ**. ലക്ഖണവചനഞ്ഹേതം. കിഞ്ചി സിക്ഖേകദേസം അസേസേത്വാ ഏകന്തേനേവ പരിപൂരേതബ്ബതായ **ഏകന്തപരിപുണ്ണം**. ചിത്തുപ്പാദമത്തമ്പി സംകിലേസമലം അനുപ്പാദേത്വാ അച്ചന്തമേവ വിസുദ്ധം കത്വാ പരിഹരിതബ്ബതായ **ഏകന്തപരിസുദ്ധം**. തതോ ഏവ സങ്ഖം വിയ ലിഖിതന്തി **സങ്ഖലിഖിതം**. തേനാഹ **"ലിഖിതസങ്ഖസദിസ"**ന്തി. ദാഠികാപി തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹേത്വാ "മസ്സു"ത്വേവ വുത്തം, ന ഏത്ഥ കേവലം മസ്സുയേവാതി അത്ഥോ. കസായേന രത്താനി **കാസായാനി**.

വങ്ഗസാടകോതി വങ്ഗദേസേ ഉപ്പന്നസാടകോ. **ഏസാതി** മഹാകസ്സപത്ഥേരോ. **അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ** പണിധാനതോ പഭുതി, അയം ഇദാനി വുച്ചമാനാ. അഗ്ഗസാവകദ്വയം ഉപാദായ തതിയത്താ **"തതിയസാവക"**ന്തി വുത്തം. **അട്ഠസട്ഠിഭിക്ഖുസതസഹസ്സ**ന്തി ഭിക്ഖൂനം സതസഹസ്സഞ്ചേവ സട്ഠിസഹസ്സാനി ച അട്ഠ ച സഹസ്സാനി.

അയഞ്ച അയഞ്ച ഗുണോതി സീലതോ പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗഫലാ ഗുണോതി കിത്തേന്തോ മഹാസമുദ്ദം പൂരയമാനോ വിയ കഥേസി.

കോലാഹലന്തി ദേവതാഹി നിബ്ബത്തിതോ കോലാഹലോ.

ഖുദ്ദകാദിവസേന **പഞ്ചവണ്ണാ. തരണം വാ ഹോതു മരണം വാതി** മഹോഘം ഓഗാഹന്തോ പുരിസോ വിയ മച്ഛേരസമുദ്ദം ഉത്തരന്തോ **പച്ഛാപി...പേ... പാദമൂലേ ഠപേസി** ഭഗവതോ ധമ്മദേസനായ മച്ഛേരപഹാനസ്സ കഥിതത്താ.

സത്ഥു ഗുണാ കഥിതാ നാമ ഹോന്തീതി വുത്തം **"സത്ഥു ഗുണേ കഥേന്തസ്സാ"**തി. **തതോ പട്ഠായാ**തി തദാ സത്ഥു സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനതോ പട്ഠായ.

തഥാഗതമഞ്ചസ്സാതി തഥാഗതസ്സ പരിഭോഗമഞ്ചസ്സ. **ദാനം ദത്വാ** ബ്രാഹ്മണസ്സ **പുരോഹിതട്ഠാനേ ഠപേസി. താദിസസ്സേവ** സേട്ഠിനോ **ധീതാ ഹുത്വാ.**

അദിന്നവിപാകസ്സാതി പുബ്ബേ കതൂപചിതസ്സ സബ്ബസോ ന ദിന്നവിപാകസ്സ. **തസ്സ കമ്മസ്സാ**തി തസ്സ പച്ചേകബുദ്ധസ്സ പത്തേ പിണ്ഡപാതം ഛഡ്ഡിത്വാ കലലപൂരണകമ്മസ്സ. തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ **സത്തസു ഠാനേസു** ദുഗ്ഗന്ധസരീരതായ **പടിനിവത്തിതാ. ഇട്ഠകപന്തീ**തി സുവണ്ണിട്ഠകപന്തി. **ഘടനിട്ഠകായാ**തി തസ്സ പന്തിയം പഠമം ഠപിതഇട്ഠകായ സദ്ധിം ഘടേതബ്ബഇട്ഠകായ ഊനാ ഹോതി. **ഭദ്ദകേ കാലേ**തി ഈദിസിയാ ഇട്ഠകായ ഇച്ഛിതകാലേയേവ ആഗതാസി. **തേന ബന്ധനേനാ**തി തേന സിലേസസമ്ബന്ധേന.

ഓലമ്ബകാതി മുത്താമണിമയാ ഓലമ്ബകാ. **പുഞ്ഞ**ന്തി നത്ഥി നോ പുഞ്ഞം തം, യം നിമിത്തം യം കാരണാ ഇതോ സുഖുമതരസ്സ പടിലാഭോ സിയാതി അത്ഥോ. **പുഞ്ഞനിയാമേനാ**തി പുഞ്ഞാനുഭാവസിദ്ധേന നിയാമേന. സോ ച **അസ്സ** ബാരാണസിരജ്ജം ദാതും കതോകാസോ.

ഫുസ്സരഥന്തി മങ്ഗലരഥം. ഉണ്ഹീസം വാലബീജനീ ഖഗ്ഗോ മണിപാദുകാ സേതച്ഛത്തന്തി **പഞ്ചവിധം രാജകകുധഭണ്ഡം** . സേതച്ഛത്തം വിസും ഗഹിതം. ദിബ്ബവത്ഥം സാദിയിതും പുഞ്ഞാനുഭാവചോദിതോ "നനു താതാ ഥൂല"ന്തിആദിമാഹ.

പഞ്ച ചങ്കമനസതാനീതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന ആദിഅത്ഥേന അഗ്ഗിസാലാദീനി പബ്ബജിതസാരുപ്പട്ഠാനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

സാധുകീളിതന്തി അരിയാനം പരിനിബ്ബുതട്ഠാനേ കാതബ്ബസക്കാരം വദതി.

നപ്പമജ്ജി നിരോഗാ അയ്യാതി പുച്ഛിതാകാരദസ്സനം. **പരിനിബ്ബുതാ ദേവാ**തി ദേവീ പടിവചനം അദാസി. **പടിയാദേത്വാ**തി നിയ്യാതേത്വാ. **സമണകപബ്ബജ്ജ**ന്തി സമിതപാപേഹി അരിയേഹി അനുട്ഠാതബ്ബപബ്ബജ്ജം. സോ ഹി രാജാ പച്ചേകബുദ്ധാനം വേസസ്സ ദിട്ഠത്താ "ഇദമേവ ഭദ്ദക"ന്തി താദിസംയേവ ലിങ്ഗം ഗണ്ഹി.

തത്ഥേവാതി ബ്രഹ്മലോകേയേവ. വീസതിമേ വസ്സേ സമ്പത്തേതി ആഹരിത്വാ സമ്ബന്ധോ. ബ്രഹ്മലോകതോ ആഗന്ത്വാ നിബ്ബത്തത്താ ബ്രഹ്മചരിയാധികാരസ്സ ചിരകാലം സങ്ഗഹിതത്താ **"ഏവരൂപം കഥം മാ കഥേഥാ"**തിആദിമാഹ.

വീസതി ധരണാനി "നിക്ഖ"ന്തി വദന്തി. അലഭന്തോ ന വസാമീതി സഞ്ഞാപേസ്സാമീതി സമ്ബന്ധോ.

ഇത്ഥാകരോതി ഇത്ഥിരതനസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. **അയ്യധീതാ**തി അമ്ഹാകം അയ്യസ്സ ധീതാ, ഭദ്ദകാപിലാനീതി അത്ഥോ. പസാദരൂപേന നിബ്ബിസിട്ഠതായ "മഹാഗീവ"ന്തി പടിമായ സദിസഭാവമാഹ. തേനാഹ **"അയ്യധീതായാ"**തിആദി.

സമാനപണ്ണന്തി സദിസപണ്ണം, കുമാരസ്സ കുമാരിയാ ച വുത്തന്തപണ്ണം. **ഇതോ ച ഏത്തോ ചാ**തി തേ പുരിസാ സമാഗമട്ഠാനതോ മഗധരട്ഠേ മഹാതിത്ഥഗാമം മദ്ദരട്ഠേ സാഗലനഗരഞ്ച ഉദ്ദിസ്സ പക്കമന്താ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസ്സജ്ജേന്താ നാമ ഹോന്തീതി "ഇതോ ച ഏത്തോ ച പേസേസു"ന്തി വുത്താ.

പുപ്ഫദാമന്തി ഹത്ഥിഹത്ഥപ്പമാണം പുപ്ഫദാമം. **താനി** പുപ്ഫദാമാനി. **തേ**തി ഉഭോ ഭദ്ദാ ചേവ പിപ്പലികുമാരോ ച. **ലോകാമിസേനാ**തി ഗേഹസ്സിതപേമേന, കാമസ്സാദേനാതി അത്ഥോ. **അസംസട്ഠാ**തി ന സംസട്ഠാ . വിചാരയിംസു ഘടേ ജലന്തേന വിയ പദീപേന അജ്ഝാസയേന സമുജ്ജലന്തേന വിമോക്ഖബീജേന സമുസ്സാഹിതചിത്താ. **യന്തബദ്ധാനീ**തി സസ്സസമ്പാദനത്ഥം തത്ഥ തത്ഥ ഇട്ഠകദ്വാരകവാടയോജനവസേന യന്തബദ്ധഉദകനിക്ഖമനതുമ്ബാനി. **കമ്മന്തോ**തി കസികമ്മകരണട്ഠാനം. **ദാസഗാമാ**തി ദാസാനം വസനഗാമാ.

ഓസാപേത്വാതി പക്ഖിപിത്വാ. **ആകപ്പകുത്തവസേനാ**തി ആകാരവസേന കിരിയാവസേന ച. **അനനുച്ഛവികന്തി** പബ്ബജിതവേസസ്സ അനനുരൂപം. **തസ്സ മത്ഥകേ**തി ദ്വേധാപഥസ്സ ദ്വിധാഭൂതട്ഠാനേ.

ഏതേസം സങ്ഗഹം കാതും വട്ടതീതി നിസീദീതി സമ്ബന്ധോ. സാ പന സത്ഥു തത്ഥ നിസജ്ജാ ഏദിസീതി ദസ്സേതും **"നിസീദന്തോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യാ ബുദ്ധാനം അപരിമിതകാലസങ്ഗഹിതാ അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യപുഞ്ഞസമ്ഭാരൂപചയനിബ്ബത്താ നിരൂപിതസഭാവബുദ്ധഗുണവിജ്ജോതിതാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനസമുജ്ജലാ ബ്യാമപ്പഭാകേതുമാലാലങ്കതാ സഭാവസിദ്ധതായ അകിത്തിമാ രൂപകായസിരീ, തംയേവ മഹാകസ്സപസ്സ അദിട്ഠപുബ്ബം പസാദസംവഡ്ഢനത്ഥം അനിഗ്ഗഹേത്വാ നിസിന്നോ ഭഗവാ "ബുദ്ധവേസം ഗഹേത്വാ...പേ॰... നിസീദീ"തി വുത്തോ. അസീതിഹത്ഥം പദേസം ബ്യാപേത്വാ പവത്തിയാ "അസീതിഹത്ഥാ"തി വുത്താ. **സതസാഖോ**തി ബഹുസാഖോ അനേകസാഖോ. **സുവണ്ണവണ്ണോ അഹോസി** നിരന്തരം ബുദ്ധരസ്മീഹി സമന്തതോ സമോകിണ്ണത്താ. **ഏവം** വുത്തപ്പകാരേന **വേദിതബ്ബാ.**

രാജഗഹം നാളന്ദന്തി ച സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം അന്തരാസദ്ദയോഗതോതി ആഹ **"രാജഗഹസ്സ നാളന്ദായ ചാ"**തി. **ന ഹി മേ ഇതോ അഞ്ഞേന സത്ഥാരാ ഭവിതും സക്കാ** ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി സത്താനം യഥാരഹം അനുസാസനസമത്ഥസ്സ അഞ്ഞസ്സ സദേവകേ അഭാവതോ. **ന ഹി മേ ഇതോ അഞ്ഞേന സുഗതേന ഭവിതും സക്കാ** സോഭനഗമനഗുണഗണയുത്തസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ. **ന ഹി മേ ഇതോ അഞ്ഞേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഭവിതും സക്കാ** സമ്മാ സബ്ബധമ്മാനം സയമ്ഭുഞാണേന അഭിസമ്ബുദ്ധസ്സ അഭാവതോ. **ഇമിനാ**തി "സത്ഥാ മേ, ഭന്തേ"തി ഇമിനാ വചനേന.

അജാനമാനോവ സബ്ബഞ്ഞേയ്യന്തി അധിപ്പായോ. **സബ്ബചേതസാ**തി സബ്ബഅജ്ഝത്തികങ്ഗപരിപുണ്ണചേതസാ. **സമന്നാഗത**ന്തി സമ്പന്നം സമ്മദേവ അനു അനു ആഗതം ഉപഗതം. **ഫലേയ്യാ**തി വിദാലേയ്യ. **വിലയ**ന്തി വിനാസം.

ഏവം സിക്ഖിതബ്ബന്തി ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന. ഹിരോത്തപ്പസ്സ ബഹലതാ നാമ വിപുലതാതി ആഹ **"മഹന്ത"**ന്തി. **പഠമതരമേവാ**തി പഗേവ ഉപസങ്കമനതോ. തഥാ അതിമാനപഹീനോ അസ്സ, ഹിരിഓത്തപ്പം യഥാ സണ്ഠാതി. **കുസലസന്നിസ്സിത**ന്തി അനവജ്ജധമ്മനിസ്സിതം. **അട്ഠികന്തി** തേന ധമ്മേന അട്ഠികം. ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ സവനചിത്തം "സബ്ബചേതോ"തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ചിത്തസ്സ ഥോകമ്പി ബഹി ഗന്തും അദേന്തോ"**തി. തേന സമോധാനം ദസ്സേതി. **സബ്ബേന...പേ॰... സമന്നാഹരിത്വാ** ആരമ്ഭതോ പഭുതി യാവ ദേസനാ നിപ്ഫന്നാ, താവ അന്തരന്തരാ പവത്തേന സബ്ബേന സമന്നാഹാരചിത്തേന ധമ്മംയേവ സമന്നാഹരിത്വാ. **ഠപിതസോതോ**തി ധമ്മേ നിഹിതസോതോ. **ഓദഹിത്വാ**തി അപിഹിതം കത്വാ. **പഠമജ്ഝാനവസേനാ**തി ഇദം അസുഭേസു തസ്സേവ ഇജ്ഝതോ, ഇതരത്ഥഞ്ച സുഖസമ്പയുത്തതാ വുത്താ.

സംസാരസാഗരേ പരിബ്ഭമന്തസ്സ ഇണട്ഠാനേ തിട്ഠന്തി കിലേസാ ആസവസഭാവാപാദനതോതി ആഹ **"സരണോതി സകിലേസോ"**തി. **ചത്താരോ**

ഹി പരിഭോഗാതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം വിസുദ്ധിമഗ്ഗത്തം സംവണ്ണനാസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ ച ഭഗവാ പഠമം ഓവാദം ഥേരസ്സ ബ്രാഹ്മണജാതികത്താ ജാതിമാനപഹാനത്ഥമഭാസി, ദുതിയം ബാഹുസച്ചം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകഅഹംകാരപഹാനത്ഥം, തതിയം ഉപധിസമ്പത്തിം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകഅത്തസിനേഹപഹാനത്ഥം. **അട്ഠമേ ദിവസേ**തി ഭഗവതാ സമാഗതദിവസതോ അട്ഠമേ ദിവസേ.

മഗ്ഗതോ ഓക്കമനം പഠമതരം ഭഗവതാ സമാഗതദിവസേയേവ അഹോസി. യദി അരഹത്താധിഗമോ പച്ഛാ, അഥ കസ്മാ പാളിയം പഗേവ സിദ്ധം വിയ വുത്തന്തി ആഹ **"ദേസനാവാരസ്സാ"**തിആദി. "സത്താഹമേവ ഖ്വാഹം, ആവുസോ സരണോ, രട്ഠപിണ്ഡം ഭുഞ്ജി"ന്തി വത്വാ അവസരപ്പത്തം അരഹത്തം പവേദേന്തോ "അട്ഠമിയാ അഞ്ഞാ ഉദപാദീ"തി ആഹ. അയമേത്ഥ ദേസനാവാരസ്സ ആഗമോ. തതോ പരം ഭഗവതാ അത്തനോ കതം അനുഗ്ഗഹം ചീവരപരിവത്തനം ദസ്സേന്തോ "അഥ ഖോ, ആവുസോ"തിആദിമാഹ.

അന്തന്തേനാതി ചതുഗ്ഗുണം കത്വാ പഞ്ഞത്തായ സങ്ഘാടിയാ അന്തന്തേന. **ജാതിപംസുകൂലികേന...പേ॰... ഭവിതും വട്ടതീ**തി ഏതേന പുബ്ബേ ജാതിആരഞ്ഞകഗ്ഗഹണേന ച തേരസ ധുതങ്ഗാ ഗഹിതാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. **അനുച്ഛവികം കാതു**ന്തി അനുരൂപം പടിപത്തിം പടിപജ്ജിതും. ഥേരോ പാരുപീതി സമ്ബന്ധോ.

ഭഗവതോ ഓവാദം ഭഗവതോ വാ ധമ്മകായം നിസ്സായ ഉരസ്സ വസേന ജാതോതി **ഓരസോ**. ഭഗവതോ വാ ധമ്മസരീരസ്സ മുഖതോ സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയതോ ജാതോ. തേനേവ ധമ്മജാതധമ്മനിമ്മിതഭാവോപി സംവണ്ണിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഓവാദധമ്മോ ഏവ സത്ഥാരാ ദാതബ്ബതോ ഥേരേന ആദാതബ്ബതോ **ഓവാദധമ്മദായാദോ,** ഓവാദധമ്മദായജ്ജോതി അത്ഥോ, തം അരഹതീതി. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി.

"പബ്ബജ്ജാ ച പരിസോധിതാ"തി വത്വാ തസ്സാ സമ്മദേവ സോധിതഭാവം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും, **"ആവുസോ, യസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏവ**ന്തി യഥാ അഹം ലഭിം, ഏവം സോ സത്ഥു സന്തികാ ലഭതീതി യോജനാ. **സീഹനാദം നദിതു**ന്തി ഏത്ഥാപി സീഹനാദനദനാ നാമ ദേസനാവ, ഥേരോ സത്ഥാരാ അത്തനോ കതാനുഗ്ഗഹമേവ അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയേന ഉല്ലിങ്ഗേതി, ന അഞ്ഞഥാ. ന ഹി മഹാഥേരോ കേവലം അത്തനോ ഗുണാനുഭാവം വിഭാവേതി. **സേസ**ന്തി യം ഇധ അസംവണ്ണിതം. **പുരിമനയേനേവാ**തി അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയേനേവ.

ചീവരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. പരംമരണസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൫. യഥാ അതീതകപ്പേ അതീതാസു ജാതീസു കമ്മകിലേസവസേന ആഗതോ, തഥാ ഏതരഹിപി ആഗതോതി **തഥാഗതോ,** യഥാ യഥാ വാ പന കമ്മം കതൂപചിതം, തഥാ തം തം അത്തഭാവം ആഗതോ ഉപഗതോ ഉപപന്നോതി **തഥാഗതോ,** സത്തോതി ആഹ **"തഥാഗതോതി സത്തോ"**തി. **ഏത**ന്തി

“ഏവം ഹോതി ഭവതി തിട്ഠതി സസ്സതിസമ”ന്തി ഏവം പവത്തം ദിട്ഠിഗതം. **അത്ഥസന്നിസ്സിതം ന ഹോതീ**തി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥതോ സുഖന്തി പസത്ഥസന്നിസ്സിതം ന ഹോതി. **ആദിബ്രഹ്മചരിയക**ന്തി ഏത്ഥ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം അധിപ്പേതം തസ്സ പധാനഭാവതോ. തസ്സ പന ഏതം ദിട്ഠിഗതം ആദിപടിപദാമത്തം ന ഹോതി അനുപകാരകത്താ വിലോമനതോ ച. തതോ ഏവ ഇതരബ്രഹ്മചരിയസ്സപി അനിസ്സയോവ. സേസം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

പരംമരണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. സദ്ധമ്മപ്പതിരൂപകസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൬. ആജാനാതി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി ഞാതമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാവ ജാനാതി പടിവിജ്ഝതീതി **അഞ്ഞാ,** അഗ്ഗമഗ്ഗപഞ്ഞാ. അഞ്ഞസ്സ അയന്തി **അഞ്ഞാ,** അരഹത്തഫലം. തേനാഹ **“അരഹത്തേ”**തി.

ഓഭാസേതി ഓഭാസനിമിത്തം. “ചിത്തം വികമ്പതീ”തി പദദ്വയം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ഓഭാസേ**തി വിസയഭൂതേ. ഉപക്കിലേസേഹി ചിത്തം വികമ്പതീതി യോജനാ. തേനാഹ **“യേഹി ചിത്തം പവേധതീ”**തി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

ഉപട്ഠാനേതി സതിയം. **ഉപേക്ഖായ ചാ**തി വിപസ്സനുപേക്ഖായ ച. ഏത്ഥ ച വിപസ്സനാചിത്തസമുട്ഠാനസന്താനവിനിമുത്തം പഭാസനം രൂപായതനം **ഓഭാസോ. ഞാണാ**ദയോ വിപസ്സനാചിത്തസമ്പയുത്താവ. സകസകകിച്ചേ സവിസേസോ ഹുത്വാ പവത്തോ **അധിമോക്ഖോ** സദ്ധാധിമോക്ഖോ. **ഉപട്ഠാനം** സതി. **ഉപേക്ഖാ**തി ആവജ്ജനുപേക്ഖാ. സാ ഹി ആവജ്ജനചിത്തസമ്പയുത്താ ചേതനാ. ആവജ്ജനഅജ്ഝുപേക്ഖനവസേന പവത്തിയാ ഇധ “ആവജ്ജനുപേക്ഖാ”തി വുച്ചതി. പുന **ഉപേക്ഖായാ**തി വിപസ്സനുപേക്ഖാവ അനേന സമജ്ഝത്തതായ ഏവം വുത്താ. **നികന്തി** നാമ വിപസ്സനായ നികാമനാ അപേക്ഖാ. സുഖുമതരകിലേസോ വാ സിയാ ദുവിഞ്ഞേയ്യോ.

ഇമാനി ദസ ഠാനാനീതി ഇമാനി ഓഭാസാദീനി ഉപക്കിലേസുപ്പത്തിയാ ഠാനാനി ഉപക്കിലേസവത്ഥൂനി. **പഞ്ഞാ യസ്സ പരിചിതാ**തി യസ്സ പഞ്ഞാ പരിചിതവതീ യാഥാവതോ ജാനാതി. “ഇമാനി നിസ്സായ അദ്ധാ മഗ്ഗപ്പത്തോ ഫലപ്പത്തോ അഹ”ന്തി പവത്തഅധിമാനോ **ധമ്മുദ്ധച്ചം** ധമ്മൂപനിസ്സയോ വിക്ഖേപോ. തത്ഥ കുസലോ ഹി തം യാഥാവതോ ജാനന്തോ **ന ച** തത്ഥ **സമ്മോഹം ഗച്ഛതി**.

അധിഗമസദ്ധമ്മപ്പതിരൂപകം നാമ അനധിഗതേ അധിഗതമാനിഭാവാവഹത്താ. യദഗ്ഗേന വിപസ്സനാഞാണസ്സ ഉപക്കിലേസോ, തദഗ്ഗേന പടിപത്തിസദ്ധമ്മപ്പതിരൂപകോതിപി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. **ധാതുകഥാ**തി മഹാധാതുകഥം വദതി. **വേദല്ലപിടക**ന്തി വേതുല്ലപിടകം. തം നാഗഭവനതോ ആനീതന്തി വദന്തി. വാദഭാസിതന്തി അപരേ. **അബുദ്ധവചനം** ബുദ്ധവചനേന വിരുജ്ഝനതോ. ന ഹി സമ്ബുദ്ധോ പുബ്ബാപരവിരുദ്ധം വദതി. തഥ സല്ലം ഉപട്ഠപേന്തി കിലേസവിനയം ന സന്ദിസ്സതി, അഞ്ഞദത്ഥു കിലേസുപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതീതി.

അവിക്കയമാനന്തി വിക്കയം അഗച്ഛന്തം. **ത**ന്തി സുവണ്ണഭണ്ഡം.

ന സക്ഖിംസു ഞാണസ്സ അവിസദഭാവതോ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി.

ഇദാനി ''ഭിക്ഖൂ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താ അഹേസു''ന്തിആദിനാ വുത്തമേവ അത്ഥം കാരണതോ വിഭാവേതും പുന **"പഠമബോധിയം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പടിപത്തിം പൂരയിംസൂ**തി അതീതേ കദാ തേ പടിസമ്ഭിദാവഹം പടിപത്തിം പൂരയിംസു? പഠമബോധികാലികാ ഭിക്ഖൂ. ന ഹി അത്തസമ്മാപണിധിയാ പുബ്ബേകതപുഞ്ഞതായ ച വിനാ താദിസം ഭവതി. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **തദാ പടിപത്തിസദ്ധമ്മോ അന്തരഹിതോ നാമ ഭവിസ്സതീ**തി ഏതേന അരിയമഗ്ഗേന ആസന്നാ ഏവ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ പടിപത്തിസദ്ധമ്മോതി ദസ്സേതി.

ദ്വീസൂതി സുത്താഭിധമ്മപിടകേസു അന്തരഹിതേസുപി. **അനന്തരഹിതമേവ** അധിസീലസിക്ഖായം ഠിതസ്സ ഇതരസിക്ഖാദ്വയസമുട്ഠാപിതതോ. **കിം കാരണാ**തി കേന കാരണേന, അഞ്ഞസ്മിം ധമ്മേ അന്തരഹിതേ അഞ്ഞതരസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരധാനം വുച്ചതീതി അധിപ്പായോ. **പടിപത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി** അനവസേസതോ പടിപത്തിക്കമസ്സ പരിദീപനതോ. **പടിപത്തി അധിഗമസ്സ** പച്ചയോ വിസേസലക്ഖണപടിവേധഭാവതോ. **പരിയത്തിയേവ പമാണം** സാസനസ്സ ഠിതിയാതി അധിപ്പായോ.

നനു ച സാസനം ഓസക്കിതം പരിയത്തിയാ വത്തമാനായാതി അധിപ്പായോ. **അനാരാധകഭിക്ഖൂ**തി സീലമത്തസ്സപി ന ആരാധകോ ദുസ്സീലോ. **ഇമസ്മി**ന്തി ഇമസ്മിം പാതിമോക്ഖേ. **വത്തന്താ**തി ''സീലം അകോപേത്വാ ഠിതാ അത്ഥീ''തി പുച്ഛി.

ഏതേസൂതി ഏവം മഹന്തേസു സകലം ലോകം അജ്ഝോത്ഥരിതും സമത്ഥേസു ചതൂസു മഹാഭൂതേസു. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അഞ്ഞേന കേനചി അതിമഹന്തേനപി സദ്ധമ്മോ ന അന്തരധായതി, സമയന്തരേന പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, തസ്മാ. **ഏവമാഹാ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരം വദതി.

ആദാനം ആദി, ആദി ഏവ **ആദിക**ന്തി ആഹ **"ആദികേനാതി ആദാനേനാ"**തി. **ഹേട്ഠാഗമനീയാ**തി അധോഭാഗഗമനീയാ, അപായദുക്ഖസ്സ സംസാരദുക്ഖസ്സ ച നിബ്ബത്തകാതി അത്ഥോ. **ഗാരവരഹിതാ**തി ഗരുകാരരഹിതാ. പതിസ്സയനം നീചഭാവേന പതിബദ്ധവുത്തിതാ, പതിസ്സോ പതിസ്സയോതി അത്ഥതോ ഏകം, സോ ഏതേസം നത്ഥീതി ആഹ **"അപ്പതിസ്സാതി അപ്പതിസ്സയാ അനീചവുത്തികാ"**തി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സദ്ധമ്മപ്പതിരൂപകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

കസ്സപസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൬. ലാഭസക്കാരസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. ദാരുണസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൩. ദരുണോതി കക്ഖളോ അനിട്ഠസ്സ പദാനതോ. **ചതുപച്ചയലാഭോ**തി ചതുന്നം പച്ചയാനം പടിലാഭോ. **സക്കാരോ**തി തേഹിയേവ പച്ചയേഹി സുസങ്ഖതേഹി പൂജനാ, സോ പന അത്ഥതോ സമ്പത്തിയേവാതി ആഹ **"തേസംയേവ...പേ॰... ലാഭോ"**തി. **വണ്ണഘോസോ**തി ഗുണകിത്തനാ. അന്തരായസ്സ അനതിവത്തനതോ **അന്തരായികോ** അനത്ഥാവഹത്താ.

ദാരുണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ബളിസസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൪. ബളിസേന ചരതി, തേന വാ ജീവതീതി **ബാളിസികോ**. തേനാഹ **"ബളിസം ഗഹേത്വാ ചരമാനോ"**തി. **ആമിസഗത**ന്തി ആമിസൂപഗതം ആമിസപതിതം. തേനാഹ **"ആമിസമക്ഖിത"**ന്തി. ഭിന്നാധികരണാനമ്പി ബാഹിരത്ഥസമാസോ ഹോതേവാതി ആഹ **"ആമിസേ ചക്ഖുദസ്സന"**ന്തി. അയോ വുച്ചതി സുഖം, തബ്ബിധുരതായ **അനയോ,** ദുക്ഖന്തി ആഹ **"ദുക്ഖം പത്തോ"**തി. **അസ്സാ**തി ഏതേന. കത്തുഅത്ഥേ ഹി ഏതം സാമിവചനം. യഥാ കിലേസാ വത്തന്തി, ഏവം പവത്തമാനോ പുഗ്ഗലോ കിലേസവിപ്പയോഗോ ന ഹോതീതി വുത്തം **"യഥാ കിലേസമാരസ്സ കാമോ, ഏവം കത്തബ്ബോ"**തി.

ബളിസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. കുമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൫-൧൭൬. അട്ഠികച്ഛപാ വുച്ചന്തി യേസം കപാലമത്ഥകേ തിഖിണാ അട്ഠികോടി ഹോതി, തേസം സമൂഹോ **അട്ഠികച്ഛപകുലം**. മച്ഛകച്ഛപാദീനം സരീരേ ലമ്ബന്തീ പപതതീതി **പപതാ,** വുച്ചമാനാകാരോ അയകണ്ടകോ. **അയകോസകേ**തി അയോമയകോസകേ. **കണ്ണികസല്ലസണ്ഠാനോ**തി അത്തനികാപനസല്ലസണ്ഠാനോ. **അയകണ്ടകോ**തി അയോമയവങ്കകണ്ടകോ. **നിക്ഖമതി** ഏത്ഥ അഥാവരതോ. പവേസിതമത്തോ ഹി സോ. **ഇദാനി ത്വം** ''അമ്ഹാക''ന്തി ന വത്തബ്ബോ. **ഇതോ അനന്തരസുത്തേ**തി ചതുത്ഥസുത്തമാഹ.

കുമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മീള്ഹകസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൭. മീള്ഹകാതി ഏവം ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുച്ചമാനാ. **ഗൂഥപാണകാ**തി ഗൂഥഭക്ഖപാണകാ. **അന്തോ**തി കുച്ഛിയം.

മീള്ഹകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അസനിസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൨. ''ഇമേ ലാഭസക്കാരം അനാഹരന്താ ജിഘച്ഛാദിദുക്ഖം പാപുണന്തൂ''തി ഏവം ന സത്താനം ദുക്ഖകാമതായ ഏവമാഹാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **അനന്തദുക്ഖം അനുഭോതി** അപരാപരം ഉപ്പജ്ജനകഅകുസലചിത്താനം ബഹുഭാവതോ.

അസനിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദിദ്ധസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൩. അച്ഛവിസയുത്താതി വാ ദിദ്ധേ ഗതേന **ഗതദിദ്ധേന**. തേനാഹ **"വിസമക്ഖിതേനാ"**തി.

ദിദ്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സിങ്ഗാലസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൪. **ജരസിങ്ഗാലോ**ത്വേവ വുച്ചതി സരീരസോഭായ അഭാവതോ. സരീരസ്സ ഉഗ്ഗതകണ്ടകത്താ **ഉക്കണ്ടകേന നാമ. ഫുടതീ**തി ഫലതി ഭിജ്ജതി.

സിങ്ഗാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വേരമ്ഭസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൫. **കായം ന രക്ഖതി നാമ** ഛബ്ബീസതിയാ സാരുപ്പാനം പരിച്ചജനതോ. **വാചം ന രക്ഖതി നാമ** രാഗസാമന്താ ച കോധസാമന്താ ച യാവ നിച്ഛാരണതോ.

വേരമ്ഭസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സഗാഥകസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൬. **"യസ്സ സക്കരിയമാനസ്സാ"**തി ഏത്ഥ **അസക്കാരേന ചൂഭയ**ന്തി അസക്കാരേന ച ഉഭയഞ്ച, കദാചി സക്കാരേന, കദാചി അസക്കാരേന കദാചി ഉഭയേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അസക്കാരേനാ"**തിആദി. സതതവിഹാരാനം സമ്പത്തിയാ **സാതതികോ**തി ആഹ **"അരഹത്ത…പേ॰… സുഖുമദിട്ഠീ"**തിആദി. തഥാ ഹി സാ ''വജിരൂപമഞാണ''ന്തി വുച്ചതി. **ആഗതത്താ**തി ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതും തസ്സാ പുബ്ബപരികമ്മം ഉപഗതത്താ.

സഗാഥകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧-൨. സുവണ്ണപാതിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൭-൧൬൮. **ചാലേതും ന സക്കോതി** സീലപബ്ബതസന്നിസ്സിതത്താ. **അഞ്ഞം വാ കിച്ചം കരോതി** പഗേവ സീലസ്സ ഛഡ്ഡിതത്താ. തതിയാദീസു അപുബ്ബം

നത്ഥി.

സുവണ്ണപാതിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. മാതുഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൦. യം വിസഭാഗവത്ഥു പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ ഠാതും സക്കോതീതി വുച്ചതി, തതോ വിസേസതോ ലാഭസക്കാരോവ സത്താനം ചിത്തം പരിയാദായ ഠാതും സക്കോതീതി ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ ''ന തസ്സ, ഭിക്ഖവേ''തിആദിമവോചാതി ദസ്സേന്തോ **''ന തസ്സാ''**തിആദിമാഹ.

മാതുഗാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കല്യാണീസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൧. ദുതിയം ഉത്താനമേവ, തസ്സേവ അത്ഥസ്സ കേവലം ജനപദകല്യാണിവസേന വുത്തം.

കല്യാണീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. ഏകപുത്തകസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൨-൧൭൩. സദ്ധാതി അരിയമഗ്ഗേന ആഗതസദ്ധാ അധിപ്പേതാതി ആഹ **''സോതാപന്നാ''**തി.

ഏകപുത്തകസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. തതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൪. ഏവമാദീതി **ആദി**-സദ്ദേന ബാഹുസച്ചസംവരസീലാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ലാഭസക്കാരസ്സ സമുദയം** ഉപ്പത്തികാരണം സമുദയസച്ചവസേന ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതുതാവസേന.

തതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഛവിസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൭. ലാഭസക്കാരസിലോകോ നരകാദീസു നിബ്ബത്തേന്തോതി ഇദം തന്നിസ്സയം കിലേസഗണം സന്ധായാഹ. **നിബ്ബത്തേന്തോ**തി നിബ്ബത്താപേന്തോ. **ഇമം** മനുസ്സ**അത്തഭാവം നാസേതി** മനുസ്സത്തം പുന നിബ്ബത്തിതും അപ്പദാനവസേന. **തസ്മാ**തി ദുഗ്ഗതിനിബ്ബത്താപനതോ ഇധ മരണദുക്ഖാവഹനതോ ച.

ഛവിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. രജ്ജുസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. ഖരാ ഫരുസാ ഛവിആദീനി ഛിന്ദനേ സമത്ഥാ.

രജ്ജുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൦. തം സന്ധായാതി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസ്സ ഓകാസാഭാവം സന്ധായ.

ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥവഗ്ഗോ

൧-൪. ഭിന്ദിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൮൧-൧൮൪. ദേവദത്തോ സങ്ഘേ വാ നിബ്ബത്തേയ്യാതിആദി പരികപ്പവചനം. ന ഹി പച്ചേകബോധിയം നിയതഗതികോ അന്തരാ മഗ്ഗഫലാനി അധിഗന്തും ഭബ്ബോതി. **സോ**തി അനവജ്ജധമ്മോ. **അസ്സാ**തി ദേവദത്തസ്സ. **സമുച്ഛേദമഗമാ** കതൂപചിതസ്സ മഹതോ പാപധമ്മസ്സ ബലേന തസ്മിം അത്തഭാവേ സമുച്ഛേദഭാവതോ, ന അച്ചന്തായ. അകുസലം നാമേതം അബലം, കുസലം വിയ ന മഹാബലം, തസ്മാ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ താദിസാനം പുഗ്ഗലാനം അതേകിച്ഛതാ, അഞ്ഞഥാ സമ്മത്തനിയാമോ വിയ മിച്ഛത്തനിയാമോ അച്ചന്തികോ സിയാ. യദി ഏവം വട്ടഖാണുകജോതനാ കഥന്തി? ആസേവനാവസേന, തസ്മാ യഥാ ''സകിം നിമുഗ്ഗോ നിമുഗ്ഗോ ഏവ ബാലോ''തി വുത്തം, ഏവം വട്ടഖാണുകജോതനാ. യാദിസേ ഹി പച്ചയേ പടിച്ച പുഗ്ഗലോ തം ദസ്സനം ഗണ്ഹി, തഥാ ച പടിപന്നോ, പുന അചിന്തപ്പതിവത്തേ പച്ചയേ പതിതതോ സീസുക്ഖിപനമസ്സ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം.

ഭിന്ദിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അചിരപക്കന്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൫. കാലേ സമ്പത്തേതി ഗബ്ഭസ്സ പരിപാകഗതത്താ വിജായനകാലേ സമ്പത്തേ. **പോത**ന്തി അസ്സതരിയാ പുത്തം. **ഏത**ന്തി ''ഗബ്ഭോ അസ്സതരിം യഥാ''തി ഏതം വചനം.

അചിരപക്കന്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പഞ്ചരഥസതസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൬. അഭിഹരീയതീതി അഭിഹാരോ, ഭത്തംയേവ അഭിഹാരോ **ഭത്താഭിഹാരോ**തി ആഹ **''അഭിഹരിതബ്ബം ഭത്ത''**ന്തി. **മച്ഛപിത്ത**ന്തി വാളമച്ഛപിത്തം. **പക്ഖിപേയ്യു**ന്തി ഉരഗാദിനാ ഓസിഞ്ചേയ്യും.

പഞ്ചരഥസതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൧൧. മാതുസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൮൧-൧൮൭. മാതുപി ഹേതൂതി അത്തനോ മാതുയാ ഉപ്പന്നഅനത്ഥാവഹസ്സ പഹാനഹേതുപി. **ഇതോ പരേസൂ**തി ''പിതുപി ഹേതൂ''തി ഏവമാദീസു.

മാതുസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ലാഭസക്കാരസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൭. രാഹുലസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧-൮. ചക്ഖുസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൮൮-൧൯൫. **ഏകവിഹാരീ**തി ചതൂസുപി ഇരിയാപഥേസു ഏകാകീ ഹുത്വാ വിഹരന്തോ. **വിവേകട്ഠോ**തി വിവിത്തട്ഠോ, തേനാഹ **"നിസ്സദ്ദോ"**തി. **സതിയാ അവിപ്പവസന്തോ**തി സതിയാ അവിപ്പവാസേന ഠിതോ, സബ്ബദാ അവിജഹനവസേന പവത്തോ. **ആതാപീതി വീരിയസമ്പന്നോ**തി സബ്ബസോ കിലേസാനം ആതാപനപരിതാപനവസേന പവത്തവീരിയസമങ്ഗീഭൂതോ. **പഹിതത്തോ**തി തസ്മിം വിസേസാധിഗമേ പേസിതചിത്തോ, തത്ഥ നിന്നോ തപ്പബ്ഭാരോതി അത്ഥോ. **ഹുത്വാ അഭാവാകാരേനാ**തി ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനോ പച്ചയസമവായേന ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭങ്ഗുപരമസങ്ഖാതേന അഭാവാകാരേന. **അനിച്ച**ന്തി നിച്ചധുവതാഭാവതോ. **ഉപ്പാദവയവന്തതായാ**തി ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝനതോ. **താവകാലികതായാ**തി തങ്ഖണികതായ. **വിപരിണാമകോടിയാ**തി വിപരിണാമവന്തതായ. ചക്ഖുഞ്ഹി ഉപാദായ വികാരാപജ്ജനേന വിപരിണമന്തം വിനാസം പടിപീളം പാപുണാതി. **നിച്ചപടിക്ഖേപതോ**തി നിച്ചതായ പടിക്ഖിപിതബ്ബതോ ലേസമത്തസ്സപി അനുപലബ്ഭനതോ. **ദുക്ഖമനട്ഠേനാ**തി നിരന്തരദുക്ഖതായ ദുക്ഖേന ഖമിതബ്ബതോ. **ദുക്ഖവത്ഥുകട്ഠേനാ**തി നാനപ്പകാരദുക്ഖാധിട്ഠാനതോ. **സതതസമ്പീളനട്ഠേനാ**തി അഭിണ്ഹതാപസഭാവതോ. **സുഖപടിക്ഖേപേനാ**തി സുഖഭാവസ്സ പടിക്ഖിപിതബ്ബതോ. **തണ്ഹാഗാഹോ** മമംകാരഭാവതോ. **മാനഗാഹോ** അഹംകാരഭാവതോ. **ദിട്ഠിഗാഹോ** "അത്താ മേ"തി വിപല്ലാസഭാവതോ. **വിരാഗവസേനാ**തി വിരാഗഗ്ഗഹണേന. തഥാ **വിമുത്തിവസേനാ**തി വിമുത്തിഗ്ഗഹണേന.

പസാദാവ ഗഹിതാ ദ്വാരഭാവപ്പത്തസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **സമ്മസനചാരചിത്തം** ദ്വാരഭൂതമനോതി അധിപ്പായോ.

ഛട്ഠേ ആരമ്മണേ **തേഭൂമകധമ്മാ** സമ്മസനചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യഥാ പഠമസുത്തേ പഞ്ച പസാദാ ഗഹിതാ, ന സസമ്ഭാരചക്ഖുആദയോ, ഏവം തതിയസുത്തേ ന പസാദവത്ഥുകചിത്തമേവ ഗഹിതം. ന തംസമ്പയുത്താ ധമ്മാ. ഏവഞ്ഹി അവധാരണം സാത്ഥകം ഹോതി അഞ്ഞഥാ തേന അപനേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു ചതുത്ഥസുത്താദീസു. **ജവനപ്പത്താ**തി ജവനചിത്തസംയുത്താ.

ചക്ഖുസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധാതുസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൬. ആകാസധാതു രൂപപരിച്ഛേദതായ രൂപപരിയാപന്നന്തി അധിപ്പായേന **"സേസാഹി രൂപ"**ന്തി വുത്തം. **നാമരൂപ**ന്തി തേഭൂമകം നാമം രൂപഞ്ച കഥിതം.

ധാതുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഖന്ധസുത്തവണ്ണനാ

൮൯. സബ്ബസങ്ഗാഹികപരിച്ഛേദേനാതി ധമ്മസങ്ഗണ്ഹനപരിയായേന. **ഇധാതി** ഇമസ്മിം സുത്തേ. **തേഭൂമകാതി ഗഹേതബ്ബാ** സമ്മസനചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

ഖന്ധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧൧. അനുസയസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൦. ദുതിയവഗ്ഗേ **അത്തനോതി** ആയസ്മാ രാഹുലോ അത്തനോ സവിഞ്ഞാണകം കായം ദസ്സേതി. **പരസ്സാതി** പരസ്സ അവിഞ്ഞാണകകായം ദസ്സേതി. പരസന്താനേ വാ അരൂപേ ധമ്മേ അഗ്ഗഹേത്വാ രൂപകായമേവ ഗണ്ഹന്തോ വദതി. അപരേ ''അസഞ്ഞസത്താനം അത്തഭാവം സന്ധായ തഥാ വുത്ത''ന്തി വദന്തി. **പുരിമേനാതി** ''ഇമസ്മിം സവിഞ്ഞാണകേ കായേ''തി ഇമിനാ പദേന. **പച്ഛിമേനാതി** ''ബഹിദ്ധാ''തി ഇമിനാ പദേന. **ഏതേ കിലേസാതി** ഏതേ ദിട്ഠിതണ്ഹാമാനസഞ്ഞിതാ കിലേസാ. **ഏതേസു വത്ഥൂസൂതി** അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാവത്ഥൂസു. **സമ്മ...പേ॰... പസ്സതീതി** പുബ്ബഭാഗേ വിപസ്സനാഞാണേന സമ്മസനവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ അഭിസമയവസേന സുട്ഠു അത്തപച്ചക്ഖേന ഞാണേന പസ്സതി.

അനുസയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. അപഗതസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൧. ''അഹമേത''ന്തി അഹംകാരാദീനം അനവസേസപ്പഹാനേന അച്ചന്തമേവ **അപഗതം**.

അപഗതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വീസൂതി പഠമവഗ്ഗാദീസു. ദേസനായ അസേക്ഖഭൂമിയാ ദേസിതത്താ **അസേക്ഖഭൂമി കഥിതാ. പഠമോതി** പഠമവഗ്ഗോ ''സാധു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ''തിആദിനാ **ആയാചന്തസ്സ, ദുതിയോ അനായാചന്തസ്സ** ഥേരസ്സ അജ്ഝാസയവസേന കഥിതോ. **വിമുത്തിപരിപാചനീയധമ്മാ** നാമ വിവട്ടസന്നിസ്സിതാ സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ. തേന പന വിപസ്സനായ കഥിതത്താ കഥിതാ ഏവാതി. തംതംദേസനാനുസാരേന ഹി ഥേരോ തേ ധമ്മേ പരിപാകം പാപേസി. തഥാ ഹി ഭഗവാ ദുതിയവഗ്ഗം അനായാചിതോപി ദേസേസി.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

രാഹുലസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൨. ലക്ഖണസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧. അട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൨. **ആയസ്മാ ച ലക്ഖണോ**തിആദീസു ''കോ നാമായസ്മാ ലക്ഖണോ, കസ്മാ ച 'ലക്ഖണോ'തി നാമം അഹോസി, കോ ചായസ്മാ മോഗ്ഗല്ലാനോ, കസ്മാ ച സിതം പാത്വാകാസീ''തി തം സബ്ബം പകാസേതും **''യ്വായ''**ന്തിആദി ആരദ്ധം. **ലക്ഖണസമ്പന്നേനാ**തി പുരിസലക്ഖണസമ്പന്നേന.

ഈസം ഹസിതം ''സിത''ന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **''മന്ദഹസിത''**ന്തി. **അട്ഠിസങ്ഖലിക**ന്തി നയിദം അവിഞ്ഞാണകം അട്ഠിസങ്ഖലികമത്തം, അഥ ഖോ ഏകോ പേതോതി ആഹ **''പേതലോകേ നിബ്ബത്ത''**ന്തി. **ഏതേ അത്തഭാവാ**തി പേതത്തഭാവാ. **ന ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ**തി ദേവത്തഭാവാ വിയ ന ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി പകതിയാ. തേസം പന രുചിയാ ആപാഥം ആഗച്ഛേയ്യും മനുസ്സാനം. ദുക്ഖാഭിഭൂതാനം അനാഥഭാവദസ്സനപദട്ഠാനാ കരുണാതി ആഹ **''കാരുഞ്ഞേ കത്തബ്ബേ''**തി. അത്തനോ ച സമ്പത്തിം ബുദ്ധഞാണസ്സ ച സമ്പത്തിന്തി പച്ചേകം സമ്പത്തിസദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. തദുഭയം വിഭാവേതും **''തം ഹീ''**തിആദി വുത്തം. തഥ അത്തനോ സമ്പത്തിം അനുസ്സരിത്വാ സിതം പാത്വാകാസീതി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ധമ്മധാതൂ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സന്ധായ വദതി. **ധമ്മധാതൂ**തി വാ ധമ്മാനം സഭാവോ.

ഇതരോതി ലക്ഖണഥേരോ. **ഉപപത്തീ**തി ജാതി. ഉപപത്തിസീസേന ഹി തഥാരൂപം അത്തഭാവം വദതി. **ലോഹതുണ്ഡകേഹീ**തി ലോഹമയേഹേവ തുണ്ഡകേഹി. **ചരന്തീ**തി ആകാസേന ഗച്ഛന്തി. **അച്ഛരിയം വതാ**തി ഗരഹച്ഛരിയം നാമേതം. **ചക്ഖുഭൂതാ**തി സമ്പത്തദിബ്ബചക്ഖുകാ, ലോകസ്സ ചക്ഖുഭൂതാതി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യത്രാതി ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോതി ആഹ **''യത്രാതി കാരണവചന''**ന്തി. അഞ്ഞത്ര ഹി ''യത്ര ഹി നാമാ''തി അത്ഥോ വുച്ചതി. **അപ്പമാണേ സത്തനികായേ** തേ ച ഖോ വിഭാഗേന കാമഭവാദിഭേദേ ഭവേ, നിരയാദിഭേദാ ഗതിയോ, നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞിആദിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, തഥാരൂപേ സത്താവാസേ ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ച മേ ഉപനേതും **പച്ചക്ഖം കരോന്തേന**.

ഗോഘാതകോതി ഗുന്നം അഭിണ്ഹം ഹനനകോ. തേനാഹ **''വധിത്വാ വധിത്വാ''**തി. **തസ്സാ**തി ഗുന്നം വധകകമ്മസ്സ. **അപരാപരിയകമ്മസ്സാ**തി അപരാപരിയവേദനീയകമ്മസ്സ. ബലവതാ ഗോഘാതകകമ്മേന വിപാകേ ദീയമാനേ അലദ്ധോകാസം അപരാപരിയവേദനീയം തസ്മിം വിപക്കവിപാകേ ഇദാനി ലദ്ധോകാസം **''അവസേസകമ്മ''**ന്തി വുത്തം. **പടിസന്ധീ**തി പാപകമ്മജനിതാ പടിസന്ധി. **കമ്മസഭാഗതായാ**തി കമ്മസദിസഭാവേന. **ആരമ്മണസഭാഗതായാ**തി ആരമ്മണസ്സ സഭാഗഭാവേന സദിസഭാവേന. യാദിസേ ഹി ആരമ്മണേ പുബ്ബേ തം കമ്മം തസ്സ ച വിപാകോ പവത്തോ, താദിസേയേവ ആരമ്മണേ ഇദം കമ്മം ഇമസ്സ വിപാകോ ച പവത്തോതി കത്വാ വുത്തം **''തസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാവസേസേനാ''**തി. ഭവതി ഹി

തംസദിസേപി തബ്ഭോഹാരോ യഥാ “സോ ഏവ തിത്തിരോ, താനിയേവ ഓസധാനീ”തി. **നിമിത്തം അഹോസീ**തി പുബ്ബേ കതൂപചിതസ്സ പേതൂപപത്തിനിബ്ബത്തനവസേന കതോകാസസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ നിമിത്തഭൂതം ഇദാനി തഥാ ഉപട്ഠഹന്തം തസ്സ വിപാകസ്സ നിമിത്തം ആരമ്മണം അഹോസി. **സോ**തി ഗോഘാതകോ. **അട്ഠിസങ്ഖലികപേതോ ജാതോ** കമ്മസരിക്ഖകവിപാകതാവസേന.

അട്ഠിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പേസിസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൩. **ഗോമംസപേസിയോ കത്വാ**തി ഗാവിം വധിത്വാ വധിത്വാ ഗോമംസം ഫാലേത്വാ പേസിയോ കത്വാ. **സുക്ഖാപേത്വാ**തി കാലന്തരം ഠപനത്ഥം സുക്ഖാപേത്വാ. സുക്ഖാപിയമാനാനം മംസപേസീനഞ്ഹി വല്ലൂരസമഞ്ഞാ.

പേസിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പിണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൪. **നിപ്പക്ഖചമ്മേ**തി വിഗതപക്ഖചമ്മേ.

൪. നിച്ഛവിസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൫. ഉരബ്ഭേ ഹനതീതി **ഓരബ്ഭികോ. ഏളകേ**തി അജേ.

൫. അസിലോമസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൬. **നിവാപപുട്ഠേ**തി അത്തനാ ദിന്നനിവാപേന പോസിതേ. **അസിനാ വധിത്വാ വധിത്വാ** വിക്കിണന്തോ.

൬. സത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൭. **ഏകം മിഗ**ന്തി ഏകം ദീപകമിഗം.

൭. ഉസുലോമസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൮. **കാരണാഹീ**തി യാതനാഹി. **ഞത്വാ**തി കമ്മട്ഠാനം ഞത്വാ.

൮. സൂചിലോമസുത്തവണ്ണനാ

൨൦൯. സുണോതി പൂരേതീതി **സൂതോ,** അസ്സദമകാദികോ.

൯. ദുതിയസൂചിലോമസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൦. പേസുഞ്ഞൂപസംഹാരവസേന ഇതോ സുതം അമുത്ര, അമുത്ര വാ സുതം ഇധ സൂചേതീതി **സൂചകോ**. അനയബ്യസനം പാപേസി മനുസ്സേതി സമ്ബന്ധോ.

൧൦. കുമ്ഭണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൧. **വിനിച്ഛയാമച്ചോ**തി രഞ്ഞോ അഡ്ഡകരണേ ഠപിതോ വിനിച്ഛയമഹാമത്തോ. സോ ഹി ഗാമജനകായം കൂടേതി വഞ്ചേതീതി **ഗാമകൂടകോ**തി വുച്ചതി. കേചി ''താദിസോ ഏവ ഗാമജേട്ഠകോ ഗാമകൂടകോ''തി വദന്തി. **സമേന ഭവിതബ്ബം,** ''ധമ്മട്ഠോ''തി വത്തബ്ബതോ. രഹസ്സങ്ഗേ നിസീദനവസേന **വിസമാ നിസജ്ജാവ അഹോസി**.

കുമ്ഭണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. സസീസകസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൨. **ഫുസന്തോ**തി ഥേയ്യായ ഫുസന്തോ.

൯. നിച്ഛവിത്ഥിസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൪. **മാതുഗാമോ** സസ്സാമികോ **അത്തനോ ഫസ്സേ അനിസ്സരോ. വട്ടിത്വാ**തി ഭസ്സിത്വാ അപരം ഗന്ത്വാ.

൪. മങ്ഗുലിത്ഥിസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൫. മങ്ഗനവസേന ഉലതീതി **മങ്ഗുലി,** വിരൂപബീഭച്ഛഭാവേന പവത്തതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''വിരൂപം ദുദ്ദസികം ബീഭച്ഛ''**ന്തി.

൫. ഓകിലിനീസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൭. ഉദ്ധം ഉദ്ധം അഗ്ഗിനാ പക്കസരീരതായ **ഉപ്പക്കം**. ഹേട്ഠതോ പഗ്ഘരണവസേന കിലിന്നസരീരതായ **ഓകിലിനീ**. ഇതോ ചിതോ ച അങ്ഗാരസമ്പരികിണ്ണതായ **ഓകിരിനീ**. തേനാഹ **''സാ കിരാ''**തിആദി. **അങ്ഗാരചിതകേ**തി അങ്ഗാരസഞ്ചയേ. **സരീരതോ പഗ്ഘരന്തി** അസുചിദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛാനി സേദഗതാനി. **തസ്സ കിര രഞ്ഞോ**തി തസ്സ കാലിങ്ഗസ്സ രഞ്ഞോ. **നാടകിനീ**തി നച്ചേ അധികതാ ഇത്ഥീ. **സേദന്തി** സേദനം, താപനന്തി അത്ഥോ.

ഓകിലിനീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അസീസകസുത്തവണ്ണനാ

൨൧൮. **അസീസകം കബന്ധം ഹുത്വാ നിബ്ബത്തി** കമ്മായൂഹനകാലേ തഥാ നിമിത്തഗ്ഗഹണപരിചയതോ.

൭-൧൧. പാപഭിക്ഖുസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൧൮-൨൨൨. **ലാമകഭിക്ഖൂ**തി ഹീനാചാരതായ ലാമകോ, ഭിക്ഖുവേസതായ, ഭിക്ഖാഹാരേന ജീവനതോ ച ഭിക്ഖു. **ചിത്തകേളി**ന്തി ചിത്തരുചിയം തം തം കീളന്തോ. **അയമേവാ**തി ഭിക്ഖുവത്ഥുസ്മിം വുത്തനയോ ഏവ.

പാപഭിക്ഖുസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ലക്ഖണസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. ഓപമ്മസംയുത്തം

൧. കൂടസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൩. **കൂടം ഗച്ഛന്തീ**തി കൂടച്ഛിദ്ദസ്സ അനുപവിസനവസേന കൂടം ഗച്ഛന്തി. യാ ച ഗോപാനസിയോ ഗോപാനസന്തരഗതാ, താപി കൂടം ആഹച്ച ഠാനേന **കൂടങ്ഗമാ**. ദുവിധാപി കൂടേ സമോസരണാ. **കൂടസ്സ സമുഗ്ഘാതേന** വിനാസേന ഭിജ്ജനേന. **അവിജ്ജായ സമുഗ്ഘാതേനാ**തി അവിജ്ജായ അച്ചന്തമേവ അപ്പവത്തിയാ. തേന ച മോക്ഖധമ്മാധിഗമേന തദനുരൂപധമ്മാധിഗമോ ദസ്സിതോ. **അപ്പമത്താ**തി പന ഇമിനാ തസ്സ ഉപായോ ദസ്സിതോ.

കൂടസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നഖസിഖസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൪. **ഏവം അപ്പകാ** യഥാ നഖസിഖായ ആരോപിതപംസു, സുഗതിസംവത്തനിയസ്സ കമ്മസ്സ അപ്പകത്താ **ഏവം ദേവേസുപീ**തി ഹീനൂദാഹരണവസേന വുത്തം. അപ്പതരാ ഹി സത്താ യേ ദേവേസു ജായന്തി, തഞ്ച ഖോ കാമദേവേസു. ഇതരേസു പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

നഖസിഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കുലസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൫. **വിധംസയന്തി** വിഹേഠയന്തി. **വഡ്ഢിതാ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന പരിബ്രൂഹിതാ. **പുനപ്പുനം കതാ**തി ഭാവനായ ബഹുലീകരണേന അപരാപരം പവത്തിതാ **യുത്തയാനം വിയ കതാ**തി യഥാ യുത്തം ആജഞ്ഞരഥം ഛേകേന സാരഥിനാ അധിട്ഠിതം യഥാരുചി പവത്തതി, ഏവം യഥാരുചി പവത്തിയാ ഗമിതാ. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന. **വത്ഥു വിയ കതാ** സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസവിസോധനേന സുവിസോധിതമരിയാദം വിയ കതാ. **അധിട്ഠിതാ**തി പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ സുഭാവിതഭാവേന അവികമ്പനേയ്യതായ ഠപിതാ . **സമന്തതോ ചിതാ**തി സബ്ബഭാഗേന ഭാവനൂപചയം ഗമിതാ. തേനാഹ **"സുവഡ്ഢിതാ"**തി . **സുട്ഠു സമാരദ്ധാ**തി മേത്താഭാവനായ മത്ഥകപ്പത്തിയാ സമ്മദേവ സമ്പാദിതാ.

കുലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഓക്ഖാസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൬. **മഹാമുഖഉക്ഖലീനന്തി** മഹാമുഖാനം മഹന്തകോളുമ്ബാനം സതം. **പണീതഭോജനഭരിതാനന്തി** സപ്പിമധുസക്കരാദീഹി ഉപനീതപണീതഭോജനേഹി പരിപുണ്ണാനം. **തസ്സാ**തി പാഠസ്സ. **ഗോദുഹനമത്ത**ന്തി ഗോദോഹനവേലാമത്തം. തം പന കിത്തകം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഗാവിയാ"**തിആദി. **സബ്ബസത്തേസു ഹിതഫരണ**ന്തി അനോധിസോമേത്താഭാവനമാഹ - മേത്തചിത്തം അപ്പനാപ്പത്തം ഭാവേതും സക്കോതീതി അധിപ്പായോ. തമ്പി തതോ യഥാവുത്തദാനതോ **മഹപ്ഫലതര**ന്തി.

ഓക്ഖാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൭. **അഗ്ഗേ പഹരിത്വാതി** തിണ്ഹഫലസത്തിയാ അഗ്ഗേ ഹത്ഥേന വാ മുട്ഠിനാ വാ പഹാരം ദത്വാ. **കപ്പാസവട്ടിം വിയാ**തി പഹതകപ്പാസപിണ്ഡം വിയ. **നിയ്യാസവട്ടിം വിയാ**തി ഫലസണ്ഠാനം നിയ്യാസപിണ്ഡം വിയ. **ഏകതോ കത്വാ**തി കലികാദിഭാവേന വീസതിംസപിണ്ഡാനി ഏകജ്ഝം കത്വാ. **അല്ലിയാപേന്തോ** പിണ്ഡം കരോന്തോ. **പടിലേണേതീ**തി പടിലീനയതി നാമേതി. **അല്ലിയാപേന്തോ** തേ ദ്വേപി ധാരാ ഏകതോ സമ്ഫുസാപേന്തോ. **പടികോട്ടേതീ**തി പടിപഹരതി. തത്ഥ ഖണ്ഡം വിയ നിയ്യാസോ. **കപ്പാസവട്ടനകരണീയ**ന്തി വിഹതസ്സ കപ്പാസസ്സ പടിസംഹരണവസേന ബന്ധനദണ്ഡം. **പവത്തേന്തോ**തി കപ്പാസസ്സ സംവേല്ലനവസേന പവത്തേന്തോ.

സത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ധനുഗ്ഗഹസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൮. **ദള്ഹധനുനോ**തി ഥിരതരധനുനോ. ഇദാനി തസ്സ ഥിരതരഭാവം പരിച്ഛേദതോ ദസ്സേതും **"ദള്ഹധനൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദ്വിസഹസ്സഥാമ**ന്തി പലാനം ദ്വിസഹസ്സഥാമം. വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കത്വാ ദസ്സേതും **"യസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യസ്സാ**തി ധനുനോ. **ആരോപിതസ്സാ**തി ജിയം ആരോപിതസ്സ. **ജിയാബദ്ധോ**തി ജിയായ ബദ്ധോ. പഥവിതോ മുച്ചതി, ഏതം "ദ്വിസഹസ്സഥാമ"ന്തി വേദിതബ്ബം . **ലോഹസീസാദീന**ന്തി കാളലോഹതമ്ബലോഹസീസാദീനം. **ഭാരോ**തി പുരിസഭാരോ, സോ പന മജ്ഝിമപുരിസസ്സ വസേന ഏദിസം തസ്സ ബലം ദട്ഠബ്ബം. **ഉഗ്ഗഹിതസിപ്പാ** ധനുവേദസിക്ഖാവസേന. **ചിണ്ണവസീഭാവാ** ലക്ഖേസു അവിരജ്ഝനസരക്ഖേപവസേന. കതം രാജകുലാദീസു ഉപഗന്ത്വാ അസനം സരക്ഖേപോ ഏതേഹീതി **കതൂപസനാ**തി ആഹ **"രാജകുലാദീസു ദസ്സിതസിപ്പാ"**തി.

"ബോധിസത്തോ ചത്താരി കണ്ഡാനി ആഹരീ"തി വത്വാ തമേവ അത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **"തദാ കിരാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ജവിസ്സാമാ**തി ധാവിസ്സാമ. **അഗ്ഗി ഉട്ഠഹീ**തി സീഘപതനസന്താപേന ച സൂരിയരസ്മിസന്താപസ്സ ആസന്നഭാവേന ച ഉസുമാ ഉട്ഠഹി. **പക്ഖപഞ്ജരേനാ**തി പക്ഖജാലന്തരേന.

നിവത്തിത്വാതി "നിപ്പയോജനമിദം ജവന"ന്തി നിവത്തിത്വാ. **പത്തകടാഹേന ഓത്ഥടപത്തോ വിയാ**തി പിഹിതപത്തോ വിയ അഹോസി, വേഗസാ പതനേന നഗരസ്സ ഉപരി ആകാസസ്സ നിരിക്ഖണം അഹോസി. സഞ്ചാരിതത്താ **അനേകഹംസസഹസ്സസദിസോ പഞ്ഞായി** സേയ്യഥാപി ബോധിസത്തസ്സ ധനുഗ്ഗഹകാലേ സരകൂടാദിദസ്സനേ.

ദുക്കരന്തി തസ്സ അദസ്സനം സന്ധായാഹ, ന അത്തനോ പതനം. സൂരിയമണ്ഡലഞ്ഹി അതിസീഘേന ജവേന ഗച്ഛന്തമ്പി പഞ്ഞാസയോജനായാമവിത്ഥതം അത്തനോ വിപുലതായ പഭസ്സരതായ ച സത്താനം ചക്ഖുസ്സ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതി, ജവനഹംസോ പന താദിസേന

സൂരിയേന സദ്ധിം ജവേന ഗച്ഛന്തോ ന പഞ്ഞായേയ്യ. തസ്മാ വുത്തം **"ന സക്കാ തയാ പസ്സിതു"**ന്തി. **ചത്താരോ** അക്ഖണവേധിനോ. ഗന്ത്വാ ഗഹിതേ സോതും ഘണ്ഡം പിളന്ധാപേത്വാ സയം പുരത്ഥാഭിമുഖോ നിസിന്നോ. പുരത്ഥിമദിസാഭിമുഖം ഗതകണ്ഡം സന്ധായാഹ **"പഠമകണ്ഡേനേവ സദ്ധിം ഉപ്പതിത്വാ"**തി. തേ ചത്താരി കണ്ഡാനി ഏകക്ഖണേയേവ ഖിപിംസു.

ആയും സങ്ഖരോതി ഏതേനാതി **ആയുസങ്ഖാരോ**. യഥാ ഹി കമ്മജരൂപാനം പവത്തി ജീവിതിന്ദ്രിയപടിബദ്ധാ, ഏവം അത്തഭാവസ്സ പവത്തി തപ്പടിബദ്ധാതി. ബഹുവചനനിദ്ദേസോ പന പാളിയം ഏകസ്മിം ഖണേ അനേകസതസങ്ഖസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപലബ്ഭനതോ. **തം** ജീവിതിന്ദ്രിയം. **തതോ** യഥാവുത്തദേവതാനം ജവതോ **സീഘതരം ഖീയതി** ഇത്തരഖണത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''ജീവിതം അത്തഭാവോ ച, സുഖദുക്ഖാ ച കേവലാ;
> ഏകചിത്തസമായുത്താ, ലഹുസോ വത്തതേ ഖണോ''തി. (മഹാനിം ൧൦);

ഭേദോതി ഭങ്ഗോ. **ന സക്കാ പഞ്ഞാപേതും** തതോപി അതിവിയ ഇത്തരഖണത്താ.

ധനുഗ്ഗഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ആണിസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൯. അഞ്ഞേ രാജാനോ ച ഭാഗം ഗണ്ഹന്താ ഇമേ വിയ ദസഭാഗം ഗണ്ഹന്തീതി തേസമയം അനുഗതി പഞ്ഞായതി. മഹാജനസ്സ ആനയനതോ **ആനകോ**തി ആഹ **"ഏവംലദ്ധനാമോ"**തി. ഇദാനി തം ആദിതോ പട്ഠായ ആഗമനാനുക്കമം ദസ്സേതും **"ഹിമവന്തേ കിരാ"**തിആദിമാഹ. **കരേണൂ**ന്തി കരേണുകം, ഹത്ഥിനിന്തി അത്ഥോ. **സക്കരിംസൂ**തി അനത്ഥപരിഹരണവസേന പസത്ഥൂപഹാരവസേന ച പൂജേസും. **ഓതരീ**തി കുളീരദഹം പാവിസി. **പടിക്കമിത്വാ** ഠപനവസേന അപക്കമിത്വാ **പതി**.

സുവണ്ണരജതാദിമയന്തി കിസ്മിഞ്ചി ഛിദ്ദേ സുവണ്ണമയം, കിസ്മിഞ്ചി രജതമയം, കിസ്മിഞ്ചി ഫലികമയം **ആണിം ഘടയിംസു** ബന്ധിംസു. പുബ്ബേ ഫരിത്വാ തിട്ഠന്തസ്സ ദ്വാദസ യോജനാനി പമാണോ ഏതസ്സാതി **ദ്വാദസയോജനപ്പമാണോ,** സദ്ദോ. അഥസ്സ അനേകസതകാലേ ഗച്ഛന്തേ **അന്തോസാലായമ്പി ദുക്ഖേന സുയ്യിത്ഥ** ആണിസങ്ഘാടമത്തത്താ.

ഗമ്ഭീരാതി അഗാധാ ദുക്ഖോഗാള്ഹാ. സല്ലസുത്തഞ്ഹി ''അനിമിത്തമനഞ്ഞാത''ന്തിആദിനാ പാളിവസേന ഗമ്ഭീരം, ന അത്ഥഗമ്ഭീരം. തഥാ ഹി തത്ഥ താ താ ഗാഥാ ദുവിഞ്ഞേയ്യരൂപാ തിട്ഠന്തി, ദുവിഞ്ഞേയ്യം ഞാണേന ദുക്ഖോഗാഹന്തി കത്വാ ''ഗമ്ഭീര''ന്തി വുച്ചതി. പുബ്ബാപരമ്പേത്ഥ കാസഞ്ചി ഗാഥാനം ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ ദുക്ഖോഗാഹമേവ, തസ്മാ തം പാളിവസേന ''ഗമ്ഭീര''ന്തി വുത്തം **"പാളിവസേന ഗമ്ഭീരാ സല്ലസുത്തസദിസാ"**തി. ഇമിനാ നയേന ''അത്ഥവസേന ഗമ്ഭീരാ''തി ഏത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. മഹാവേദല്ലസുത്തസ്സ അത്ഥവസേന ഗമ്ഭീരതാ പാകടായേവ. ലോകം ഉത്തരതീതി ലോകുത്തരോ, നവവിധഅപ്പമാണധമ്മോ, സോ അത്ഥഭൂതോ

ഏതേസം അത്ഥീതി **ലോകുത്തരാ**. തേനാഹ **"ലോകുത്തരഅത്ഥദീപകാ"**തി. **സത്തസുഞ്ഞതധമ്മമത്തമേവാതി** സത്തേന അത്തനാ സുഞ്ഞതം കേവലം ധമ്മമത്തമേവ. **ഉഗ്ഗഹേതബ്ബം പരിയാപുണിതബ്ബ**ന്തി ച ലിങ്ഗവചനവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **"ഉഗ്ഗഹേതബ്ബേ ച പരിയാപുണിതബ്ബേ ചാ"**തി. **കവിതാതി** കവിനോ കമ്മം കവികതാ. യസ്സ പന യം കമ്മം, തം തേന കതന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **"കവിതാതി കവീഹി കതാ"**തി. **ഇതരം** "കാവേയ്യാ"തി പദം, കബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. "കബ്ബ"ന്തി ച കവിനാ വുത്തന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി. **ചിത്തക്ഖരാതി** വിചിത്രാകാരഅക്ഖരാ. **സാസനതോ ബഹിഭൂതാതി** ന സാസനാവചരാ. **തേസം സാവകേഹീതി** "ബുദ്ധാനം സാവകാ"തി അപഞ്ഞാതാനം യേസം കേസഞ്ചി സാവകേഹി. **അനുഗ്ഗയ്ഹമാനാതി** ന ഉഗ്ഗയ്ഹമാനാ സവനധാരണപരിചയഅത്ഥൂപപരിക്ഖാദിവസേന അനുഗ്ഗയ്ഹമാനാ. **അന്തരധായന്തി** അദസ്സനം ഗച്ഛന്തി.

ആണിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കലിങ്ഗരസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൧. കലിങ്ഗരം വുച്ചതി ഖുദ്ദകദാരുഖണ്ഡം, തം ഉപധാനം ഏതേസന്തി **കലിങ്ഗരൂപധാനാ**. ലിച്ഛവീ പന ഖദിരദണ്ഡം ഉപധാനം കത്വാ തദാ വിഹരിംസു. തസ്മാ വുത്തം **"ഖദിരഘടികാസൂ"**തിആദി. പകതിവിജ്ജുസഞ്ഞിതോ നത്ഥി ഏതേസം ഖണോ വിജ്ഝനേതി **അക്ഖണവേധിനോ** തതോ സീഘതരം വിജ്ഝനതോ. "അക്ഖണ"ന്തി വിജ്ജു വുച്ചതി ഇത്തരഖണത്താ. അക്ഖണോഭാസേന ലക്ഖണവേധകാ **അക്ഖണവേധിനോ**. അനേകധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ വിജ്ഝനേന **വാലവേധിനോ**. വാലേകദേസോ ഹി ഇധ "വാലോ"തി ഗഹിതോ.

ബഹുദേവ ദിവസഭാഗം പധാനാനുയോഗതോ ഉപ്പന്നദരഥപരിസ്സമവിനോദനത്ഥം **ന്ഹായിത്വാ. തേ സന്ധായാതി** തേ തഥാരൂപേ പധാനകമ്മികഭിക്ഖൂ സന്ധായ. **ഇദം** ഇദാനി വുച്ചമാനം അത്ഥജാതം **വുത്തം** പോരാണട്ഠകഥായം. **അയമ്പി ദീപോതി** തമ്ബപണ്ണിദീപമാഹ. പധാനാനുയുഞ്ജനവേലായ നിവേദനവസേന തത്ഥ തത്ഥ ഏകജ്ഝം പഹതഘണ്ഡിനിഗ്ഘോസേനേവ **ഏകഘണ്ഡിനിഗ്ഘോസോ,** തത്ഥ തത്ഥ പണ്ണസാലാദീസു വസന്താനം ഭിക്ഖൂനം വസേന ഏകപധാനഭൂതോ. നാനാമുഖോതി അനുരാധപുരസ്സ പച്ഛിമദിസായം ഏകോ വിഹാരോ, **പിലിച്ഛികോളി**നഗരസ്സ പുരത്ഥിമദിസായം. ഉഭയത്ഥ പവത്തഘണ്ഡിസദ്ദാ അന്തരാപവത്തഘണ്ഡിസദ്ദേഹി മിസ്സേത്വാ ഓസരന്തി. **കല്യാണിയം** പവത്തഘണ്ഡിസദ്ദോ തഥാ നാഗദീപേ.

കലിങ്ഗരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നാഗസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൨. അതിക്കന്തവേലന്തി ഭത്താനുമോദനഉപനിസിന്നകഥാവേലതോ അതിക്കന്തവേലം. **അസമ്ഭിന്നേനാതി** സരസമ്പത്തിതോ അസമ്ഭിന്നേന, സരസ്സ ഉച്ചാരണസമ്പത്തിം അപരിഹാപേത്വാതി അത്ഥോ. അപരിസുദ്ധാസയതായ **നേവ**

ഗുണവണ്ണായ ന ഞാണബലായ ഹോതി. തന്തി തം തഥാ പച്ചയാനം പരിഭുഞ്ജനം, തം തഥാ മിച്ഛാപടിപജ്ജനം.

നാഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ബിളാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൨. **ഘരാനം സന്ധീ**തി ഘരേന ഘരസ്സ സമ്ബന്ധട്ഠാനം. സഹ മലേന വത്തതീതി **സമലം**. ഗേഹതോ ഗാമതോ ച നിക്ഖമനചന്ദനികട്ഠാനം. **സങ്കാരട്ഠാന**ന്തി സങ്കാരകൂടം. കേചി ''സന്ധിസങ്കാരകൂടട്ഠാന''ന്തി വദന്തി. **വുട്ഠാന**ന്തി ആപന്നആപത്തിതോ, ന കിലേസതോ വുട്ഠാനം, സുദ്ധന്തേ അധിട്ഠാനം. തം പന യഥാആപന്നായ ആപത്തിയാ ''ദേസനാ''ത്വേവ വുച്ചതീതി ആഹ **''ദേസനാ പഞ്ഞായതീ''**തി.

ബിളാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. സിങ്ഗാലസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൩. **ഏത്തകമ്പീ**തി ഇമിനാ ജരസിങ്ഗാലേന ലദ്ധബ്ബം ചിത്തസ്സാദമത്തമ്പി ന ലഭിസ്സതി സകലമേവ കപ്പം സബ്ബസോ അവീചിജാലാഹി നിരന്തരം ഝായമാനതായ നിച്ചദുക്ഖാതുരഭാവതോ.

സിങ്ഗാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദുതിയസിങ്ഗാലസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൪. **കതജാനന**ന്തി കതൂപകാരജാനനം. **കതവേദിതാ**തി തസ്സേവ പരേസം പാകടകരണവസേന ജാനനമേവ. **ആചാരമേവാ**തി കതാപരാധമേവ.

ദുതിയസിങ്ഗാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ഓപമ്മസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

൯. ഭിക്ഖുസംയുത്തം

൧. കോലിതസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൫. **സാവകാനം ആലാപോ**തി സാവകാനം സബ്രഹ്മചാരിം ഉദ്ദിസ്സ ആലാപോ. **ബുദ്ധേഹി സദിസാ മാ ഹോമാ**തി ബുദ്ധാചിണ്ണം സമുദാചാരം അകഥേന്തേഹി സാവകേഹി, "ആവുസോ ഭിക്ഖവേ"തി ആലപിതാ ഭിക്ഖൂ, "ആവുസോ"തി പടിവചനം ദേന്തി, ന, "ഭന്തേ"തി. **ദുതിയജ്ഝാനേ വിതക്കവിചാരാ നിരുജ്ഝന്തി** തേസം നിരോധേനേവ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപ്പാദേതബ്ബതോ. **യേസം നിരോധാ**തി യേസം വചീസങ്ഖാരാനം വിതക്കവിചാരാനം നിരുജ്ഝനേന സുവിക്ഖമ്ഭിതഭാവേന സദ്ദായതനം അപ്പവത്തിം ഗച്ഛതി കാരണസ്സ ദൂരതോ പസ്സമ്ഭിതത്താ. **അരിയോ**തി നിദ്ദോസോ. പരിസുദ്ധോ **തുണ്ഹീഭാവോ,** ന തിത്ഥിയാനം മൂഗബ്ബതഗ്ഗഹണം വിയ അപരിസുദ്ധോതി അധിപ്പായോ. **പഠമജ്ഝാനാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തതിയജ്ഝാനാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

ആരമ്മണഭൂതേന വിതക്കേന സഹ ഗതാ പവത്താതി **വിതക്കസഹഗതാ**തി ആഹ **"വിതക്കാരമ്മണാ"**തി. വിതക്കാരമ്മണതാ ച സഞ്ഞാമനസികാരാനം സുഖുമആരമ്മണഗ്ഗഹണവസേന ദട്ഠബ്ബാ. തേനാഹ **"ന സന്തതോ ഉപട്ഠഹിംസൂ"**തി. **ന പഗുണം** സമ്മദേവ വസീഭാവസ്സ അനാപാദിതത്താ. **സഞ്ഞാമനസികാരാപീ**തി തതിയജ്ഝാനാധിഗമായ പവത്തിയമാനാ സഞ്ഞാമനസികാരാപി ഹാനഭാഗിയാവ അഹേസും, ന വിസേസഭാഗിയാ. **സമ്മാ ഠപേഹീ**തി ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപം പഹായ സമ്മാ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം ഠപേഹി. **ഏകഗ്ഗം കരോഹീ**തി തേനേവ വിക്ഖേപപടിബാഹനേന അവിഹതമാനസതായ ചിത്തസമാധാനവസേന ഏകഗ്ഗം കരോഹി. **ആരോപേഹീ**തി ഈസകമ്പി ബഹുമ്പി അപതിതം കത്വാ കമ്മട്ഠാനാരമ്മണേ ആരോപേഹി. ദുതിയഅഗ്ഗസാവകഭൂമിയാ പാരിപൂരിയാ ആയസ്മാ മഹാഭിഞ്ഞോ, ന യഥാ തഥാതി ആഹ **"മഹാഭിഞ്ഞതന്തി ഛളഭിഞ്ഞത"**ന്തി. **ഇമിനാ ഉപായേനാ**തി ഇമിനാ "അഥ ഖോ മം, ആവുസോ"തിആദിനാ വുത്തേന ഉപായേന. **വഡ്ഢേത്വാ**തി ഉത്തരി ഉത്തരി വിസേസഭാഗിയഭാവാപാദനേന സമാധിം പഞ്ഞഞ്ച ബ്രൂഹേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാ.

കോലിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉപതിസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൭. **അതിഉളാരമ്പി സത്തം വാ സങ്ഖാരം വാ സന്ധായ വുത്തം** സബ്ബത്ഥമേവ സബ്ബസോ ഛന്ദരാഗസ്സ സുപ്പഹീനത്താ. **ജാനനത്ഥം പുച്ഛതി** സത്ഥുഗുണാനം അതിവിയ ഉളാരതമഭാവതോ.

ഉപതിസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഘടസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൮. **പരിവേണഗ്ഗേനാ**തി പരിവേണഭാഗേന. കേചി **"ഏകവിഹാരേ**തി ഏകച്ഛന്നേ ഏകസ്മിം ആവാസേ"തി വദന്തി. **തേ**തി തേ ദ്വേപി ഥേരാ.

പാടിയേക്കേസു ഠാനേസൂതി വിസും വിസും ഠാനേസു. **നിസീദന്തീ**തി ദിവാവിഹാരം നിസീദന്തി. **ഓളാരികോ നാമ ജാതോ** പരിത്തധമ്മാരമ്മണത്താ തസ്സ. **തേ**തി ഥേരോ ഭഗവാ ച.

പരിപുണ്ണവീരിയോതി ചതുകിച്ചസാധനവസേന സമ്പുണ്ണവീരിയോ. **പഗ്ഗഹിതവീരിയോ**തി ഈസകമ്പി സങ്കോചം അനാപജ്ജിത്വാ പവത്തിതവീരിയോ. **ഉപനിക്ഖേപനമത്തസ്സേവാ**തി സമീപേ ഠപനമത്തസ്സേവ.

ചതുഭൂമകധമ്മേസു ലബ്ഭമാനത്താ പഞ്ഞായ **"ചതുഭൂമകധമ്മേ അനുപവിസിത്വാ ഠിതട്ഠേനാ"**തി വുത്തം. ലക്ഖിതബ്ബട്ഠേന സമാധി ഏവ **സമാധിലക്ഖണം**. ഏവം **വിപസ്സനാലക്ഖണം** വേദിതബ്ബം. **അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാ**തി അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞസ്സ നാനാലക്ഖണാതി വേദിതബ്ബം. **അഞ്ഞസ്സാ**തി ഇതരസ്സ. **ധുര**ന്തി വഹിതബ്ബഭാരം. **ദ്വീസുപി ഏതേസൂ**തി സമാധിലക്ഖണവിപസ്സനാലക്ഖണേസു സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ നിപ്ഫത്തിം ഗതോ.

ഘടസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നവസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൨. അഭിചേതസി നിസ്സിതാ **ആഭിചേതസികാ**. പടിപക്ഖവിധമനേന അഭിവിസിട്ഠം ചിത്തം **അഭിചിത്തം**. യസ്മാ ഝാനാനം തംസമ്പയുത്തം ചിത്തം നിസ്സായ പച്ചയോ ഹോതിയേവ, തസ്മാ **"നിസ്സിതാന"**ന്തി വുത്തം. **നികാമലാഭീ**തി യഥിച്ഛിതലാഭീ . **യഥാപരിച്ഛേദേനാ**തി യഥാകതേന കാലപരിച്ഛേദേന. **വിപുലലാഭീ**തി അപ്പമാണലാഭീ. ''കസിര''ന്തി ഹി പരിത്തം വുച്ചതി, തപ്പടിപക്ഖേന **അകസിരം** അപ്പമാണം. തേനാഹ **"പഗുണജ്ഝാനോതി അത്ഥോ"**തി. **സിഥിലമാരബ്ഭാ**തി സിഥിലം വീരിയാരമ്ഭം കത്വാതി അത്ഥോതി ആഹ **"സിഥിലം വീരിയം പവത്തേത്വാ"**തി.

നവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സുജാതസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൩. **അഞ്ഞാനി രൂപാനീ**തി പരേസം രൂപാനി. **അതിക്കന്തരൂപോ**തി അത്തനോ രൂപസമ്പത്തിയാ രൂപസോഭായ അതിക്കമിത്വാ ഠിതരൂപോ, സുചിരമ്പി വേലം ഓലോകേന്തസ്സ തുട്ഠിആവഹോ. ദസ്സനസ്സ ചക്ഖുസ്സ ഹിതോതി **ദസ്സനീയോ**. പസാദം ആവഹതീതി **പാസാദികോ. ഛവിവണ്ണസുന്ദരതായാ**തി ഛവിവണ്ണസ്സ ചേവ സരീരസണ്ഠാനസ്സ ച സോഭനഭാവേന.

സുജാതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൪. **വിരൂപസരീരവണ്ണ**ന്തി അസുന്ദരഛവിവണ്ണഞ്ചേവ അസുന്ദരസണ്ഠാനഞ്ച. **പമാണവസേനാ**തി സരീരപ്പമാണവസേന. **ഇച്ഛിതിച്ഛിത**ന്തി അത്തനാ ഇച്ഛിതിച്ഛിതം. **മഹാസാരജ്ജ**ന്തി മഹന്തോ മങ്കുഭാവോ.

ഗുണേ ആവജ്ജേത്വാതി അത്തനാ ജാനനകനിയാമേന സത്ഥുനോ കായഗുണേ ച ചാരിത്തഗുണേ ച ആവജ്ജേത്വാ മനസി കത്വാ.

യോജനാവട്ടന്തി യോജനപരിക്ഖേപം.

''കായസ്മീ''തി ഗാഥാസുഖത്ഥം നിരനുനാസികം കത്വാ നിദ്ദേസോതി വുത്തം **"കായസ്മി"**ന്തി. **അകാരണം കായപ്പമാണ**ന്തി സരീരപ്പമാണം നാമ അപ്പമാണം, സീലാദിഗുണാവ പമാണന്തി അധിപ്പായോ.

ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വിസാഖസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൭. പുരസ്സ എസാതി **പോരീ,** ചാതുരിയയുത്തതാ. തേനാഹ **"പുരവാസീന"**ന്തിആദി. സാ പന ദുതവിലമ്ബിതഖലിതവസേന അപ്പസന്നലൂഖതാദിദോസരഹിതാ ഹോതീതി ആഹ **"പുര...പേ॰... വാചായാ"**തി. **അസന്ദിദ്ധായാ**തി മുത്തവാചായ. തേനാഹ **"അപലിബുദ്ധായാ"**തിആദി. ന ഏലം ദോസം ഗലേതീതി **അനേലഗലാ,** അവിരുജ്ഝനവാചാ. തേനാഹ **"നിദ്ദോസായാ"**തി. ചതുസച്ചസ്സ പകാസകാ, ന കദാചി സച്ചവിമുത്താതി ആഹ **"ചതുസച്ചപരിയാപന്നായാ"**തി. താ ഹി ചത്താരി സച്ചാനി പരിച്ഛിജ്ജ ആപാദേന്തി പടിപാദേന്തി പവത്തേന്തി. തേനാഹ **"ചത്താരി സച്ചാനി അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തായാ"**തി. **ധജോ നാമ** സബ്ബധമ്മേഹി സമുസ്സിതട്ഠേന.

വിസാഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നന്ദസുത്തവണ്ണ്ണനാ

൨൪൮. ആരഞ്ഞികോതിആദീസു അരഞ്ഞകഥാസീസേന സേനാസനപടിസംയുത്താനം ധുതങ്ഗാനം, പിണ്ഡപാതകഥാസീസേന പിണ്ഡപാതപടിസംയുത്താനം, പംസുകൂലികസീസേന ചീവരപടിസംയുത്താനം, തഗ്ഗഹണേനേവ വീരിയനിസ്സിതധുതങ്ഗസ്സ ച സമാദായ വത്തനം ദീപിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ആഗതേന** ഭഗവതാ **അപരഭാഗേ കഥിതം**.

നന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തിസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൯. ഭണ്ഡകന്തി പത്തചീവരം. **നിസീദിയേവ** വത്തസ്സ അസിക്ഖിതത്താ. തുജ്ജനത്ഥേന വാചാ ഏവ സത്തിയോതി ആഹ **"വാചാസത്തീഹീ"**തി.

വാചായ സന്നിതോദകേനാതി വചനസങ്ഘാതേന സമന്തതോ നിച്ചം കത്വാ ഉപതുദനതോ സന്നിതുദകേന. വിഭത്തിഅലോപേന സോ നിദ്ദേസോ. തേനാഹ **"വചനപതോദേനാ"**തി.

ഉച്ചകുലേ ജാതി ഏതസ്സാതി **ജാതിമാ,** ബ്രഹ്മജാതികോ ഇസി. **മാതങ്ഗോ**തി ചണ്ഡാലോ. **തത്ഥാ**തി കുമ്ഭകാരസാലായം. **ഓകാസം യാചി** കുമ്ഭകാരം. മഹന്തം ദിസ്വാ ആഹ - **"പഠമതരം പവിട്ഠോ പബ്ബജിതോ"**തി. **തത്ഥേവാ**തി

തസ്സായേവ സാലായ ദ്വാരം നിസ്സായ ദ്വാരസമീപേ. **മേതി** മയാ. **ഖമ മയ്ഹന്തി** മയ്ഹം അപരാധം ഖമസ്സു. **തേതി** തയാ. പുന **തേതി** തവ. **ഗണ്ഹി** ഉഗ്ഗന്തും അപ്പദാനവസേന. തേനാഹ **"നാസ്സ ഉഗ്ഗന്തും അദാസീ"**തി. **പബുജ്ഝിംസൂ**തി നിദ്ദായ പബുജ്ഝിംസു പകതിയാ പബുജ്ഝനവേലായ ഉപഗതത്താ.

ഛവോതി നിഹീനോ. **അനന്തമായോ**തി വിവിധമായോ മായാവീ.

സോതി മത്തികാപിണ്ഡോ. "സത്തധാ ഭിജ്ജീ"തി ഏത്ഥായമധിപ്പായോ - യം തേന താപസേന പാരമിതാപരിഭാവനസമിദ്ധാഹി നാനാവിഹാരസമാപത്തിപരിപൂരിതാഹി സീലദിട്ഠിസമ്പദാദീഹി സുസങ്ഖതസന്താനേ മഹാകരുണാധിവാസേ മഹാസത്തേ ബോധിസത്തേ അരിയൂപവാദകമ്മം അഭിസപസങ്ഖാതം ഫരുസവചനം പവത്തിതം, തം മഹാസത്തസ്സ ഖേത്തവിസേസഭാവതോ തസ്സ ച അജ്ഝാസയഫരുസതായ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം ഹുത്വാ സചേ സോ മഹാസത്തം ന ഖമാപേതി, തം കക്ഖളം ഹുത്വാ വിപച്ചനസഭാവം ജാതം, ഖമാപിതേ പന മഹാസത്തേ പയോഗസമ്പത്തിപടിബാഹിതത്താ അവിപാകധമ്മതം ആപജ്ജതി അഹോസികമ്മഭാവതോ. അയഞ്ഹി അരിയൂപവാദപാപസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയസ്സ ച ധമ്മതാ. യം തം ബോധിസത്തേന സൂരിയുഗ്ഗമനനിവാരണം കതം, അയം ബോധിസത്തേന ദിട്ഠോ ഉപായോ. തേന ഹി ഉബ്ബാള്ഹാ മനുസ്സാ ബോധിസത്തസ്സ സന്തികേ താപസം ആനേത്വാ ഖമാപേസും. സോപി ച മഹാസത്തസ്സ ഗുണേ ജാനിത്വാ തസ്മിം ചിത്തം പസാദേസി. യം പനസ്സ മത്ഥകേ മത്തികാപിണ്ഡസ്സ ഠപനം തസ്സ സത്തധാ ഫാലനം കതം, തം മനുസ്സാനം ചിത്താനുരക്ഖണത്ഥം. അഞ്ഞഥാ ഹി ഇമേ പബ്ബജിതാ സമാനാ ചിത്തസ്സ വസം വത്തന്തി, ന പന ചിത്തമത്തനോ വസേ വത്താപേന്തീതി മഹാസത്തമ്പി തേന സദിസം കത്വാ ഗണ്ഹേയ്യും, തദസ്സ നേസം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായാതി. **പതിരൂപ**ന്തി യുത്തം.

തിസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഥേരനാമകസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൫. അതീതേ ഖന്ധപഞ്ചകേതി അതീതേ അത്തഭാവേ. **ഛന്ദരാഗപ്പഹാനേനാ**തി ഛന്ദരാഗസ്സ അച്ചന്തമേവ ജഹനേന. **പഹീനം നാമ ഹോതീ** അനപേക്ഖപരിച്ചാഗതോ. **പടിനിസ്സട്ഠം നാമ ഹോതീ** സബ്ബസോ ഛഡ്ഡിതത്താ. **തയോ ഭവേ**തി ഇമിനാ ഉപാദിണ്ണകധമ്മാനംയേവ ഗഹണം. **സബ്ബാ ഖന്ധായതനധാതുയോ ചാ**തി ഇമിനാ ഉപാദിണ്ണാനമ്പി അനുപാദിണ്ണാനമ്പി ദ്വിധാ പവത്തലോകിയധമ്മാനം ഗഹണം അവിസേസേത്വാ വുത്തത്താ. **വിദിതം പാകടം കത്വാ ഠിതം** പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന. **തേസ്വേവാ**തി തേഭൂമകധമ്മേസു ഏവ. **അനുപലിത്തം** അമഥിതം അസംകിലിട്ഠം തണ്ഹാദിട്ഠിസംകിലേസാഭാവതോ. **തദേവ സബ്ബ**ന്തി ഹേട്ഠാ തീസുപി പദേസു ഇധ സബ്ബഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം തേഭൂമകവട്ടം. **ജഹിത്വാ**തി പഹാനാഭിസമയവസേന. തണ്ഹാ ഖീയതി ഏത്ഥാതി **തണ്ഹക്ഖയ**സങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ **വിമുത്തം. തമഹ**ന്തി തം ഉത്തമപുഗ്ഗലം ഏകവിഹാരിം ബ്രൂമി തണ്ഹാദുതിയസ്സ അഭാവതോ. ഏത്ഥ ച പരിഞ്ഞാപഹാനാഭിസമയകഥനേന ഇതരമ്പി അഭിസമയം അത്ഥതോ കഥിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഥേരനാമകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. മഹാകപ്പിനസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൭. **മഹാകപ്പിനോ**തി പൂജാവചനമേതം യഥാ “മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ”തി. **തഥാരൂപ**ന്തി “ബുദ്ധോ ധമ്മോ”തിആദികം ഗുണവിസേസവന്തപടിബദ്ധം. **സാസന**ന്തി ദേസന്തരതോ ആഗതവചനം. **ജങ്ഘവാണിജാ**തി ജങ്ഘചാരിനോ വാണിജാ. **കിഞ്ചി സാസന**ന്തി അപുബ്ബപവത്തിദീപകം കിഞ്ചി വചനന്തി പുച്ഛി. **പീതി ഉപ്പജ്ജി** യഥാ തം സുചിരം കതാഭിനീഹാരതായ പരിപക്കഞാണസ്സ. **അപരിമാണം** ഗുണസ്സ അപരിമാണതോ സബ്ബഞ്ഞുഗുണപരിദീപനതോ, സേസരതനദ്വയേ നിയ്യാനികഭാവദീപനതോ ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവദീപനതോതി വത്തബ്ബം. യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായദുക്ഖതോ സംസാരദുക്ഖതോ ച അപതന്തേ ധാരേതീതി **ധമ്മോ**. സുപരിസുദ്ധദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതോതി **സങ്ഘോ**തി. രതനത്ഥോ പന തിണ്ണമ്പി സദിസോ ഏവാതി.

നവസതസഹസ്സാനി അദാസി ദേവീ. **തുമ്ഹേ**തി രാജിനിം ഗാരവേന ബഹുവചനേന വദതി. **രാഗോ**തി അനുഗച്ഛന്തരാഗോ.

ജനിതേതി കമ്മകിലേസേഹി നിബ്ബത്തിതേ. കമ്മകിലേസേഹി പജാതത്താ പജാതി പജാസദ്ദോ ജനിതസദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ - **“ജനിതേ, പജായാതി അത്ഥോ”**തി. **അട്ഠഹി വിജ്ജാഹീ**തി **അമ്ബട്ഠസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൭൮) ആഗതനയേന. തത്ഥ ഹി വിപസ്സനാഞാണമനോമയിദ്ധീഹി സഹ ഛ അഭിഞ്ഞാ “അട്ഠ വിജ്ജാ”തി ആഗതാ . **തപതി** പടിപക്ഖവിധമനേന വിജ്ജോതതി, തം സൂരിയസ്സ വിരോചനന്തി ആഹ - **“തപതീതി വിരോചതീ”**തി. ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ സമാഹിതേന ചിത്തേന വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ നിസിന്നോതി ആഹ - **“ദുവിധേന ഝാനേന ഝായമാനോ”**തി. **സബ്ബമങ്ഗലഗാഥാ**തി സബ്ബമങ്ഗലാവിരോധീ ഗാഥാതി വദന്തി. തഥാ ഹി വദന്തി -

> “മങ്ഗലം ഭഗവാ ബുദ്ധോ, ധമ്മോ സങ്ഘോ ച മങ്ഗലം;
> സബ്ബേസമ്പി ച സത്താനം, സ പുഞ്ഞവിതമങ്ഗല”ന്തി.

പൂജം കാരേത്വാ ഏകം അഗാരികധമ്മകഥികം ഉപാസകം ആഹ. ഏത്ഥ ച “ഝായീ തപതീ”തി ഇമിനാ ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനാനം ഗഹിതത്താ ധമ്മരതനം ഗഹിതമേവ. “ബ്രാഹ്മണോ”തി ഇമിനാ സങ്ഘരതനം ഗഹിതമേവ. ബുദ്ധരതനം പന സരൂപേനേവ ഗഹിതന്തി.

മഹാകപ്പിനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. സഹായകസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൮. സമ്മാ സംസന്ദനവസേന ഏതി പവത്തതീതി സമേതി, സമ്മാദിട്ഠിആദി. സമ്മാ ചിരരത്തം ചിരകാലം സമേതി ഏതേസം അത്ഥീതി **ചിരരത്തംസമേതികാ**. തേനാഹ **“ദീഘരത്ത”**ന്തിആദി. **ഇദാനി ഇമേസ**ന്തി ഏതരഹി ഏതേസം. **അയം സാസനധമ്മോ** അജ്ഝാസയതോ പയോഗതോ ച സമ്മാ **സംസന്ദതി സമേതി,** തസ്മാ മജ്ഝേ ഭിന്നം വിയ സമമേവ ന

വിസദിസം. കിഞ്ച തതോ ഏവ **ബുദ്ധേന** ഭഗവതാ പവേദിതധമ്മവിനയേ **ഏതേസം** പടിപത്തി**സാസനധമ്മോ സോഭതി** വിരോചതീതി അത്ഥോ. **അരിയപ്പവേദിതേ**തി അരിയേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സമ്മദേവ പകാസിതേ അരിയധമ്മേ. സമ്മദേവ സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിവിനയാനം വസേന **സുട്ഠു വിനീതാ** സബ്ബകിലേസദരഥപരിളാഹാനം വൂപസമേന.

സഹായകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

ഭിക്ഖുസംയുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ

സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ നിദാനവഗ്ഗവണ്ണനാ.